

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE ISTORIE

STUDII

Revistă de istorie

6

ANUL X

1957

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE ISTORIE

STUDII

Revistă de istorie

6

ANUL X

1957

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

www.dacoromanica.ro

— COMITETUL DE REDACTIE —

Acad. A. OTETEA — *redactor responsabil*; Gh. HAUPT — *redactor responsabil adjunct*; acad. P. CONSTANTINESCU-IASI; acad. M. ROLLER; L. BÁNYAI; V. CHERESTESIU; B. CÂMPINA; V. MACIU; P. NICHITA; S. ȘTIRBU.

„STUDII” REVISTĂ DE ISTORIE
APARE DE 6 ORI PE AN

Redacția : BUCUREȘTI, B-dul Generalissimul Stalin nr. 1
Telefon : 1.50.81

ABONAMENTELE SE FAC LA TOATE OFICIILE POSTALE. PRIN FACTORII
POSTALI SI DIFUZORII VOLUNTARI DIN INTreprinderi si INSTITUTII

S U M A R

	P a g.
* * * Educația patriotică și sarcinile științei istoriei	9
 STUDII	
B. BĂLTEANU, Eșuarea încercărilor monarhiei și a reacțiunii interne și externe de a răsturna regimul democrat-popular (6 martie 1945—ianuarie 1946)	17
TH. NECȘA, Criza dinastică din 1926—1930	39
 NOTE ȘI COMUNICĂRI	
D. CIUREA (Iași), Situația internă a Moldovei în epoca lui Ștefan cel Mare	65
M. IONESCU, Mișcările țărănești din anul 1904	75
TH. N. TRÎPCEA (T. Severin), Crașovenii — „o măruntă“ populație din țara noastră	93
 DISCUȚII	
A. OTETEA, Problema periodizării istoriei României	103
N. ADANILOAIE, Unele probleme privind războiul de independență 1877—1878 . .	111
 DOCUMENTE	
VL. DICULESCU, Din corespondența lui Gh. S. Rakovski în 1867	131
GH. BULGĂR, Pagini uitate despre București	139
 ISTORIOGRAFIE	
M. HUTIRA, Scurtă privire asupra realizărilor istoriografiei marxiste din R.P. Chineză	149
 VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ DE PESTE HOTARE	
* * * Referatele științifice care se vor ține la Congresul istoricilor de la Stockholm din 1960	171
 RECENZII	
* * * Studii și materiale de istorie modernă, vol. I, 1957 (<i>S. Columbeanu</i>)	173
* * * A. Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem 1945—1955 (<i>M. Kertész</i>)	180
M. LEVCENKO, Очерки по истории русско-византийских отношений, Moscova, 1956 (<i>Fl. C. Constantinu</i>)	182
ROBERT LATOUCHÉ, Les origines de l'économie occidentale (IV ^e — XI ^e siècle), Paris, 1956 (<i>T. Sotirescu</i>).	183

GERMAINE LEBEL, La France et les Principautés Danubiennes, Paris, 1955 (P. P. Panaitescu și V. Mihordea)	185
KÉMENY G. GÁBOR, Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában, Budapest, 1952, 1956 (V. Netea)	192
 NOTE BIBLIOGRAFICE	
* * Bibliographie internationale des travaux historiques publiés dans deux volumes de „Mélanges”, 1880—1939, Paris, 1955 (T. S.)	199
* * Bücherkunde zur Weltgeschichte vom Untergange des römischen Weltreiches bis zur Gegenwart, München, 1956 (T. S.)	199
* * Bibliographisches Wörterbuch zur deutschen Geschichte von Hellmuth Rössler und Günther Franz unter Mitarbeit von Willy Hoppe, München, 1953 (T. S.)	199
PIER FAUSTO PALUMBO, Bibliografia storica internazionale 1940—1947, Roma, 1950 (T. S.)	200
* * Prima sesiune științifică de bibliologie și documentare (Ana Ioachim)	200
KUKULES FEDON, Viața și civilizația bizantinilor, Atena, 1952 (N. Camariano)	201
* * Revue des études byzantines, XIV/1956 (E. Frances)	202
* * Byzantinoslavica, XVII, 1956 (E. Frances)	202
LOUIS HALPHEN, Initiation aux études d'histoire du moyen âge, Paris, 1952 (T. S.)	203
ADALBERT ERLER, Das Strassburger Münster und Rechtsleben des Mittelalters, Frankfurt am Main, 1954 (T. S.)	203
M. A. HALEVY, Médecins juifs d'origines hispano-portugaise dans les pays roumains („Revue d'histoire de la médecine hébraïque”, nr. 3, Paris, 1957) (E. Manu)	203
E. D. TAPPE, Documents concerning Rumania in the Paget papers („Slavonic and East European Review”, Londra, 1954) (C. Șerban)	203
E. D. TAPPE, Patrick Simpson. A Scottish Merchant in the Moldavian potash Trade („Slavonic and East European Review”, Londra, 1952) (C. Șerban)	204
* * Studii sovietice și românești despre Nicolae Milescu la Moscova, Peking și București (Gh. C.)	204
GINO LUZATTO, Per una storia economica d'Italia, Bari, 1957 (T. S.)	205
NICCOLO RODOLICO, I. Ciompi. Una pagina di storia del proletariato operaio, Firenze, 1945 (T. S.)	205
ZAMFIR ARBURE, Opere alese, Ed. pedagogică de stat a R.S.S. Moldovenești, Chișinău, 1957 (G. Bezviconi)	206
G. BARBU, Viața și opera dr. Carol Davila, București, 1957 (Dan Berindei)	206
SAMUIL IZSÁK, Nicolae Kretzulescu, inițiatorul învățământului medical românesc, București, 1957 (Dan Berindei)	207
D. CIUREA, Știri istorice relative la Moldova din jurnalul inedit al botanistului Iulius Edel (1835), Iași, 1955 (D. Ionescu)	207
ERNST NIEKISCH, Das Reich der niederen Dämonen, Hamburg, 1953 (T. S.)	208
PAUL SCHMIDT, Statist auf diplomatischer Bühne 1923—1945, Bonn, 1954 (T. S.)	208
* * Rezultatele celui de-al doilea război mondial, Moscova, 1957 (N. Copoiu)	208
 CRONICĂ	211
 <i>Index alfabetic al materialelor publicate în revista „STUDII” în cursul anului 1957</i>	217

СОДЕРЖАНИЕ

	Стр
**. Патриотическое воспитание и задачи исторической науки	9
СТАТЬИ	
Б. БЭЛТЯНУ, Провал попыток монархии и внутренней и внешней реакции свергнуть народно-демократический режим (6 марта 1945 — январь 1946)	17
Т. НЕЦША, Династический кризис 1926—1930 годов	39
ЗАМЕТКИ И СООБЩЕНИЯ	
Д. ЧУРЯ (Яссы), Внутреннее положение Молдовы в эпоху Стефана Великого	65
М. ИОНЕСКУ, Крестьянские движения 1904 года	75
Т. ТРЫПЧА (Турну Северин), Крашовени — малочисленное население в Румынской Народной Республике	93
ДИСКУССИИ	
А. ОЦЕТЬЯ, Вопрос периодизации истории Румынии	103
Н. АДЭНИЛОАЕ, О некоторых вопросах Войны за независимость 1877—1878	111
ДОКУМЕНТЫ	
В. ДИКУЛЕСКУ, Из писем Г. С. Раковского 1867 года	131
Г. БУЛГЭР, Забытые страницы о Бухаресте	139
ИСТОРИОГРАФИЯ	
М. ХУТИРА, Краткий очерк о достижениях марксистской историографии в Китайской Народной Республике	149
НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ ЗА РУБЕЖОМ	
**. Научные рефераты для Конгресса историков в 1960 году в Стокгольме	171
РЕЦЕНЗИИ	
**. Studii și materiale de istorie modernă, т. I, 1957 (С. Колумбяну)	173
**. A. Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem 1945—1955 (М. Кертес)	180
М. ЛЕВЧЕНКО, Очерки по истории русско-византийских отношений, Москва 1956 (Ф. Константиниу)	182
РОБЕРТ ЛАТУШ, Les origines de l'économie occidentale (IV ^e —XI ^e siècle), Париж, 1956 (Т. Сотиреску)	183

ЖЕРМЭН ЛЕБЕЛЬ, La France et les Principautés Danubiennes, Париж, 1955 (Л. П. Панаитеску и В. Михордя)	185
КЕМЕНИ Г. ГАБОР, Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában, Будапешт, 1952, 1956 (В. Нетя)	192
БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ	
•• Bibliographie internationale des travaux historiques publiés dans deux volumes de „Mélanges”, 1880 — 1939, Париж, 1955 (T. C.)	199
•• Bücherkunde zur Weltgeschichte vom Untergange des römischen Weltreiches bis zur Gegenwart, Мюнхен, 1956 (T. C.)	199
•• Biographisches Wörterbuch zur deutschen Geschichte von Hellmuth Rössler und Günther Franz unter Mitarbeit von Willy Hoppe, Мюнхен, 1953 (T. C.)	199
ПЬЕР ФАУСТО ПАЛУМБО, Bibliografia storica internazionale 1940—1947, Рим, 1950 (T. C.)	200
•• Первая научная сессия по библиографии и документации (Ана Иоаким)	200
КУКУЛЕС ФЕДОН, Византийская жизнь и цивилизация, Афины, 1952 (Н. Камарано).	201
•• Revue des études byzantines, XIV, 1956 (E. Франчес).	202
•• Byzantinoslavica, XVII, 1956 (E. Франчес)	202
ЛУИ ХАЛФЕН, Initiation aux études d'histoire du moyen âge, Париж, 1952 (T. C.)	203
АДАЛЬБЕРТ ЭРЛЕР, Das Strassburger Münster und Rechtsleben des Mittelalters, Франкфурт на Майне, 1954 (T. C.)	203
М. А. ХАЛЕВИ, Médecins juifs d'origines hispano-portugaise dans les pays roumains („Revue d'histoire de la médecine hébraïque”, 3, Париж, 1957) (Е. Ману).	203
Е. Д. ТАППЕ, Documents Concerning Rumania in the Paget papers („Slavonic and East European Review”, Лондон, 1954) (К. Шербан)	203
Е. Д. ТАППЕ, Patrick Simpson, scottish merchant in the Moldavian potash Trade („Slavonic and East European Review”, Лондон, 1952) (К. Шербан)	204
•• Советские и румынские труды о Николае Милеску в Москве, Пекине и Бухаресте (Г. К.)	204
ДЖИНО ЛУЗАТТО, Per una storia economica d'Italia, Бари, 1957 (T. C.)	205
НИККОЛО РОДОЛИКО, I. Ciompi. Una pagina di storia del proletariato operaio, Флоренция, 1945 (T. C.)	205
ЗАМФИР АРБУРЕ, Избранные сочинения, Государственное педагогическое издательство Молдавской ССР, Кишинев, 1957 (Г. Безвиконный)	206
Г. БАРБУ, Жизнь и труды д-ра Карла Давила, Бухарест, 1957 (Дан Бериндей)	206
САМУИЛ ИСАК, Николай Крецулеску, Основоположник медицинского образования в Румынии, Бухарест, 1957 (Дан Бериндей)	207
Д. ЧУРЯ, Исторические данные о Молдове из неопубликованного дневника ботаника Юлиуса Эделя (1835), Яссы, 1955 (Д. Ионеску)	207
ЭРНСТ НИКИШ, Das Reich der niederen Dämonen, Гамбург, 1953 (T. C.)	208
ПАУЛ ШМИДТ, Statist auf diplomatischer Bühne 1923—1945, Бонн, 1954 (T. C.)	208
•• Результаты Второй мировой войны, Москва, 1957 (Н. Копою)	208
ХРОНИКА	
ХРОНИКА	211
Алфавитный указатель материалов, опубликованных в журнале „STUDII, за 1957 год	217

S O M M A I R E

	Page
* * L'éducation patriotique et les tâches de la science de l'Histoire	
ÉTUDES	
B. BĂLTEANU, L'échec des tentatives de la monarchie et de la réaction, de l'intérieur et de l'extérieur du pays, de renverser le régime de démocratie populaire (6 mars 1945—janvier 1946)	17
TH. NECŞA, La crise dynastique de 1926—1930	39
NOTES ET COMMUNICATIONS	
D. CIUREA (Jassy), La situation intérieure de la Moldavie à l'époque d'Etienne le Grand	65
M. IONESCU, Les mouvements paysans de l'an 1904	75
TH. N. TRÎPCEA (Turnu Severin), Les <i>Craşoveni</i> , une menue population de la République Populaire Roumaine	93
DISCUSSIONS	
A. OTETEA, Le problème de la division en périodes de l'histoire de la Roumanie	103
N. ADĂNILOAIE, De certains problèmes ayant trait à la guerre d'Indépendance de 1877—1878	111
DOCUMENTS	
VL. DICULESCU, De la correspondance de G. S. Rakovski en 1867	131
GH. BULGĂR, Pages oubliées sur Bucarest	139
HISTORIOGRAPHIE	
M. HUTIRA, Aperçu succinct des réalisations de l'historiographie marxiste dans la R.P. Chinoise	149
LA VIE SCIENTIFIQUE À L'ÉTRANGER	
* * Des rapports scientifiques qui seront présentés au Congrès des Historiens de Stockholm, en 1960	171
COMPTE RENDUS	
* * Etudes et matériel d'histoire moderne, 1 ^{er} volume, 1957 (<i>S. Columbeanu</i>)	173
* * A Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem 1945—1955 (<i>M. Kertész</i>)	180
M. LEVCENKO, Otcherki po istorii roussko-vizantiiskikh otnochénii. Moscou, 1956 (<i>Fl. C. Constantiniu</i>)	182
ROBERT LATOUCHÉ, Les origines de l'économie occidentale (IV ^e —XI ^e siècle), Paris, 1956 (<i>T. Sotirescu</i>).	183

	Page
GERMAINE LEBEL, La France et les Principautés Danubiennes. Paris, 1955 (P. P. Panaitescu et V. Mihordea)	185
KÉMENY G. GÁBOR, Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában. Budapest, 1952, 1956 (V. Nelea)	192
 NOTES BIBLIOGRAPHIQUES	
•• Bibliographie internationale des travaux historiques publiés dans deux volumes de « Mélanges », 1880—1939. Paris, 1955 (T. S.)	199
•• Bücherkunde zur Weltgeschichte vom Untergange des römischen Weltreiches bis zur Gegenwart. München, 1956 (T. S.)	199
•• Biographisches Wörterbuch zur deutschen Geschichte, von Hellmuth Rössler und Günther Franz unter Mitarbeit von Willy Hoppe. München, 1953 (T. S.)	199
PIER FAUSTO PALUMBO, Bibliografia storica internazionale 1940—1947. Rome, 1950 (T. S.)	200
•• La première session scientifique de bibliologie et documentation (Ana Ioachim)	209
KUKULES FEDON, La vie et la civilisation byzantines. Athènes, 1952 (N. Camariano)	201
•• Revue des études byzantines, XIV/1956 (E. Frances)	202
•• Byzantinoslavica, XVII/1956 (E. Frances)	202
LOUIS HALPHEN, Initiation aux études d'histoire du moyen âge. Paris, 1952 (T. S.)	203
ADALBERT ERLER, Das Strassburger Münster und Rechtsleben des Mittelalters. Francfort-sur-le Main, 1954 (T. S.)	203
M. A. HALÉVY, Médecins juifs, d'origine hispano-portugaise, dans les pays roumains („Revue d'histoire de la médecine hébraïque”, n°. 3, Paris, 1957) (E. Manu)	203
E. D. TAPPE, Documents concerning Rumania in the Paget Papers. („Slavonic and East European Review”, Londres, 1954) (C. Șerban)	203
E. D. TAPPE, Patrick Simpson. A Scottish Merchant in the Moldavian Potasch Trade. („Slavonic and East European Review”, Londres, 1952) (C. Șerban)	204
•• Etudes soviétiques et roumaines sur Nicolae Milescu à Moscou, Pékin et Bucarest (Gh. C.)	204
GINO LUZATTO, Per una storia economica d'Italia. Bari, 1957 (T. S.)	205
NICCOLO RODOLICO, I. Ciompi. Una pagina di storia del proletariato operaio. Florence, 1945 (T. S.)	205
ZAMFIR ARBURE, Œuvres choisies, Ed. Pédagogiques de l'Etat de la R.S.S. Moldave, Kichinev, 1957 (G. Bezviconi)	206
G. BARBU, La vie et l'œuvre du docteur Carol Davila. Bucarest, 1957 (Dan Berindei)	206
SAMUIL IZSÁK, Nicolae Kretzulescu, le fondateur de l'enseignement médical roumain. Bucarest, 1957 (Dan Berindei)	207
D. CIUREA, Données historiques relatives à la Moldavie, tirées du journal inédit du botaniste Julius Edel (1835). Jassy, 1955 (D. Ionescu)	207
ERNST NIEKISCH, Das Reich der niederen Dämonen. Hambourg, 1953 (T. S.) . .	208
PAUL SCHMIDT, Statist auf diplomatischer Bühne, 1923—1945. Bonn, 1954 (T. S.)	208
•• Les résultats de la seconde guerre mondiale. Moscou, 1957 (N. Copoiu)	208
 CHRONIQUE	
<i>Index alphabétique du matériel publié par la revue „STUDII“ en 1957</i>	217

EDUCAȚIA PATRIOTICĂ ȘI SARCINILE ȘTIINȚEI ISTORIEI

Împlinirea a zece ani de la proclamarea Republicii Populare Române reprezintă nu numai aniversarea unui asemenea act ca abolirea monarhiei — instituție feudală, moștenire a evului mediu — nu simplă înlocuire a regatului cu o republică oarecare, ci aniversarea acelui eveniment prin care România a pornit pe drumul revoluției socialiste — instaurarea Republicii Populare Române, formă de stat nouă, înaintată pe treptele evoluției sociale, puternic instrument pentru realizarea unui țel nobil: victoria orînduirii socialiste în țara noastră.

Aniversarea Republicii Populare Române prilejuiește reflecții serioase asupra modului în care forțele vechii orînduirii — monarhia și clasele dominante — au influențat cercetările istoriei și, pe această cale, au denaturat conținutul noțiunii de patriotism. Pentru că, dintre toate disciplinele, istoria este cea mai direct legată de problema formării conștiinței patrioțice a poporului.

Cit de actuale sint, încă și acum, cuvintele rostite cu mai bine de o sută de ani în urmă, la 24 noiembrie 1843, de către Mihail Kogălniceanu, la deschiderea cursului de istoria națională în Academia Mihăileană:

„... Cînd aș fi așa de norocit să dezvoltez mai mult în inima D-voastră interesul pentru istoria patriei, m'asă făli că am sporit în D-voastră și iubirea cătră patrie, și că prin urmare am contribuit la păstrarea naționalității căci ce poate mai mult să ne-o păstreze, decît această istorie, care ni arată ce am fost, de unde am venit, ce suntem, și, ca regulă de trei, ne descoperă și numărul necunoscut: ce avem să fim”.

Concepția marxist-leninistă ne ajută să dezvoltăm pe o treaptă mai înaltă ideea exprimată de Mihail Kogălniceanu în ultimele cuvinte ale frazei de mai sus: ea ne ajută să cunoaștem și să cercetăm în mod obiectiv istoria patriei, trecutul de luptă al poporului pentru eliberarea de asuprîre națională și socială. Dar, în același timp, concepția materialist-istorică ne ajută să cunoaștem legile obiective ale dezvoltării societății, să găsim legătura internă dintre evenimente pentru a le putea interpreta veridic, ne ajută deci să descoperim și perspectivele de viitor, să deslușim drumul ascendent al istoriei țării și poporului nostru.

Pentru a grăbi mersul nostru înainte, sănt necesare anumite condiții, sănt necesare forțe motrice materiale și spirituale. Între acestea din urmă, un loc de frunte îl ocupă patriotismul socialist, care e organic legat de internaționalismul proletar. Se știe că totdeauna conștiința maselor e oglinda fidelă a tăriei unui stat. Iar conștiința aceasta nu ia naștere singură, spontan. La întărirea și dezvoltarea patriotismului socialist, frontul istoric, oamenii de știință de pe tărîmul istoriei sănătoase să răspundă în primul rînd. Patriotismul socialist reprezintă o îmbinare armonioasă a tradițiilor celor mai nobile și luminoase ale maselor populare — chiar și din orînduirile trecute bazate pe exploatare — cu istoria revoluției socialiste, cu istoria celor zece ani de republică populară.

Patriotismul — despre care Vladimir Ilieci Lenin spunea că este unul dintre cele mai profunde sentimente, statornicite prin existența de veacuri și milenii a unor patrii — a început să aibă acum un sens mai adînc, un conținut mai bogat, mai complex, să devină cu adevărat o puternică forță motrice a noii societăți. Dragostea față de munții și apele tării, față de pămîntul natal udat de singele atitor generații, se contopește acum în mod inevitabil în conștiința oamenilor muncii cu dragostea și devotamentul pentru o nouă orînduire socială, pentru patria nouă pe care o simt a lor, se contopește cu sentimentul că poporul însuși a devenit stăpin pe destinele sale, că are motive înmișcate să-și iubească și mai mult patria, căci patria aceasta îi apartine cu tot ce are ea mai de preț, cu toate bunurile sale, materiale și spirituale. Pe această bază se dezvoltă patriotismul socialist.

Este ilustrativ în această privință exemplul Țării Sovietelor, care a împlinit de curînd patruzeci de ani de existență, prima țară în care a învins socialismul și care a deschis calea pe care merg și alte tări; patriotismul sovietic este un patriotism de tip superior, apărut în urma Marii Revoluției Socialiste din Octombrie, pe baza victoriei orînduirii socialiste, pe baza desfînătării asupririi naționale și sociale. Încă în anul 1914 — deci înainte de victoria revoluției proletare — Lenin scria următoarele :

„Ne este oare străin nouă, proletarilor conștienți velico-ruși, sentimentul mindriei naționale? Desigur că nu! Ne iubim limba și patria, activăm mai mult decât oricine pentru a ridica masele *ei* muncitoare (adică 9/10 din populația *ei*) la o viață conștientă de democrat și socialist. Este cel mai dureros lucru pentru noi să vedem și să simțim la ce violențe, asuprile și batjocuri este supusă minunata noastră patrie de către călăiitărului, de către nobilime și capitaliști”¹.

Ideea exprimată în cuvintele marelui Lenin ridică printre altele și problema atitudinii ce trebuie luată de către forțele socialești — deci și de cercetătorii istorici marxiști — în legătură cu felul în care să privească istoria dinainte de triumful revoluției socialești.

Istoria României ca, de altfel, și istoria altor tări, e plină de aspecte, de fenomene complexe, contradictorii, care, din punct de vedere al educării maselor în spiritul patriotismului socialist, trebuie analizate cu multă atenție și cu mult discernămînt. Istoricul marxist are datoria să

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 21, Buc., Ed. P.M.R., 1952, p. 89.

dea răspunsuri precise, clare, la o serie de probleme pe care revoluția culturală le pune cu deosebită ascuțime în ceea ce privește studiul istoriei.

De exemplu, cum trebuie private patriotismul socialist, luptele și în general luptele de clasă care au caracterizat istoria țării noastre ca și istoria altor țări? Și, de asemenea, care este adevărul raport, adevărata corelație între lupta de clasă și lupta de eliberare națională?

Pe baza studierii obiective, științifice, istoricii marxiști pot oare să aprobe acțiunile unor reprezentanți ai fostelor clase stăpînitoare, acțiunile unor mari comandanți de oști și ale unor reprezentanți politici ai acestor clase care au fost urmași de masele populare în diferite perioade și împrejurări istorice?

Materialismul istoric a respins „teoriile” idealiste asupra personalității ca forță motrice a societății și a dat o concepție cu adevărul științific asupra rolului personalității și al maselor populare în procesele istorice. Cultul personalității este străin marxism-leninismului, este străin istoricilor marxiști; dar negarea lui nu înseamnă nicidcum negarea sau minimalizarea rolului personalității. Personalitatele exercitată de multe ori o mare influență asupra societății, dar această influență e determinată de orînduirea internă a acesteia. De-a lungul istoriei țării noastre, s-au ridicat din rîndurile poporului numeroși conducători, mii de eroi care au dat doavă de dragoste și devotament față de patrie și de popor și s-au sacrificat pentru el. Adevărul făuritor al istoriei e însă poporul, creatorul valorilor materiale și spirituale, „izvorul a tuturor mișcărilor și isprăvilor fără de care stăpînitorii n-ar fi nimică”, cum spunea același Mihail Kogălniceanu.

Interpretarea materialistă a istoriei, înțelegerea justă a rolului personalității ne ajută să găsim și limitele meritelor acestor personalități și să putem astfel stabili în mod științific rolul uriaș, hotărîtor al poporului, al maselor, în desfășurarea istoriei.

Istoricii burghesi au ignorat sau au neglijat studiul bazei economice atribuind un rol exagerat instituțiilor de suprastructură. Acest mod de a privi istoria societății omenești era de natură să scoată din cîmpul vizual pe creatorii de bunuri materiale, care făureau bazele economice ale societății și care constituiau totodată forța principală în marile evenimente ale istoriei — războaie, revoluții. Punîndu-se accentul pe instituțiile de suprastructură, în mod firesc se deplasa atenția asupra reprezentanților claselor stăpînitoare, cărora li se atribuiau merite istorice exclusive sau destul de des exagerate. De aci prezentarea istoriei sub formă de biografii mai mult sau mai puțin romanțate ale unor conducători și ale unor fenomene spectaculoase ca: războaie, victorii, înfrângeri, cuceriri în care figurile centrale erau regulat vîrfurile claselor stăpînitoare (împărați, regi, voievozi, mari feudali, generali, politicieni renumiți), iar baza socială a acestor fenomene — masele populare — apăreau fragmentar, disparat sau într-o lumină falsă.

Istoria celor zece ani care au trecut de la proclamarea republicii noastre populare — ani în care masele populare, conduse de un partid legat de mase, Partidul Muncitoresc Român, au făurit prin muncă și luptă eroică o orînduire nouă, superioară celorlalte orînduiri — constituie

pentru cercetător un puternic argument în plus, ca să poată demonstra că toate marile fenomene ale istoriei care au determinat dezvoltarea istorică progresivă a societății pe teritoriul țării noastre, au avut la baza lor actiunea și eforturile maselor populare, ale producătorilor de bunuri materiale.

Istoriografia nouă, marxist-leninistă, a putut stabili just, științific, atât aportul acestor mase la lupta de eliberare a poporului, cît și rolul bine circumscris al marilor personalități, al marilor figuri din istoria noastră,

Cercetările istorice din anii puterii populare, și îndeosebi din ultimii ani, au scos, de pildă, în evidență baza socială a puterii lui Ștefan cel Mare, legătura — dovedită prin noile descoperirii de documente — între personalitatea unor mari revoluționari, ca Tudor Vladimirescu, Nicolae Bălcescu și lupta maselor populare, rolul proletariatului și al țărănimii în dezvoltarea progresivă a societății românești la sfîrșitul veacului al XIX-lea și începutul veacului al XX-lea. Cercetătorii istorici, călăuziți de învățătura clasicoilor marxism-leninismului, se străduiesc să stabilească un raport just între lupta de clasă și lupta de eliberare națională, dind, pe baza adevărului științific, pe baza documentării riguroase, lămuriri clare asupra unor evenimente din istoria țării cînd interesele unor clase diferite și uneori antagoniste ale societății românești au coincis sau, dimpotrivă, nu au coincis în lupta de eliberare națională. Metoda de cercetare științifică condamnă atât idealizarea personalităților, de obicei recrutate din rîndurile claselor stăpînoare din trecut, cît și minimalizarea meritelor incontestabile ale acestor personalități, minimalizare „motivată” deseori prin teama ca nu cumva să se înțeleagă că meritele acestora ar absolvî de învinuiri și clasa dominantă din care ei proveneau.

Marxism-leninismul și experiența istorică ne învață că în societatea bazată pe clase antagoniste, lupta de clasă nu încetează niciodată. Această teză trebuie însă înțeleasă în mod just, nu mecanic. Altfel nu s-ar mai putea explica, de pildă, de ce în anumite momente ale istoriei țării noastre (perioada domniei lui Ștefan cel Mare, a lui Mihai Viteazul, războiul de independență din 1877—1878, războiul antihitlerist etc.) clase diferite și uneori cu interese antagonice au putut să acționeze simultan împotriva dușmanilor externi, împotriva invadatorilor străini. Pe de altă parte nu trebuie pierdut niciodată din vedere faptul bine stabilit istoricește că în perioade istorice îndelungate, clasele stăpînoare au pus interesele lor de clasă mai presus de interesele apărării independenței țării și au servit drept instrument de oprimare și sprijin politic, fie domniației otomane sau habsburgice, fie capitalului străin, iar în perioada din urmă invadatorilor hitleriști.

Experiența istorică dovedește în același timp că singurii apărători constanti ai independenței patriei și singurii susținători conștienți ai eliberării naționale au fost producătorii de bunuri materiale, țărani și mai tîrziu muncitorii, masele populare, care erau cele mai interesante din punct de vedere moral și mai ales material, de a nu suporta un dublu jug, al exploataților străini și autohtonii. De asemenea, dintre toate clasele și păturile societății, producătorii de bunuri materiale au fost cei

mai puțin interesați în războaiele de cotropire, de anexiuni, în primul rînd fiindcă acestea se făceau cu sprijinul lor material, cu prețul singelui lor, și în al doilea rînd pentru că ei nu erau și nici nu puteau fi beneficiarii unor asemenea războaie.

Apariția și dezvoltarea proletariatului, a cărui misiune istorică, de gropar al capitalismului, a fost dovedită și înfăptuită pe o însemnată parte a globului, a ridicat pe o treaptă mai înaltă ideea dragostei de patrie pe care a legat-o organic de ideea internaționalismului proletar. Unul din mărețele principii care a fost proclamat pentru prima oară de Marx și Engels în *Manifestul Partidului Comunist* și care stă la baza activității partidelor comuniste din toate țările, internaționalismul proletar oglindește comunitatea de interes a oamenilor muncii de orice naționalitate în lupta împotriva dușmanului comun : jugul capitalismului. Proletariatul fiecarei națiuni luptă pentru eliberarea sa socială, pentru răsturnarea propriei burgheziei, dar în același timp leagă lupta sa cu lupta proletariatului celorlalte națiuni, pentru că dușmanul său este și burghezia din celelalte țări.

Totodată, internaționalismul proletar presupune grija proletariatului pentru destinele țării sale, dragostea adevărată pentru patria sa. Sentimentul acesta se îmbină armonios cu sprijinul dat luptei oamenilor muncii din celelalte țări în lupta lor pentru libertate, pentru socialism.

Singură revoluția socialistă aduce eliberarea completă — socială și națională — și creează relații noi de prietenie între națiuni. „În măsura în care va fi desființată exploatarea unui individ de către altul — se arată în *Manifestul Partidului Comunist* — va fi desființată și exploatarea unei națiuni de către alta. O dată cu dispariția antagonismului dintre clase în sinul națiunii, va dispărea și dușmânia dintre națiuni”¹.

Posibilitatea — în epoca actuală — a preîntîmpinării războaielor presupune, în același timp, coexistența pașnică a celor două sisteme — capitalist și socialist. În întrecerea pașnică dintre aceste sisteme, victoria va fi de partea socialismului ; încrederea aceasta se bazează pe faptul că modul de producție socialist este superior celui capitalist.

Influența concretă a Revoluției Socialiste din Octombrie, împreună cu acțiunea factorilor interni, în acești zece ani de existență ai Republicii Populare Române, constituie pentru cercetatorul istoric nu numai triumful unei noi concepții — concepția materialist-dialectică — ci și o grandioasă lecție istorică ce verifică în practică tezele fundamentale ale marxism-leninișmului, deci și tezele privind patriotismul socialist și internaționalismul proletar.

În munca de prezentare a acestor teze, în munca de tratare și dezvoltare în mod creator a istoriei, cercetătorii istorici se călăuzesc după învățătura marxist-leninistă, care le cere să fie cu adevărat obiectivi. Istoriografiei marxist-leniniste, care se bazează pe legile obiective ale societății, ii sunt străine cu desăvîrșire orice tendințe de subiectivism. Străin îi este deci și patriotismul subiectiv. Adevăratul patriotism presupune neapărat obiectivitate, adevăratul patriotism nu are nevoie de nici

¹ K. Marx și F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. I, ed. a II-a, București, ESPLR, 1955, p. 30.

un fel de exagerări. Istoricii marxiști nu se tem de analiza cu adevărat obiectivă a realității, pentru că ei oglindesc interesele unei clase — clasa muncitoare — care e sigură de viitorul ei. Îndepărțarea de adevăr e caracteristică istoricilor burghezi, care se tem de studierea obiectivă a trecutului și a prezentului pentru că studierea aceasta dovedește că caracterul vremelnic al societății capitaliste, dovedește pieirea ei inevitabilă. Tocmai de aceea, istoricii burghezi au interes și se străduiesc să ascundă esența reală, contradicțiile capitalismului, ca să poată convinge pe alții de veșnicia lui. Ani de zile, istoriografia burgheză a ascuns poporului muncitor din România adevărul asupra Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. Ani de zile, știința istorică și educarea aşa-zisă patriotică a maselor muncitoare au purtat pecetea conjuncturismului, pecetea politiciei zilei. Senteimentele patriotice au fost astfel denaturate, încât problema națională era exagerată sau desconsiderată, după cum dictau interesele de moment ale claselor dominante. Nimic din toate acestea nu au ceva comun cu știința istoriei, cu adevărul istoric. Clasicii marxism-leninismului au descoperit locul pe care-l ocupă, în diferite perioade, problema națională, problema patriotismului. Suprareaprecierea sau subaprecierea acestor probleme ar însemna denaturări de la marxism-leninism. Cercetătorii istorici dezvoltă și cultivă adevăratul patriotism, care nu este incompatibil cu adevărul istoric. Patriotismul socialist nu are nimic comun cu șovinismul, cu naționalismul burghez, ci se îmbină organic cu internaționalismul proletar, cu sentimentul solidarității frățești al oamenilor muncii din toate țările. Esențialul în contribuția pe care o aduc cercetătorii istorici pentru educarea patriotică a oamenilor muncii îl constituie tocmai dezvoltarea continuă și cultivarea acestui patriotism.

În lumina acestor considerente, apar deosebit de clar îndatoririle științei istoriei de a aborda și de a duce la bun sfîrșit cercetarea și prezentarea problemelor fundamentale încă nerezolvate ale evoluției vieții materiale și spirituale a poporului român. Elaborarea și publicarea unor vaste studii științifice speciale și a unor lucrări științifice de popularizare consacrate celor mai însemnate probleme și evenimente din trecutul țării noastre vor contribui nu numai la dezvoltarea istoriei ca știință militantă înregimentată în frontul de luptă al poporului pentru construirea noii societăți, nu numai la întărirea ideologiei socialești în general, ci și, în mod direct, la stimularea sentimentelor patriotice.

Este din ce în ce mai evidentă, de exemplu, necesitatea acută a unei monografii ample, caracterizate prin profunzimea analizei științifice, care să trateze problema complexă a formării poporului român și a dezvoltării sale în perioada migrațiunii popoarelor.

Istoriografia marxistă a evului mediu românesc a obținut succese însemnate în legătură cu cercetarea nașterii și dezvoltării raporturilor feudale pe teritoriul actual al țării noastre, în legătură cu diversele aspecte ale instituțiilor feudale românești. Dar mai sunt perioade și probleme ale istoriei medievale românești, ca cercetarea diferitelor aspecte ale societății feudale din secolele XVII și XVIII, lupta împotriva dominației otomane, începutul procesului de destrămare a feudalismului și.a. care trebuie să constituie obiectul unor lucrări monografice.

Știința noastră istorică are încă multe de făcut pentru a dezvălui poporului român tradițiile lui glorioase de luptă pentru libertate și independență și, în același timp, pentru a restabili adevărul științific și a pune în adevărata lor lumină figurile marilor personalități ale istoriei patriei — ca Gheorghe Doja, Mihai Viteazul, Horia, Bălcescu, fără, bineînțeles, a denatura rolul hotăritor al maselor — pentru a pune în adevărata lor lumină momentele importante din istoria țării noastre, cum ar fi, de exemplu, marețul episod al Unirii Principatelor.

În legătură cu războiul de independență din 1877—1878 a apărut într-o culegere un mare număr de documente. Se impune însă cu insisțentă studierea acestor documente, prelucrarea și interpretarea lor în mod veridic, care să ducă la prezentarea — într-o monografie științifică — a războiului pentru cucerirea independenței.

Știința noastră istorică are, în același timp, de întreprins încă lucrări de cercetare pentru perioada dintre războiul de independență și anul 1914, precum și lucrări de vaste proporții care să epuizeze problemele capitale încă nerezolvate în legătură cu participarea României la primul război mondial.

Se pune, de asemenea, cu ascuțime, problema unor monografii despre participarea eroică a armatei române și a poporului român în războiul antihitlerist (1944—1945).

Atenția cercetătorilor istorici trebuie, totodată, să se îndrepte spre întocmirea unor monografii și lucrări speciale, de o înaltă ținută științifică și, în felul acesta, de o mare valoare educativă, care, folosind bogatul material faptic și documentele arhivistice, să arate, multilateral, rolul partidului ca forță conducătoare și îndrumătoare a poporului în lupta de eliberare națională și socială, rolul și personalitatea celor mai devotați fii ai clasei muncitoare, care s-au jertfit pentru ca oamenii muncii să poată construi azi socialismul.

Abordarea și rezolvarea — pe baza interpretării materialiste — a unor asemenea probleme ca cele amintite, sintetizarea lor, vor putea duce la elaborarea tratatului de istorie a R.P.R., care va avea nu numai o valoare științifică, ci, în același timp, și o valoare educativă, fiind un puternic instrument pus în slujba nobilului scop al dezvoltării patriotismului socialist.

www.dacoromanica.ro

**EȘUAREA ÎNCERCĂRILOR MONARHIEI ȘI A REACȚIUNII
INTERNE ȘI EXTERNE DE A RĂSTURNA REGIMUL
DEMOCRAT-POPULAR**

(6 martie 1945 — ianuarie 1946)

DE

B. BĂLTEANU

Instaurarea regimului democrat-popular la 6 martie 1945 a constituit o serioasă încrucișare a reacțiunii din țară și a imperialiștilor străini, care căutau să mențină regimuri antipopulare în țările eliberate de sub jugul fascist. Guvernul de concentrare democratică, în care clasa muncitoare avea un rol hotărîtor, a moștenit o situație politică și economică extrem de grea. Guvernele cu majoritate reaționară, care se perindaseră la putere în perioada 23 August 1944 — 6 martie 1945, au sabotat democratizarea țării și prin sprijinul acordat bandelor fasciste „I. Maniu” au făcut imposibilă stabilirea, în timpul acela, a administrației românești în Transilvania de nord, eliberată de către armatele sovietice și româna de sub jugul horthyst. Partidele burghezo-moșierești, care dețineau majoritatea în aceste guverne, au împiedicat epurarea aparatului de stat și a întreprinderilor de elemente fasciste și colaboraționiste, pregătind în același timp dezlănțuirea unui război civil.

Guvernele cu majoritate reaționară au contribuit la mărirea haosului economic creat de regimul fascist, neluind măsuri pentru mărirea producției necesare frontului și satisfacerii nevoilor populației civile și pentru executarea obligațiilor decurgind din convenția de armistițiu. Burghezia și moșierimea au sabotat înfăptuirea reformei agrare, insistent cerută de masele largi țărănești, care aveau sprijinul deplin al clasei muncitoare. Guvernul democrat, venit la putere la 6 martie 1945, datorită politicii sale consecvent democratice, a obținut succese politice importante : instaurarea administrației românești în Transilvania de nord, legiferarea reformei agrare, judecarea și pedepsirea unor loturi de crimi-nali de război, epurarea aparatului de stat de elementele fasciste. Toate

aceste măsuri dovedeau că guvernul de concentrare democratică este hotărît să înfăptuiască democratizarea țării.

Datorită sforțărilor depuse de guvernul democrat, țara noastră a continuat să-și dea contribuția la războiul antihitlerist, ziua victoriei coaliției antihitleriste găsind unitățile armatei noastre pe plaiurile Cehoslovaciei, unde ele își terminau, alături de glorioasa Armată Sovietică, misiunea lor eliberatoare.

Din inițiativa Partidului Comunist Român, guvernul a adoptat o serie de legi economice menite să îngrădească creșterea prețurilor și să curme sabotajul practicat în viața economică de marii capitaliști și industriași, care profitau de greutățile și lipsurile economice existente în urma războiului tilăresc antisovietic, în scopul unei și mai mari îmbogățiri pe spinarea maselor populare.

Cu toate condițiile grele existente, guvernul a luat unele măsuri în scopul de a ameliora situația clasei muncitoare și a țărănimii.

Astfel, la 30 aprilie 1945, Consiliul de Miniștri a alocat o nouă indemnizație de scumpele salariaților. Patronii întreprinderilor industriale au fost obligați să organizeze economate pentru aprovisionarea muncitorilor. La chemarea Partidului Comunist Român mii de muncitori organizați în brigăzi au plecat la sate pentru a ajuta țărăniminea la înfăptuirea reformei agrare și a muncilor agricole de primăvară. O importanță deosebită pentru economia noastră națională a avut-o semnarea la 8 mai 1945 la Moscova a accordului comercial între România și U.R.S.S. Prin acest acord, Uniunea Sovietică a consimțit să furnizeze industriei românești materiile prime și utilajul necesar, pe care România nu putea să le obțină din altă parte. Prin livrările prevăzute în acord era asigurată munca neîntreruptă a principalelor întreprinderi industriale din țară. În acest fel se creau premizele pentru înlăturarea treptată a greutăților economice și refacerea țării.

Reacțiunea din țară și forțele agresive imperialiste din străinătate n-au vrut să accepte stabilirea regimului democrat-popular în România. Partidele burghezo-moșierești — partidul național-țărănesc, condus de I. Maniu și partidul national-liberal de sub conducerea lui Dinu Brătianu — au refuzat să colaboreze în guvernul de concentrare democratică, sperînd în acest fel să împiedice instaurarea regimului democrat-popular. Manevrile lor menite să folosească instituția monarhiei pentru a împiedica venirea la putere a noului guvern au eşuat.

Văzînd că mișcarea populară nu poate fi zăgăzuită în nici un fel și că înaintarea ei tumultuoasă va pune în pericol însăși existența monarhiei, regele Mihai a fost nevoit să consimtă la instalarea noului guvern, adus la putere de masele populare conduse de Partidul Comunist.

Cercurile imperialiste străine, care inspiraseră și sprijiniseră încercările forțelor reaționare din România de a dezlănțui un război civil, n-au incetat însă să urzească noi planuri de amestec în treburile interne ale țării noastre cu scopul de a răsturna guvernul democratic și a restabili dictatura burghezo-moșierească. La 14 martie 1945, ambasadorul S.U.A.

la Moscova a adresat o scrisoare comisarului poporului pentru afacerile externe ale U.R.S.S. prin care propunea ca reprezentanții U.R.S.S., S.U.A. și Angliei să „discute” situația din România¹. Scopul acestei conferințe propuse era chipurile elaborarea unei politici comune și a metodelor „pentru accordarea de ajutor românilor în soluționarea problemelor lor politice immediate”². Prin această propunere guvernul S.U.A. tindea să creeze în mod artificial o așa-zisă problemă românească și sub pretextul acordării de „ajutor” să obțină realizarea acelor planuri care suferiseră un eșec lamentabil la 6 martie 1945, cind voînța populară triumfase în ciuda tuturor presiunilor forțelor reaționare și imperialiste. Or, poporul român nu se adresase nimănui cu rugămintea de a fi „ajutat”; situația politică din țară era clară și desigur orice ingerință în afacerile interne ale țării ar fi constituit o știrbire a independenței și suveranității statului român, o lezare a drepturilor democratice ale maselor populare de a decide în mod suveran felul de guvernămînt care le convine mai mult. Propunerea de a convoca o astfel de „conferință” la cîteva zile după instaurarea regimului democrat-popular era o încercare de a încuraja forțele reaționare din țară și de demoralizare a forțelor democratice. Această atitudine a guvernului Statelor Unite, care avea sprijinul guvernului englez, constituia o încălcare a hotărîrilor luate la conferința din Crimeea în februarie 1945.

La sfîrșitul lunii martie 1945 guvernul american a repetat încercarea de imixtiune în afacerile interne ale României, iarăși sub pretextul că evenimentele din România trebuie să constituie obiectul unei examinări din partea celor trei mari puteri : S.U.A., Anglia și U.R.S.S.³.

În politica Statelor Unite și a Angliei se făceau tot mai simțite tendințele spre subminarea regimurilor democrat-populare care se stabiliseră într-un șir de țări din Europa în urma victoriilor obținute de Uniunea Sovietică asupra Germaniei hitleriste și a luptei revoluționare a maselor populare, conduse de partidele lor comuniste și muncitorești.

Cercurile imperialiste din S.U.A. și Anglia nu se puteau împăca cu gîndul că aceste țări vor duce de acum înainte o politică independentă și că guvernele lor nu vor mai asculta de ordinele transmise de reprezentanții marilor puteri. Consimțind să semneze hotărîrile din Crimeea, guvernele american și englez sperau că angajamentele luate de ele nu le obligă la nimic și că în realitate ele vor continua să dicteze, ca și pînă la război, politica acestor țări.

Nemulțumirea pricinuită de măsurile luate de guvernele român și bulgar în privința democratizării țărilor respective și-a găsit expresia într-un mesaj al lui Churchill către I. V. Stalin din 28 aprilie 1945, în care Churchill pretindea că interesele S.U.A. și ale Angliei sînt, chipurile,

¹ Vezi Ministerul de Externe al U.R.S.S., *Corespondența președintelui Consiliului comisarilor poporului al U.R.S.S. cu președinții Statelor Unite și primii-ministri ai Marii Britanii în timpul Marelui Război de Apărare a Patriei 1941–1945*, Editura pentru literatură politică, Moscova, 1957, vol. II, p. 293 (în limba rusă).

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, p. 200, doc. 284 (Personal și strict secret pentru mareșalul Stalin din partea președintelui Roosevelt). Primit la 1 aprilie 1945.

ignorate în aceste țări¹. Fățărnicia și lipsa de temei ale unor astfel de declarații erau evidente. Guvernul democrat din România tindea să stabilească relații de prietenie cu toate Națiunile Unite, fără însă a mai permite folosirea țării ca un cap de pod în planurile antisovietice urzite de imperialiști.

Uniunea Sovietică a adoptat încă de la formarea guvernului de concentrare democratică o atitudine binevoitoare față de el. Înțelegind să-i acorde tot sprijinul în rezolvarea gravelor probleme care stăteau în fața lui. Guvernul Uniunii Sovietice s-a opus încercărilor de imixtiune ale puterilor imperialiste în afacerile interne ale României, permitînd astfel regimului democrat-popular să-și consolideze pozițiile și ferind în acest fel țara de grave tulburări interne. Credincios angajamentelor luate prin hotărîrile conferinței din Crimeea, guvernul Uniunii Sovietice căuta în același timp ca atitudinea celor trei mari puteri S.U.A., Marea Britanie și U.R.S.S. față de țările eliberate să fie adoptată în deplin acord în conformitate cu declarația despre Europa eliberată, care prevedea acordarea de ajutor popoarelor eliberate de sub jugul fascist.

În această privință, o mare importanță prezenta restabilirea relațiilor diplomatice cu aceste țări, ceea ce însemna recunoașterea regimurilor democratice de aici, înlesnindu-le intrarea în rîndul țărilor iubitoare de pace și libertate. De altfel, restabilirea relațiilor diplomatice cu Italia, care fusese principalul aliat al Germaniei hitleriste în cel de-al doilea război mondial, nu constituise de loc o problemă. Restabilirea relațiilor diplomatice cu România și Bulgaria era cu atît mai motivată, cu cît aceste țări, după ce au răsturnat regimurile fasciste din statele lor, s-au alăturat coaliției antihitleriste, participînd cu forțele lor armate la nimicirea hitlerismului. În ziua de 27 mai 1945, președintele Consiliului comisarilor poporului al U.R.S.S., I. V. Stalin, s-a adresat primului ministru al Angliei, W. Churchill și președintelui Statelor Unite, H. Truman, cu cîte un mesaj în care comunica că guvernul Sovietic consideră că e oportună restabilirea relațiilor diplomatice cu guvernul român și bulgar și schimbul de miniștri plenipotențiari cu Bulgaria și România¹. În mesaj se arata că aceste țări, după ce au rupt cu Germania hitleristă și au intrat în coalitia antihitleristă, „au adus contribuția lor la distrugerea hitlerismului și au contribuit la terminarea victorioasă a războiului în Europa”².

În același timp, I. V. Stalin deciara că U.R.S.S. este de acord și cu restabilirea relațiilor diplomatice cu Finlanda, urmînd ca peste un timp să se restabilească relațiile și cu Ungaria³. Propunerea guvernului sovietic a fost întîmpinată cu ostilitate de guvernul Statelor Unite și cel al Marii Britanii. În răspunsul său la mesajul lui I. V. Stalin, Truman

¹ Vezi ministerul de Externe al U.R.S.S., *op. cit.*, vol. I, p. 347, doc. 450. De altfel, mesajul lui Churchill este extrem de caracteristic pentru felul de a gîndi și pentru limbajul cercurilor imperialiste, obișnuite să vadă în țările mici simple arene pentru ciocnirea intereselor „superioare” ale marilor puteri și „să uite” că popoarele acestor țări au luptat împotriva ocupanților hitleriști pentru a deveni independente, libere, fărătoare ale proprietății lor istorice și nu pentru a face loc unor noi ocupanți „civilizații”, de felul imperialiștilor englezi sau americanî.

² *Ibidem*, vol. I, p. 366–367, doc. 476 și vol. II, p. 236, doc. 327.

³ Restabilirea relațiilor diplomatice cu Ungaria urma să aibă loc ceva mai tîrziu, fiindcă Ungaria fusese ultima țară eliberată de sub jugul hitlerist.

a reluat din nou încercările de amestec în afacerile interne ale României, Bulgariei și Ungariei, ponegrind regimurile democratice stabilite în aceste țări prin declarații calomnioase în sensul că ele nu reprezintă voința poporului și nu constituie o emanație a acesteia¹.

Astfel, monopolistiții americanî își arătau adeverata lor față, de sprijinitori ai forțelor reaționare, care colaboraseră cu fascismul și acum fuseseră înălțurate de la putere în aceste țări. Truman propunea din nou să aibă loc o întîlnire a reprezentanților celor trei mari puteri pentru a coordona chipurile, politica lor în această regiune a lumii, sperînd în acest fel să obțină răsturnarea regimurilor democratice stabilite acolo. Cît privește guvernul Marii Britanii, prin răspunsul lui din 10 iunie 1945², amîna rezolvarea problemei pînă la proiectata conferință a șefilor de guverne ale U.R.S.S., S.U.A. și Marii Britanii, care a avut loc în iulie august 1945 la Potsdam. Pîn faptul, însă, că încerca să creeze o problemă din aceasta, promînd să facă „propunerî definitive” pentru rezolvarea ei, guvernul Marii Britanii arăta că este împotriva reluării relațiilor diplomaticî cu aceste țări, ceea ce de altfel s-a vădit cu toată claritatea mai tîrziu.

Guvernul U.R.S.S., în răspunsul său din 9 iunie 1945 la mesajul lui Truman, a spulberat calomniile cu privire la situația politică din România și Bulgaria³. El a arătat că nu există nici un motiv de discriminare în privința acestor două țări în problema stabilirii relațiilor diplomaticî cu ele⁴ și că o astfel de hotărîre ar provoca nedumerirea legitimă a opiniei publice sovietice. În răspunsul sovietic se ștîrpea deplina inconsistență a argumentelor invocate de Truman pentru a justifica refuzul guvernului Statelor Unite de a restabili relațiile diplomaticî cu România și Bulgaria. În aceste țări, se preciza în răspunsul guvernului sovietic, „elementele democratice dispun de tot atîtea posibilități de activitate ca și în Italia de exemplu, cu care guvernul Statelor Unite și ale Uniunii Sovietice au restabilit deja relațiile diplomaticî“.

Arăînd că în ultima vreme dezvoltarea vietii politice din România și Bulgaria se desfășoară în liniște și că nu există motive de îngrijorare pentru dezvoltarea democratică mai departe a acestor țări, guvernul sovietic declară că nu consideră necesar luarea unor măsuri speciale de către aliați în privința lor. Prin refuzul său de a accepta propunerîa guvernului Statelor Unite cu privire la necesitatea unei conferințe tripartite despre situația din România și Bulgaria, U.R.S.S. a ferit din nou aceste țări de amestecul imperialiștilor străini în afacerile lor interne.

Guvernul Sovietic dezvăluia toată netemeinicia motivelor invocate de guvernul american și ca o consecință logică își exprima părerea că restabilirea relațiilor diplomaticî cu România, Bulgaria și Finlanda și ceva mai tîrziu cu Ungaria nu trebuie să mai suferă vîeo amînare.

În fața argumentelor guvernului sovietic care se distingeau prin claritatea lor și erau imposibil de combătut, guvernul Statelor Unite a

¹ Vezi Ministerul de Externe al U.R.S.S., *op. cit.*, vol. II, p. 238–239, doc. 333, primit la 7 iunie 1945.

² *Ibidem*, vol. I, p. 369, doc. 482.

³ *Ibidem*, vol. II, p. 240–241, doc. 335.

⁴ Truman propunea restabilirea relațiilor diplomaticî numai cu Finlanda, sperînd în felul acesta să întărească pozițiile monopolistiților americanî în această țară.

hotărît să tergiverseze rezolvarea acestei probleme, propunind ca ea să fie discutată în cursul întîlnirii conducerilor celor trei guverne¹. Față de răspunsurile guvernelor american și englez, care de fapt adoptaseră aceeași atitudine negativă față de propunerea guvernului sovietic, acesta din urmă și-a precizat din nou poziția, indicând în mesajul adresat lui Churchill² la 14 iunie 1945 și lui Truman la 23 iunie 1945³ că întîrzierea în restabilirea relațiilor diplomatice cu România și Bulgaria nu are nici o justificare. Dorind însă să contribuie la stabilirea unității de acțiune a foștilor aliați din războiul antihitlerist și credincioasă declarațiilor și înțelegerilor semnate de reprezentanții săi, Uniunea Sovietică a hotărît să nu intreprindă nici o acțiune fără ca să discute în prealabil problema la conferința conducerilor celor trei guverne. Deși datorită inițiativei și luptei guvernului sovietic la Conferința de la Berlin a celor trei puteri au fost adoptate unele hotărîri de mare importanță pentru rezolvarea în spirit democratic a problemelor postbelice, totuși în cursul ei s-a manifestat cu tărie tendința spre dominație mondială a monopolisitorilor americani, avînd sprijinul cercurilor conduceri ale Angliei. Din această cauză propunerile guvernului sovietic cu privire la restabilirea relațiilor diplomatice cu România și Bulgaria n-au fost acceptate de reprezentanții S.U.A. și Marii Britanii, care cereau ca preț al acestui act diplomatic normal și decurgind din obligațiile luate de ei în baza unor acorduri internaționale, răsturnarea guvernelor existente în aceste țări, lichidarea cuceririlor democratice ale popoarelor român și bulgar și restabilirea regimurilor reacționare.

Astfel, guvernele american și englez au zădărnicit acceptarea propunerii Uniunii Sovietice, care urmărea consolidarea unității dintre cele trei mari puteri prin promovarea de către ele a unei linii politice, corespunzătoare spiritului declarației despre Europa eliberată și recunoașterea profundelor transformări democratice înfăptuite de popoarele eliberate de sub jugul fascist. În hotărîrea adoptată se arată că cele trei guverne vor examina fiecare din ele separat posibilitatea restabilirii relațiilor diplomatice cu Finlanda, România, Bulgaria și Ungaria⁴.

Forțele reacționare din România au fost foarte bucuroase de această hotărîre, crezînd că ea va duce la doborîrea guvernului democratic. În moțiunea adoptată de delegația permanentă a partidului național-țărănesc la 4 august 1945, adică imediat după terminarea conferinței celor trei puteri, se sublinia faptul că guvernul condus de P. Groza „nu este recunoscut nici pînă astăzi”, trăgîndu-se de aici concluzia despre caracterul său „antidemocratic” și necesitatea demiterii lui⁵.

Bucuria cercurilor reacționare s-a dovedit însă și de această dată de foarte scurtă durată.

¹ Vezi Ministerul de Externe al U.R.S.S., op. cit., vol. II, p. 245—246, doc. 344.

² Ibidem, vol. I, p. 369—370, doc. 483.

³ Ibidem, vol. II, p. 247, doc. 346.

⁴ Politica externă a Uniunii Sovietice în perioada războiului pentru apărarea patriei, vol. III, Moscova, 1947, p. 352 (în limba rusă).

⁵ Vezi Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., Fondul Casa regală, mapa 39, nenumerotat.

În legătură cu situația creată, cînd devenise evident că discuțiile propuse de cele două mari puteri imperialiste fuseseră folosite de ele în scopul de a provoca înrăutățirea situației internaționale a tinerelor regimuri democratice stabilite în România și Bulgaria, guvernul sovietic a hotărît să restabilească relațiile diplomatice cu aceste țări. La 6 august 1945 guvernul Uniunii Sovietice a notificat guvernului român decizia sa de a restabili legăturile diplomatice cu România¹.

În declarația făcută cu această ocazie guvernului român, se arată că hotărîrea guvernului sovietic a fost adoptată luîndu-se în considerație participarea activă a României în războiul antihitlerist după 23 August 1944 și contribuția adusă de poporul român la înfîrîngerea Germaniei hitleriste, precum și îndeplinirea leală de către România a obligațiunilor decurgînd pentru ea din convenția de armistițiu. Hotărîrea guvernului sovietic prezenta o importanță foarte mare pentru poporul nostru. Ea însemna recunoașterea jertfelor noastre din timpul războiului antihitlerist și constituia o lovitură puternică pentru forțele reacționare din țară și inspiratorii lor imperialiști din străinătate. Hotărîrea Uniunii Sovietice scotea în relief politica consecventă de neamestec în afacerile interne ale altor țări, promovată de dînsa și în același timp politica discriminatoare a guvernelor Statelor Unite și Angliei.

În declarația guvernului român cu privire la această hotărîre se spunea : „Guvern și popor vedem în hotărîrea de restabilire a raporturilor diplomatice dintre țările noastre, și în schimbul de miniștri care fi va urma, recunoașterea tuturor jertfelor noastre și totdeodată prilejul pentru adîncirea prieteniei ce leagă indisolubil popoarele noastre”².

Cercurile reacționare din țară și imperialiștii străini au înțeles că restabilirea relațiilor diplomatice dintre Uniunea Sovietică și România va consolida și mai mult poziția forțelor democratice din țară și a guvernului care le reprezenta. Eșecurile suferite pînă acum îndîrjiseră și mai mult cercurile reacționare, care își dădeau seama că guvernul, sprijinindu-se pe ajutorul maselor populare, ia măsuri eficace pentru a înginge greutățile care stau în fața țării și că în acest fel posibilitățile reacționii de a obține răsturnarea lui se micșorează pe fiecare zi.

Cercurile reacționare din țară își dădeau seama că regimul democrat se bucură de atașamentul maselor largi populare și că forțele de care dispune reacționează înăuntrul țării săn cu totul insuficiente pentru a obține răsturnarea guvernului democrat. Prin descoperirea de către autoritați a organizațiilor teroriste și fasciste „Tinerimea liberă” și „T” se zădăniciseră speranțele forțelor reacționare că vor putea „lichida” guvernul prin mijloace teroriste. Această slăbiciune a forțelor reacționare din România era cunoscută și de cercurile imperialiste din Occident.

De aceea, planurile unui amestec străin în afacerile interne ale României din partea guvernelor puterilor occidentale nu numai că n-au fost abandonate, ci, din contra, au fost elaborate noi planuri „îmbunătățite”.

¹ Vezi „Izvestia”, 7 august 1945. Vezi și „Scîntea”, 8 august 1945, p. 1. În aceeași zi, guvernul sovietic a restabilit relațiile diplomatice cu Finlanda, iar la 19 august 1945, cu Bulgaria.

² „Scîntea”, 8 august 1945.

Era clar că orice încercare de a folosi Comisia aliată de control pentru a face presiuni asupra guvernului român erau sortite eșecului, întrucât guvernul sovietic, reprezentat în această comisie și deținând poziții hotărîtoare în ea, era adversarul unor astfel de presiuni, veghind ca dezvoltarea democratică a țării să se desfășoare nestingherit. De altfel, nu există nici un motiv pentru o imixtiune în afacerile interne ale țării. Trebuia deci creată o situație, care să permită o astfel de imixtiune, să-o legalizeze. În această privință, partidele reacționare nu puteau fi de folos, fiindcă nu se puteau adresa oficial unor state străine. Alta era situația monarhiei. Formal, regele păstrase funcțiile sale de cap al statului, decretele-legi adoptate de Consiliul de Miniștri pentru a căpăta valoare legală aveau nevoie de sancțiunea regală. Din aceste motive reacționarea internă și puterile imperialiste au hotărît să-l antreneze pe regele Mihai la luptă activă și fățușă împotriva guvernului democratic, a regimului de democrație populară. Această hotărîre era o doavadă a slăbiciunii forțelor reacționare din România, care, nemaiavând sprijin în mase, erau nevoite să ducă la luptă una din ultimile lor rezerve — instituția monarhiei¹.

Ea constituia în același timp și o expresie a ascuțirii luptei dintre forțele democratice, conduse de Partidul Comunist, care, cu toate greutățile pe care le întâmpinau, se aflau în plină ofensivă și forțele reacționare care, sprijinite de cercurile monopoliste străine, strîngeau toate rezervele pentru a restabili dominația claselor exploatatoare și a înăbuși mișcarea revoluționară.

În ziua de 17 august 1945, locuitorul reprezentantului politic al S.U.A. în România, Roy Melbourne, s-a prezentat la Ministerul de Externe al României, unde a comunicat o notă verbală din partea guvernului Statelor Unite ale Americii. Acesta din urmă declară că nu va recunoaște guvernul român, întrucât, chipurile, el n-ar fi constituit din reprezentanții tuturor grupărilor democratice ale țării². Guvernul S.U.A. amenință, într-o formă nedeghizată, cu dificultățile care vor decurge pentru țara noastră din această situație, afirmând că va refuza să ducă tratative și să semneze un tratat de pace cu actualul guvern român³. Nota verbală, purtând un caracter clar de șantaj, a fost respinsă de președintele Consiliului de Miniștri, dr. P. Groza. De altfel, întrucât guvernul S.U.A. nu recunoștea guvernul român și nu avea relații diplomatice cu el, era obligat să comunice cu el numai prin intermediul Comisiei aliate de control și nu fără stirea ei. Guvernul a informat pe rege despre faptul că nota Statelor Unite a fost declarată nulă și neavenuită⁴. Prin acest răspuns guvernul român a respins încercarea Statelor Unite de a trata țara noastră drept

¹ Conducătorii burgheziei și moșierilor căutaseră după 23 August 1944 să creeze în jurul persoanei regelui Mihai legendă unui arbitru imparțial al situației. Presa reacționară din țările imperialiste contribuia și ea din plin la proslăvirea persoanei lui Mihai, falsificând rolul lui în răsturnarea regimului fascist.

² Arhiva Președintiei Consiliului de Miniștri, pachet 4, dos. 34/1945, ședința Consiliului de Miniștri, din 24 august 1945, f. 5.

³ Loc. cit., f. 6.

⁴ Loc. cit., f. 7. Regele Mihai fusese informat despre înmînarea notei și de către un reprezentant oficial al misiunii politice americane. Acest fapt el nu l-a comunicat guvernului. A. G. Lee, *Crown against Sickle*, p. 122, Londra, 1950.

un stat lipsit de independentă, căruia imperialiștii îi pot impune un guvern agreat de dînșii. Puși în fața acestei situații, cercurile imperialiste au hotărît în sfîrșit să activizeze pe rege.

La 20 august 1945 regele a informat guvernul că reprezentantul Angliei i-a transmis o notă verbală cu un conținut aproape identic cu al notei comunicate de Melbourne Ministerului de Externe¹. În ofensiva împotriva guvernului democrat român s-au inclus în mod fățis și conducătorii guvernelor Statelor Unite și Marii Britanii. La 19 august 1949 președintele Truman a făcut o declarație difuzată de Vocea Americii, în care declară că guvernul român nu e suficient de reprezentativ².

În aceeași zi de 20 august 1945, ministrul de externe al Angliei, Bevin, a făcut în Camera Comunelor declarații calomnioase la adresa guvernelor democratice din România, Bulgaria și Ungaria, susținînd că aceste guverne nu sunt democratice³.

Luarea de contact a reprezentantului Angliei direct cu regele constituia o încălcare gravă a uzanțelor obișnuite, o nepermisă imixtiune în afacerile interne ale țării, întrucât guvernul englez trebuia să se adreseze și el guvernului român numai prin intermediul Comisiei aliate de control și în nici un caz nu avea dreptul să se adreseze regelui. Regele Mihai a refuzat însă să respingă notele primite din partea S.U.A. și Angliei⁴ și a comunicat guvernului că consideră necesar să se adreseze marilor puteri cu rugămintea de a-l ajuta în soluționarea problemei guvernului⁵.

În același timp, Mihai a strîns și mai mult contactul cu conducătorii forțelor reaționare, în special cu Maniu, contact pe care de altfel nu l'intrerupsese niciodată. Dorind însă să inducă în eroare fortele democratice și guvernul democratic, regele a transmis prin mareșalul palatului președintelui Consiliului de Miniștri că guvernul va continua să conducă destinele țării⁶. Această „asigurare” constituia, după cum au dovedit faptele, o încercare de a distraje atenția guvernului de la acțiunea întreprinsă de coroană în scopul răsturnării regimului democratic, în speranța de a-l pune în cele din urmă în fața unui fapt împlinit, a necesității de a-și da demisia.

Într-adevăr, aproape concomitent cu aceste comunicări, la 21 august 1945, regele înmîna reprezentanților politici ai U.R.S.S., S.U.A. și Marii Britanii scrisori, în care se spunea că, dat fiind că președintele Consiliului

¹ Arhiva Președinției Consiliului de Miniștri, loc. cit., f. 7.

² Arhiva M.A.E., dos. 70.

³ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului, fond Casa regală, mapa 39, nenumeroat.

⁴ La început, Mihai Hohenzollern se declarase formal de acord cu părerea guvernului, că notele trebuie respinse (Arhiva Președinției Consiliului de Miniștri, pachet 4, dos. 34/1945, f. 8).

⁵ Loc. cit., f. 9. Faimosul „specialist” american în problemele românești, expulzat din România pentru amestecul său în afacerile interne ale țării, R. H. Markham, scrie că acțiunea regelui a fost pornită din cauză că notele anglo-americane și declarațiile lui Truman fuseseră interpretate de cercurile reaționare din România ca „...o invitație anglo-americană făcută regelui de a stabili un nou guvern... Regele Mihai luă imediat măsuri pentru a duce la bun sfîrșit ceea ce considera ca fiind dorințele aliaților apuseni”. (R. H. Markham, *Rumania under the soviet yoke*, Boston, 1949, p. 256).

⁶ Arhiva Președinției Consiliului de Miniștri, pachet. 4, dos. 34/1945, f. 9.

de Miniștri refuză să înainteze demisia guvernului, Mihai cere intervenția marilor puteri¹. Mihai explică acțiunea sa prin dorința de a crea un guvern, care, fiind recunoscut de marile puteri, să aibă posibilitatea de a încheia tratatul de pace². De fapt, însă, regele spera să răstoarne guvernul și astfel să lichideze regimul democrat-popular, care fusese instaurat în țară de masele populare și continua să se dezvolte. Biograful autorizat al lui Mihai Hohenzollern scrie că prin acțiunea sa acesta „... Speră să paralizeze activitatea guvernului în aşa fel, încit Groza să fie obligat să accepte ordinul lui”³. Forțele reacționare din țară și cercurile imperialiste din străinătate au hotărît să folosească în scopurile lor tocmai zilele din preajma primei aniversări a insurecției armate din 23 August 1944, în speranța că vor putea folosi festivitățile prilejuite de acest eveniment pentru a provoca dezordine în țară și a dovedi astfel opiniei publice mondiale impopularietăea guvernului, care chipurile nu are asentimentul maselor populare. În acest scop, regele a cerut amînarea serbărilor de la 23 August 1945⁴, declarînd că el nu va asista la ele. Această cerere avea un caracter vădit provocator, întrucît la serbare trebuiau să participe delegații ale unităților care participaseră la războiul antihitlerist și numeroși invitați din rîndurile armatei sovietice.

Guvernul a refuzat să accepte această cerere, lipsită de orice justificare. Serberea a avut loc, ea s-a desfășurat într-o atmosferă de cald patriotism. Lipsa Regelui n-a fost deloc resimțită. Masele populare și-au exprimat încrederea în regimul democrat și în acest fel au dovedit cit de lipsite de temei sunt socotelile reacțiunii, care conta pe efectul ce-l va avea ieșirea reacționară a Regelui. Mihai Hohenzollern a refuzat să aibă legături cu guvernul de concentrare democratică și s-a retras în mod demonstrativ la Sinaia. În felul acesta reacțiunea speră că guvernul va fi pus în imposibilitate de a guverna și va fi nevoie să demisioneze⁵. Forțele democratice ale țării, conduse de Partidul Comunist Român, nu înțelegeau însă să facă jocul reacțiunii. Guvernul de concentrare democratică, în pofida uneltilor reacțiunii și opoziției Regelui, nu s-a clintit din loc, fiindcă masele populare continuau să-i acorde o încredere sporită datorită realizărilor sale democratice.

¹ Loc. cit., f. 10. Merită să fie relevat faptul că Mihai nici nu ceruse lui Groza demisia guvernului (Loc. cit., f. 11). Acest argument a fost invocat însă pentru a încerca să reprezinte guvernul Groza ca un guvern „rebel”. Abia după ce a transmis aceste scrisori reprezentanților celor trei puteri, regele a declarat primului ministru că cere „ajutorul” lui și că acest ajutor constă în demisia lui (Loc. cit., f. 11).

² Pentru ilustrarea cîrdeașiei dintre reacțiunea din țară în frunte cu regele Mihai și cercurile imperialiste din străinătate, este interesant faptul că, în timp ce Mihai explică acțiunea sa prin dorința de a crea un guvern care să fie recunoscut de puterile occidentale, guvernele S.U.A. și Marii Britanii folosau printre altele acțiunea Regelui pentru a motiva încercările de a răsturna guvernul democrat sub pretext că monarhul țării o dorește.

³ A. G. Lee, *op. cit.*, p. 123.

⁴ Arhiva Președinției Consiliului de Miniștri, pachet. 4, dos. 34/1945, f. 13.

⁵ Guvernul Statelor Unite a declarat imediat că sprijină acțiunea Regelui. Secretarul de stat J. F. Byrnes, într-o declarație făcută la 22 august 1945, a subliniat că scrisoarea lui Mihai Hohenzollern dovedește că el a ținut seamă de atitudinea guvernelor Statelor Unite și Marii Britanii față de actualul guvern român și că guvernul Statelor Unite e gata să-l „ajute” în rezolvarea problemei ridicate de el (Arhiva M.A.E., dos. 70).

În ședința Consiliului de Miniștri din 24 august 1945 dr. P. Groza, relatind felul cum au decurs evenimentele, a insistat asupra necesității ca guvernul să-și continue în liniște munca¹.

În aceeași ședință dr. Petru Groza a comunicat că guvernul Uniunii Sovietice, fiind informat de conținutul scrisorii regelui, nu poate fi de acord cu demiterea guvernului Groza, cerută de guvernele S.U.A. și Angliei².

În aceste zile de încercare pentru tînărul nostru regim democrat, între guvernul român și sovietic a intervenit o înțelegere potrivit căreia legația română la Moscova și cea sovietică la București au fost ridicate la rangul de ambasade³.

Această hotărîre, intervenită în momentul cînd guvernele imperialiste refuzau cu încăpătînare să recunoască regimul nostru democrat, constituia o nouă dovdă a trăinicie sentimentelor de prietenie pe care le nutrește pentru poporul nostru Uniunea Sovietică și înalta stimă pentru guvernul și statul român. La 4 septembrie 1945 a fost publicat un comunicat al guvernului, în care erau enumerate realizările regimului democratic instaurat la 6 martie 1945⁴.

În continuare se arăta că guvernul este preocupat de rezolvarea unor probleme economice arzătoare, ca găsirea mijloacelor capabile să normalizeze viața economică și să pună capăt speculei, să asigure refacerea țării și îmbunătățirea situației materiale a oamenilor muncii.

Demascînd uneltilor cercurilor reaționare, îndreptate spre răsturnarea regimului democratic, comunicatul exprima hotărîrea guvernului : „să rămînă neclintit la postul său, pentru a continua și desăvîrși opera constructivă începută la 6 martie 1945”. În cadrul a zeci și sute de mitinguri oamenii muncii și-au exprimat voința fermă de a sprijini guvernul democratic și a respinge toate atacurile reaționare⁵.

La 4 septembrie 1945 o delegație a guvernului în frunte cu dr. Petru Groza a plecat la Moscova pentru a discuta problemele privind colaborarea economică, culturală și politică dintre cele două țări. Rezultatele obținute în cursul tratativelor duse la Moscova au fost de cea mai mare importanță pentru țara noastră. Datorită secetei din vara anului 1945 recolta de cereale a țării noastre fusese foarte slabă, hrana populației nu putea fi asigurată, cu toată raționalizarea introdusă de guvern. Deși unele regiuni ale Uniunii Sovietice suferiseră și ele de pe urma secetei, guvernul sovietic a acordat guvernului român un împrumut de 30 000 vagoane cereale (jumătate grâu și jumătate porumb)⁶. Acest împrumut în cereale constituia un ajutor foarte prețios pentru poporul nostru. Guvernul sovietic a refuzat ca cerealele împrumutate să fie plătite în aur, subliniind că acest împrumut nu este o tranzacție comercială, ci un ajutor dezinteresat. Guvernul sovietic a mai acordat guvernului român

¹ Loc. cit., f. 17.

² Loc. cit., f. 16.

³ „Scîntea”, 26 august 1945, p. 1.

⁴ Ibidem, 5 septembrie 1945, p. 1.

⁵ Vezi în această privință „Scîntea”, din 6 și 9 septembrie 1945.

⁶ Politica externă a Uniunii Sovietice, 1945, Moscova, 1949, p. 33; „Scîntea”, din 14 septembrie 1945, p. 1.

mari înlesniri și reduceri cu privire la obligațiile guvernului nostru decurgind din convenția de armistițiu.

În timpul șederii delegatiei române la Moscova în ziarul „Izvestia”¹ a apărut un articol intitulat *În jurul cheștiunii guvernului român* în care se demascau manevrele guvernelor S.U.A. și Angliei și legăturile dintre regele Mihai și reprezentanții acestor puteri imperialiste la București. Articolul sublinia că activitatea guvernului român este în perfect acord cu declarația despre Europa eliberată, adoptată la Conferința din Crimeea, și că de aceea sănt lipsite de justificare și nu servesc cauzei democrației încercările de răsturnare a regimului instaurat de masele populare din România.

Noi încercări de imixtiune în afacerile interne ale țării noastre din partea guvernelor S.U.A. și Angliei au avut loc în timpul primei sesiuni a Consiliului miniștrilor de externe, care s-a deschis la Londra la 11 septembrie 1945. Reprezentanții guvernului american au venit la această sesiune, convinși că a început era dominației mondiale a Statelor Unite.

Această convingere a lor se baza pe posesiunea bombei atomice, pe care monopolistii americani o folosiseră cu o cruzime fără seamă împotriva populației civile a două orașe din Japonia.

Din această cauză, reprezentanții S.U.A., în frunte cu secretarul de stat James F. Byrnes, au încercat să dicteze condițiile pentru elaborarea tratatelor de pace cu fostele aliate ale Germaniei hitleriste din timpul celui de-al doilea război mondial, fără să țină seamă și încălcând grosolan hotărîrile intervenite anterior la Conferințele din Crimeea și Berlin ale conducătorilor celor trei puteri — U.R.S.S., S.U.A. și Marea Britanie. Aceste metode nu puteau însă avea și n-au avut nici o influență asupra reprezentanților Uniunii Sovietice. Printre alte „propunerii” ale diplomației americane, secundată de cea engleză, a fost și propunerea de „reorganizare” a guvernului român și bulgar. Această reorganizare, după cum o descrie inițiatorul ei, secretarul de stat James Byrnes, trebuia să ducă la participarea în guvern a tuturor grupărilor democratice². Sub această formulă, se ascundeau tendința de a răsturna guvernele democratice și a le înlocui prin guverne în care să predomine reprezentanții partidelor reacționare. Într-adevăr, în guvernul român erau reprezentate toate partidele și grupările democratice. Cele două partide burghezo-moșierești, care fuseseră și ele invitate să participe la guvern printr-un număr de miniștri corespunzător importanței lor în viața politică a țării, refuzaseră această propunere.

Reorganizarea guvernului, propusă de reprezentanții S.U.A. și Marii Britanii, presupunea căsădăr crearea unui guvern, în care partidele burghezo-moșierești ar fi acceptat să participe, adică un guvern în care ele să dețină majoritatea, în mod fățis sau într-o formă deghizată, cu ajutorul aşa-zisilor „specialiști neutri”. O astfel de „reorganizare”, pe care imperialiștii voiau să-o impună poporului român, însemna de fapt renunțarea la realizările democratice obținute, pe care partidele burghezo-moșierești le considerau

¹ „Izvestia” din 8 septembrie 1945.

² Aceste planuri sănt descrise de J. Byrnes în cartea sa *Speaking frankly*. Citat după traducerea franceză a cărții *Cartes sur table*, 1947, p. 150 și p. 196—198.

,,ilegale''. Bineînțeles că guvernul sovietic a refuzat să se asocieze unor astfel de propunerii și le-a respins. Legătura strânsă dintre cercurile imperialiste străine și conducerea partidelor burghezo-moșierești din țară s-a vădit îndeosebi în această perioadă. Cercurile reacționare din țară sperau că monopolistii occidentali, întrebuitând diplomația „atomică”, vor răsturna guvernul democrat și vor aduce la putere burghezia și moșierimea. Ele se declarau de acord cu propunerile americană-ngleze de la Londra și aprobau activitatea reacționară a regelui. În declarațiile sale în fața presei străine, I. Maniu cerea intervenția imperialiștilor străini în afacerile interne ale țării, răsturnarea guvernului și înlocuirea lui printr-un guvern „neutru”¹. În același timp, diferiți reprezentanți ai monopolistilor americani au început să ne colinde țara, făcind reclama „ajutorului” pe care l-ar putea primi țara noastră din partea Statelor Unite, dacă ar urma linia politică indicată de guvernul american.

În luna octombrie 1945, țara noastră a fost vizitată de senatorul Claude Pepper, care a declarat că „dacă ar exista un guvern recunoscut și care făcind un program de reconstrucție ar cere credite sau un împrumut, Statele Unite ar putea da acest ajutor”². O astfel de propunere însemna de fapt o invitație la răsturnarea guvernului, înlocuirea lui printr-un guvern care să întrunească condițiile pentru a fi recunoscut de S.U.A.

Toate manevrele forțelor reacționare și imperialiste n-au împiedicat guvernul să-și continue munca de întărire și consolidare a regimului democrat din țară. Astfel, printr-o hotărîre a guvernului au fost desființate lagărele, în care se găseau internați un număr de elemente reacționare³. Creșterea forțelor democratice permitea eliberarea acestor elemente, întrucât activitatea lor nu putea periclită dezvoltarea normală a vieții politice a țării.

În luna octombrie 1945 a avut loc Conferința Națională a Partidului Comunist Român. La conferință au fost examineate și studiate problemele refacerii și dezvoltării economiei naționale a României. Contrar afirmațiilor economiștilor burghezi, care susțineau că România trebuie să rămînă o țară agricolă, Conferința Națională a arătat că dezvoltarea industriei, și în primul rînd a industriei grele, constituie pivotul refacerii și dezvoltării întregii noastre economii. Conferința Națională a stabilit că întărirea și dezvoltarea regimului democrat-popular constituie cea mai importantă sarcină a Partidului Comunist și a tuturor forțelor democratice. Lucrările și hotărîrile Conferinței Naționale a Partidului Comunist Român au demonstrat țaria partidului clasei muncitoare, forța conducătoare a regimului democratic din țara noastră.

Faptul că această conferință istorică se întrunea în timpul celor mai acerbe atacuri ale forțelor reacționare împotriva statului nostru democratic sublinia țaria de nezdrujincat a regimului democrat-popular, creație a maselor populare.

¹ Vezi declarațiile lui I. Maniu făcute presei străine, în Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului, fond Casa regală, mapa 39. Data declarațiilor nu este indicată, după conținutul interviului se poate presupune că au fost făcute la sfîrșitul lunii septembrie 1945.

² Loc. cit.

³ „Scîntea”, din 3 octombrie 1945, p. 4.

Văzind că speranțele lor de a pune mîna pe putere se spulberă și că regimul popular, departe de a slăbi, devine tot mai puternic, forțele reaționare au pregătit și au înfăptuit o nouă provocare. Partidele burghezo-moșierești au pus la cale o demonstrație fascistă pentru 8 noiembrie 1945, ziua onomastică a regelui. La această demonstrație, pregătită timp de cîteva săptămâni, au participat elemente fasciste din ambele partide „istorice”, elemente mic-burgheze declaseate, elevi de liceu induși în eroare etc. Demonstranții au atacat sediul Ministerului de Interne, Confederația Generală a Muncii și alte instituții¹.

Au fost împușcați soldați și cetățeni pașnici. Tulburările fasciste s-au soldat cu un număr de 16 morți și mulți răniți. Organizînd această manifestație monarho-fascistă, conducerea partidelor burghezo-moșierești tindea să arate că poziția reaționară a regelui se bucură de sprijinul populației și în acest fel să sprijine teza imperialiștilor străini despre necesitatea înlocuirii lui. Tulburările trebuiau să dovedească că o intervenție în treburile interne ale țării este necesară, întrucât guvernul, chipurile, nu poate face față situației. Forțele democratice au dejucat însă aceste planuri. Armata și poliția democratică, cu concursul maselor largi, au pus ușor capăt demonstrației. Omorurile săvîrșite de bandele fasciste au dezvăluit din nou activitatea reaționară desfășurată de cele două partide burghezo-moșierești.

Înmormîntarea victimelor demonstrației fasciste la care au asistat 750 000 de oameni, s-a transformat într-o puternică demonstrație a hotărîrii ferme a maselor populare de a nimici pînă la capăt toate rămășițele fascismului și de a merge pe calea dezvoltării democratice a țării. În moțiunea adoptată cu acest prilej se sublinia că existența și activitatea partidelor burghezo-moșierești „constituie o primejdie pentru libertățile democratice cucerite de poporul român după multe suferințe și sacrificii”². Mari demonstrații ale oamenilor muncii au avut loc și la Cluj, Brașov, Iași, Ploiești și în alte centre din țară³. Manifestația monarho-fascistă a avut ca urmare întărirea vigilenței forțelor democratice, care și-au dat seama că reacțiunea este capabilă de orice crimă.

Devenise clar că forțele reaționare nu și-au atins scopul. Scurt timp după eșuarea acestei provocări, la 21 noiembrie 1945, a sosit în România Mark Etheridge, redactorul șef al unui ziar american, „Courier Journal”, trimis de secretarul de stat al Statelor Unite pentru „a studia” starea de lucruri din țara noastră și Bulgaria. Așa-zisei misiuni a lui Etheridge i s-a făcut o reclamă mare în presa reaționară din Occident, care îl prezenta pe acest ziarist drept un om obiectiv și imparțial. De fapt, Etheridge fusese trimis pentru a încuraja cercurile reaționare din ambele țări și a le dovedi prin prezență să că Statele Unite le poartă de grija și nu au de gînd să le „părăsească”. Secretarul de stat al S.U.A., Byrnes, voia să folosească raportul „imparțialului” și „apoliticului” Etheridge pentru a întări afirmațiile sale despre guvernul român și bulgar.

¹ „Scînteia”, din 10 noiembrie 1945, p. 1.

² Ibidem, 14 noiembrie 1945, p. 1 și 3.

³ Ibidem, 16 noiembrie 1945, p. 1.

Cercurile reacționare din România legau și ele multe speranțe de vizita lui Etheridge în țară, sperînd că sosirea lui vestește hotărîrea cercurilor imperialiste din Statele Unite de a trece la „eliberarea” țării noastre de regimul democrat¹.

Activitatea lui Etheridge s-a desfășurat conform așteptărilor stăpînilor săi. Întors în Statele Unite, Etheridge a prezentat lui Byrnes un raport în care calomnia regimurile democratice stabilite în România și Bulgaria². Acest raport nu putea însă schimba cu nimic realitatea din țările respective. Regimul democratic din România și Bulgaria se dovedise de nezdruințat.

Situația internațională continua să evolueze în favoarea forțelor democratice din lume, în frunte cu Uniunea Sovietică. Încercarea de ofensivă diplomatică a cercurilor monopoliste din Statele Unite eşuase.

Autoritatea și prestigiul Uniunii Sovietice în care popoarele lumii vedeaau forța principală căre distrusese fascismul german și militarismul japonez, creșteau neconitenit. Politica externă a Uniunii Sovietice apăra în mod consecvent pacea și securitatea popoarelor împotriva încercărilor noilor pretendenți la dominația lumii.

În aceste condiții, la 16 decembrie 1945, s-a deschis la Moscova conferința ministrilor afacerilor străine ai U.R.S.S., S.U.A. și Angliei. Hotărîrile adoptate de conferință au demonstrat din nou că există posibilitatea de colaborare între cele trei mari puteri, cu toate că sistemul lor social și politic diferă. Această colaborare este însă posibilă numai în cazul cînd toate, statele sunt deopotrivă animate de un adevărat spirit de colaborare și nu caută să impună propunerile lor prin șantaj sau amenințare cu forță.

Printre problemele discutate la conferință a fost și problema României.

Cele trei guverne declarau că sunt gata să-i dea regelui Mihai sfatul pe care el îl ceruse cu privire la largirea guvernului român. Ele recomandau regelui să includă în guvern cîte un reprezentant al partidului național-țărănesc (I. Maniu) și al partidului-național liberal (Dinu Bătăianu). Pentru includerea în guvern a reprezentanților acestor partide era necesar ca să existe siguranță că ei corespund acestei funcțiuni și că vor colabora în mod leal cu guvernul. Guvernul român trebuia să declare că în timpul cel mai scurt posibil vor fi efectuate alegeri pe baza votului universal și secret. Guvernul trebuia să dea asigurări cu privire la acordarea libertății cuvințului, a presei, a religiei și adunărilor. O comisiune formată din reprezentanții celor trei guverne era însărcinată să plece imediat la București pentru consultări cu regele și guvernul în scopul realizării acestor hotărîri. Înădădu după îndeplinirea acestor recomandări, guvernul român urma să fie recunoscut de guvernele S.U.A. și Angliei.

Hotărîrea adoptată reprezenta un succes incontestabil al punctului de vedere sovietic, care susținuse tot timpul inadmisibilitatea unui amestec

¹ Ziarul reacționar „Ardealul”, oficios al partidului național-țărănesc, exprima aceste nădejdi în următoarele rînduri : „De prezența în țara noastră a plenipotențiarului special american se leagă atităa speranțe, la care dau dreptul deosebită grije (sublinierea noastră — B. B.) manifestată în atităa ocazii de personalități autorizate de peste ocean, care de fiecare dată au arătat grija deosebită ce o poartă viitorului României”. („Ardealul” din 22 noiembrie 1945).

² Vezi James F. Byrnes, *op. cit.*, p. 229.

în afacerile interne ale țării în scopul răsturnării guvernului democratic. Consimțământul guvernului sovietic de a participa la sfătuirea regelui se explică prin tendința de a elabora o politică coordonată cu foștii săi aliați din cel de-al doilea război mondial, cît și prin convingerea că înfăptuirea recomandărilor făcute de conferință nu vor dăuna cu nimic dezvoltării democratice a poporului nostru. Guvernele S. U. A. și Marii Britanii ceruseră și la Conferința de la Moscova „reorganizarea” guvernului român în felul cum propusese și la conferința de la Londra¹. Hotărîrea adoptată prevedea însă să se recomande includerea a câte unui singur reprezentant al celor două partide burghezo-moșierești, ceea ce însemna implicit recunoașterea faptului că aceste partide reprezintă o minoritate în viața politică a țării, care nu poate pretinde o reprezentare mai largă. În acest fel se dădea un răspuns și pretențiilor ridicol ale conducerii partidelor reaționare, și în primul rînd ale partidului național-țărănesc, că reprezintă o mare parte a opiniei noastre publice.

Hotărîrea adoptată de conferința de la Moscova a fost primită cu mare satisfacție de guvernul nostru democrat. Luînd cuvîntul în ședința Consiliului de Miniștri din 31 decembrie 1945, dr. Petru Groza a arătat că s-a încercat să se creeze în mod artificial o aşa-zisă criză constituțională. Președintele Consiliului sublinia faptul că guvernul și-a îndeplinit în acest timp din plin datoria, evitînd în activitatea sa acțiuni care ar fi putut înrăutăti situația și fără a se lăsa atras de provocările reaționare.

Cu bună dreptate dr. Petru Groza interpreta hotărîrile confeinței în sensul că ea prevede necesitatea „ca acest guvern să râmînă pe loc, în structura lui inițială, structură nu modificată, ci completată, prin participarea a câte unui reprezentant al partidelor istorice, P. N. L. și P. N. T”².

Secretarul general al Comitetului Central al Partidului Comunist Român și ministrul comunicării, Gh. Gheorghiu-Dej, a arătat că prin hotărîrea de la Moscova forțele reaționare suferiseră un eșec lamentabil³ și a indicat ca sarcină a guvernului crearea unei baze materiale a alegerilor de miine „... pe baza unui program legat de realități, de situația specială care s-a creat țării noastre”⁴. În felul acesta, Partidul Comunist îndrepta atenția guvernului asupra necesității elaborării unui program care să țină cont de nevoile maselor populare și de posibilitățile reale, care existau atunci, de a satisface aceste nevoi, fără a cădea pe panta unor făgăduieri imposibile de satisfăcut.

Calea indicată de Partidul Comunist putea lega guvernul și mai strîns de masile populare și asigura victoria în bătălia alegerilor în pregătire.

Conducerea partidelor burghezo-moșierești n-a fost mulțumită de hotărîrea conferinței de la Moscova. Cercurile reaționare speraseră că puterile occidentale vor obține răsturnarea guvernului democratic și aducerea lor la putere.

¹ James F. Byrnes, *op. cit.*, p. 230!

² Arhiva Președinției Consiliului de Miniștri, pachetul 6, dos. 60, ședința Consiliului de Miniștri din 31 decembrie 1945, f. 5.

³ Loc. cit., f. 27.

⁴ Loc. cit., f. 29–30.

I. Maniu mărturisea în fața comitetului central executiv al partidului său că el și ceilalți conducători ai P. N. T. n-au fost mulțumiți cu hotărîrile de la Moscova și au acceptat aceste hotărîri împotriva convingerii lor¹. Conducerea partidelor reacționare acceptase hotărîrile conferinței de la Moscova în speranța că prin aceasta ele înlesnesc amestecul puterilor imperialiste în afacerile interne ale statului nostru. Forțele reacționare și imperialiste sperau că includerea în guvern a doi reprezentanți ai celor două partide burghezo-moșierești va lărgi posibilitățile de amestec în afacerile interne ale României. Oci doi miniștri reacționari trebuiau să confirme în calitate de finali demnitari „justețea” nenumăratelor proteste și plângeri, pe care le adresau partidele burghezo-moșierești împotriva reformelor și măsurilor democratice ale guvernului. Aceste plângeri nejustificate urmău să constituie baza pentru noi încercări de imixtiune ale guvernelor S. U. A. și Angliei în afacerile interne ale țării noastre. Conducerea partidelor burghezo-moșierești se transforma în acest fel într-o agențură directă a imperialiștilor străini în țara noastră. Pentru a-și rezerva posibilitatea de a recurge la „ajutorul” imperialiștilor străini, liderii acestor partide au declarat că ei nu cred că guvernul va respecta angajamentele luate² și au cerut „neutralizarea” pozițiilor cheie din guvern. Sub formă de „neutralizare” cele două partide cereau ca posturile cheie să fie încredințate unor reacționari care, însă, formal nu erau înscrisi în vreun partid. Guvernul democratic a respins aceste propunerile ale celor două partide burghezo-moșierești³.

Conducerea reacționară a partidului național-țărănesc a vrut de la început să încalce hotărîrile de la Moscova. Acestea prevedeau că reprezentanții desemnați de partidele burghezo-moșierești în guvern trebuie să fie oameni potriviti, care vor colabora leal cu guvernul. Or, conducerea acestui partid a recomandat drept reprezentant al său în guvern pe I. Mihalache, care participase ca voluntar în armata română în războiul antisovietic și se declarase împotriva acceptării hotărîrilor de la Moscova⁴.

Această hotărîre a conducerii P. N. T care vădea pozițiile lui reacționare și dorința de a sabota colaborarea cu guvernul democratic a provocat o adincă nemulțumire în rîndurile partidului. O parte din conducătorii P.N.T. în frunte cu dr. N. Lupu, dîndu-și seama de faptul că oameni de teapa lui I. Maniu și I. Mihalache imprimă partidului o linie ultrareacționară, care îl plasează la extrema dreapta a vieții noastre politice, au părăsit partidul, fiind urmați de o serie de organizații locale. Desprinderea din partidul național-țărănesc a acestui grup de conducători și organizarea de către ei a unui nou partid, țărănist-democrat, constituia o nouă dovdă a descompunerii forțelor reacționare și a principalului lor partid, condus de I. Maniu.

Guvernul a respins candidatura lui I. Mihalache ca reprezentant, al partidului național-țărănesc în guvern⁵. În urma acestei respingeri

¹ „Dreptatea”, din 20 iulie 1946, p. 2.

² Ibidem.

³ „Scîntea”, din 5 ianuarie 1945, p. 7.

⁴ „Aurora”, Seria a II-a din 20 februarie 1946, p. 3.

⁵ Arhiva Consiliului de Miniștri, pachet 6, dos. 63. Ședința Consiliului de Miniștri din 8 ianuarie 1946, f. 10.

conducerea partidului național-țărănesc a delegat ca ministru de stat pe Emil Hatiegan, unul din apropiatii lui I. Maniu. Primul candidat al partidului național-liberal a fost și el respins de guvern ca nefiind potrivit¹. La 7 ianuarie 1946, cei doi miniștri de stat, reprezentanți ai partidelor burghezo-moșierești, depuneau jurământul în prezența regelui.

Regele fusese nevoit să recunoască trăinicia și fermitatea regimului democrat-popular și falimentul încercărilor sale de a-l răsturna.

În noile condiții din țară, monarhia nu se putea erija în arbitru al situației, nu mai putea dispune de soarta guvernelor după placul forțelor reaționare, al căror exponent fidel era. Masele populare, care instauraseră prin lupta lor regimul democrat-popular, l-au susținut cu tărie și au respins unelurile reaționii interne și externe.

Forțele democratice, conduse de Partidul Comunist, luptând cu fermitate pentru a menține suveranitatea și independența statului nostru, au repurtat un succes deplin. Forțele democratice s-au abținut de a ridica problema abolirii monarhiei. Sarcinile care trebuiau rezolvate în acea perioadă se deosebeau prin complexitatea lor.

Principalele forțe reaționare nu fuseseră încă definitiv zdrobite, tratatul de pace nu fusese încă semnat, în guvern se găseau reprezentanți ai unei grupări burgheze. Partidele și organizațiile democratice erau preocupate de lupta împotriva urmărilor secretei și pentru refacerea economică. De aceea, abolirea monarhiei nu era o problemă actuală. Ea putea distrage masele populare de la alte sarcini mai importante și complica rezolvarea lor. Înfrîngerea suferită de cercurile reaționare, în frunte cu monarhia în încercările lor de a răsturna regimul democrat-popular, a constituit însă un pas important în lupta pentru democratizarea mai departe a țării și abolirea ulterioară a monarhiei.

Amestecul direct al regelui în viața politică a țării de partea forțelor reaționare a spulberat iluziile pe care le mai nutreau unele pături înapoiate ale populației cu privire la rolul imparțial care îi revine și pe care îl îndeplinește monarhia.

Obținând o victorie hotărîtoare asupra forțelor reaționare, guvernul democrat a hotărît în ședința din 8 ianuarie 1946 să pregătească traducerea în față a sfaturilor primite din partea Conferinței de la Moscova, pe care el le acceptase². De altfel, aceasta nu constituia o sarcină grea, întrucât toate libertățile despre acordarea cărora era vorba în hotărîrea conferinței fuseseră acordate poporului român pentru prima oară în istoria lui tocmai de acest guvern.

La 5 februarie 1946 guvernele S. U. A. și Angliei au comunicat guvernului că sunt gata să restabilească relațiile diplomatice cu guvernul român și să facă schimb de reprezentanți diplomatici³.

Cercurile imperialiste fuseseră nevoie să recunoască regimul democratic din țara noastră.

¹ „Scînteia”, din 9 ianuarie 1946, p. 1.

² „Scînteia”, din 10 ianuarie 1946, p. 1.

³ Ibidem, 7 februarie 1946, p. 1.

Coaliția dintre forțele reacționare din țară și cele imperialiste din afară granițelor ei avusese ca urmare accelerarea procesului de transformare a monarhiei și partidelor, burghezo-moșierești în executoare fidele ale ordinelor primite de la monopolurile străine, dar nu putuse împiedica dezvoltarea mai deosebită a poporului nostru pe calea democratică.

„Nerușinatul amestec direct în treburile țării noastre, presiunile politice și economice, exercitate de imperialiștii americani și englezi, care se sprijineau în țară pe stilul reacționii, regale, și pe partidele «istorice», cu scopul de a răsturna guvernul democrat și a impune un guvern reacționar, au fost zădănicite de forțele democratice conduse de partid, cu sprijinul politic și diplomatic al Uniunii Sovietice”¹.

Succesele repartate de guvernul democrat insuflau maselor populare încrederea că pe drumul trasat de Partidul Comunist Român ele vor putea învinge toate greutățile și vor obține noi și noi victorii.

ПРОВАЛ ПОПЫТОК МОНАРХИИ И ВНУТРЕННЕЙ И ВНЕШНЕЙ РЕАКЦИИ СВЕРГНУТЬ НАРОДНО-ДЕМОКРАТИЧЕСКИЙ РЕЖИМ

(6 марта 1945 — январь 1946)

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

После установления народно-демократического режима внутренняя реакция и зарубежные империалисты сконцентрировали все имеющиеся у них силы для свержения демократического правительства и восстановления буржуазно-помещичьего строя.

С этой целью правительства Соединенных Штатов и Великобритании пытались создать так называемый «румынский вопрос», отказавшись признать демократическое правительство и установить дипломатические сношения с Румынией.

Политика непризнания потерпела серьезное поражение вследствие восстановления дипломатических сношений между Румынией и Советским Союзом, после того как Советский Союз убедился, что правительства Соединенных Штатов и Великобритании не хотят согласиться на правильное разрешение этого вопроса, соответствующее ранее заключенным соглашениям.

В целях воспрепятствования дальнейшему укреплению демократического режима монархия, побуждаемая американскими и английскими империалистами, заявила о разрыве сношений с народным правительством и потребовала его отставки. Народные массы, руководимые Коммунистической партией, оказали свою поддержку правительству, которое продолжало свою деятельность, с успехом борясь за выполнение заданий, стоявших перед страной, а также против саботажа народного хозяйства крупной буржуазией. Большая экономическая, политическая и

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvântări*, ed. a IV-a, Buc., ESPLP, 1955, p. 389—390.

дипломатическая помощь была оказана Румынии Советским Союзом. Неудачу потерпели и попытки правящих кругов Соединенных Штатов и Великобритании добиться свержения народно-демократического строя на первой сессии совета министров иностранных дел в Лондоне осенью 1945 года.

На следующей сессии этого совета, в декабре 1945 года, было принято решение рекомендовать румынскому правительству включить в состав правительства по одному представителю от каждой «исторической» партии. Это означало признание народно-демократического режима и поражение реакционных сил во главе с монархией. Народные массы еще более убедились в антинародном характере монархии, связь которой с зарубежными империалистами стала ясной и очевидной.

В начале февраля 1946 года правительства Соединенных Штатов и Великобритании были вынуждены признать румынское правительство.

L'ÉCHEC DES TENTATIVES DE LA MONARCHIE ET DE LA RÉACTION, DE L'INTÉRIEUR ET DE L'EXTÉRIEUR DU PAYS, DE RENVERSER LE RÉGIME DE DÉMOCRATIE POPULAIRE

(6 mars 1945 — janvier 1946)

(RÉSUMÉ)

Sitôt le régime de démocratie populaire instauré, la réaction de l'intérieur et les impérialistes étrangers concentrèrent toutes les forces dont ils disposaient, afin de renverser le gouvernement démocratique et de rétablir le régime des bourgeois et grands propriétaires fonciers.

A ces fins, les gouvernements des Etats-Unis d'Amérique et de la Grande-Bretagne essayèrent de créer une soi-disant «question roumaine», refusant de reconnaître le gouvernement démocratique et d'établir des relations diplomatiques avec la Roumanie.

Cette politique de non-reconnaissance subit une sérieuse défaite du fait de la reprise des relations diplomatiques entre la Roumanie et l'Union Soviétique, relations qui reprisent dès que cette dernière eut acquis la conviction que, dans cette question, les gouvernements des Etats-Unis et de la Grande-Bretagne ne voulaient pas adopter une ligne de conduite juste, correspondant aux accords antérieurement conclus.

Afin d'empêcher le régime démocratique de se consolider, la monarchie — sur l'incitation directe des impérialistes anglais et américains — déclara qu'elle rompait toutes relations avec le gouvernement instauré par le peuple et en exigeait la démission. Les masses populaires, sous la direction du Parti Communiste, accordèrent leur appui au gouvernement démocratique, qui continua son activité, luttant avec succès pour mener à bonne fin les tâches qui incombaient au pays et pour refréner le sabotage, par la grande bourgeoisie, de l'économie nationale. Une aide impor-

tante, économique, politique et diplomatique, fut accordée à la Roumanie par l'Union Soviétique. Lors de la première session du Conseil des Ministres des Affaires Étrangères, qui eut lieu à Londres, à l'automne 1945, le même échec fut infligé aux tentatives des cercles dominants des Etats-Unis et de la Grande-Bretagne pour renverser le régime de démocratie populaire.

A la suivante session de ce Conseil, en décembre 1945, la décision fut prise de recommander au gouvernement roumain d'inclure parmi ses membres un représentant de chaque parti «historique». Cette recommandation équivalait à la reconnaissance du régime de démocratie populaire et à la défaite des forces réactionnaires patronnées par la monarchie. A cette occasion, les masses populaires acquirent, une fois de plus, la preuve du caractère impopulaire de la monarchie, dont les rapports avec les impérialistes étrangers s'étaient dévoilés d'une manière évidente.

Au début de février 1946, force fut aux gouvernements des Etats-Unis et de la Grande-Bretagne de reconnaître le gouvernement roumain.

---

www.dacoromanica.ro

CRIZA DINASTICĂ DIN 1926—1930

DE
TH. NECŞA

După primul război mondial, partidul liberal rămăsese cel mai puternic partid politic din vechea Românie. Familia Brătianu, conducătoarea finanței românești, ajunse se prin oamenii săi aflați în cercurile curții regale (B. Știrbey, N. Mișu) la o strânsă colaborare cu monarhia; de altfel, însuși regele Ferdinand declarase chiar în fața unui fruntaș conservator că „Brătienii formează a doua dinastie” și că el nu vede „nimic rău în aceasta”¹. Dindu-și seama că numai partidul liberal va putea să apere în mod hotărît și consecvent interesele politice și economice ale monarhiei, el a început să-l sprijine tot mai activ în acțiunile lui.

Chiar și reprezentanții unor puteri străine constataaseră încă mai demult că monarhia și liberalii colaborau din plin, sprijinindu-se reciproc. Generalul Mossolov, care a trăit în cercurile familiei regale în anii 1916 și 1917 ca trimis al țarului, arăta de altfel în însemnările sale: „Tot ceea ce privea curtea și dinastia se găsea în mânile ferme și abile ale printului Știrbey. Acesta din urmă, aşa cum am putut să constat în timpul șederii mele în România, actiona în deplin acord cu Brătianu. Anturajul acestor doi șefi forma, în devotamentul său, un fel de gard viu împrejurul familiei regale, pe care o proteja, bucurîndu-se în același timp de protecția ei”².

La începutul anului 1924, Argetoianu semnală de asemenea: „Partidul liberal era încă foarte tare, fiindcă era partidul regelui și continua să ademe-nească prin siguranță puterii pe toți lacomii și pe toți trepădușii vietii noastre publice”³. În ceea ce privește pozițiile economice ale acestui Partid ele erau predominante și continuau să se întărească, deoarece Brătienii,

¹ M. Theodorian-Carada, *E/imeridele. Însemnări și amintiri, 1908—1928*. Romain, 1937, p. 51.

² Bibl. Acad. R.P.R., Msse, Fondul fostului palat regal, mapa 45. Gen. Mossolov, *Ma mission en Roumanie*, f. 42—43.

³ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R. C. Argetoianu, *Pentru cel de mtine. Amințiri din vremea celor de ieri* (Memorii inedite), partea a VI-a, vol. IV, f. 1558—1559.

Barbu Știrbey și ceilalți fruntași liberali conduceau finanța românească prin Banca Națională și Banca Românească. Având legături strînse cu camarila regală, Brătienii au reușit să facă de multe ori, chiar în colaborare cu regele Ferdinand și regina Maria, unele afaceri care au stîrnit mare vîlvă în opinia publică (afacerea Reșița, cele din domeniul industriei petroliere prin intermediul legii minelor din 1924 și afacerile cu armament încheiate de B. Știrbey).

Semnificativ în ceea ce privește influența lui I. I. C. Brătianu asupra familiei regale și a vieții politice în general este și faptul că la începutul lui mai 1925, adică tocmai în ajunul evenimentelor pe care le vom descrie în această lucrare, regina Maria îi transmitea lui Maniu, în legătură cu problema succesiunii la guvern, cum că „numai Brătianu are autoritatea necesară pentru a guverna”¹. Influența lui I. I. C. Brătianu se întindea nu numai asupra lui Ferdinand și Maria, ci și asupra unei părți a camarii regale.

O parte din membrii familiei regale, avind în frunte pe printul Carol, se împotriveau însă influenței exercitată de Brătieni. Această opozitie a lor era atât de puternică, încît Argetoianu nota în vara anului 1924 următoarele : „Mi-am dat seama că la o schimbare de tron, rolul politic al lui Brătianu era terminat”².

O astfel de constatare era bine motivată. După revenirea lui I. I. C. Brătianu la putere în ianuarie 1922, se profila tot mai puternic politica economică a liberalilor „prin noi însine”, politică dusă de ei în apărarea intereselor finanței românești pe care o reprezentau. De fapt, politica dusă de liberali în vederea cîstigării și păstrării de poziții economice cît mai puternice (legea minelor din 1924) nu excludea uneori acordarea — sub presiunea capitalului străin — unor avantaje cît de mici. În opozitie cu liberalii se afla partidul național și unii fruntași din cel țăranesc, care urmăring să vină la putere, începuseră să agite programul unei politici economice a „portilor deschise” pentru capitalul străin. Către această parte a claselor dominante se orienta și Carol, căci el prevedea că, fără un puternic ajutor din partea finanței internaționale și fără un sprijin în țară, nu va putea, în eventualitatea succesiunii domniei, să doboare atotputernicia Brătienilor.

*

Încă din februarie 1924, fruntașii țăraniști luaseră inițiativa unei uniri a opozitiei împotriva guvernului liberal. De fapt, această inițiativă a fost primul pas care a dus în 1925 la înțelegerea dintre partidele național, țărănesc, naționalist și gruparea lui Argetoianu. Opozitia era destul de puternică, fiind susținută și de Carol, care — după cele menționate de Argetoianu — era „mai dezlănțuit ca oricind împotriva lui Brătianu și Averescu” și foarte nerăbdător să vadă pe adversarii acestora la putere³. Aceasta a hotărît pe fruntașul liberal să ia unele măsuri de prevedere.

¹ N. Iorga, *Memorii*, vol. V. p. 17.

² Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VI-a, vol. IV, f. 1777.

³ Loc. cit., f. 2024.

Împlinindu-se cei patru ani de guvernare liberală și trebuind să fie aleși un nou parlament, de echipa unor manifestații ostile ale opoziției, I. I. C. Brătianu după ce depune o nouă lege electorală, închide la 13 iunie 1925 sesiunea parlamentară. În felul acesta, el căuta să capete răgaz pentru a atrage de partea sa unele elemente ale opoziției. Brătianu urmărea totodată ca, prin atragerea unor elemente opozitioniste, să întărească și partidul poporului al lui Averescu, mult slăbit prin plecarea unor fruntași ca Argetoianu, pentru a putea să-l transforme din nou în partid al rotativei guvernamentale și să-l aducă la putere¹.

În această vreme, unele partide din opoziție au început tratative în vederea unei fuziuni pentru a forma un partid mai puternic, care să combată pe liberali și pe Argetoianu. În calea acestei fuziuni, care era făcută cu scopul evident de a se putea ajunge la putere, stăteau neînțelegerile ivite nu numai între partide, dar chiar și în sinul lor. De altfel, Argetoianu semnală că în calea înțelegerii dintre partidele național și țărănesc nu stăteau nicidcum „greutăți de ordin programatic, ci greutăți indicate de ambițiile personale ale unuia și ale altuia”². La începutul tratativelor duse între reprezentanții celor două partide, Maniu nu dorea decât o simplă colaborare cu țărăniștii în vederea alegerilor, deoarece se temea că nu cumva aceștia să dețină majoritatea în cazul unei fuziuni, ținând seama că Mihalache, bazat pe popularitatea țărăniștilor în provinciile țării de dincolo de Carpați, cerea avantaje serioase pentru fruntașii partidului său.

Totuși, la începutul lui octombrie 1925, se pun bazele așa-zisei opoziții unite³. Fruntașii liberali, văzind că opoziția ajunsese la o înțelegere în vederea viitoarelor alegeri ce se anunțau, s-au hotărât să acționeze rapid, îndreptând lovitura asupra șefului încoronat al grupului adversar : asupra lui Carol. Folosind prilejul că prințul Carol se afla în Anglia la funeraliile regale, I. I. C. Brătianu și B. Știrbey au acționat în consecință. Cu toate că regina Maria își pusese mari nădejdi în eventualitatea urcării pe tron a lui Carol, socotind că va putea juca rolul de „inspiratoare” a politiciei acestuia, totuși B. Știrbey a reușit să o convingă că avea un rol mult mai însemnat de jucat cu un rege minor și cu o regență supusă⁴. Deci, având și sprijinul reginei Maria, le-a fost ușor Brătienilor și lui B. Știrbey să-l îndepărteze pe Carol de la tron⁵.

Ecoul produs în străinătate de renunțarea forțată a lui Carol la tron a fost destul de puternic. Astfel, într-un interviu luat lui Carol la sfîrșitul lui decembrie 1925, ziaristul D. Bogholm relatează că „hotărîrea să este urmarea unei înverșunate lupte, pe care el a purtat-o împotriva ministerului celor doi frați Brătianu, adevărății stăpâni ai României de foarte mulți ani, care erau sprijiniți de către regina Maria ... Pentru a face

¹ N. Iorga, *op. cit.*, vol. V, p. 32. La 7 iunie 1925, Iorga află din cercurile camarilei regale, „că liberalii fac sfertări desperate pentru a-l aduce pe Averescu”.

² Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VI-a, vol. V, f. 2200.

³ N. Iorga, *op. cit.*, vol. V, p. 53.

⁴ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VI-a, vol. V, f. 2237.

⁵ Loc. cit., f. 2358. La 6 ianuarie 1926, C. Hiott, ministru palatului îl informează pe Argetoianu că „fără regina, regele n-ar fi primit niciodată renunțarea prințului Carol”.

să triumfe ideile sale, prințul a voit să creieze o mare mișcare asemănătoare fascismului, sprijinindu-se pe masele țărănești (atrase de partidul țărănesc — *n. n.*). El întreținea relații călduroase cu partidele de opoziție și prin atitudinea sa amenința să provoace o ruptură chiar în guvernul liberal¹. Alte zile anunțau chiar că prințul moștenitor voia să instaureze o dictatură fascistă, deoarece se bucura „de o mare influență în cercurile extreme ale naționaliștilor șovini români”².

Carol urmărea într-adevăr să doboare atotputernicia Brătienilor și, cu ajutorul posibil al opoziției unite, precum și al unor ofițeri simpatizanți, să instaureze, după moartea lui Ferdinand, care era bolnav, un regim personal de guvernare. Sezisind planurile lui Carol, I. I. C. Brătianu și B. Știrbey au căutat să se debaraseze atât de el, cât și de simpatizanții lui din cadrele armatei, care devineau tot mai numeroși. De aceea, alegind ca motiv situația matrimonială a lui Carol, care era despărțit de prințesa Elena, precum și relațiile lui cu Elena Lupescu, I. I. C. Brătianu și-a exprimat părerea că altă cale nu era decât ca prințul Carol să renunțe la tron în favoarea fiului său Mihai. Carol, care își dădea seama că fără un ajutor puternic din străinătate n-ar fi putut să profite din plin de avantajele domniei în cazul în care ar fi devenit rege, a rămas la înapoierea din Anglia, în Italia, anunțând pe Ferdinand că este dispus să renunțe pentru un timp la prerogativele regale. Urma ca el să-și facă legături că mai trăinice printre magnații finanței și industriei apusene și, ca agent al acestora, să se întoarcă după un timp în România.

Imediat după renunțarea lui Carol la tron, Argetoianu nu numai că unul din apropiata prințului, dar și ca fruntaș al partidului național a căutat să capete de la rege aprobarea de a-l aduce pe Carol înapoi. Însă regina Maria, de acord cu I. I. C. Brătianu și B. Știrbey, a intervenit pe lîngă Ferdinand și deplasarea lui Argetoianu nu a mai fost autorizată. În schimb liberalii și regina, temindu-se că prințul să nu se răzgîndească, au aranjat ca să fie trimis în străinătate că mai repede C. Hiott, ministrul palatului, pentru ca prințul Carol să semneze o declaratie oficială de renunțare la tron³. De altfel, Iorga mărturisea în memoriile sale că actul de renunțare la tron al lui Carol l-a făcut regele numai „sub influența a doi oameni (I. I. C. Brătianu și B. Știrbey — *n. n.*), cărora niciodată nu le voi înținde mâna pentru partea ce au avut în acest act”⁴.

După ce Carol a semnat declaratia de renunțare, Ferdinand a fost forțat de Brătieni și Maria să convoace în grabă un consiliu de coroană pentru 31 decembrie 1925, care să ratifice hotărîrea luată pentru a fi trecută prin parlament. În preajma evenimentelor care au premers acest consiliu, partidele național și țărănesc erau pentru readucerea lui Carol în țară, în vreme ce Averescu se impotrivea. Acesta avea interes de altfel să-l sprijine pe I. I. C. Brătianu în acțiunea sa, deoarece — după cum mărturi-

¹ Bibl. centrală de stat, filiala N. Bălcescu, Fond. St. Georges, pach. 90, dos. 6, f. 119. (Interviu a fost publicat în „Le Matin”, nr. 15 268 din 7 ianuarie 1926).

² Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, cutia 63, dos. 32 (Extras din „Posledna Posta” (Belgrad) din 3 ianuarie 1926).

³ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VI-a, vol. V, f. 2238–2239.

⁴ N. Iorga, *op. cit.*, vol. V, p. 87.

sește Argetoianu — având „popularitatea complet măcinată, cu cadre de partid rudimentare, dînsul nu mai speră să ajungă la putere decât impus de șeful partidului liberal. Întărirea lui Brătianu față de coroană, prin alunga-rea prințului, convineea deci de minune generalului”¹ (Averescu — n. n.).

În ședința consiliului de coroană de la Sinaia, fruntașii opozitiei au schițat o împotrivire împotriva planurilor lui Brătianu; totuși, pînă la urmă, s-au raliat hotărîrii privitoare la renunțarea lui Carol la tron. Maniu însă mărturisește că prin hotărîrea luată de acest consiliu, se pune „prima piatră la edificiul republicii” și dată fiind influența lui I. I. C. Brătianu asupra familiei regale, „Mihai nu va domni niciodată”, ci regența numită de liberali². Pentru a împiedica eventualele manifestații carliste, I. I. C. Brătianu a convocat imediat parlamentul pentru 4 ianuarie 1926, care să confirme hotărîrile consiliului de coroană.

În cele cîteva zile care au premers întrunirii parlamentului, guvernul liberal a făcut unele pregătiri care să asigure ratificarea renunțării lui Carol la tron. După ce fruntașii liberali au discutat acasă la I. I. C. Brătianu felul cum va decurge ședința parlamentului, ei s-au deplasat la 3 ianuarie la Sinaia, unde împreună cu regele au aranjat componența regenței³. Regența urma să fie formată, în afară de prințul Nicolae, de patriarhul Miron Cristea și Buzdugan, amîndoi socotiți ca „oamenii” lui Brătianu⁴. Pentru a nu se mai opune hotărîrilor luate de consiliul de coroană, Ferdinand, îndemnat de I. I. C. Brătianu, a căutat să convingă în dimineața zilei de 4 ianuarie 1926 pe șefii opozitiei să se ralieze liberalilor. Dacă Maniu și Mihalache nu au dat un răspuns precis, apoi Iorga a declarat „că va protesta în fața parlamentului”⁵. În după amiază aceleiași zile, s-a deschis parlamentul. După expunerea actului de renunțare a lui Carol la drepturile și prerogativele de membru al familiei regale și de principie moștenitor al României și apoi a proiectului de lege privitor la statutul familiei regale și de recunoaștere a principei Mihai ca moștenitor al tronului, — au avut loc discuții care au relevat faptul că opozitia, în general, nu era de acord cu îndepărțarea lui Carol de la tron, deoarece în felul acesta pierdea speranța venirii la putere⁶. Partidele național și țărănești s-au abținut de la vot, crezînd că prin aceasta vor împiedica adoptarea hotărîrilor luate la 31 decembrie 1925. În fond însă ele nu au făcut altceva decât să ușureze ratificarea acestora. Iorga s-a declarat împotriva actului de renunțare, arătînd că partidul național înțelege totuși „a sprijini cu loialitate coroana împotriva unui guvern care, preocupat de răzbunările sale și a complicilor săi ascunși, n-a prevăzut nimic, care n-a luat nici o măsură pentru a împiedica nenorocirea de azi, ce atinge grav prestigiul dinastiei”⁷. Miha-

¹ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VI-a, vol. V, f. 2250.

² N. Iorga, *op. cit.*, vol. V, p. 82.

³ La aceste intrăvereri au luat parte frații Brătianu, Al. Constantinescu, I. G. Duca și G. Mirzescu („România”, nr. 660 din 4 ianuarie 1926, p. 4).

⁴ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VI-a, vol. V, f. 2267.

⁵ Loc. cit., f. 2268.

⁶ „Monitorul oficial”, nr. 41 din 11 februarie 1926, p. 1123 și urm.

⁷ Loc. cit., p. 1132.

lache, făcind o declarație în numele partidului țărănesc, se ridică și el împotriva partidului liberal, fără a pomeni însă de chestiunea Carol, deoarece încă șovâia¹.

După ședința din 4 ianuarie 1926 a Adunării deputaților, Maniu a făcut o declarație reprezentanților presei, cu care priej spunea : „Nu cred că chestiunea succesiunii la tron trebuie atrasă între problemele vieții politice. Prin hotărîrea adusă, ori care ar fi fost anterior părerile personale, chestiunea s-a rezolvat în mod indiscutabil”².

Dacă în privința renunțării lui Carol la tron au existat în sinul opozitioniei unele păreri contradictorii, apoi fruntașii partidelor național și țărănesc, de comun acord s-au împotrivit în ședința Adunării deputaților și Senatului din 4 ianuarie la instituirea unei regențe³. Maniu împreună cu dr. Lupu luaseră cuvîntul împotriva încercării lui I. I. C. Brătianu de a-și institui o regență supusă : de altfel Maniu își exprimase chiar în dimineața aceleiași zile, la palat, față de Hiott, părerea că regența ar fi inutilă⁴. În realitate, Maniu era nu atât împotriva regenței, cît împotriva componentei acesteia, deoarece, pe lingă prințul Nicolae urmau să devină regenți patriarhul Miron Cristea care inclina spre Brătieni și G. Buzdugan, fostul președinte al Înaltei curți de casatie și fruntaș al partidului liberal.

Argetoianu remarcă în memoriile sale că „chestiunea Carol” deve-nise problema centrală a politicii românești. „Oamenii politici și partidele au fost supuși unei noi clasificări și socotiti apti sau inapți pentru guvernare, după cum puteau fi sau nu fi bănuiti că ar favoriza o eventuală revenire a prințului Carol”⁵.

Astfel se explică faptul că fruntașii partidului național, care se abținuseră de la votarea renunțării lui Carol la tron și la instituirea unei regențe s-au adunat la 5 ianuarie și au lansat o moțiune, declarînd „chestiunea renunțării principelui Carol ca tranșată și definitiv închisă”⁶. Tot cu scopul restabilirii încrederii familiei regale în partidul național, care dăduse la început dovedă de unele simpatii față de Carol prin atitudinea lui Iorga în parlament, Argetoianu vizitează a doua zi pe Hiott pentru a-i transmite lui Ferdinand „că coroana nu avea un instrument politic mai leal și mai devotat ca partidul național”⁷. Hiott îl sfătuiește că în vederea succesiunii guvernementale în momentul acela, numai regina putea fi consultată, căci Ferdinand se găsea deja sub influența ei și a lui I. Brătianu. În audiența din 7 ianuarie, Argetoianu este informat că Maria urma să devină regență, deoarece „Brătianu îi făgăduise că lista regenților va fi modificată la momentul oportun” (în sensul înlocuirii prințului Nicolae); a urmat apoi o discuție privitoare la posibilitatea venirii partidelor național și țărănesc la putere. Argetoianu îi arăta că singura dificultate în formarea unui

¹ „Monitorul oficial”, nr. 41 din 11 februarie 1926, p. 1133.

² Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VI-a, vol. V, f. 2307.

³ „Monitorul oficial”, nr. 41 din 11 februarie 1926, p. 1140–1143.

⁴ N. Iorga, *op. cit.*, vol. V, p. 86.

⁵ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VI-a, vol. V, f. 2331.

⁶ Loc. cit., f. 2313.

⁷ Loc. cit., f. 2356.

guvern național-țărănesc rezidă în rivalitatea existentă deja între Maniu și Iorga în privința președinției, atât a partidului național, cît și a unui viitor guvern.

O dată ce Carol fusesese îndepărtat de la tron și I. I. C. Brătianu își consolidase influența în sînul familiei regale, el a crezut că nu va mai întîmpina dificultăți în guvernarea sa. Dar insuccesul său de la începutul anului 1926 în alegerile comunale¹, îl făcu să fie mai prevăzător. De aceea, plănuia ca în eventualitatea părăsirii puterii să înjghebeze un guvern paravan care să asculte de el. Încercarea lui de a aduce la putere un astfel de guvern paravan condus de gen. Prezan eșuind², el s-a gîndit să schimbe metoda și să caute să desfacă înțelegerea dintre partidele național și țărănesc. De aceea, liberalii au încercat întîi, dar fără succes, să se apropie de fruntașii partidului național, iar apoi au venit cu propunerea — neacceptată de altfel de opozitie — a formării unui guvern național-țărănesc, sub conducerea lui Știrbey, omul lui I. I. C. Brătianu³. Deoarece mandatul său parlamentar expira și trebuiau să aibă loc noi alegeri, I. I. C. Brătianu facea eforturi vădite, prin intermediul lui Ferdinand, să-și alcătuiască un guvern în a cărui componentă să intre și unii oameni de-al săi. Eșuarea ultimei încercări a lui I. I. C. Brătianu de a atrage pe unii fruntași naționali și țărăniști și de a forma un guvern presidat de Știrbey, găsea pe librali intr-un serios impas.

Încercările unor fruntași ai partidului național, între care Maniu și Iorga, de a se apropia de rege și în felul acesta de a căpăta puterea fără concursul liberalilor, se soldase cu unele rezultate promițătoare. Argetoianu relatează că în audiența sa la rege din 5 februarie 1926, acesta i-a spus următoarele : „Vreau să chem la putere partidul național și aș fi foarte mulțumit dacă s-ar putea forma un guvern în colaborare și cu țărăniștii”⁴. Tot Argetoianu este asigurat mai tîrziu de I. Stîrcea, maestrul de ceremonii al curții regale, că încă „cu 15 zile înainte de demisia lui Brătianu, regele l-a însărcinat să previe pe Maniu că-l va chema la putere”⁵.

Văzînd că fruntașii partidului național căpătaseră asigurări de la Ferdinand că li se va da succesiunea guvernamentală în colaborare cu țărăniștii, I. I. C. Brătianu nefiind încă sigur pe un viitor guvern Averescu, s-a gîndit să-l atragă pe Maniu de partea sa, mai cu seamă că avea nevoie de un sprijin serios în vederea trecerii prin parlament a unei noi legi electorale. De aceea, conducătorul partidului liberal a însărcinat pe Tancred Constantinescu, „omul de mare încredere al Brătienilor”, de a duce tratative cu acesta. În întrevederea avută cu Maniu, T. Constantinescu a căutat să atragă pe fruntașul ardelean, cerîndu-i să nu facă greutăți în ceea ce privește noua lege electorală și să o susție în parlament, căci — după cum remarca acesta — ea va fi aplicată de partidul național, deo-

¹ „Aurora”, nr. 1300 din 8 martie 1926, p. 1.

² „Cuvîntul”, nr. 346 din 1 ianuarie 1926, p. 1.

³ „Epoca”, nr. 8 din 10 februarie 1926, p. 1.

⁴ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VI-a, vol. V, f. 2375.

⁵ Loc. cit., f. 2379—2380.

rece „succesiunea guvernului vă este asigurată, o săiu — și iată de ce trebuie să cădem de acord”¹. Înțelegerea a eşuat dat fiind faptul că Maniu nu putea admite să susție noua lege electorală, care urma să dea avantaje considerabile partidului de la putere, în cazul de față celui liberal. De asemenea, el era și prea sigur că regele îl va susține în continuare, acordind succesiunea puterii partidului național și de aceea s-a gîndit să facă în aşa fel ca în viitoarele alegeri să nu meargă nici cu țărăniștii. Cu toate că la 17 martie 1926, Maniu căpătase din partea delegației permanente a partidului național depline puteri de a încheia un acord cu partidul țărănesc în vederea preluării puterii, el a căutat să tărgănească lucrurile mai departe, introducind un element nou în discuție, fuziunea ambelor partide². Atunci fruntași țărăniști care urmăreau să parviesc cu orice preț la putere pentru a beneficia de cât mai multe avantaje, au încercat să-l săntajeză pe Maniu, lăsind impresia că s-ar înțelege cu Averescu. Pe de altă parte și Averescu care urmărea același lucru, neaspirind însă decât la formarea unui guvern paravan al lui Brătianu, văzind că acesta nu se gîndeau deocamdată să se înțeleagă cu el, a căutat să-l săntajeză, anunțând că în viitoarele alegeri va merge alături de partidul țărănesc³.

I. I. C. Brătianu, văzind că mandatul său parlamentar se apropia de sfîrșit și vrînd cu orice preț să lase în locul său un guvern credincios, a început să lucreze în acest sens în cel mai mare secret. După unele întrevederi cu Al. Constantinescu, „în ajunul demisiei guvernului s-a pus la cale ministerul Averescu”⁴. Imediat după aceea, I. I. C. Brătianu s-a dus la Ferdinand și după ce a „invocat pactul încheiat pentru îndepărțarea prințului Carol, a declarat regelui că un guvern național sau național-țărănesc ar pregăti readucerea surghiunitului — și i-a forțat „mîna”⁵. O dată ce succesiunea guvernamentală era aranjată prin asigurarea venirii la putere a unui guvern condus de Averescu, care era împotriva reîntoarcerii lui Carol în țară, I. I. C. Brătianu își dă în liniște demisia la 27 martie 1926.

A doua zi încep consultările numai de formă, în vederea formării unui nou guvern, deoarece Ferdinand, sub influența lui I. Brătianu, părăsise gîndul de a aduce partidul național la putere. Totuși, fiind încredințați că li se va da puterea, Maniu, Iorga, Argetoianu și Mihalache avuseseră deja o convorbire între ei în vederea alcăturirii unei liste ministeriale. La această convorbire au venit mai tîrziu și alții fruntași naționali și țărăniști. Foarte sugestiv descrie Argetoianu această întrevadere, în care fiecare fruntaș național sau țărănist a căutat să obțină un cît de mic avantaj. El arată următoarele: „Ne-am aflat într-o adevărată atmosferă de bîlci. Ca să satisfacem toate poftele ar fi trebuit să dispunem de 30—40 de portofolii și tot atîtea subsecretariate de stat”⁶.

¹ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VI-a, vol. V, f. 2400—2401.

² Loc. cit., f. 2413.

³ Loc. cit., f. 2385.

⁴ Loc. cit., f. 2450.

⁵ Loc. cit., f. 2451.

⁶ Loc. cit., f. 2428.

Regele, influențat de I. I. C. Brătianu, a însărcinat însă la 30 martie pe Averescu să formeze un nou guvern, care era deja aranjat mai dinainte de fruntașul liberal. Ca să dea aparență că ar avea și el un cuvînt de spus, Ferdinand a cerut lui Averescu să colaboreze cu partidul național, desigur numai în mod formal. De fapt, I. I. C. Brătianu avusese grijă să provoace din vreme o spărtură în rîndurile fruntașilor partidului național, atrăgind de partea sa după O. Goga și un grup format din V. Goldiș, I. Lăpedatu și I. Lupas, care au intrat în guvernul Averescu¹.

După ce guvernul condus de Averescu a votat noua lege electorală de tip fascist, el a dizolvat parlamentul liberal și a trecut la pregătirea alegerilor, care trebuiau să aibă loc în mai 1926. În preajma acestor alegeri, cartelul anterior între naționali și țărăniști se desfăcuse. În partidul național erau acum mai multe grupări, ca cea a lui Argetoianu, care dacă înainte de venirea guvernului Averescu la putere înclinase spre liberali, sperînd că va veni la putere, voia acum o nouă înțelegere cu țărăniștii. Acestuia i s-a alăturat imediat și grupul lui Iorga. În opozitie cu aceștia era grupul din jurul lui Maniu care, stînd în espectativă, nu știa încă ce cale să urmeze, nevrînd însă — deocamdată — să încheie o nouă înțelegere cu partidul țărănesc². Argetoianu ne semnalează că, în afară de grupările menționate, „mai erau intrigăriile unui grup de ardeleni cu Vaida în frunte, care trata cu guvernul”³. Desigur că I. Brătianu, căutind să atragă de partea sa și alți fruntași ai partidului național, a făcut în așa fel ca Goldiș să ia contact cu Vaida, Lugosișanu și A. Dobrescu, spre a trata alăturarea acestora politicii liberale. Dar acțiunea ulterioară a grupurilor lui Vaida și Goldiș, care căutaseră să atragă și pe Maniu de partea Brătienilor, a eşuat, cu toate că i se oferise acestuiuia, de către Averescu, două locuri în guvern și 32 în parlament. Desigur că s-ar fi ajuns la o înțelegere, dacă Brătianu nu și-ar fi dat seama din timp că, o dată Maniu pătruns în guvern, ar fi lucrat febril pentru acapararea puterii și, posibil, pentru revenirea lui Carol în țară. De aceea Goga, din însărcinarea lui I. I. C. Brătianu, a torpilat aceste tratative⁴.

Alegerile din mai 1926 — cum era și de așteptat — au dat cîștig de cauză guvernului Averescu, susținut de liberali. Partidul poporului a reușit să obțină 52,9 % din voturi și a câștigat 292 mandate în parlament. Deși partidul liberal nu obținuse decît 7,2 % din voturi, totuși I. I. C. Brătianu continua să impună linia sa în viața politică. Opoziția era redusă la neputință, cartelul național-țărănesc neobținind decît 27,7 % din voturi, adică 69 mandate.

După alegeri au continuat mai departe fricțiunile dintre diferitele partide ale claselor dominante, care urmăreau fiecare să parve la putere pentru a se bucura de avantajele ce le oferea aceasta. Dacă acum Maniu și-a schimbat gîndul, urmărind dacă nu o fuziune cu țărăniștii, dar cel puțin momentan o colaborare cît mai strînsă pentru combaterea politicii

¹ „Neamul românesc”, nr. 76 din 2 aprilie 1926, p. 4.

² Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VI-a, vol. V, f. 2454 și urm.

³ Loc. cit., f. 2464.

⁴ Loc. cit., f. 2465.

anticarliste a lui I. I. C. Brătianu, apoi Iorga și Argetoianu nu prea erau de acord cu o fuziune, deoarece țăraniștii urmău că capete, în cadrul noului partid, prea multe drepturi în comparație cu ei și partizanii lor. Aceste divergențe au dus la o ruptură definitivă în cadrul partidului național dintre Maniu și Iorga. Ieșirea lui Iorga din partidul național are loc la 10 octombrie, cind acesta din urmă adresând o scrisoare fruntașului ardelean, îl anunță că va urma o politică separată. Totodată adresează către țară și un manifest demagogic prin care atacă partidul național, iar în cadrul unei întruniri, organizează un alt partid național¹. Ruptura aceasta se cristalizase de fapt încă din august, cind se duceau tratative pentru încheierea unei înțelegeri între partidele național și țărănesc, în vederea alegerilor parțiale din septembrie. O dată încheiată această înțelegere, spre sfîrșitul lui septembrie 1926, s-a trecut la o adevărată fuziune, neacceptată de Iorga, care crea în locul partidului poporului, al doilea partid puternic în vederea rotativei guvernamentale.

Iorga între timp, care se certase cu Maniu și avea frică de popularitatea țăraniștilor, căutase să se apropie de liberali², sperând că în eventualitatea unei schimbări a guvernului Averescu, va putea să facă parte dintr-un nou guvern. Deși era categoric împotriva fuziunii dintre partidele național și țărănesc, Argetoianu a rămas deocamdată alături de Maniu, încercând să-l atragă de partea politicii lui I. I. C. Brătianu, pentru a-i izola în felul acesta pe țăraniști. Totuși, con vorbirile lui Argetoianu cu dr. C. Angelescu și L. Moldoveanu și negocierile duse în vară cu V. Brătianu, în vederea unei fuzionări sau numai a unei colaborări de guvern între partidele național și liberal, nu duc la nici un rezultat³, deoarece Maniu, care admitea posibilitatea revenirii lui Carol în țară, voia să ia puterea singur. De altfel acesta, conchizind arăta: „În asemenea condiții mai poate cineva pretinde să mă arunc în brațele lui Brătianu, ele însăși foarte subrede după cite știi”⁴.

Ajuns însă la putere, Averescu a început să se îndepărteze de I. I. C. Brătianu, plănuind ca împreună cu regina Maria și Știrbey să schimbe regența, formată din prințul Nicolae și oamenii liberalilor, patriarhul Miron Cristea și G. Buzdugan. Argetoianu arată în memoriile sale că I. G. Duca i-a spus, cu prilejul unei con vorbiriri din toamna lui 1926, „că regina e mai hotărâtă ca oricind să devină regentă”. Averescu nu era însă de acord ca regina să devină regentă unică, cum dorea aceasta și cum fusese înțelegerea între ei. De aceea, în ascuns de Brătianu a căutat să se înțeleagă cu ea ca, în eventualitatea schimbării regenței, să devină și el și Știrbey regenți. Lovitura aceasta care trebuia dată lui Brătianu a eşuat.

★

Deși după instalarea guvernului Averescu, se căutase la început îndepărțarea din armată a acelor ofițeri care simpatizau cu o reîntoarcere

¹ „Neamul românesc”, nr. 123 din 11 octombrie 1926, p. 1.

² N. Iorga, op. cit., vol. V, p. 138. Iorga a intrat în contact cu I. Brătianu la 20 iunie 1926 prin G. Brătianu și dr. A. Ionescu în vederea unei eventuale colaborări.

³ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, op. cit., partea a VII-a, vol. I, f. 31 și 193–194.

⁴ Loc. cit., f. 81.

a lui Carol, totuși curentul carlist creștea tot mai mult, chiar în cadrele armatei¹. De altfel, Argetoianu arată că partizanii carlismului, care deveneau tot mai numeroși, „îmbătau lumea vorbindu-i de intențiile printului (Carol), care vrea nu numai să domnească, dar și să guverneze și să pună capăt desfrișului partidelor”². Într-adevăr, după cele constatațe la Paris, de Al. Cuzin și I. Sin-Georgiu, fruntași ai partidului național condus de Iorga, Carol era „hotărît să se înapoieze să-și valorifice drepturile, având multiple și serioase legături în România”³. De altfel, generalul Dumitrescu-Turcu, comandantul corpului de armată din Craiova, discutind cu generalul I. Girleșteanu, unul din confidenții lui Argetoianu, despre posibilitatea întoarcerii lui Carol, arăta „că majoritatea ofițerilor ar vedea cu ochi buni această înapoiere”⁴.

Între timp, boala regelui se agrava. Cum Averescu se depărta tot mai mult de Brătianu, având aliați pe regină și pe B. Știrbey, fruntașul liberal a căutat să prevină situația ce s-ar fi ivit în eventualitatea morții regelui și care l-ar fi găsit izolat. De aceea, sfătuiește mai întii pe O. Goga, ministrul de interne, să trimită un emisar în străinătate, la Carol, pentru a-i face unele propuneri și a-i afla eventual planurile. Argetoianu nu ne dezvăluie însă ce conțineau aceste propuneri, dar știm că ele nu au fost acceptate de Carol, deoarece „nu voia să aibă de-a face cu un guvern condus de politicienii care-l dedese peste graniță”⁵.

Deoarece Argetoianu vedea că Averescu, prin intrarea sa în regență alături de regină și Știrbey, urmărea introducerea unei dictaturi, a luat inițiativa de a căuta o apropiere între liberali și partidul național-țărănesc; în memoriile sale, el motiva această acțiune ca având scopul „prevenirii dezastrului ce l-ar putea provoca amestecul militarilor în criza dinastică”⁶. Apropierea dintre cele două partide urma să fie făcută de Argetoianu pe platforma unei împăcări cu Carol. Intrevederile lui Argetoianu cu Maniu și I. Brătianu nu dau rezultate. Maniu era de acord cu aducerea lui Carol în țară, însă I. I. C. Brătianu nu acceptă această soluție⁷, bazându-se pe faptul că în sinul partidului național-țărănesc nu există o unitate de vederi în problema întoarcerii lui Carol. El chiar i-a declarat lui Argetoianu „că nu crede în posibilitatea unei asemenea alianțe”, deoarece „la național țărăniști sunt două curente: țărăniștii inclină spre o formulă fără Carol, pe cind naționalii sunt carliști”⁸.

Argetoianu văzind că această înțelegere nu este posibilă, s-a gîndit atunci că eventual s-ar putea ajunge la o înțelegere între cele două partide, pe baza unei formule fără Carol⁹. Nici această înțelegere nu s-a realizat, I. I. C. Brătianu impunîndu-i la sfîrșitul lui noiembrie 1926 lui Ferdinand

¹ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, cutia 63, dos. 32.

² Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VII-a, vol. I, f.228.

³ Loc. cit., f. 224.

⁴ Loc. cit., f. 226.

⁵ Loc. cit., f. 225.

⁶ Loc. cit., f. 234.

⁷ Loc. cit., f. 243 și urm.

⁸ Loc. cit., f. 254.

⁹ Loc. cit., f. 252.

să trimită o scrisoare guvernului Averescu, „scrisoarea prin care suveranul stăruia asupra hotărârilor din 4 ianuarie, socotite definitive”¹. În felul acesta nu se mai lăsa nici o speranță partidului național-țărănesc de a prelua puterea. La 8 zile după ultima con vorbire cu I. I. C. Brătianu, Argetoianu mai face o ultimă încercare pe lîngă fruntașul liberal. El relatează următoarele : „Mi-am dat seama că Brătianu nu voia în realitate nici o înțelegere cu național-țărăniștii, că era hotărît să joace singur partida și că formulele pe care mi le dăduse, mi le dăduse ca să nu mă refuze, cu convingerea că nu vor fi găsite suficiente”².

În perioada cînd Argetoianu făcea eforturi pentru a aprobia pe libera li de național-țărăniști, se producea fuziunea care a dat naștere partidului național-țărănesc. Argetoianu dezvăluie în memoriile sale cum dr. Romalo, carlist convins, a tăinuit gravitatea bolii regelui, anunțînd-o numai lui Maniu. „Din acel moment, Maniu a tablat pe moartea regelui și a făcut imediat fuziunea cu țărăniștii, pe baza sugestiunilor lui Romalo ca să poată pune la momentul oportun, un partid puternic la dispoziția printului Carol”³. Dar și I. I. O. Brătianu, aflînd din alte surse de caracterul și stadiul bolii regelui, a putut să ia măsuri de prevedere. Înțelegerea care fusese inițiată de Argetoianu era făcută tocmai cu scopul de a atrage pe național-țărăniști de partea liberalilor. Ea însă a eşuat, din cauza întransigenței liberalilor, care nu admiteau reîntoarcerea lui Carol, și din cauza național-țărăniștilor, acum suficient de puternici pentru a combată linia politică anticalistă a lui I. Brătianu.

Maniu, vrînd să ajungă cît mai repede la putere, a început în prima parte a lui decembrie 1926 tratative cu Averescu, în vederea închegării unui bloc antiliberal, și chiar a unei eventuale guvernări comune.

În aceeași vreme, I. I. O. Brătianu a căutat să-și aprobie pe unii fruntași național-țărăniști și a combatte o eventuală colaborare dintre Maniu și Averescu; el s-a gîndit la formula unui guvern „național”⁴, adică la o formație ministerială de coalitie, credincioasă lui, care să facă alegerile. Propunerile lui I. I. O. Brătianu sînt refuzate de Maniu și de ceilalți fruntași naționali. Atunci privirile sunt îndreptate spre fruntașii țărăniști. I. G. Duca reușește să-l atragă, în ianuarie 1926, pe dr. Lupu de partea liberalilor⁵, grupul lui reușind să creeze un nou partid țărănesc la începutul lui martie⁶.

Deoarece Averescu, dacă ar fi ajuns în regență, ar fi devenit extrem de periculos pentru I. I. C. Brătianu, acesta a început să lucreze în sensul unei înlocuiri a guvernului care începuse să se depărteze de el. La 18 aprilie 1926, în cursul unei con vorbiri cu Argetoianu, fruntașul liberal cerînd ajutorul acestuia în acțiunea de înlocuire a guvernului, i-a declarat : „Averescu va încerca în ultimul moment să puie mâna pe conducerea statului, sub o formă oarecare. Formula importă puțin, oricare ar fi, ea va

¹ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VII-a, vol. I, f. 254.

² Loc. cit., f. 302.

³ Loc. cit., f. 265.

⁴ Loc. cit., f. 403.

⁵ „Cuvîntul”, nr. 671 din 29 ianuarie 1927, p. 4.

⁶ N. Iorga, *op. cit.*, vol. V, p. 184.

însemna dictatura generalului". Nu vedea ca soluție decit „schimbarea că mai repede a guvernului”. „E indispensabil — a declarat Brătianu — să fiu eu în fruntea guvernului la moartea regelui”¹. Referindu-se la situația politică din primele luni ale anului 1926, Iorga menționează că într-adevăr Averescu era considerat ca fiind stăpîn pe situație și că liberalii regretă că l-au adus la putere².

Într-adevăr, Averescu, care la 4 ianuarie 1926 fusese contra lui Carol, acum intrase în legătură cu fostul moștenitor, prin colonelul Manolescu, pentru a discuta asupra formei întoarcerii lui³. În caz că planul lui de intrare în regență, împreună cu Maria și Știrbey ar fi eşuat, ceea ce de altfel s-a și întâmplat — datorită lui I. I. C. Brătianu — atunci Averescu ar fi putut totuși, prin revenirea lui Carol în țară, să rămână la putere. La 1 iunie, acesta fi mărturisea lui Iorga că încă mai dinainte „a bănuit o intrigă liberală. Cind regele era mult mai rău de i se aștepta moartea din moment în moment, el, Averescu, a avut o întîlnire cu Brătianu, care nu simțea nevoiea ministeriului național. Aceasta pentru că și-l credea înfeudat. Acuma nu i-au plăcut anumite atitudini și s-a decis să-l sacrifice”⁴.

Văzind că Brătianu face tot posibilul pe lîngă rege pentru a-l înlocui cu un guvern de tranziție aşa-zis național, și că Maria împreună cu Știrbey lucrau în ascuns pentru a-i bară drumul spre regență, Averescu nu numai că a căutat să se apropie de fruntașii național-țărăniști, dar și-a curățit guvernul de miniștrii care erau credincioși Brătienilor⁵. Astfel, în martie 1927, I. Lăpedatu, ministrul finanțelor, a fost silit să demisioneze, iar politica financiară a guvernului urma să fie condusă de M. Manolescu, simpatizant al fascismului, unul dintre cei care au ajutat efectiv lui Carol să se reîntoarcă în România⁶.

Eforturile lui Averescu de a se înțelege din nou cu național-țărăniștii au rămas fără rezultat, căci aceștia urmăreau ca și ei să ia puterea. De aceea, fruntașii național-țărăniști au început, o dată cu venirea anului 1927, să fluture mai insistent ideea reîntoarcerii lui Carol, luând chiar contact cu acesta⁷. În cadrul agitației pe care o făcea, comitetul P.N.T., în urma unei ședințe din 31 ianuarie—1 februarie, unde s-a discutat criza dinastică, dă un comunicat prin care „socotește că se impune revizuirea pe cale legală a actului de la 31 decembrie 1925 și 4 ianuarie 1926”⁸. De altfel, și Mihalache, cu cîteva zile mai înainte, arăta la congresul coopera-

¹ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VII-a vol. I, f. 368–369.

² N. Iorga, *op. cit.*, vol. V, p. 191.

³ „Dreptatea”, nr. 26 din 16 noiembrie 1927, p. 3. Col. Al. Manolescu se întoarce la 16 decembrie 1926 de la Paris, aducîndu-i lui Averescu o scrisoare de la Carol, care nu acceptă propunerile acestuia.

⁴ N. Iorga, *op. cit.*, vol. V, p. 219.

⁵ *Ibidem*, p. 220.

⁶ „Viitorul”, nr. 5496 din 29 iunie 1926, p. 3. Încă din iunie 1926, acesta după dispozițiile lui Averescu, care în ascuns se îndepărta de Brătianu, urmărind să ajungă regent, a contractat în Italia un împrumut de 200 milioane lire italiene.

⁷ N. Iorga, *op. cit.*, vol. V, p. 197. La 4 aprilie 1927, Madgearu îi spune lui Iorga că „țărăniștii aveau legătură cu prințul printr-un medic francez, care se oferise a-l trata pe rege”.

⁸ „Cuvîntul”, nr. 675 din 3 februarie 1927, p. 4.

tivelor și băncilor populare, ținut la Craiova la 24 ianuarie, că principiul monarhiei constituționale „este mai asigurat prin revenirea printului Carol, decât într-o regență de 13 ani, care de fapt pune un partid politic pe tron”¹.

I. I. C. Brătianu, prin C. Hiott, caută să-l convingă pe Ferdinand să-i ceară demisia lui Averescu². Propunerea lui I. I. C. Brătianu ca generalul Prezan să fie desemnat ca succesor nu a fost acceptată de rege, deoarece Maria îi impusește acestuiu încă mai dinainte, ca viitorul guvern să fie format de B. Știrbey, sperînd că în felul acesta să ajungă regentă³. De altfel, mai tîrziu C. Hiott i-a povestit lui I. I. C. Brătianu că regina, intervenind pe lîngă Ferdinand, „l-a determinat să se hotărască pentru Știrbey”⁴.

Încercarea reginei însă a eşuat, căci B. Știrbey în care Maria își pusese toată energia că-i va face loc în regență a preferat să asculte de Brătianu⁵.

La 4 iunie 1927, Averescu fiind silit să demisioneze, regele, la sugestia reginei, l-a înșarcinat pe B. Știrbey să formeze un nou guvern⁶. De fapt acest guvern venit la putere și cu aprobarea lui I. I. C. Brătianu, urma să fie în concepția fruntașului liberal, numai un guvern de scurtă durată, care prin efectuarea unor noi alegeri, să aducă pe liberali la putere. I. I. C. Brătianu aranjase în secret cu Știrbey, încă dinainte, ca să caute să atragă în guvern pe unii fruntași național-țărăniști, pentru ca astfel să liniștească opinia publică și să arate că într-adevăr toate partidele participă la această formăție ministerială. Maniu, Mihalache și ceilalți fruntași ai P.N.T., crezind că puterea lui I. I. C. Brătianu scăzuse și că regele își impusește singur voința de a se forma un guvern de coaliție sub conducerea lui Știrbey, au căutat să dea pentru acest guvern pe M. Popovici, Gr. Iunian, P. Halipa și Sever Dan.

Văzînd că delegații național-țărăniști nu au nici o putere în guvern, Maniu, deși urmărea să înlesnească venirea lui Carol în țară, caută acum să ajungă la o înțelegere cu I. I. C. Brătianu, avînd cu acesta o întrevedere la 18 iunie⁷. Deoarece însă Mihalache, care între timp își dăduse seama că numai o reîntoarcere a lui Carol îi va aduce la putere pe național-țărăniști, l-a amenințat pe Maniu că, în cazul unei înțelegeri cu I. I. C. Brătianu, țărăniștii vor ieși din partid, — tratativele au fost intrerupte⁸. Din cauză că național-țărăniștii se opuneau la ținerea unor noi alegeri, care ar fi schimbat parlamentul averescan favorabil lor, I. I. C. Brătianu a grăbit căderea guvernului Știrbey înainte de moartea regelui. La 21 iunie

¹ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VII-a, vol. I, f. 486.

² Loc. cit., f. 423.

³ Loc. cit., partea a VI-a, vol. IV, f. 1676. Se arată că B. Știrbey care voia să ajungă în capul guvernului „păsează încă pe această nouă cale cu sfială. Se mulțumise cu o aluzie în colocviile sale întîine cu regele și cu regina, aluzie ceva mai apăsată față de regină, căci altfel nu s-ar prîncepe intervenția ei bruscă în iunie 1927, cînd a obținut pentru dînsul succesiunea lui Averescu împotriva voinței lui Brătianu, care susținea pe Prezan”.

⁴ Loc. cit., partea a VII-a, vol. I, p. 445.

⁵ Loc. cit., partea a VI-a, vol. VII, p. 698.

⁶ N. Iorga, *op. cit.*, vol. V, p. 222.

⁷ „Înainte”, nr. 3 din 23 iunie 1927, p. 1.

⁸ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VII-a, vol. I, f. 482–483.

— după cum fusese stabilit dinainte, de comun acord cu Brătianu — Argețoianu demisionează, provocind criza guvernamentală. Cu toate că regina, care nu părăsise încă gîndul de a ajunge în regență, s-a opus de a i se acorda lui I. Brătianu mandatul de a forma noul guvern, totuși acesta reușește să preia puterea, dat fiind faptul că regele era pe moarte¹.

Guvernul format la 22 iunie 1927 de I. I. C. Brătianu cuprindea pe lîngă unii fruntași liberali ca I. G. Duca, V. Brătianu, dr. C. Angelescu, I. Inculeț, I. Dumitriu, G. Tătărescu, și politicieni apropiati acestora ca C. Argețoianu, L. Mrazec, St. Popescu², Lăpedatu și dr. Lupu, ce făcuseră parte și din anteriorul guvern, precum și alții³. Imediat s-au luat măsuri pentru ținerea căt mai urgentă a alegerilor, căci starea regelui era deosebit de îngrijorătoare, putind muri în orice moment și lăsa astfel componența parlamentului neschimbată. De altfel, un contemporan mărturisește că moartea lui Ferdinand s-a întîmplat înainte de 20 iunie, dar „decesul regelui a fost ascuns 34 de ore, pentru a se putea constitui parlamentul liberal și ca să se impiedice adunarea Camerelor averescale. A fost o nenorocire că manopera a izbutit, pentru că parlamentul cel vechi ar fi rechemat pe prințul Carol”⁴. Alegerile, făcute în mare grabă de I. G. Duca, ministrul de interne, secundat de generalul Davidoglu, comandantul jandarmeriei, au dat o mare majoritate partidului liberal, care a obținut 61,7% din voturi⁵.

Stăpîn pe situație, I. I. C. Brătianu a luat imediat toate măsurile de prevedere pentru a preîntîmpina o eventuală reîntoarcere a lui Carol în țară. Astfel, printr-un ordin al directiei generale a Siguranței statului se recomandă „elemente destoinice și pătrunse de simțul datorici pentru a fi detașate la frontieră”, care să vegheze ca fostul principe moștenitor să nu se reîntoarcă⁶. Cu toate măsurile luate, curentul aka-zis carlist, creșteau tot mai mult în intensitate în cadrele ofițerestii⁷. Pentru a lovi în acest curent, I. I. C. Brătianu înscenează o lovitură prin care să arate opiniei publice că din străinătate Carol complota, urmărind să revie în țară. În noaptea de 23 spre 24 octombrie 1927, venind din străinătate, M. Manolescu, fost subsecretar în guvernul Averescu, este arestat pe motiv că asupra lui s-a găsit o scrisoare a lui Carol, care ar fi fost compromisătoare, deoarece „acesta anunță partizanilor săi, intenția de a reveni în țară”⁸. Iorga arată de altfel, că această afacere nu era decât o „înscenare ridicolă”⁹. După ce Manolescu a fost arestat, Brătienii au aranjat cu Curtea Martială că acesta să fie condamnat pentru ca astfel să se dea o lovitură carlismului; Argețoianu constata că această acțiune a Brătienilor nu va rămâne necu-

¹ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argețoianu, *op. cit.* partea a VII-a, vol. II, f. 559.

² N. Iorga, *op. cit.*, vol. V, p. 261. Argețoianu, Mrazec și St. Popescu s-au înscris de altfel la 26 noiembrie 1927 în P.N.L.

³ „Neamul românesc”, nr. 67 din 23 iunie 1927, p. 2.

⁴ M. Theodorian — Carada, *op. cit.*, p. 139.

⁵ M. Dogan, *op. cit.*, tabelul 1 și G. G. Ioanescu, *op. cit.*, p. 67.

⁶ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului, fond Casa regală, dos. 26, doc. 356.

⁷ N. Iorga, *op. cit.*, vol. V, p. 241. La 17 august 1927, „Munteanu-Rimnic a vorbit cu cățiva coloneli. Toată armata a rămas pentru print”¹⁰.

⁸ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argețoianu, *op. cit.*, partea a VI-a, vol. II, f. 638.

⁹ N. Iorga, *op. cit.*, vol. V, p. 253

noscută; „rezultatul final — scria Argetoianu — va fi exact opus celui urmărit: o întărire a carlismului și o concretizare a ideii reîntoarcerii prințului”¹. Procesul lui Manoilescu s-a terminat la 14 noiembrie, însă cu o achitare. Referindu-se la rezultatul acestui proces, un istoric francez menționează că „a fost un eșec pentru cabinetul Brătianu a cărui politică a fost întotdeauna ostilă prințului. El nu a supraviețuit decât cîteva zile”².

Într-adevăr, arestarea și apoi judecarea lui Manoilescu a fost o greșală a lui Brătianu³, deoarece prin achitarea acestuia de către Curtea Martială, în a cărei componentă erau în majoritate ofițeri superiori simpatizanți ai carlismului, s-au creat noi simpatii în favoarea acestui curent din sinul opiniei publice.

Moartea lui I. I. C. Brătianu la sfîrșitul lui noiembrie 1927 găsește partidul liberal într-o situație destul de critică, deoarece curentul în favoarea reîntoarcerii lui Carol creștea, iar succesorul fruntașului liberal, fratele său Vintilă Brătianu, nu era capabil să-l stăvilească. Iorga luase inițiativa creării unui bloc al opozitiei și pentru aceasta trimite scrisori lui Maniu și Averescu care se declară de acord⁴.

Deoarece blocul opozitiei se anunță a fi deosebit de puternic și hotărît a lua puterea, V. Brătianu a căutat să se înțeleagă cu el în ceea ce privește chestiunea Carol. Dar dacă Maniu și Iorga au rămas intransigienți, fruntașul național-țărănist pretinzând regenței chiar dizolvarea parlamentului liberal și efectuarea unor noi alegeri, apoi Averescu deși era pentru reîntoarcerea lui Carol, stătea totuși în expectativă, neștiind deocamdată ce hotărîre să ia.

Opoziția, și în special Maniu, au dezlănțuit după moartea lui I. I. C. Brătianu, o puternică campanie de răsturnare a guvernului. De altfel Argetoianu mărturisește că fruntașii național-țărăniști „au pricoput că cea mai bună cale de a impresiona regența și chiar pe Vintilă (Brătianu — n. n.) și a se aprobia astfel de putere, era săntajul cu prințul Carol. În realitate, Maniu nu avea nici cea mai mică intenție de a se încurca cu Carol, dar lăsa lumea să credă că era înțeles cu prințul”⁵. Totuși, dacă Maniu nu se folosea de chestiunea Carol decât ca un mijloc de presiune pentru obținerea puterii, apoi țărăniștii în frunte cu Mihalache voiau într-adevăr reîntoarcerea lui Carol în țară. Regentul Buzdugan având o con vorbire la 29 martie 1928 cu Iorga asupra situației politice, îl informează că „a încercat timp de două ceasuri să aducă pe Maniu la o atitudine conciliantă. În zadar: el vrea puterea pentru dînsul, și imediat. Totuși, Vintilă Brătianu i-a arătat că ar fi dispus să-i cedeze locul mai tîrziu”⁶. Desigur că Maniu nu se încredea în promisiunile lui V. Brătianu de a-i ceda puterea, de aceea a hotărît ca în cadrul campaniei de răsturnare a guvernului, să aibă loc la 6 mai o mare adunare a partidului național-țărănesc la Alba-Iulia.

¹ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VI-a, vol. II, f. 647—648.

² P. L. Rivière, *L'après guerre (1918—1932)*, Paris, 1934, p. 304—305.

³ N. Iorga, *op. cit.*, vol. V, p. 291. Acesta arată că la 17 iunie 1928 Lăpedatu i-a spus: „că înfringerea în procesul Manoilescu a fost pentru I. Brătianu cea mai grea lovitură”.

⁴ „Neamul românesc”, nr. 181 din 19 noiembrie 1927, p. 2.

⁵ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VII-a, vol. II, f. 904.

⁶ N. Iorga, *op. cit.*, vol. V, p. 278.

În cadrul propagandei demagogice, fruntașii partidului național-țărănesc, făcind promisiuni mincinoase reușiseră să atragă de partea lor mase de muncitori și țărani. De altfel, Argetoianu mărturisește că spre sfîrșitul lui aprilie „adunarea de la Alba Iulia degenerase în pregătirea ei într-un fel de mobilizare a coaselor și a furilor împotriva unității și autorității statului”¹. Văzind amploarea pe care o luase pregătirea acestei adunări, într-un consiliu de miniștri, guvernul a hotărît să o interzică, iar dacă totuși P.N.T. era hotărît să mobilizeze masele contra lui, atunci urmându-se o propunere a lui I. G. Duca, Averescu care înclina spre liberali în acel moment, trebuie să mobilizeze și el o adunare la București, în aceeași zi cu cea de la Alba-Iulia². Frica pe care o aveau fruntașii liberali de adunarea național-țărănistă de la Alba-Iulia era justificată, deoarece campania de răsturnare a guvernului putea să ia un alt caracter, dat fiind faptul că fusese să mobilizeze mase tot mai mari de muncitori și țărani. Argetoianu însă și liniștește pe aceștia, arătând că fruntașii partidului național-țărănesc chiar dacă vor aduna mase mari ale poporului, nu se va întimpla nimic, deoarece „Maniu și ai lui nu vor revoluție, vor puterea, și știu bine limita peste care nu pot trece pentru a atinge scopul pe care-l urmăresc”³.

Cu toată împotrivirea guvernului liberal, adunarea de la Alba-Iulia s-a ținut totuși la 6 mai după congresul P.N.T., ea prilejuind o mare manifestație la care a asistat două sute mii de cetăteni⁴. În aceeași zi, mari mase atras de fruntașii partidului național-țărănesc au manifestat nu numai la Alba-Iulia, dar și la întrunirile din București, Iași, Brăila, Craiova și Cernăuți⁵. Constatind că partidul național-țărănesc, luase ofensiva pentru preluarea puterii, avînd cele mai mari șanse de reușită, deoarece era susținut de marile monopoluri apusene, guvernul liberal a căutat să lase succesiunea unei formații ministeriale, care să prezinte încrederea față de capitalul străin, și să fie totodată condusă de P.N.L. De altfel presa semnala că „se încearcă tot soiul de combinații de culise, urmărind un camuflaj liberaloid”⁶.

V. Brățianu și ceilalți fruntași liberali, prevăzînd perspectiva unei înapoieri a lui Carol, nu părăsiseră totuși gîndul de a găsi o modalitate de înțelegere cu național-țărăniștii în vederea succesiunii puterii și pentru a opri înapoierea lui Carol. Regentul Buzdugan care era om al Brătienilor, ajunsese chiar la constatarea „că cu cît Maniu și național-țărăniștii vor fi ținuți în opozitie, cu atît se vor aprobia de Carol și vor sfîrși chiar prin a lua angajamente formale față de dinsul”⁷. Aceasta a ajuns să-l convingă în iulie 1928 pe V. Brățianu, „că singurul mijloc de a împiedica pe Maniu și național-țărăniștii de a se angaja cu Carol, era de a-i chema la putere și a-i solidariza astfel cu regenta și cu regimul de la 4 ianuarie”⁸.

¹ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VII-a, vol. II, f. 929.

² Loc. cit., f. 987, 999.

³ Loc. cit., f. 990.

⁴ G. G. Ioanescu, *op. cit.*, p. 76.

⁵ „Curentul”, nr. 114 din 8 mai 1928, p. 3.

⁶ *Ibidem*, nr. 54 din 4 martie 1928, p. 6.

⁷ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VII-a, vol. II, p. 1028.

⁸ Loc. cit., f. 1029.

V. Brătianu văzind că nu poate ajunge la o înțelegere cu Maniu deși avusese în iunie o întrevedere cu el, prin care admitea succesiunea național-țărăniștilor „numai în anume condiții”¹, încearcă să formeze un guvern de coaliție condus de B. Știrbey și în care urma să intre și cițiva averescani².

Încercarea unor averescani, între care și I. Mitilineu, de a forma un guvern la care să colaboreze și național-țărăniștii neizbutind, guvernul liberal își dă demisia la 9 noiembrie. Cu o zi înainte de plecarea liberalilor de la guvern, regența dăduse mandat lui Titulescu „de a încerca un ministeriu național”³. Liberalii întîmpinău dificultăți în încheerea împrumutului de stabilizare; de aceea au însărcinat pe regenții Buzdugan și Miron Cristea, care erau oamenii lor, să dea mandat de formarea unui guvern de concentrare lui Titulescu, fost ambasador la Londra. La acest guvern urmău să participe în afară de național-țărăniști, care prezintau în momentul acela mai multă incredere față de capitalul străin, și unii fruntași liberali, care urmău să lucreze de așa natură încit partidul lor să nu-și piardă avantajele ce le avea și să impiedice totodată o eventuală întoarcere a lui Carol. Din cauza neînțelegерii dintre Maniu și V. Brătianu, primul cerind ca în cazul constituuirii unui nou guvern să se dizolve parlamentul liberal, Titulescu își depune mandatul. Atunci marile monopoluri bancare din Apus aduc la putere pe Maniu, adept al politicii „porților deschise”, care între timp dăduse asigurări acestora că le va acorda avantaje mari în țara noastră, ceea ce de fapt s-a și întimplat, acesta încheind împrumutul de stabilizare la 2 februarie 1929 și emițind o nouă lege a mărilor. O rezoluție a P.C.R. din 1929 menționa că acum capitalul occidental „n-avea destulă incredere în renunțarea partidului liberal la politica lui exclusivistă față de capitalul străin. Aceasta socotea că în momentul de față partidul național țărănesc reprezintă mai bine interesele lui în România și ar fi mai în măsură având încă „popularitate” în mase să liniștească masele trudite, în vederea exploatarii lor și a pregătirilor de război contra U.R.S.S. El a determinat în cea mai mare măsură căderea guvernului liberal și aducerea partidului național țărănesc la putere”⁴. Cum au venit la putere național-țărăniștii au lăsat deoparte promisiunile demagogice făcute maselor muncitoare în opoziție și au urmat față de acestea aceeași politică dusă de partidul liberal mai înainte.

Formind guvernul la 16 noiembrie 1928, Maniu din carlist devine regentist. El urmărea acum ca să schimbe regență, în care să-și introducă oamenii săi, căci deocamdată liberalii prin Buzdugan și chiar patriarhul Miron Cristea mai aveau un cuvânt greu de spus în conducerea țării. De aducerea lui Carol pe tron nici nu putea fi vorba, căci deocamdată Maniu se împăca destul de bine cu regimul de regență, iar acesta chiar dacă ar fi revenit în România, urma să fie primit la început numai ca regent, pentru că în felul acesta să nu beneficieze de toate avantajele puterii. În preajma morții lui Buzdugan, liberalii, pentru a combate o eventuală lovitură a lui Maniu, s-au gîndit la intrarea reginei Maria în regență. Dar aceasta

¹ N. Iorga, *op. cit.*, vol. V, p. 293.

² *Ibidem*, p. 291–292.

³ *Ibidem*, p. 315.

⁴ „Înainte”, nr. 13 din 24 martie 1929, p. 1.

neuitînd se vede, felul în care Brătienii au îndepărtat-o prima dată de la regență, s-a apropiat de Maniu, crezînd că va putea eventual deveni singură regentă. Iorga ne semnalează că de altfel, „în acest sens se pregătise lucru cînd cu boala patriarhului”¹. Noua încercare a reginei de a deveni regentă însă a eşuat, căci Maniu imediat după moartea lui Buzdugan, întimplată la 7 octombrie 1929, neavînd destulă incredere în ea, a făcut să fie numit un om al său, C. Sărățeanu, fost consilier la Curtea de Casătie și fost ministru în guvernul Averescu din 1918 de la Iași².

Dacă Maniu și alți fruntași național-țărăniști deveniseră adeptii unui regim de regență, văzînd o eventuală venire a lui Carol la început numai în postura de regent, apoi majoritatea ofițerilor superiori doreau pe Carol ca rege³. Semnificativă este semnalarea unui cîmpot din iulie 1929 pe care o face Iorga. El arată că această lovitură urma să fie condusă de generalul H. Cihoschi, ministrul armatei în guvernul național-țărănesc, care din cauza unor neînțelegeri cu Maniu, a demisionat la începutul lui aprilie 1930⁴, — ajutat de generalii Broșteanu, Petala, Nicoleanu și Angelescu. Vorbind de scopul loviturii, Iorga menționează că „ar fi fost vorba de trei zile ale dictaturii Broșteanu, și apoi de rechemarea prințului Carol”⁵.

Dacă în sinul partidelor politice ale claselor dominante existau divergențe în ceea ce privește problema dinastică, fiecare partid politic urmărind acapararea cît mai multor avantaje politico-economice prin susținerea regenței sau înapoierea lui Carol ca rege, apoi și în sinul familiei regale se iviseră unele neînțelegeri. Alături de regina Maria care nu docea reîntoarcerea lui Carol, tocmai pentru a deveni regentă, „Ileana simpatiza cu toanele anticarliste ale mamei sale”. Ceilalți doreau reîntoarcerea fostului principe moștenitor, prințul Nicolae lucrînd în ascuns în cadrele armatei la aceasta, iar Elisabeta ducea chiar o corespondență regulată cu el⁶. De altfel, la o convorbire avută în ianuarie 1930 cu Argetoianu, cînd acesta i-a arătat că regența ar trebui întărîtă, prințul Nicolae i-a răspuns: „Trebuie așteptat, trebuie așteptat, se vor aranja toate”⁷. Abia după această convorbire și-a dat seama Argetoianu la ce se referea prințul Nicolae. El arată în continuare următoarele: „Mărturisesc — era pe la sfîrșitul lui ianuarie (1930) — că n-am pricoput atunci că n-avea decît un gînd, întronarea fratelui său Carol, și că nevoind să-l mărturisească, tacea și mă poftea să aștept”⁸.

Consolidîndu-și poziția în regență prin venirea lui Sărățeanu, Maniu și fruntașii național-țărăniști urmărind să profite singuri de avantajele puterii, se împotriveau acum revenirii lui Carol ca rege, deoarece ei se îm-

¹ N. Iorga, *op. cit.*, vol. V, p. 357.

² Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VII-a, vol. II, f. 1126.

³ Loc. cit., partea a VIII-a, vol. I, f. 3. Acesta arată cum Carol în cursul iernii 1929 fusese vizitat la Neuilly, de generalul Cihoschi și de alți generali și ofițeri superiori.

⁴ D. Costescu, *Fazele ministeriale în România*, Buc., 1936, p. 189.

⁵ N. Iorga, *op. cit.*, vol. V, p. 356—357.

⁶ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VII-a, vol. II, f. 1008 și urm.

⁷ Loc. cit., f. 1134.

⁸ Loc. cit.

păcau destul de bine cu regimul de regență pe timpul minorității lui Mihai. De noua atitudine a P. N. T-ului față de o eventuală revenire a lui Carol ne dă relații tot Argetoianu, care este asigurat de Al. Vaida-Voevod „că cătă vreme va fi Maniu în capul guvernului și voi fi eu ministru de interne, nici o tulburare a ordinei actuale de lucruri, a ordinei legale, nu va fi cu putintă”¹.

În opozitie cu fruntașii național-țăraniști, Iorga a continuat să aibă aceiași atitudine față de problema dinastică. La începutul anului 1930 el promise o scrisoare de la Carol în care acesta îl ruga să intervină pe cît posibil pe lîngă regina Maria și unii oameni politici, spre a-i înlesni întoarcerea. Uenele zile chiar arătau că „Iorga trebuie trecut alături de domnii generali Racoviță, Manolescu, Cădere, Cornescu și Staicu, adică în rîndul carlistilor, care desigur sub auspiciile guvernului lucrează la schimbarea actualelor forme constituționale”².

Partidul liberal era consecvent pe linia împotrivirii față de o eventuală reîntoarcere a lui Carol. V. Brătianu care vedea că o înțelegere cu Maniu nu era posibilă și pentru a nu rămîne izolat „a căutat să se înțeleagă cu Averescu a cărui antipatie față de prințul Carol o cunoștea, dar ale cărei sforării, misiuni incredințate lui Goga și voiaj la Bellinzona – nu le conoșteau”³. Em. Antonescu, care din partidul poporului trecuse la liberali, este delegat de V. Brătianu să duca tratative cu Averescu și Goga. El îi povestește lui Argetoianu cu cîteva săptămâni înainte de reîntoarcerea lui Carol că Averescu și Goga „erau gata să semneze un pact cu Vintilă (Brătianu – n. n.) împotriva aventuriei, dacă regență se obligă să aducă partidul poporului la putere, în vederea măsurilor de luat împotriva prințului”⁴. În perioada cînd se duceau acele tratative, are loc la 24 martie 1930 congresul partidului poporului, care s-a transformat însă într-o manifestație carlistă. La o aluzie a unuia dintre fruntașii acestui partid, I. Anastasescu, „făcută la adresa prințului Carol a cărui revenire ar însemna reîntronarea unor stări de lucruri mai bune în țară și însăși salvarea țării, toată sala în picioare, timp de zece minute, au acoperit cu aplauze cuvintele oratorului”⁵.

Și totuși, pentru reîntoarcerea sa în România, Carol s-a bazat prea puțin pe partidele politice. Un partizan al său arată de altfel, într-o broșură, că „prințul Carol s-a reîntors el singur. Nu l-a adus nici un partid. Partidele au calculat preameticulos aducerea lui, căutind să tragă – fiecare după concepția respectivă – avantaje politice dintr-un asemenea gest”⁶. Adevarul însă este că acesta a fost ajutat de monopolistii apuseni, între care și Detterding să vină în România ca mandatar al politiciei „porților deschise”, pentru a întări monarhia în vederea introducerii unei dictaturi

¹ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. G. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VIII-a, vol. I, f. 10.

² „Tara”, nr. 72 din 8 mai 1930, p. 4.

³ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. G. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VIII-a, vol. I, f. 5–6.

⁴ Loc cit., f. 6.

⁵ „Tara”, nr. 37, din 25 martie 1930, f. 4.

⁶ Cpt. Căp. G. G. Coandă, *Ajunge!...*, Buc., 1933, p. 5.

militare de gen fascist, a pregăti războiul antisovietic, și a pregăti plasarea în condițiuni cît mai avantajoase a capitalului străin”¹.

Reîntoarcerea lui Carol în România impusă de monopolurile apusene, a fost acceptată și de Maniu. De altfel, acesta negociașe încă în decembrie 1929 reîntoarcerea sa, dar pusese condiția ca partidul național-țărănesc să rămână în continuare la putere. Deoarece Carol nu se învoise cu aceasta, nevoind să se împace nici cu principesa Elena, „Maniu nu socratise încă oportună înapoierea prințului”². Totuși o serie de ofițeri cum erau colonelii Tătăranu, atașatul militar al României la Paris, P. Teodorescu și G. Marinescu de la București, au continuat să pregătească revenirea lui Carol în țară³, care era dorită însă și de o serie de fruntași național-țărăniști și de unii oameni politici ca Ioiga, Manoilescu, G. Brătianu etc.

Carol sosind în România, Maniu i-a pus în vedere, să păstreze sistemul de guvernare existent și să nu înceerce să introducă un regim de dictatură personală.

Argetoianu arăta : „Cunoscind bine ideile prințului dinainte de 1926 și știind de la cei ce venise de atunci în contact cu dînsul că le abandonase, eram în drept să cred că schimbarea de regim din 8 iunie, însemna totodată și o schimbare în sistemul nostru de guvernare”⁴. Maniu plănuia să-l numească pe Carol numai regent în locul lui Sărățeanu și să-l proclame rege abia după ce ar fi executat condițiile lui. Deși rămăsesese stabilit acest lucru, Maniu înțelegindu-se cu Carol, totuși în noaptea de 6 spre 7 iunie 1930, după cum arată Argetoianu : „prințul a mai văzut însă și alți oameni politici, a fost lucrat de prințul Nicolae și a doua zi situația se schimbase cu totul”⁵. Neavînd ce face, Maniu a fost nevoie să accepte această stare de lucruri și să-l ajute pe Carol să devină rege. Pentru aceasta a demisionat, făcînd loc unui guvern național-țărănesc de scurtă durată condus de G. G. Mironescu și în care el și Vaida n-au intrat. Se căuta în felul acesta a se induce opinia publică în eroare și să se arate că s-ar respecta aşa-zisele prevederi constituționale. Că Maniu și Vaida au fost de acord cu proclamarea lui Carol ca rege, reiese din faptul că la 13 iunie 1930 s-a format un nou guvern în care au intrat și aceștia⁶. O telegramă trimisă cu o zi înainte de formarea guvernului Maniu, de către C. Davila, reprezentantul României în S.U.A., arată că din conversația avută cu un înalt funcționar din departamentul de stat, anume Murray, rezultă că impresia în cercurile oficiale era foarte favorabilă față de proclamarea lui Carol ca rege. El adăuga : „Lumea financiară din New York exprimă categoric părerea că nu se poate forma un guvern național (generalul Prezan), singura soluție ce va fi primită favorabil în Statele Unite, va fi aceea a unui guvern Iuliu Maniu”⁷.

¹ *Documente din istoria P.C.R. (1929-1933)*, partea I, E.S.P.L.P., 1954, p. 412.

² Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, *op. cit.*, partea a VIII-a, vol. I, f. 95.

³ Loc. cit., f. 89.

⁴ Loc. cit., f. 102.

⁵ Loc. cit., f. 95.

⁶ D. Costescu, *op. cit.*, p. 193-194.

⁷ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, cutia 63, dos. 33 (nepaginat).

În fața pericolului ce se ivise, partidul liberal riscind să piardă nu mai o serie de fruntași de ai săi, dar și posibilitatea de a reveni eventual la putere, a făcut ca Duca să caute o apropiere de Carol¹.

V. Brătianu i-a declarat lui Argetoianu la 20 iunie 1930, înainte de a se duce într-o audiență la Carol că „după ultima întorsătură a evenimentelor, partidul liberal nu vrea să tulbure noua ordine stabilită de fapt și că va da tot concursul regelui, dacă regele credea acest concurs util”².

Carol, punând mîna pe putere, s-a înconjurat de o serie de politicieni, bancheri și industriași (Argetoianu, Manoilescu, A. Blank, Malaxa, Puiu Dumitrescu etc.) cu ajutorul căror a început să lucreze în sensul introducerii unui regim personal de guvernare. Acesta a și fost motivul pentru care în decembrie 1932 s-a despărțit de Maniu, căutînd în schimb să atragă de partea sa o serie de fruntași național-țărăniști, printre care și Vaida, lucru care i-a reușit. În ceea ce privește partidul liberal, abia după moartea lui V. Brătianu, atunci cînd I. G. Duca preluase conducerea lui, acesta a fost adus la putere de Carol. În sinul partidului se cristaliza tot mai mult o fracțiune condusă de G. Tătărescu, favorabilă politicii lui Carol, pe cînd fruntașii liberali mai vechi strînsi în jurul lui C. Brătianu, rămînînd credincioși politicii anticarliste, au început să se apropie de I. Maniu.

Lupta care s-a dat între grupul regal și cele ale lui C. Brătianu și I. Maniu, luptă care a culminat cu perioada dictaturii regale, s-a terminat la 6 septembrie 1940, o dată cu abdicarea lui Carol al II-lea.

ДИНАСТИЧЕСКИЙ КРИЗИС 1926 — 1930 ГОДОВ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В данной работе автор пытается пролить свет на один из важнейших вопросов политической истории современной Румынии. Борьба за власть, которая велась в годы после Первой мировой войны между различными буржуазными и помещичьими социальными группировками с целью добиться как можно более значительных преимуществ при реорганизации румынского буржуазно-помещичьего государства, закончилась победой либеральной партии, руководимой семьей Брэтиану. Члены этой семьи, благодаря связям с королевской семьей и все возрастающему влиянию, которое они оказывали на последнюю, играли решающую роль в политической и экономической жизни страны.

Автор указывает на то, что часть кленов королевской семьи, с принцем Каролем во главе, противилась все же влиянию семьи Брэтиану. Принц Кароль начал даже ориентироваться на национальную и крестьянскую партии, то есть на ту часть господствующих классов, которая проповедывала экономическую политику «открытых дверей», предвидя, следовательно, что без помощи интернациональных финансовых кругов и

¹ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului. C. Argetoianu, op. cit., partea a VIII-a, vol. I, f. 97.

² Loc. cit. f. 132.

без поддержки в стране, он не сможет победить всемогущество семьи Брэтиану.

В конце 1925 года, видя, что, путем заключения соглашения и с помощью Кароля, оппозиция добивается прихода к власти, семья Брэтиану решила нанести удар наследному принцу, заставивши его отречься от престола. Тогда же они составили и регентский совет, состоявший, за исключением принца Николая, из их людей: патриарха Мирона Кристя и Г. Буздугана.

В дальнейшем семья Брэтиану старалась принять некоторые меры для сохранения за нею власти; им удалось устроить, совместно с Фердинандом, приход к власти 30 марта 1926 года правительства, возглавлявшегося генералом Авереску.

Придя к власти, Авереску стал, однако, отдаляться от И. Брэтиану; совместно с королевой Марией и даже с Б. Штирбеем он проектировал смену регентского совета. Предвидя опасность, в особенности вследствие слияния национальной и крестьянской партий, И. Брэтиану начинает происки с целью сменить правительство. Но 4 июня 1927 года Фердинанд, побуждаемый королевой Марией, поручил Б. Штирбею составить новое правительство. Королева надеялась, что таким образом она станет регентшей, но Б. Штирбей предпочел считаться с мнением И. Брэтиану.

Так как король был при смерти, И. Брэтиану вызвал правительственный кризис и 22 июня 1927 года пришел к власти с тем, чтобы смерть короля застала его хозяином положения.

После смерти лидера либералов, национал-крестьянская партия начала усиленную кампанию за свержение правительства. Вопросом о Кароле она пользовалась лишь как средством оказания давления для достижения власти.

После неудачной попытки Титулеску составить новое правительство, 9 ноября 1928 года крупные западные банковские монополии привели к власти Маниу, приверженца политики «открытых дверей». Тогда не могло быть еще и речи о возведении Кароля на трон, так как трансильванский лидер мирился довольно хорошо с регентским советом, в который он включил своего ставленника К. Сэрэтяну. Но так как возвращение Кароля в Румынию было условием, предписанным западными монополиями, Маниу согласился на это.

Вернувшись 6 июня 1930 года в Румынию и взяв власть в свои руки, Кароль, при непосредственной помощи некоторых политических деятелей, банкиров и промышленников, стал добиваться введения режима единоличного правления.

LA CRISE DYNASTIQUE DE 1926–1930

(RÉSUMÉ)

Dans cette étude, l'auteur aborde l'un des problèmes les plus importants de l'histoire politique de la Roumanie contemporaine. Au cours des années qui suivent immédiatement la première guerre mondiale, la lutte sourde pour le pouvoir, que se livraient entre eux les différents

groupes sociaux de la bourgeoisie et des grands propriétaires fonciers, se solde par le succès du parti libéral conduit par la famille des Brătianu qui, tout comme les autres, cherchaient à acquérir des positions aussi avantageuses que possible en ce qui concerne la réorganisation de l'Etat bourgeois-grand propriétaire roumain. Etant donné son alliance avec la maison régnante et l'influence de plus en plus puissante qu'il exerçait sur la famille royale, ce parti a joué un rôle décisif dans la vie politique et économique du pays.

L'auteur relève le fait que certains des membres de cette famille — le prince héritier Carol, en tête, s'opposaient à cette influence croissante des Brătianu. Le prince Carol commence même à incliner pour la fraction des classes dominantes — les partis national et paysan — qui publiait un programme de politique économique dit «des portes ouvertes». Le fait prouve qu'il avait conscience de ce que, sans l'assistance de la haute finance internationale et sans un appui puissant à l'intérieur du pays, il n'arriverait pas à renverser la domination des Brătianu.

Vers la fin de l'année 1925, ces derniers se rendent compte que les partis de l'opposition cherchent, par la conclusion d'une entente entre eux et avec l'appui du prince héritier, à s'emparer du pouvoir ; ils décident donc de s'attaquer au prince et l'obligent à renoncer à ses droits au trône. Ils constituent immédiatement un conseil de régence formé du prince Nicolae et de deux de leurs créatures : le patriarche Miron Cristea et G. Buzdugan.

Par la suite, les Brătianu cherchent par tous les moyens à conserver les rênes de l'Etat et, aux termes d'un arrangement conclu avec le roi Ferdinand, facilitent l'accès au pouvoir d'un gouvernement présidé par le général Averescu, ce qui a lieu le 30 mars 1926.

Arrivé au pouvoir, Averescu cherche à s'affranchir de l'influence de Ion Brătianu et, de concert avec la reine Marie, et même avec Barbu Stirbey, fait le projet de changer le conseil de régence. Conscient du danger, surtout que les partis national et paysan venaient de fusionner, Brătianu entreprend de travailler à renverser le gouvernement. Le 4 juin 1927, suivant les suggestions de la reine Marie, Ferdinand confie toutefois à B. Stirbey la tâche de former un nouveau cabinet. La reine espérait arriver de cette manière à être nommée régente du royaume, mais Stirbey la déçoit et se range aux avis de Ion Brătianu.

Comme le roi se trouve à l'article de la mort, Brătianu provoque une crise de gouvernement et s'empare du pouvoir le 22 juin 1927, afin de se trouver seul maître de la situation à la mort du roi.

Peu de temps après, lorsque le leader libéral meurt à son tour, le parti national-paysan entreprend une violente campagne en vue de renverser le cabinet. D'ailleurs, les nationaux-paysans n'agitaient la question du retour du prince Carol que pour faire pression et parvenir au pouvoir.

Le 9 novembre 1928, après l'échec de Titulescu dans la formation d'un nouveau cabinet, les grands monopoles bancaires de l'Occident amènent au pouvoir Iuliu Maniu, adepte de la politique «des portes ouvertes».

A ce moment, le retour de Carol sur le trône n'est même pas mis en question, car le leader transylvain s'accommode fort bien du conseil de régence, où il comptait d'ailleurs un homme de confiance, C. Sărățeanu. Mais, comme le retour de Carol est imposé par les monopoles occidentaux, Maniu l'accepte aussi.

De retour en Roumanie, le 6 juin 1930, Carol s'empare du pouvoir et, avec l'appui immédiat de certains hommes politiques, banquiers et industriels, entreprend de travailler à l'instauration de son régime de gouvernement personnel.

---

www.dacoromanica.ro

SITUAȚIA INTERNĂ A MOLDOVEI ÎN EPOCA LUI ȘTEFAN CEL MARE

DE

D. CIUREA (Iași)

Este necesar, de la început, să subliniem lipsa unui material informativ suficient pentru elucidarea tuturor aspectelor legate de această problemă de o importanță deosebită. Într-adevăr, figura și rolul politic al lui Ștefan cel Mare — lăsând la o parte apoteozele din trecut — nu pot fi puse în adevărata lor lumină și reliefate în mod realist fără cunoașterea mediului în care domnul s-a format și în care a acționat.

Eforturile făcute în ultimul timp au adus o contribuție însemnată la cunoașterea domniei și epocii lui Ștefan cel Mare¹. Unele probleme de amănunt așteaptă încă să fie soluționate.

Utilizând aproximativ același material, dar într-un cadru mai larg și mai variat ca aspecte, ies la iveală noi constatări și concluzii care se impun ca valabile.

Ștefan cel Mare n-a apărut ca un *deus ex machina*, ca un salvator miraculos al unei țări aflate în anarhie și nesiguranță. Fără a-i putea cunoaște precis formația politică și militară, îl urmărim în acțiunile sale ca pe un continuator al politicii antiturcești duse de Ioan de Hunedoara și de Scanderbeg.

Moldova secolului al XV-lea apare ca o țară cu o economie naturală puternic dezvoltată. Poziția ei geografică, de-a lungul unei importante căi de trafic internațional, a contribuit — cum s-a arătat — în mod esențial la dezvoltarea așezărilor umane, la activizarea pieții interne și la intensificarea schimburilor comerciale. Ea rămâne, ca și în secolul următor, o țară în care domină păstoritul, producția animală, ca ocupării de importanță capitală. Privilegiile vamale menționează aprovisionarea negustorilor străini în orașele Moldovei numai cu vite și produse animale. Străinii care au călătorit pe teritoriul ei au accentuat acest lucru și, cu oarecare

¹ Cf. vol. *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, București, Ed. Acad. R. P. R., 1956

invidie, au subliniat abundența resurselor naturale, în ciuda spațiului restrins¹.

Cultura cerealelor se intensifică și chiar se menționează ieșirea produselor prin portul Chilia în 1471. Aici însă se pune o problemă dificilă: admitem sau nu o dezvoltare economică pe același plan cu Polonia, unde se produc pe rezervele nobililor cereale pentru export? Putem urmări și la noi procesul de transformare al boierilor din militari în cultivatori de cereale?². De asemenea, putem apoi afirma că dominația turcească a produs o înăpoiere economică, o stagnare, monopolul turcesc impiedicind total exportul liber pînă în secolul al XVIII-lea?

În unele documente sunt menționate ogoare și țarini noi ale țăranilor și călugărilor³, rezultate, ca și în secolul următor, din defrișări pe scară mare. Ștefan cel Mare indică în 1468 valea Siretului ca principală regiune de cultură și de resurse ale țării, devastată de Matias Corvin⁴.

În orice caz, producția de cereale, în împrejurări normale, satisfăcea necesitățile interne. Angiolello amintea, în 1476, de depozitele de cereale ale orașenilor din Suceava descoperite de turci⁵. Ele provineau, desigur — Suceava fiind un oraș populat — nu numai din țarina tîrgului amintită într-un document din 1453⁶, ci și din locuri mai îndepărtate, aduse și vîndute negustorilor și meseriașilor cu stare, de mănăstiri și de boieri. Tot Angiolello amintește de distrugerea recoltei pe câmp, o dată cu incendierea satelor în cadrul operațiilor de retragere strategică.

În legătură cu dezvoltarea economiei țării stă și ridicarea orașelor Moldovei. Acestea au apărut și s-au format, ca și în Polonia, în cadrul unor comunități agrare sau de-a lungul căilor comerciale și s-au dezvoltat cu concursul elementului german, care a depășit limitele colonizării oficiale din Ungaria și Polonia. Orașele noastre au rămas pînă în secolul al XVI-lea ca niște sucursale, ca niște factorii ale centrelor din Transilvania și Polonia, cu care au continuat să întrețină legături intense.

Studiind aprofundat orașul polon și ungăr, morfologic și demografic, îl găsim pe cel moldovenesc ca o miniatură a acestuia⁷.

¹ Dlugosz, *Historia polonica*, Leipzig, 1712, p. 59/1450; Matteo da Murano în *Hurmuzaki*, VIII: „...El paese si e fruttifero et amenissimo el ben situado habondante de animali et de tutti i frutti da oio in foro... pascoli perfetti, potria star in questo paese cavali loc milia in più...”; Cromer, *De origine et rebus gestis Polonorum*, Basel, 1558, p. 321: „Agros non magnopere colunt Valachi sed armentis atque gregibus alendis fere vicitant eo quod optimis pascuis abundet eorum regio. Inde sit fortasse ut nostris aliquanto maiores oves et boves ibi nascantur“*. Cf. și o descriere a Moldovei din arhivele Vaticanului, publicată de patru ori ca inedită: *Hurmuzaki*, III₂ (1888), p. 442—443; „Arhiva Iași”, IX, 1898, p. 117—121 (de Ion Bogdan) sub titlul: *Descrierea Moldovei din sec. XVI*; Veress, *Documente*, vol. I, p. 189—191, datată cu 1560 (adresată regelui Ferdinand) și de Ștefan Pascu, în „*Studii și cercetări istorice*”, vol. XVIII (1943), p. 182—187 (*O scurtă descriere a Moldovei din sec. XV*). Este probabil din timpul lui Petru Rareș.

² Cf. și M. Malovist, *Rapport*, în vol. IX, *Congrès international des Sciences historiques*, Colin, 1950, p. 305—306.

³ M. Costăchescu, *Doc. mold. înainte de Ștefan cel Mare*, Iași, 1931, vol. I, p. 40—41 (1400), p. 131—132 (1443); vol. II, p. 582—583 (1456).

⁴ P. P. Panaitescu, *Contribuție la istoria lui Ștefan cel Mare*, în „*Anal. Acad. Rom.*”, Mem. Secț. Ist., Seria III, tom. XV, mem. 2, 1934, p. 4.

⁵ Donado da Lezze, *Historia turchesca*, ed. I. Ursu, București, 1910, p. 88—91.

⁶ M. Costăchescu, *Doc. mold. înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, p. 421—462.

⁷ D. Ciurea, *Administrația regională și locală a Moldovei în regimul feudal*, cap. „Caracterul conducerii orașenești” (ms.).

Așa se explică lipsa unor bresle organizate pe teritoriul Moldovei în acest secol. Este adevărat că în orașe se practică meseriile cele mai variate¹, dar de un număr redus de meșteșugari, legați de piața Transilvaniei și a Poloniei, pentru aprovizionarea cu unele materii prime sau cu desfacerea produselor lor.

Tot astfel stau lucrurile în privința comerțului. Numărul negustorilor de profesie, al angroșiștilor este extrem de redus. În 1503 erau amintiți zece mari negustori la Suceava și trei la Baia². Cifra de 160 de negustori ai Moldovei, surprinși (alături de soli și spioni) de turci la 1475 la Caffa, este desigur exagerată³.

Nu se poate vorbi deci de un patriciat în sensul celui occidental în relațiile noastre, atât ca număr, cât și ca situație materială, ci de elemente diferențiate în cadrul populației orășenești. Alături de negustorii de profesie, aflăm în însemnările vîgesimale ale Brașovului, pentru anul 1503, un număr infinit, surprinzător de mare, de oameni din diferite localități din Moldova, antrenați în comerțul de vite, de coloniale și aromate și de articole manufacurate. Aceasta, tocmai datorită lipsei unei organizații de breaslă atât cu privire la meserii, cât și la comerț, care să reglementeze practicarea acestor ocupații. La Baia făceau comerț și robii tătari ai mănăstirii Moldovița sub protecția domnească.

Sistemul vamal al țării este adaptat tocmai cerințelor schimbului, în scopul favorizării prezenței elementului străin, polon și ardelean pentru animarea pieței interne. Alături de vama principală domnească de control a acestei activități, de la Suceava, este menționată vama mică sau obișnuită, la diverse puncte de trecere sau pe piețele orașelor la desfacerea cu amănuntul a mărfurilor (așa zisului *théâlonium forensē* din Polonia).

Vama mare pentru depozitarea de mărfuri și desfacerea en-gros este menționată o singură dată (pentru Bacău în 1460) și probabil că nu se mai percepdea, nefiind cazul⁴.

Intensitatea schimbului, ca și nivelul producției economice sunt indicate de moneda cu putere circulatorie. Instrumentul cel mai frecvent menționat în documente, în legătură cu tranzacțiile de pămînt, este zlotul tătărasc, expresie sub care trebuie înțeles, probabil, florinul amintit în comerțul cu Brașovul sau ducatul de aur, sau ambele, dar mai ales primul. Nemenționată în documente rămîne moneda măruntă de argint, bătută de Ștefan cel Mare, ca și de predecesorii săi, în cîteva emisiuni și care

¹ Croitori, blânari, curelari, postăvari, fierari, tîmplari, zugravi, armurieri, orfevrieri, morari, măcelari sunt prezentați în Suceava, Baia, Roman și alte orașe.

² Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt, vol. I, 1886, p. 36–73.

³ Dlugosz, op. cit., vol. II, p. 533.

⁴ În privilegiul vamal din 1460 pentru lioveni, spre deosebire de cele din 1408 și 1456, ultimele puncte vamale din sud nu mai sunt Bacău și Bîrlad, ci Putna și Tecuci. În teritoriul litigios dintre Siret și Munte, se află și Soci, unde a avut loc lupta din 1471, ceva mai la nord de Mărășești de azi (la „Vadul turcilor”), cum arată și un document inedit din 1785 iulie (Acad. R.P.R. 54/26) și altul din 8 aprilie 1695 (Arh. Stat. Iași, 453/13). În secolul al XVII-lea în funcție de rectificarea căilor comerciale, punctele vamale de la Baia („posada”), Tazlău și Vama Moldoviței se suprimă. Aceasta din urmă este mutată la Cimpulung și trecută din nou pe seama domniei. „Vama cea mare domnească” se percepdea la Iași spre sfîrșitul secolului al XVI-lea.

a jucat desigur un rol cu totul secundar; ea era mai mult o afirmare a autorității centrale pe plan intern și extern.

Asupra structurii sociale a Moldovei s-a insistat mult; rămîn totuși unele precizări de făcut.

Apar ca necesare, mai întîi, unele considerente de ansamblu în legătură cu așezările și populația țării. O hartă cu așezările grupate pe ținuturi nu va putea reda fidel situația din secolul al XV-lea, deoarece multe documente s-au pierdut și numeroase localități au dispărut sau și-au schimbat numele. Nu se poate stabili cu aproximativitate nici proporția de sate boierești și particulare și de sate ale bisericii și cele domnești, tot datorită informației incomplete și neprecise¹. În documentele din secolul al XV-lea se pot urmări pînă la 450—500 de sate răspindite în întreaga Moldovă de la o frontieră la alta. Pornind de la această bază, putem încerca o evaluare a populației pentru a stabili cifre de statistică demografică. Cifra maximă de case pentru fiecare sat putea fi de 20, ca și în Polonia contemporană. Luînd în medie 15 case de fiecare sat, se poate ajunge la 7 500 pentru întreaga țară. Acceptînd în medie pentru fiecare sat circa 30 de locuitori (deși majoritatea au avut cu mult mai puțin) cifra totală ar fi de 225 000, pentru așezările rurale. Populația unui oraș nu putea fi mai mare de circa 500 de locuitori, cu excepția Sucevei și Cetății Albe, care ar fi avut, după o informație din 1485 20 000 de suflete². Populația întregii țări nu ajungea deci la trei sute de mii de locuitori, cum o arată de altfel și efectivul maxim al armatei lui Ștefan cel Mare, de circa 60 000 de oameni³.

Principalele clase sociale în regimul feudal au fost boierii și țăranii. În ceea ce privește Moldova, orășenii apar ca inexistenti în materie politică, iar clerul susține servil politica domnească.

Nu trebuie exagerată forța numerică, economică și politică a boierimii moldovene. Actele din 1421 (pentru Ringala, versiunea slavă), din 1456 (Vaslui) referitor la relațiile cu turcii, ca și cel de la Bakuta din 1552 conțin numele a maximum 60 de boieri⁴.

Acei *domini valachi* amintiți în actul de la Owerkielovicze (1459) au revenit rînd pe rînd în Moldova să-și reia ocinile confiscate și restituite, în afara de Mihul (Mihail), logofătul care a rămas în Polonia cu o *comitiva* de boieri și slugi și cu frații săi Duma, fost aprod și Toader diac, acolo circulînd liber și practicînd comerțul, pe baza unor salvconducte regale din 1460 și 1462. Fostul pisar, devenit logofăt (cancelar), fiu de preot ca și alții, devine între 1432 și 1455 proprietar a circa 22 de sate, prin moștenire, cumpărare și vislujenie, cu tendința de a-și constituî domenii compacte la Șomuz și Siret.

¹ I. Ursu, *Ștefan cel Mare*, Buc., 1925, p. 340, arată că aproximativ 300 de sate erau stăpînite de unul sau mai mulți proprietari și circa 100 de mănăstiri. N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. IV, p. 162, scrie doar că: „satele erau pline de oameni”.

² *Hurmuzaki*, VIII, p. 28.

³ *Ibidem*, p. 37; N. Iorga, *Acte și fragmente*, vol. III, p. 95.

⁴ M. Costacheșcu, *Doc. mold. înainte de Ștefan cel Mare*, vol. I, p. 141—143; *Hurmuzaki*, vol. II₅, p. 32.

Ridicarea în rîndurile marilor dregători sau coborîrea ori rămînerea între proprietarii comuni de sate, era numai în funcție de domn, de serviciile aduse lui și de fidelitatea față de el, aşa cum o sublinia mai tîrziu și Bandini, în memoriile sale.

Se poate remarcă varietatea ca origină a acestei boierimi. Elementul rutean este puternic reprezentat alături de cel romînesc provenind în majoritate din Transilvania. Derivarea boierilor exclusiv din juzi și cnezi trebuie considerată cu totul greșită. Clasa boierească din Moldova s-a constituit treptat în secolul al XV-lea din elemente aparținând anturajului domnesc, elemente ruteene din nord care formau la început un grup aparte și din Maramureș, și elemente promovate din rîndurile țărănilor liberi pentru slujire. Si modul de viață al acestei boierimi este tipic rutean, avînd doar unele elemente ungare¹.

Orice proprietar de pămînt prevăzut cu privilegiul domnesc avea deschisă calea de ascensiune în rîndurile boierilor dregători. Practica blazonului, existentă în Polonia și Ungaria sub influență occidentală, rămîne la noi total necunoscută, deși boierii aveau peceți pînă în secolul al XVII-lea².

În ceea ce privește situația țărănimii, în documentele primei jumătăți a secolului al XV-lea, se poate urmări treptat dispariția vechii organizații a obștiilor libere de colonizare conduse, pe baza dreptului valah sau rutean, de juzi, cnezi și vătămani. Treptat, multe dintre vechile sate dispar datorită unor cauze pe care nu le putem preciza sau cad sub dominația boierilor și bisericii prin atribuire domnească. Documentele de întărire indică doar prezența sau amintirea vechilor juzi sau cnezi care le condusese să sub forma de judecii³, ca în Transilvania, de unde venise majoritatea întemeietorilor. Noii stăpîni își introduc ureadnicii sau vornicii proprii care exercită justiția inferioară în numele lor și strîng contribuțiiile pentru ei și statul feudal.

Un ecou al luptei pentru pămînt și libertate între capii obștiilor sătești și boieri, pentru care nu avem informații ample, se poate remarcă în documentul din 1423, aprilie 15, referitor la conflictul dintre Veriga vătăman și fiili boierului Rotăman⁴.

Dreptul rutean se perimează și cel valah rămîne dominant în sensul că țărăni, deși nu se mai conduc singuri, rămîn liberi ca persoane pe pămînturile atribuite cu titlul de proprietate și nu ca „judecatură”, boierilor sau bisericii. „Legea valahă”, amintită în două documente din 1445 și 1470, se referă la dreptul strămutării și circulației libere a țărănumului, spre deosebire de robii tătari și țigani. Termenele și condițiile nu

¹ Pentru boierimea haliciană cf. și I. Bardac, *Historia państwa i prawa polskiego do połowy XV wieku*, <Varșovia>, 1957, p. 562–563. Este amintit ca fruntaș al acestei boierimi Dimitr Detko. Poate o rudă a acestuia era Ivan Detko amintit în actul lui Alexandru cel Bun din 1421.

² D. Ciurea, *Boierimea din Moldova* (manuscris).

³ Termenul „judecie” poate fi pus alături de *schollisey* și *vogley* din dreptul german de colonizare sătească.

⁴ M. Costăchescu, *Doc. mold. înainte de Ștefan cel Mare*, vol. I, p. 159.

se cunosc documentar, ca în Polonia și Rusia¹. Tânărăii se numesc în documente *liudi, uboghi liudi*, ca și orășenii comuni, *zemleane*². Obligațiile lor față de proprietari și față de statul feudal nu se cunosc suficient. Proprietarul feudal lăua de la tânăr rentă în produse (dijmele) și le impunea efectuarea unor munci și transporturi. Nu se cunoaște organizarea economică a satului. Nu avem nici un indiciu că era divizat în jerebii (sorti) pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea. Probabil, ca și parțial în Polonia, tânărăii își stăpîneau locurile moștenite pe care le cultivau și din care dădeau dijma, fără a se fi făcut încă în această epocă o repartiție riguroasă. Problema rezervei agrare în sensul folwarkului polon (*vorwerk*) nu se poate pune pentru Moldova în acest timp, deși mănăstirile au ogoare ca și în Rusia, cultivate poate și de călugări. Proprietarul feudal exercita dreptul de monopol asupra morii și podului.

Obligațiile tânărăilor față de stat se cunosc din scutirile ce se acordă mănăstirilor și episcopilor: contribuții în natură convertibile și în bani (iliș, desetină, pentru albine și porci), transporturi, munci la mori, curți și cetăți, strajă la cetăți și frontiere, bir.

Două documente din 1475 și 1488 menționează doi sulgeri (Mihul și Ivancu Turcul), ceea ce ar arăta că sulgerul de vaci și oi exista deja, deși aceste contribuții par a fi legate de accentuarea exploatației turcești³.

În 1471, Ștefan cel Mare amintea de folosirea tânărăilor (*pauperes regnicolorum*) pentru luerări strategice la Siretul inferior în lupta contra lui Radu cel Frumos și sublinia că mulți din ei au căzut din cauza muncilor extenuante (*angaraciones*) sau a lipsei de hrana⁴. Astfel, tânărăii datorită obligațiilor grele dar mai ales tributului pentru turci, la care boierii nu contribuiau încă și chemării la oaste, au fugit (ca și în alte țări), peste graniță în Polonia și în alte părți, cum o arată documentele ulterioare⁵. Folosirea expresiei *pauperes regnicolorum* arată că tânărăii din satele mănăstirilor, datorită imunităților acordate, erau scutiți de astfel de munci.

*

În tot cursul domniei, Ștefan cel Mare a fost preocupat de două probleme: ținerea în frîu a boierimii prin divizare și recrutarea permanentă a unor elemente noi și cu sprijinul bisericiei, deși neînsemnat, și lupta contra tendințelor continue de suprimare a libertății țării de către poloni și turci. Boierimea a putut fi dominată, deși dificultățile n-au fost neînsemnate.

¹ Cf. B. D. Grekov, *Tânărăii în Rusia*, «Buc.», Ed. Academiei R.P.R., 1952, p. 534; V. M. Fomenkova, *Situația tânărăilor din Polonia în a doua jumătate a secolului al XIII-lea și al XIV-lea*, în „Analele româno-sovietice”, IV, 1956, p. 64; P. P. Panaiteanu, *Dreptul de strămutare al tânărăilor în țările române*, București, 1956 (extras din *Studii și materiale de istorie medie*, vol. I, p. 13).

² În Occident, misera contribuens plebs, cf. și I. Bühler, *Die Kultur des Mittelalters*, Leipzig, 1931, p. 114.

³ Cf. I. Bogdan, *Doc. Ștefan cel Mare*, vol. II, p. 317; M. Costăchescu, *Documente de la Ștefan cel Mare*, 1948, p. 3–4.

⁴ I. Bogdan, *op. cit.*, vol. II, p. 311–313.

⁵ Hurmuzaki, II, p. 637–643; II₃, p. 17; Grekov, *op. cit.*, p. 534.

În scopul pacificării țării, Ștefan cel Mare acceptă prin actul din 1459 tolerarea partizanilor lui Petru Aron și restituirea averilor confiscate¹.

Adversarul său constant, Mihul logofătul, deși iertat, a rămas cu înverșunare pe vechile poziții. Bunurile de moștenire și o parte din cele cumpărate au fost restituite ruedelor sale din Moldova, care le puteau negocia liber după moartea sa, din 1490 înainte. Satul domnesc Vînători de lîngă Piatra, dat în schimb în 1453 pentru Ciumălești (de vîslujenie) i-a fost definitiv retras și ulterior inclus în ocolul Pietrei. Satul Contești (în iutul Suceava), luat și rămas domnesc, a fost acordat în 1540 (martie 23) de Ștefan Lăcustă lui pan Crăciun pentru slujire². Alți cîțiva boieri sînt amintiți ca refugiați în Lituania și Țara Românească și sancționați cu confisarea satelor.

Mihul logofătul este imitat apoi de Luca Arbore, fiul fostului pîrcălab din Neamț, dispărut la Valea Albă, de origine obscură. Acesta devine și el mare proprietar, își înființează curți cu biserici, imitînd ctitorile domnești (la Solca în 1502 și la Șipote în 1507), și se ridică pretendent la domnie în 1504.

Defecțiunile de la Baia și din Țara Românească și disputele pentru desemnarea succesorului la domnie în 1504 au fost sancționate prin decapitare, imediat sau mai tîrziu. Se poate sublinia și faptul că trădarea boierilor nu ia încă proporțiile dezastruoase din secolul al XVI-lea, cînd și amestecul străin se accentuează în mod deosebit și numărul pretendenților la domnie crește considerabil.

Fidelitatea quasi-unanimă a boierimii față de domn la Vaslui și Valea Albă nu poate fi contestată³. De asemenea, actele de curaj ale boierilor Pîntece și Purice în 1496 la Schei au salvat pe domn și au transformat înfrîngerea în victorie⁴. Totuși, toropeala, defetismul manifestate în 1476 de boieri și țărani sînt evidente și Dlugosz le subliniază, apărînd ca fiind normale într-o atmosferă de continuă încordare⁵.

Cu ajutorul boierimii, Ștefan cel Mare și-a organizat armata sa de țară, instruită cu toată rigoarea. Centrul de concentrare al steagurilor de luptă era, ca și mai tîrziu, la Roman. Țărani erau totuși obligați individual să participe la luptă, astfel că boierii nu puteau influența direct organizarea tactică.

În rîndurile boierimii s-au distins elemente militare cunoscute sub numele de *viteji*. Sensul termenului și conținutul noțiunii n-au fost încă suficient clarificate; se poate spune că au fost chiar greșit interpretate. Dacă termenul este împrumutat probabil din organizația feudală ungără⁶, instituția este modelată după situația din Polonia. Inițial, trebuie subli-

¹ S-a atribuit un rol exagerat așa-zisei cosigilări de boieri unor documente interne ale lui Ștefan cel Mare, în perioada 1459–1479, care ar fi fost fază de consolidare a domniei. Este mai curînd vorba de o practică de cancelarie, care corespunde și unei formule diplomaticice („marea mărturie”), căzută apoi în desuetudine; cf. *Doc. priv. ist. Rom., Introducere*, vol. II, 1956, p. 405–430.

² *Doc. priv. ist. Rom.*, A, XVI, vol. I, p. 395.

³ Cf. N. Iorga, *Acte și fragmente*, III, p. 92–95; idem, *Istoria Românilor*, vol. IV, p. 188.

⁴ *Cronica lui Ștefan cel Mare*, ed. Chițimia, București, 1942, p. 50–51.

⁵ Dlugosz, *op. cit.*, vol. II, p. 546–1475; cf. A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*, vol. IV, p. 75.

⁶ Cf. Galdi-Makkai, *Geschichte der Rumänien*, 1942, p. 117–139.

niat că există o distincție netă între vitejii mari (*miles famosus*) și cei de rînd (*miles gregarius*) sau *kmetho factus miles*, recruatați în Polonia din rîndurile membrilor liberi ai opolelor, care n-aveau țărani dependenti și își lucrau singuri pămînturile¹. Astfel, termenul viteaz are la noi două sensuri, ca și *Ritter*, cavaler, în Occident. Vitejii sunt amintiți în primul rînd în letopisul de la Bistrița („bunii și bravii viteji”) în legătură cu lupta din 1476, apoi marii boieri, feciorii de boieri și husarii. Ureche inversează această ordine în sensul situației existente în secolul al XVII-lea. Și în legătură cu luptele duse contra feudalilor poloni, din 1497, în letopisul de la Bistrița vitejii preced pe boieri. Pasajul care urmează referitor la solemnitatea de la Hîrlău din același an ne permite să precizăm că vitejii erau boieri consacrați cavaleri. Cronicarul Grigore Ureche nu înțelege nici acest pasaj referitor la viteji, ca și pe cel în legătură cu 1476, și scrie că Ștefan cel Mare a făcut la Hîrlău „ospăt mare tuturor boierilor și tuturor vitejilor săi și cu daruri scumpe i-a dăruit...”. vitejii sunt amintiți după „boiarii țării” și într-un document din 1653 de la Gh. Ștefan în legătură cu lupta lui Vasile Lupu².

Ștefan cel Mare s-a folosit în mod larg de sprijinul elementului popular ca și tatăl său Bogdan. Rolul important al țăranelor liberi albanezi în lupta dusă de Scanderbeg contra turcilor a fost subliniat³. Caracterul popular al oștirii lui Ștefan cel Mare este remarcat de cronicarii străini prin folosirea termenilor *Volk* și *Armut* față de boieri care sunt numiți: *Ritter*, *Herren*, *Edelleute*.

Dlugosz arată că Ștefan cel Mare a promovat numeroase elemente din rîndurile țăranelor în acelea ale nobilimii inferioare a vitejilor comuni, gregari (voinici), viitorii curteni⁴. El tindea astfel să pună bazele unui *Ritterstand*, categorie inferioară a nobilimii „ordinului equestru” (folosind o expresie clasică) amintit într-un document de la sfîrșitul secolului al XVI-lea, sau nămeșii din catastiful lui Petru Șchiopul din 1591. Termenul „nemeș” are la noi o evoluție similară cu „sleahătă” în Polonia. Și singurul mijloc de înnobilare, de admitere în rîndurile „slugilor”, era acordarea unei bucați de pămînt prin privilegiu.

Documentele lui Ștefan cel Mare nu ne oferă decât puține date în legătură cu vislujeniile acordate țăranelor pentru merite militare. Ștefan cel Mare cumpără sate de la particulari, ca și alți domni ulteriori, pentru a le dona, pentru slujire unor simple slugi sau dregători din sfat sau subalterni. De cele mai multe ori nu se arată proveniența lor, deși nu pare a fi sigur că nu sunt simple întăriri de ocini. Numărul total al acestor documente de întărire de vislujenie, care corespund oarecum pomestilor ruse

¹ Cf. I. Bardac, *op. cit.*, p. 118–119, 228, 232.

² Cf. I. Bogdan, *Cronici inedite*, Buc., 1895, p. 41–46; Gr. Ureche, *Cronica*, ed. P. P. Panaitescu, 1955, p. 95–106; Acad. R.P.R., *Fotocopii*, 24/12.

³ Cf. W. Steltner, *Zum Geschichtsbild des albanischen Nationalhelden Georg Kastriota, genannt Skanderbeg*, în „Zeitschrift für Geschichtswissenschaft”, an. IV (1956), nr. 4–5, p. 1033–1044.

⁴ Dlugosz, *op. cit.*, vol. II, p. 526. La Cromer, pasajul este mai clar redat. Cf. *op. cit.*, p. 630. N. Costin îl transpune fidel în romnește: „Ridicat-ău Ștefan Vodă... pre mulți den prostime la statul de nemîși pentru vitejie”. Cf. *Letopisul*, București, 1942, p. 286.

acordate de Ștefan cel Mare și păstrate, nu trece în nici un caz de douăzeci și ele nu sînt din preajma marilor lupte¹. Trebuie luată în considerare și explicația că multe acte de acest gen s-au pierdut. Acte ulterioare, relativ numeroase, amintesc de astfel de documente de la Ștefan cel Mare, care nu mai există. Astfel, într-un document din 1582 (8 martie) este amintit privilegiul de vislujenie obținut de Știhor de la Ștefan cel Mare pentru satul Bursuceni la Siret, ars într-o casă. Unul din descendenții acestuia era Petrușcu vătaf².

*

Reorganizarea administrativă a Moldovei a preocupat în mod deosebit pe Ștefan cel Mare. Acest aspect al activității sale a fost neglijat sau tratat sumar. În afara de prezența temporară la Suceava, reședința sa fortificată, Ștefan cel Mare a peregrinat continuu prin țară, consolidind sistemul curților domnești. Pentru supravegherea frontierei de sud a țării a fixat temporar reședința fiului său Alexandru la Bacău, de unde acesta expedia scrisori în anii 1481–1482. Un mare vornic al țării de jos cu reședința la Birlad apare abia în timpul domniei lui Ștefan cel Tânăr, tot în legătură cu apărarea contra invaziilor turco-tătare.

Ștefan cel Mare procedează la revizuirea vechilor hotare ale tîrgurilor, fixîndu-le o nouă delimitare. Fixează de asemenea și hotarele noilor tîrguri, ca: Piatra, Huși, Galați³.

În tîrguri se reconstruiesc vechile curji domnești și bisericile, atașîndu-li-se o serie de sate cumpărate de la particulari, poate și cu intenția de a-i îndepărta pe aceștia din vecinătatea imediată a orașelor în care se fac danii numai mânăstirilor (ex. Putna la Siret). La fel, cetăților și curților din țară (Badeuți).

Astfel, Ștefan cel Mare pune bazele ocoalelor domnești de tîrguri, inclusiv celor de frontieră (Vrancea și Cîmpulung). Termenul apare abia într-un document original din 1546⁴. Ocoalele de sate servesc la aprovisionarea pieții și curții din orașul respectiv. D. Cantemir⁵ se referă la ele, dar dă o cifră fantezistă (12 sate pentru fiecare oraș).

¹ I. Tanoviceanu a afirmat, fără referire la documente, că danile lui Ștefan cel Mare „sunt în mare parte făcute la oștenii de jos și formează obîrșia proprietății răzășesti”; mai mult, că „...a dăruit foarte puține moșii la boieri și foarte multe la oamenii de jos”, probabil pornind ca și alții de la tradiție. Cf. *Formațiunea proprietății funciare în Moldova*, în *Prinos lui D. A. Sturza*, București, 1903, p. 414–421.

² Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. IX, 152–162.

³ Piatra s-a format în legătură cu sanctuarul de la Bistrița (amintită ca tîrg prima dată în 1453); tîrgul Huși, în legătură cu calea comercială spre Galați, după pierderea Chiliei. Tîrgul Galați este probabil satul de la Gîrla Brateșului, amintit în documente din 1448 (iulie 15), ca întărit de Petru Voievod lui Cernat, Ploscar. Regula era ca tîrgul dezvoltat pe o proprietate particulară, pentru a obține recunoașterea oficială și conducerea locală, să fie declarat domnesc. Hușii nu au nimic de afacere cu husiții. cum s-a demonstrat. Cf. și M. P. Dan, *Cehi, slovaci și români*, 1944, p. 278–283.

⁴ Că ocoalele de sate domnești n-au existat pînă la Ștefan cel Mare (cu excepția Volovățului, care intră apoi în componența ocolului Badeuți), o arată și faptul că satele din apropierea tîrgurilor sunt încă menționate ca atare în documente și la cele domnești se indică ținutul din care fac parte. Sensul termenilor *volost* și *derjava*, din documentele din secolul al XV-lea, este identic. Tot astfel termenii *misto* și *tîrg* indică orașul fără nici o nuanțare.

⁵ *Descriptio Moldaviae*, 1872, p. 107.

Autoritatea și competența vornicilor de târguri, vechi organe administrative domnești, imitând în parte instituția judecătorilor regali din Ungaia și Polonia, sunt treptat restrinse la acestea și satele atașate lor. Ținuturile — teritoriul este împrumutat tot din administrația polonă¹ — al căror număr nu-l cunoaștem încă sunt conduse de pîrcălabi sau staroști², cărora li se vor adăuga marii vătafi, împruțutați din Țara Românească spre jumătatea secolului al XVI-lea.

Dintre documentele acordate de Ștefan cel Mare orașelor nu s-au păstrat decât privilegiile pentru Bîrlad din 1495, în original, și Vaslui, din 1491, în copie. Privilegiul pentru Tîrgul Frumos este menționat în 1635, cînd Vasile Lupu îl examina în Divan în legătură cu conflictul dintre doi boieri pentru o siliște din hotarul tîrgului.

Pentru Piatra, avem o știre din 1475 (mai 7), în legătură cu anexarea satului Tortorești (luat de la un particular), menționat ca făcind parte din hotarul tîrgului și în 1631.

Pentru Tecuci, avem știrea unei recente reorganizări a hotarului, probabil tot sub Ștefan cel Mare, într-un document din 1507³. Majoritatea acestor acte s-au pierdut sau au fost distruse în secolul al XVIII-lea de acaparatorii hotarelor și vîtrelor orașelor ca la Dorohoi, Siret și Huși. Bîrlădenii și-au regăsit actul la tătarii din Buceag și l-au prezentat în 1793 la Divan pentru recuperarea libertății pierdute. Tradiția reorganizării orașelor lui Ștefan cel Mare s-a păstrat și în legendele peceților mai noi ale unor orașe ca Vaslui și Piatra din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea.

Astfel, sub Ștefan cel Mare, Moldova face progrese din punct de vedere economic, prin intensificarea producției de vite și cereale, prin dezvoltarea meseriilor și a schimbului marfă-bani în interior și în afară.

Tăranii, a căror situație materială și socială este precară, sunt în mod larg folosiți la apărarea țării și promovați în rîndurile inferioare ale boierimii. Boierii fideli domnului sunt consacrați viteji (cavaleri) pentru merite militare, ca și în Polonia.

Reorganizarea administrativă — neterminată însă — este un alt aspect al politiciei de consolidare a statului feudal în spiritul epocii.

¹ Cf. I. Bogdan, *op. cit.*, p. 463 (*tenuta-dzierzawa*).

² Nu ne putem explica altfel decât ca o simplă licență a scriitorului menționarea într-un document din 1466 (martie 10), referitor la imunitatea juridică acordată episcopiei de Roman pentru satul Negoiești, a pîrcălabilor din Neamț și „staroștilor din acel ținut”. În lista martorilor din documentele din acest an nu figurează decât Ion Bouorean ca pîrcălab de Neamț. În alt document din 1467 (februarie 3) nu mai apar staroști, dar alături de pîrcălabi sunt amintiți judecătorii (județi) de la același ținut care nu puteau fi decât vornicii și alții mai mărunți (globarii etc.). Cf. I. Bogdan, *op. cit.*, vol. I, p. 95—96; D. P. Bogdan, *Ace moldovenesci*, 1938, p. 46—47.

³ *Doc. priv. ist. Rom.*, A, XVI, vol. I, p. 52.

MIŞCĂRILE ȚĂRĂNEȘTI DIN ANUL 1904

DE
MATEI IONESCU

La sfîrșitul verii și începutul toamnei anului 1904 atenția opiniei publice din România a fost reținută timp de câteva săptămâni de tulburările țărănești petrecute în centrul Moldovei, îndeosebi în județul Vaslui și parțial în județul Roman.

Mentîuniile edite despre aceste evenimente — cu excepția celor consemnate din presa timpului — sunt foarte sărace, cu mult mai sărace de pildă decât cele referitoare la răscoalele din 1900 ale țărănilor din regiunea subcarpatică producătoare de băuturi alcoolice, sau la răscoalele din ultimul deceniu al secolului trecut.

Mărturiile inedite sunt și ele cel puțin pînă astăzi — sub aspect canticativ — foarte modeste. S-a păstrat însă documentul principal — în care procurorul general de pe lîngă Curtea de Apel din Iași, relatează foarte pe larg ministrului de justiție imprejurările care au dus la răzvrătirea țărănilor, ca și desfășurarea propriu-zisă a evenimentelor. Este originalul unui raport general păstrat la secția de manuscrise a Bibliotecii Academiei R. P. R., în fondul D. A. Sturdza, mapa 8 (corespondență), care conține elementele esențiale privind : cauzele social-economice, cu caracter am spune permanent, ale răscoalelor, imprejurările politice și economice ale anului 1904, care au imprimat evenimentelor respective un anume specific și în sfîrșit, descrierea amănunțită a întîmplărilor din județul Vaslui. Informațiile relativ suficiente din presa contemporană completează datele și aprecierile din raportul procurorului general.

*

Caracteristice pentru tulburările țărănești din 1904 nu sunt nici violența răzvrătirii, nici asprimea represiunii ; nu a curs singe și nu au existat în general scene sălbatrice, oribile, de felul celor petrecute la Gura Calitei¹, ca să nu evocăm decât pe cele mai proaspete. Fără îndoială, că

¹ Vezi G. D. Pallade, *Torturile de la Bordești și Gura Calitei*. Comunicare făcută în adunarea ținută la clubul național-liberal din București, joi 9 noiembrie 1900, Buc., 1900.

nici de astădată nu au lipsit brutalitățile ce însoțeau de obicei operațiunile arestării și transportului convoaielor de arestați și viața de penitenciar. La procesul răscoalelor, desfășurat în toamna aceluiși an la Vaslui, un răzvrătit din Suhuleț, Constantin Albescu, a povestit juraților suferințele arestaților și felul — de pildă — cum un țăran bătrân a fost tîrât la închi-soare, fiind legat de șaua unui cavalerist și „înotind pînă la glezne în noroi”¹.

Astfel de practici deveniseră cu totul obișnuite în România acelor vremuri și folosirea lor în satele răzvătite din Vaslui nu a fost în mod deosebit însemnată pe răboj de contemporani.

Evenimentele din 1904 își au însă importanța și semnificația lor deosebită pentru cu totul alte motive.

Ele ne oferă posibilitatea de a intra mai lesne în climatul revoluționar, în atmosfera încărcată a satului românesc din preajma lui 1907. Ele ne permit mai ales înțelegerea modului cum s-a reflectat în conștiința maselor țărănești activitatea diferitelor grupări politice și a felului cum țărăniminea a folosit instinctiv orice conjunctură politică exterioară satului, pentru a-și atinge țelurile sale economice.

Împrejurările economice și politice specifice anului 1904 și îndeobsebi toamnei respective, asupra căror vom insista în mod deosebit, au rezultat însă din permanenta „chestiune agrară” care domina viața societății românești de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Răscoalele din 1904 își au — ca și cele de la 1888, 1889, 1892, 1894 sau 1900 — rădăcinile în relațiile agrare de tip semi-iobagist, existente în România de după reformă.

Dar la data evenimentelor descrise aici, relațiile respective evolua-seră înspre ultimele limite obiective ale răbdării țăranului.

Raportul procurorului înfățișează clar, concret, aceste limite pe planul local al județului Vaslui. Cauza fundamentală a răului, distribuirea nedreaptă a proprietății funciare, adusese, în acest an 1904, pe țărani la un grad de dependență față de moșieri și arendași, exprimat prin cifre foarte concluzante.

Lipsa de pămînt de hrănă îl făcea pe țăran să ia de la arendaș în arendă pămînt cu 70 de lei falcea (adică dublu cît plătea arendașul proprietarului moșiei). Dar, fiindcă și acest pămînt se dădea cu greutate, el era însoțit de o condiție înrobitoare: cei 70 lei să fie plătiți prin muncă și nu în bani. Iar prețul muncii fiind aşa de mic, încât revenea chiar și la 20 de bani pe zi, deci *impus* la cea mai scăzută limită posibilă, țăranul ajungea în realitate să plătească falcea nu cu 70, ci cu 140 lei².

Din toate părțile țăranul se simțea strivit de puterea discrețională a arendașului. Aceasta din urmă nu stăpînea numai terenul de cultură, ci și imașul, pășunea. Pentru a obține prețurile exorbitante, pentru a le impune gospodăriei țărănești, arendașul recurgea la cele mai neomenești măsuri: „Acesta (arendașul), — scrie Leonescu — pune prețuri enorme și condițuni, că dacă va duce boii la păsunat în altă parte unde va găsi mai ieftin, nu-i primește vaca, și țăranul fiindcă-i trebuie să aibă vaca pe lîngă casă,

¹ „Adeverul la sate”, an. III (1904), nr. 84 (15 decembrie).

² Biblioteca Academiei R.P.R., msse, fond Sturdza, mapa 8, nr. 6513/15 septembrie 1904 (Iași). Corespondență. Raportul procurorului general Leonescu către ministrul justiției.

pentru hrana copiilor, primește silit condiția". „Unul din locuitorii din Dumești — scria Leonescu — a căruia arendaș este Haralamb Gr. Constantinide, ni s-a plâns că având două vaci, au convenit cu arendașul a-i plăti 20 de lei de vacă pentru pășunat; acuma fiind cu totul lipsit și neavend ce vînde ca să plătească, a propus arendașului să opreasă o vacă pentru prețul pășunatului, iar una să i-o deie pentru hrana copiilor; arendașul i le reține pe amândouă”¹.

Opintindu-se din răsputeri, țăranul se apropia astfel de sfîrșitul anului agricol. Acum însă îl așteaptă cea mai ruinătoare vamă:

„Nu se permite — scrie raportul — țăranilor de către arendași, a-și ridica recolta de pe ogor și nu le dă vitele de la pășunat pînă nu vor achita costul”². Bani, țăranul nu avea decît vînzîndu-și forțat recolta (acea recoltă pe care nu avea dreptul să-o ridice și să-o ducă acasă), sau vitele pe care nu îi le înăpoia arendașul. Asemenea situații deveniră obișnuite și nu erau caracteristice numai județului Vaslui. Ele sunt citate aci pentru a infățișa chiar și sumar terenul pe care s-au desfășurat evenimentele din august-septembrie 1904.

Cum obiectivul relatării de față îl formează în special elementul specific al acestor evenimente, considerăm că datele și aprecierile referitoare la situația social-economică cuprinse în raportul procurorului sunt suficiente pentru a ilustra cauzele adînci ale tulburărilor. De altfel, în pasajele respective din raport este surprins, în trăsăturile lui esențiale, momentul caracteristic al întregii probleme agrare de la începutul secolului nostru: aflăm aici stadiul acela dureros cînd procesul aservirii gospodăriei țărănești tindea spre domeniul imposibilului și absurdului. Numai astfel se poate aprecia deficitul economic — spre a nu mai menționa pe cel social și moral — care apare tot mai evident pentru mica gospodărie, strivită sub o greutate nemaiîntîlnită în istoria țării.

*

Pe acest fond întunecat a sosit anul 1904. Un an politic care începuse săngeros prin izbucnirea războiului ruso-japonez. Un an economic care începuse în cursul primăverii cu o victorie pentru guvernul liberal și pentru burghezia română: avusesec loc adoptarea de către corporile legiuitoroare a noului tarif vamal protectionist. Același an se soldase însă, în cursul verii, cu un mare minus al producției agricole: o secetă cumplită compromisea întreaga recoltă de porumb. Nu se făcuse, după cum spunea Iorga, decît „pinea scumpă a grilului”; hrana cea ieftină (singura de altfel) a țăranilor, porumbul și nutrețul pentru vite fuseseră distruse de arșiță. Spiru Haret caracteriza, din acest punct de vedere, anul 1904 ca fiind și mai dezastruos decît anul 1899³.

Se crease o situație gravă, amenințătoare pentru populația țărănească: majoritatea covîrșitoare a poporului, consumatoare de porumb, se văzuse amenințată cu foamea. Guvernul, oficialitățile, administrația, trebuiră să ia măsuri: fu interzis exportul de porumb (moșierii, arendașii și marii cerealiști dispuneau de stocuri mari din anii precedenți) și statul

¹ Biblioteca Academiei R.P.R., msse, doc. cit.

² Loc. cit.

³ Spiru C. Haret, *Pagini de istorie*, Buc., 1906, p. 7.

începu să trimită la sate porumb — contra cost — recurgind și la ajutorul băncilor populare. Se născuse astfel o situație stranie și absurdă în aparență : aceeași administrație statală care patrona și sprijinea acțiunea sistematică de sărăcire și infometare a țărănimii de către moșieri și arendași, era acum silită să-i procure hrană și nutreț pentru a evita consecințele — lesne de deslușit — ale foamei generale. Operațiunea statului, în valoare de 35 milioane¹, avu darul să evite într-adevăr flagelul. Nu este aici locul să vorbim despre modul cum s-a desfășurat acțiunea de aprovisionare a satelor, despre limitele și abuzurile acestei acțiuni, despre înglodarea în datorii a țărănilor cumpărători de hrană și nutreț. Concludent însă, pentru subrezirea organismului economic al României, apărea faptul că un singur an de secetă — după un șir de cîțiva ani agricoli buni sau normali — era suficient pentru a amenința biologic aproape întreaga populație și pentru a transforma țărănamea română în cumpărătoare de cereale.

Și totuși, în ciuda stării de spirit alarmante care domina satele la începutul toamnei anului 1904, răscoalele nu au pornit de la lipsa de hrană și nutreț.

Dacă am menționat mai sus seceta și urmările ei imediate, am făcut-o tocmai pentru a scoate în evidență faptul aparent neverosimil, că în nici un moment și în nici un fel răsculații nu au formulat vreo revendicare care să aibă legătură cu seceta, cu lipsa de porumb și de nutreț, sau cu achiziționarea pe cale oficială, organizată, a hranei atât de necesare.

Mișcarea țărănilor din Vaslui și Roman apare, ca să spunem astfel, oarecum ruptă de stricta și cumplita actualitate a aceluia început de toamnă. E drept că procurorul Leonescu, la sfîrșitul raportului său, arată că lipsa completă de hrană a contribuit mult la înlesnirea agitațiilor. „Multi țărani — adaugă el — cu lacrimi în ochi mi se plingeau că au cîte 6 și 8 copii, și nu au hrană decît pentru două zile, cari preferau să fie împușcați de soldați, decît să vadă sub ochii lor, copiii murind de fome”².

Astfel de situații tragicе explică însă numai curajul răzvrătiților și ambianța disperată a răscoalei. Căci în rest, mișcarea nu cuprinde nici o aluzie, nici o revendicare, nici un gest care să impună vreo rezolvare imediată a impasului. *Se cerea pămînt de hrană și nu porumb ; se cerea așa dar rezolvată problema foamei cronice și nu a celei — groaznice de altfel — ce se contura în perspectiva iernii 1904—1905.* Izvoarele edite sau inedite despre răscoalele din 1904, inclusiv raportul procurorului general, consideră seceta drept cauză de ordin secundar.

O mențiune fugăra, de cîteva rînduri, dintr-o lucrare de memorialistică atribuie răscoalele din 1904 influenței unor evenimente similare petrecute în imperiul țărilor, în Basarabia³.

★

În ziua de 3 septembrie 1904, locuitorii din comuna Suhuleț, împreună cu cei din comunele Dumești, Tansa, Tibănești și cătunul Găureni

¹ Spiru Haret, *op. cit.*, p. 7.

² Biblioteca Academiei R.P.R., msse, doc. cit.

³ C. Gane, *P. P. Carp și locul său în istoria politică a țării*, Buc., 1936, vol. II, p. 313.

Autorul pune în legătură evenimentele din 1904 cu răscoalele din Basarabia din 1902 care — scrie el — „se întinseră apoi și la noi”.

s-au adunat în număr mare și au mers la primăria comunei Suhuleț unde au cerut primarului V. Hordilă și secretarului primăriei să le întocmească o jalbă colectivă adresată ministrului de interne pentru a li se aproba cumpărarea de pămînt. Primarul și secretarul refuzând întocmirea petițiunii, mulțimea a forțat pe primar să-și dea demisia în mîinile țăranilor și să predea sigiliul primăriei. După aceea țăranii s-au împrăștiat amenințînd că vor intra cu forță și vor ara pămîntul din moșile vecine.

Îndată au sosit la fața locului, de la Vaslui, procurorul și judecătorul de instrucție cărora țăranii, adunați din nou la primărie, le-au înfățișat revendicările : să li se vîndă pămînt în loturi pe moșile vecine — și le-au declarat că sănătatea lor să se opună oricărei încercări de a se aresta vreunul din ei și că nu vor da îndărât pînă nu li se va satisface cererea.

Reprezentanții autorităților s-au retras după ce au încheiat un proces-verbal. În ziua de 5 septembrie au sosit în comună trupe de tăria unui regiment. O dată cu acestea s-au deplasat : Gh. Negulescu, secretarul general al Ministerului de Interne, judecătorul de instrucție, procurorul de la Tribunalul Vaslui și procurorul general de pe lîngă Curtea de Apel Iași, Leonescu.

La intrarea convoiului represiv în comună, localnicii au început să tragă clopotul de la biserică, cu scopul de a chema și pe cei din Tansa și Găureni. Într-un sfert de oră, la primărie, în curte și în drum, se adunaseră peste 300 de oameni înarmați cu ciomege și pari. În timpul acesta, capii răzvrătiților fură introdusi în localul primăriei : formal, pentru a expune punctul de vedere al țăranilor, în realitate pentru a fi izolați de mulțime și arestați. Pe cînd era ascultat al patrulea țăran, unul din cei aflați în localul primăriei, C. Lăcătușu, „considerat de cap al agitărilor”, s-a strecurat în mulțimea care pricepește săretlicul reprezentanților autorităților și începușe să murmure amenințător, și a dat semnalul de atac. Țăranii au rupt alți pari din garduri, s-au repezit asupra jandarmilor pentru a elibera pe cei puși sub pază în localul primăriei. Din local au ieșit atunci reprezentanții autorităților, a căror apariție a întărîitat mulțimea : țăranii s-au repezit asupra lor. Procurorul general a dat atunci ordin colonelului Socec, comandantul regimentului de roșiori să aresteze fără a face uz de arme de foc, pe cei ce ridicaseră mîna înarmată împotriva forței publice. Au urmat somațiile, apoi încercarea de a se face arestări : țăranii au răspuns violent și s-a iscat o încăierare în care au fost loviți atît soldați cît și țăranii ; un cal a fost rănit și cîteva arme deteriorate. În același timp însă intră pe ulițele satului regimentul 4 Roșiori din Bîrlad ; sosirea acestuia a grăbit sfîrșitul luptei și așa inegală. În mîinile trupei au rămas 27 arestați.

Pentru a nu le lăsa țăranilor posibilitatea să se adune din nou, procurorul a dispus ca în fiecare casă să se încartiruiască soldați și ca armata să patruleze pe ulițe. În zilele de 6—7 septembrie, regimentul 7 călărași s-a deplasat la Tansa, unde s-au făcut șase arestări.

În restul județului Vaslui, au avut loc tulburări după cum urmează : Muntenii de Jos — în ziua de 31 august, Tanacu — 31 august, Negrești — 2 septembrie, Codăeștii — 6 septembrie, Drăgușeni — 8 septembrie, Bodești — 8 septembrie și Tînguiei — 10 septembrie.

În ziua de 15 septembrie tulburările se terminaseră în toate comunele, cu excepția comunei Suhuleț; numărul arestațiilor se ridica la aceeași dată la 65.

Acestea sînt relatările asupra mișcărilor propriu-zise, cuprinse în raportul procurorului general Leonescu¹. Raportul are deficiențe: nu arată concret ce s-a petrecut în celealte comune în afară de Suhuleț și satele vecine acesteia și nu menționează nimic despre tulburări în vreo comună din jud. Roman. Astfel că pentru întregirea informației trebuie făcut apel la presă. „Adeverul” relata de pildă că miercuri 1 septembrie, țărani din Negrești de pe moșia ministrului de domenii, Stoicescu, au venit în corpore la barierele Vasluiului și i-au cerut prefectului să li se vîndă lor moșia. La Suhuleț, de asemenea, țărani s-au dus la proprietarul Iliescu și i-au cerut să le vîndă moșia²; în moșia lui Petre Carp (cea de la Tibănești – n.a.) țărani au intrat cu plugurile spunind că, deși e moșie boierească, tot lor li se cuvine, după cum a lăsat Ștefan cel Mare, „că s-a descoperit testamentul voievodului din care s-a aflat că toate moșiiile Moldovei au fost lăsate țăranielor”³.

Același ziar relata că la Păncești, în județul Roman, comună apropiată de Suhuleț, țărani s-au agitat cerind să li se dea pămînturi, la fața locului plecînd un escadron de cavaleriști și un batalion de infanterie⁴.

Celealte relatărî din presă sînt, cu diferite variante, asemănătoare celor de mai sus. Faptul însuși al răzvrătirii este aşadar cel descris: desfășurarea maximă de forțe represive – mergînd pînă la concentrarea, a două regimenter într-o singură comună – a prevenit, pare-se evoluția mișcării spre forme mai violente. Toate ziarele sînt – ca și raportul procurorului – unanime în a sublinia aplanarea conflictului dintre țărani și autoritați fără vîrsări de sine.

Toate izvoarele, cu excepția mențiunii suscitate din lucrarea lui N. Gane, coincid de asemenea în sublinierea principalelor caracteristici ale mișcării. Se precizează în primul rînd faptul că țărani au cerut pămînt, pămînt de vînzare. N. Iorga⁵, oficiosul mișcării țărănistre „Gazeta țărănilor”⁶, ziarele lui C. Mille – „Adeverul” și „Adeverul, la sate”⁷, organul guvernamental „Voința națională”⁸, organul central al opoziției „Conservatorul”⁹ și, așa cum am văzut raportul procurorului general, scriu în acest sens.

¹ Biblioteca Academiei R.P.R., msse, doc. cit.

² „Adeverul”, an. XVII (1904), nr. 5419 (4 septembrie), p. 2.

³ Ibidem, nr. 5423, 8 septembrie 1904, p. 2.

⁴ Ibidem, nr. 5422 (7 septembrie), p. 3.

⁵ N. Iorga, *Procesul unei răscoale de țărani în „Semănătorul”*, Buc., an. III (1904), nr. 51 (decembrie 19). „Întelegeau să plătească pentru țarina ce li s-ar da”, – preciza autorul.

⁶ „Gazeta țărănilor”, Mușetești-Argeș, an. XI (1904), nr. 37 (12 septembrie), p. 2. E mai puțin precis arătînd că este revoltă contra proprietarilor și arendașilor „purcezînd ei a împărtîit moșiiile proprietărești între dînșii”.

⁷ De pildă, „Adeverul”, an. XVII (1904), nr. 5421, septembrie, p. 1 scrie: „Este vorba de o mișcare pentru punerea în vînzare a diferitelor moșii fie ale statului, fie ale particularilor proprietari sau arendași”.

⁸ „Voința națională”, Buc., an. XXI (1904), nr. 5818 (7 septembrie) și nr. următoare.

⁹ „Conservatorul”, Buc., an. IV (1904), nr. 195 (septembrie), p. 1 și nr. următoare.

Mențiunile edite sau inedite privitoare la cauzele mișcării sunt în general de acord că *seceta a fost o cauză secundară*; din relatările respective, cititorul trage concluzia că consecințele secetei au fost prielnice mișcării, deși nu au fost o condiție indispensabilă a acesteia. „Adeverul” de pildă, scria chiar textual: „cauza (răscoalelor—n.a.) n-ar fi direct în legătură cu seceta din astă an”¹. Procurorul Leonescu, atunci cînd însără cauzele fundamentale ale mișcărilor, adaugă abia la sfîrșit, la punctul V: „Pe lîngă aceasta, lipsa complectă de hrănă a țăranului în timpul de față, a contribuit mult la înlesnirea acestei agitații”².

Oficioasele de partid mergeau mult mai departe, ignorînd complet această împrejurare a secetei; de altfel, aveau — cum vom vedea mai jos — și un interes deosebit să o facă.

În sfîrșit, în referirile din presă, apare versiunea despre testamentul și moștenirea lui Ștefan cel Mare, ca argument invocat de țărași pentru a justifica dreptul lor asupra pămîntului³. Această versiune, pe care conducătorul anchetei n-o menționează în raportul său, pare totuși verosimilă dacă amintim că în iulie 1904 avusese loc aniversarea a 400 de ani de la moartea marelui domnitor și că această aniversare a fost prilejul unor manifestări amplu oglindite în presă. Ecoul acestor manifestări, în condițiile alarmante ale secetei, este posibil să fi fost prelucrat în chip naiv și fantastic de imaginația aprinsă a maselor țărănești, îndeosebi a celor din Moldova, unde amintirea domnitorului era mai vie.

Oricum, versiunea cu testamentul lui Ștefan ce Mare lasă să se întrevadă tendința nemărturisită deschis a țăranilor, de a pune problema în chip mult mai radical: se știe că moștenirea nu este de obicei o chestiune de vînzare-cumpărare, ci de luare în posesie, în general, fără bani. E drept că nicăieri nu apare scris că țăranii ar fi depășit cererea inițială: dimpotrivă repetau cu insistență că vor să cumpere și nu să capete gratis pămînt. Dar, adăugau îndată că au... drepturi istorice de a fi cumpărători — sau, mai precis, proprietari — ai moșilor pe care le muncesc.

*

Importanța mișcărilor țărănești din 1904 constă însă în primul rînd în aceea că pune foarte clar în lumină un aspect important al situației din satul acelor vremuri: activizarea politică a țărănimii, participarea ei tot mai resimțită la viața politică a țării. Pentru a-și ușura situația insuportabilă, țăranul român a folosit toate căile și mijloacele: și violente și pașnice, și economice și politice. Cluburile socialiste la sate fuseseră desființate, dar ar fi absurd să se considere că țăranul român a stat, și înainte și după aceea, indiferent de activitatea politică ce o desfășurau în sate partidele liberal și conservator. Faptul că aceste partide nu reprezentau interesele țărănimii, nu i-a împiedicat pe țăranii nevoiași

¹ „Adeverul”, an. XVII (1904), nr. 5421 (6 septembrie), p. 1.

² Biblioteca Academiei R.P.R., msse, doc. cit.

³ Vezi N. Iorga, *op. cit.*; referirea din „Adeverul”, citat anterior; „Adeverul, la sate”, an. III (1904), nr. 78, septembrie; „Voința națională”, an. XXI (1904), nr. 5818, (7 septembrie).

—ca să nu mai vorbim de cei instăriți—de a încerca să obțină ceva—de pildă — prin participarea la lupta electorală în jurul alegerilor de deputați la colegiul al III-lea.

Contradicțiile dintre burghezie și moșierime, dintre liberali și conservatori, dintre ramurile din interiorul partidelor, contradicții care nu trebuie nici exagerate, dar nici subapreciate, — nu se manifestau numai în straturile superioare ale societății românești ; ele aveau ecou și în masele populare și afectau simțitor evoluția politică a țărănimii. Evenimentele din 1904 dovedesc aceasta în chip concludent. Tulburările descrise mai sus au avut antecedente interesante, care au și stîrnit de altfel o vie polemică în presă. Dacă, aşa cum am văzut, relațiile din diferite surse sunt de acord asupra caracterului mișcării și, într-o măsură, asupra cauzelor ei economice, cînd se cere însă lămurită cauza mai apropiată, specifică a tulburărilor, atunci se ivesc ample și ascuțite divergențe. Înainte de a infățișa aceste divergențe, expuse în campanii violente de presă, este util să ne oprim asupra rezultatelor anchetei de la Vaslui — rezultate consemnate în raportul procurorului general Leonescu.

Interrogindu-i pe arestați, procurorul a constatat răspunsuri similară la toți. Revendicarea lor era „să li se vîndă pentru hrană pămînt în loturi de pe moșiile unde locuiesc sau pe moșiile vecine, fie ale statului fie ale particularilor“. În legătură cu moșiile particulare, arestații declarau că acestea nu mai sunt decît cu numele ale proprietarilor, de fapt ele sunt ale Creditului funciar rural ; ele sunt aredate, iar arendașii îi exploatează fără milă. La răspunsul procurorului că statul nu are moșii de vînzare și nici nu poate sili pe particulari să-și vîndă moșile, țăraniii au replicat că statul trebuie să cumpere moșile ipotecate la credit și să le vîndă lor.

„Vezînd — scrie procurorul — că aceeași idee dominează în capul fie-cărui țăran, am căutat a descoperi cine le-au infiltrat-o și din întrebările ce le-am făcut la mai mulți dintre ei, am constatat că acesta este Gh. Butman din Iași, directorul ziarului „Prietenul poporului“, la care țăraniii se adunau de un timp în număr mare din comuni din diferite județe mai cu seamă în luna iulie ; unde după cum spun ei, se discuta împroprietărirea țăraniilor pe moșiele statului sau a particularilor prin vinderea în loturi, ce trebuie să se facă de către stat. Această propagandă se făcea cu mare insistență în vederea alegerilor viitoare, pentru a-i asigura reușita, în colegiul al III de deputați“.

În continuare, procurorul arată că țăraniii au fost sfătuiri să fie uniți pentru a-și impune voință și că unul din oratorii de la confătuirile de la redacția respectivă „le-ar fi spus ca să eie pămînt cu forță cînd guvernul nu ar ține seamă de cererea lor“. Procurorul raportează arestarea atât a lui Butman, cât și a colaboratorilor săi căpitanul Palade și N. Florescu. Apoi însă adaugă : „Data cînd politicienii au întins privirea asupra țăraniilor ca să facă propagandă printre ei, servindu-se de cestiuinea împroprietăriei și exploatarelor lor de către arendași, pentru a-și face pedestal în alegere, este mult mai îndepărtată și nu se poate datori lui G. Butman începutul ; el a căutat numai și întreține pe țărani în ideile deja răspîndite și a profitat de situație“.

Rolul de instigator al lui Butman va fi, cum vom vedea mai jos, subiectul amplu discutat (mai precis, cel mai discutat) în presă. În raportul procurorului general este însă consemnată o împrejurare care nu apare în nici o relatare edită: legătura mișcării revendicative a veteranilor de la 1877 cu ziarul „Prietenul poporului” și cu răzvrătirile tărănești.

Raportul arată că pensionarii din Iași (reiese din context că sunt pensionari-veterani) fondaseră un club — „în opoziție cu totul independentă de orice partid” — ca să protesteze împotriva reducerii pensiilor. Aceștia — scrie Leonescu — au produs ideea unirei veteranilor cari s-au pus în contact cu alți veterani de la sate, muncitori de pămînt și au agitat cestiunea împrietăriei lor”.

Împrietăria veteranilor de la 1877 agita în vremea aceea opinia publică — datorită faptului că se votase o lege prin care veteranii erau, e drept, împrietăriți — însă în Dobrogea și nu în comunele natale, fapt ce stîrnise vîi și îndreptățite proteste. Se pare că veteranii pensionari orășeni au voit a se folosi de această situație pentru a închega o alianță cu veteranii tărâni; conducătorii ziarului „Prietenul poporului” au pus la dispoziția acestora atât coloanele cît și localul.

În raportul procurorului urmează apoi un pasaj important :

„Prin veterani s-au răspîndit în mod serios în popor, ideia unirii : «toti pentru unul și unul pentru toti» cari au luat consistență puternică, cînd realisîndu-se una dintre făgăduințele candidatului colegiului al III-lea din Iași, că are să se vîndă în loturi pămînt la tărâni, prin o imprudență pentru 93 loturi cari nu ajungeau locuitorilor de pe moșii ce se împărteau, s-au făcut peste una mie publicații, prin mai multe comuni din diferite județe. Ceea ce au făcut ca în ziua de 4 august să vie la Iași uniți, peste o mie locuitori din județele : Vaslui, Roman și Tecuci”.

Raportul arată că această adunare a tărânilor la Iași, i-a folosit mult lui Butman și colegilor lui „fiindcă veteranii de la sate au mers cu tărâni la el, unde s-a pus baza înțelegerii ca el să le susție prin jurnal dorințele lor”; Butman a profitat de ocazie pentru a face abonamente la ziarul său care începuse a se ocupa de problema tărânească”.

Leonescu relatează că Butman a fost nevoit „să mărturisească față cu o scrisoare percheziționată de la el, că s-a servit de un vînzător de icône, care umbla prin sate pentru a-i face abonament la jurnal”.

Procurorul general încheie această parte a raportului său cu precizarea că ziarul „Prietenul poporului” a început „a se ocupa de tărâni”, cu numărul 22, din 16 februarie 1904 și apoi pînă la numărul 50, din 6 septembrie „tratează cestiunea tărânilor pe varianta că trebuie să li se vîndă pămînturi, în loturi, pe moșii de ale statului sau cumpărate de proprietari”¹.

Așadar ancheta întreprinsă s-a soldat cu dezvăluirea unor împrejurări interesante care redau veridice crîmpeie din atmosfera politică a satului romînesc de atunci. Raportul procurorului general scoate în evi-

¹ Vezi Biblioteca Acad. R.P.R., msse, doc. cit.

dență în mod convingător ambianța politică în care au izbucnit tulburările țărănești, aducînd pe primul plan chestiunea alegerilor pentru colegiul al III-lea și cazul Butman, ambele în strînsă legătură cu problema pămîntului.

Se cer întîi lămurite cel puțin două probleme. A contribuit într-adevăr ziarul „Prietenul poporului” la crearea unui climat de răscoală? Nu cunoaștem numărul cititorilor săi și deci nici influența sa reală asupra țărănilor. Conținutul unui număr al ziarului din perioada evenimentelor este însă de natură a da un răspuns întrebării de mai sus.

În numărul din 9 august¹, există un editorial semnat: „Constantin Pallade. Căpitan de cavalerie în retragere, liberal-național”, în care autorul se declară în principiu în „contra a orice mișcări violente nejustificate și a agenților provocatori”.

Autorul declară că a vorbit cu un mare număr de săteni din județele Iași, Vaslui și Roman pe care i-a găsit „din întîmplare” la redacția ziarului „Prietenul poporului” unde colabora, și care veniseră pentru a cere sfat, „ce-i de făcut ca să capete pămînt de hrană, ne mai putind suporta modul neomenos cum sint speculați în închirierea pămîntului de hrană”.

Contestă „titlul nemeritat de instigator” pe care autoritățile caută a-l da directorului ziarului Gh. Butman. Dar, în cuprinsul aceluiași număr există două materiale care reprezintă îndemnuri deschise la răzvrătire. În pagina a II-a se află publicată o poezie intitulată *Vocea unui veteran de la coroana de oțel*, semnată Ștefan Cucoș din Bîrlad, poezie fără valoare literară dar lipsită de echivoc din punctul de vedere care ne interesează². Și mai clar conchide un articol „A trecut timpul de vorbe”, semnat de I. I. Gălățeanu, care arată că pe țărani „nu-i mai putea însela cu vorbe căci știu ei foarte bine că a trecut timpul de vorbe și într-un caz își pot ei satisface voința și cu alte mijloace”³.

Astfel de materiale erau scrise de pe obișnuitele poziții protestatare ale organelor de presă opozitioniste, dar nu de tip conservator; înțîlnim obișnuită explicație rasială, șovină, a mizeriei țărănilui român, care caracteriza pe atunci diferențele curente și grupuri politice burgheze. Soluțiile acestora se reduceau de regulă la: interzicerea arendării moșilor „la streini”, la cumpărarea de către săteni, cu ajutorul statului, a proprietăților particulare și la sprijinirea asociațiilor sătenesti (obștiilor de arendare⁴).

¹ „Prietenul poporului”, an. IV (1904), nr. 46 (9 august).

² De pildă:

Putin va mai trece timpul
Pînă ne va răzbî cuțitul
Atunci le vom da de veste
Răbdare nu mai este

Ne vom face noi dreptate
Cîci de la ei nu se poate
Chinurile ce avem
Sunt prea mari, nu mai putem!
.....

Grup cu grup să ne-adunăm
Sîn unire să luptăm
Amintiri-vă de lupte
Cum săream peste redute
Venitî cu toti în unire

Dreptul vostru e în peire
Sărîti veterani cu toti
Ca să ne salvăm de hoți
Să putem avea pămînt
Din cel dat de domnul sfînt...

(„Prietenul poporului”, nr. citat)

³ Ibidem.

⁴ În același număr și articol în care anunță revoltele din Moldova, „Gazeta țărănilor” expunea de pildă astfel de soluții (vezi „Gazeta țărănilor”, Mușetești-Argeș, an. XI (1904), nr. 37 (12 septembrie), p. 2.

A doua întrebare se naște în legătură cu Butman — omul despre care presa romină vorbea în acel început de toamnă cel mai mult.

Cine era acest Butman care devenise brusc personajul politic numărul 1 în septembrie 1904? Conservatorii cantacuziniști, prin organul lor de presă, declarau că acest tipograf era liberal încă „de pe cind Moldova era orînduită de răposatul Mîrzescu” și că el avea asociat pe căpitanul Palladi, membru al partidului liberal din Iași. Ambii însă făceau parte dintr-un grup al liberalilor nemulțumiți¹. Organul conservator declară că Butman ar fi fost subvenționat de eforia spitalelor Sf. Spiridon².

„Adeverul” scria că Butman e vechi agent liberal, care de ani de zile „se învîrtește în politica ieșană cu ajutorul a 10—12 voturi și sustine că ar fi avînd”³ și că acest liberal a scos ziarul respectiv pentru a exprima vederile liberalilor nemulțumiți⁴. Oficioul liberal desmintea bineînțeles apartenența lui Butman la partidul respectiv⁵, iar Iorga declară că domnul de la oraș care îi întărise pe țărani în credință că se vor împărți pămînturile lăsate de Ștefan cel Mare „un nemțesc Buttman, tipograf, gazetar și agent electoral al cui îl plătea, era o biată secătură singuratecă și nu putea împărți alte arme decît fulgerele ziarului său pentru care cerea abonamente de la acești săraci”⁶.

Toate versiunile conțin în linii mari o doză de adevăr. Într-adevăr, grupul de la „Prietenul poporului” se declarase adept al ideilor liberale încă de la înființarea ziarului, iar Mîrzescu fusese liberal notoriu. Căpitanul Palladi se iscălea „liberal-național”. Grupul respectiv făcea opoziție guvernului liberal, dar nu de pe poziții conservatoare. Acțiunea lui servea însă în mod obiectiv opoziției conservatoare (de altfel îndată după venirea conservatorilor la putere, Butman a fost achitat) — și cum vom vedea — nu numai acesteia.

Și mai mult adevăr conținea însă referirea procurorului general Leonescu la faptul că Butman nu a făcut decât să continue o tradiție a politicianismului român provincial, care speculând interesul arzător al țărănimii pentru pămînt, nu se dădea în lături a întreprinde acțiuni obiectiv primejdioase pentru clasele stăpînitoare.

Atunci cînd Leonescu făcea mențiune în raportul său despre făgăduințele candidatului pentru colegiul al III-lea din Iași, fără a-l numi pe respectivul candidat — se referea la lupta electorală ce se desfășurase la alegerile parțiale din 1903 pentru colegiul al III-lea la Iași între candidatul liberal Constantin Stere și cel conservator Al. Bădărău. Presa conservatoare se situa în esență pe poziția că revoltele țărănești se datoresc „numai și numai instigatorilor”⁷, că aceștia fac parte din „secta socialistă, în mîinile căreia partidul liberal a abdicat toată puterea”⁸, că Butman e un vinovat secundar și că răspunderea principală și precisă revine depu-

¹ Vezi „Conservatorul”, an. IV (1904), nr. 201 (16/29 septembrie), p. 1.

² Ibidem, nr. 203, p. 1.

³ „Adeverul”, an. XVII (1904), nr. 5421 (6 septembrie), p. 1.

⁴ Ibidem, nr. 5420, septembrie 5.

⁵ „Voința națională” an. XXI (1904), nr. 5818 (7/20 septembrie).

⁶ Vezi, N. Iorga, *op. cit.*

⁷ „Conservatorul”, Buc., an. IV (1904), nr. 197 (9/22 septembrie), p. 1;

⁸ Ibidem, nr. 201, 16/29 septembrie, p. 1.

tatului C. Stere, care a promis alegătorilor că va lupta pentru vînzarea moșiilor statului în loturi și că, în sfîrșit, Butman lucra după indicațiile lui Stere¹. „Prietenul poporului” susținea de asemenea că vina o poartă Stere și respingea, bineînțeles, acuzațiile de instigare aduse de „Conservatorul” și de organul local conservator „Evenimentul”, din Iași. Răspunzind, ziarul respectiv denatura vădit realitatea, susținînd că s-au revoltat țărani din județul Iași — fieful electoral al lui Stere — și că apoi răscoalele s-au intins în județul vecin Vaslui².

Constantin Stere a acordat un interviu ziarului „Adeverul” în care, drept răspuns la afirmațiile presei de opoziție, atât conservatoare cât și liberal-dizidente de genul „Prietenul poporului” — declara în esență următoarele :

- că în județul său, unde vorbise într-adevăr despre proiectul Casei Rurale și despre votul universal, nu au fost răscoale, ci în județele vecine ;
- că țărani anchetați pomenesc numai numele lui Butman ;
- că Butman e adversarul său politic de patru ani și s-a manifestat ca atare și la ultimele alegeri ;
- că într-adevăr a stâruit să se vîndă țăranoilor în 90 de loturi moșia Miroslava și că Butman a trimis oameni acolo³.

Declarația lui Stere — și îndeosebi ultimul ei punct — coroborată cu dezvăluirile din raportul procurorului general și cu unele relatările din presă, lămureșe în linii mari modul cum s-au desfășurat evenimentele premergătoare răscoalelor.

Butman — minat de dorința de a-și face o platformă politică în scopuri electorale — se pare că a folosit toate mijloacele și toate împrejurările pentru a-și atinge scopul. Fie dintr-o întîmplare, fie dintr-o coincidență suspectă, prospectele licitației de la Miroslava au devenit adevărate manifeste care au reunit la Iași — la începutul lui august 1904 — o mie de țărani din Moldova centrală ; aceștia, conduși de veteranii ce se grupsaseră mai de mult în jurul gazetei lui Butman, s-au adunat la redacție și au fost sfătuiri să întreprindă o jalbă colectivă de mari proporții, care să fie însoțită de un demers, tot colectiv, pe lîngă rege, cu ocazia vizitei acestuia la Iași. Acest demers, despre care autoritățile au aflat încă de înainte⁴, era incurajat de faptul că chiar se pușesează în vînzare două moșii, printre care și Miroslava. În această conjunctură, țărani veniți în oraș au fost expediați din Iași în satele respective, de către autorități ; acolo au început însă mișcări de petiționare care — aşa cum am văzut la Suhuleț — s-au transformat apoi în revolte.

Așadar, pînă la un anumit moment, mișcarea — atît timp cât avea caracterul aparent pașnic al unei petiții colective — a fost organizată. Mai departe a apărut însă situația neprevăzută a răzvrătirii, care a răsturnat calculele celor ce au avut vre-un rol organizator și, în primul rînd,

¹ „Conservatorul”, Buc., an. IV (1904), nr. 195 (septembrie 7/20), p. 1.

² Vezi C. Palladi, *Apostolul țărănimii în județul Iași*, în „Prietenul poporului”, Iași, an. IV (1904), 6 septembrie.

³ „Adeverul”, an. XVII (1904), nr. 5424 (9 septembrie), p. 3.

⁴ Vezi „Voința națională”, an. XXI (1904), nr. 5812 (7/20 septembrie).

calculele grupului Butman — Pallade care s-a găsit într-o postură primejdioasă.

Sus, în cercurile politice de la „centru”, mișcarea țărănilor moldoveni a produs apoi polemici și comentarii și a fost pare-se folosită și ca armă în frământările lăuntrice din partidul liberal¹.

Asemenea dispute publice — la nivelul conducerilor de partide — pe tema instigației, mai avuseseră loc și înainte și aveau să apară și în viitorul apropiat. Ele își au desigur importanța lor, dar scopul principal al notei de față este acela de a scoate în evidență în primul rînd faptul că : țărănamea a folosit orice cale pentru a ieși din situația sa economică disperată. Episodul descris mai sus dezvăluie nu numai realitatea economică gravă a satului românesc din vremea aceea, ci și elemente caracteristice ale situației moral-politice și ale stării de spirit a țărănimii. Apare clar, îndeosebi din relatările procurorului general, că lupta de clasă de la sate, din vremea aceea, nu trebuie ruptă de ansamblul raporturilor sociale și politice și nu trebuie redusă la scheme simpliste. Lumea care are, direct sau indirect, legături cu principalul antagonism social din satul românesc — antagonismul țaran-moșier — este populată cu tipuri sociale din cele mai variate. Vedem mai sus antrenate în complexul de imprejurări ale evenimentelor din august-septembrie 1904, astfel de grupuri și tipuri ca : veterani ai războiului de independență care întrețin o atmosferă încărcată la sate și care antrenează restul țărănimii în acțiuni revendicative, electori burghezi mai mult sau mai puțin mărunți, care rostesc relativ ușor cuvântul magic „pămînt“ pentru ca apoi să constate că alegătorii lor iau foarte în serios problema și le depășesc intențiile, în sfîrșit lumea pestriță a provinciei și a periferiei politice — dizidenți mărunți și nemulțumiți ai partidului guvernamental, gazetari dubioși, vînzători ambulanți de icoane ce fac propagandă politică și abonamente la ziar — lume care de asemenea trăiește de pe urma foamei de pămînt a țărănlui.

Toți acești oameni actionează de pe poziții diferite, cu scopuri diferite — care uneori n-au nimic comun cu interesele țărănimii — însă influențează țărănamea și întrețin prin sate, vie, chestiunea pămîntului ; întrețin indirect deci și predispoziția spre mișcări revendicative. Limitele și formele acestor mișcări revendicative, depindeau însă în ultima instantă de țărani ; și de astă dată ei au depășit de fapt stadiul vînzării și cumpărării pămîntului, precum și forma pașnică a petiționării. Calea țărănilor, era evident, lipsită de lozincile, de participarea și de conducerea unui partid proletar

¹ De pildă ziarul „Adeverul” — în fruntea căruia se afla C. Mille, — remarcabil cunoșător al culiselor politicilor românești — a publicat în numărul din 9 septembrie un interesant comentariu asupra mișcărilor țărănești din Moldova. În acest comentariu se subliniază că răscoalele au constituit un prilej de contraatac nu numai pentru conservatori, ci și pentru liberalii „bătrâni”, conduși de Dimitrie Sturdza împotriva „oculței” conduse de I. I. C. Brătianu. Acesteia îi se reproșa un discurs în care se referise la proiectul de înființare a Casei rurale și la necesitatea votului universal, referiri care — se pretindea — au constituit programul „instigatorilor” la răscoală. Ziarul subliniază că abia tîrziu oficiosul liberal „Voința națională” a luat apărarea lui C. Stere pentru a-l dezvinovăta de acuzațiile aduse de conservatori. Tăcerea inițială a oficiosului în legătură cu persoana lui Stere ar fi arătat că o parte din conducătorii liberali erau, în această chestiune, în unison cu conservatorii. („Adeverul”, an. XVII (1904), nr. 5424 (9 septembrie), p. 1.

revoluționar, dar ea era totuși *a lor*; era o cale care — de la o anumită răscruce — mergea în altă direcție decât cea vizată de așa-zisii „instigatori”. Acest lucru a fost valabil pentru mișcarea din 1904 și va fi cu atit mai valabil pentru cea mare din anul 1907. Cunoașterea climatului politic specific evenimentelor din 1904 ne ajută deci să întregim informația istorică despre atmosferă politică, revoluționară, din ajunul marilor lupte sociale care aveau să izbucnească doi ani și jumătate mai tîrziu.

A N E X A

Raportul Procurorului general de pe lîngă Curtea de Apel din Iași N. V. Leonescu adresat ministrului Justiției în legătură cu mișcările țărănești din județul Vaslui din august — septembrie 1904.

ROMÂNIA
PROCURORUL GENERAL
DE PE LÎNGĂ
CURTEA DE APEL DIN
IASSY
Nr. 6513

Confidențial.

Iași, 1904, luna septembrie
în 15 zile.

Domnule Ministru,

Ain onoarea a vă supune la cunoștință rezultatul anchetei în afacerea agitărilor țărănilor din mai multe comuni din județul Vaslui și măsurile ce am luat pentru potolirea lor.

În județul Vaslui, de la 3 august pînă la 10 septembri, inclusiv a.c. s-au agitat țărani din 10 comuni și anume :

Muntenii de Jos la 31 august, *Tanacu* 31 august, *Negrești* 2 septembrie, *Suhulețu* împreună cu comuna *Tansa* și cotuna *Găureni*, o parte din comuna *Dumești* și *Tibănești* în ziua de 3 și 5 septembri, *Codăești* în ziua de 6 septembri, *Drăgușeni* 8 septembri, *Bodești* 8 septembri și *Tingujei* 10 septembri.

Cea mai însemnată agitare a fost cea din comuna *Suhulețu*.

Locuitorii din această comună s-au pus în înțelegere cu cei din comunele *Dumești*, *Tansa*, cotuna *Găureni* și cu un număr de locuitori din comuna *Tibănești* și în număr mare au mers la primăria comunei *Suhulețu*, unde fiindcă atît primarul cit și secretarul primăriei nu au voit a le face o petiție colectivă către Dlu ministru de interne, ca să le vindă pămînt în loturi, au forsat pe primar de și-a dat demisia în mîinile lor, lăsându-i și sigiliul Primăriei; după cari s-au înprăștiat amenințări că vor intra cu forță și vor ara pămînturi pe moșiele vecine.

Pentru anchetarea acestui fapt, au piecat d-lu procuror și d-lu judecător de instrucție la fața locului în ziua de 3 septembrie. Țărani adunați în numer mare la primărie, le-au spus că cer ca să li se vindă pămînt în loturi pe moșiele vecine și sunt hotărîti a nu da îndărât pînă nu li se va satisface cererea, și că nu vor lăsa ca să se arresteze pe nici unul dintre ei, fiind hotărîți a lupta toți pentru unul și unul pentru toți. Față cu marele număr de locuitori și încordarea spiritelor lor, judecătorul de instrucție și procurorul s-au încheiat proces-verbal despre imprejurări, fără a proceda la arestare, lăsind pentru paza Primăriei un număr de jandarmi.

La 5 septembri am mers însu-mi în comuna *Suhulețu* însotit de forța armatei împreună cu d-ul procuror, judecător de Instrucție și dlu Gh. Negulescu secretar general al Ministeriului de Interne. La intrarea noastră în comună, unii dintre țărani au început a trage clopotul de la biserică, semn că pe lîngă locuitorii din comuna *Suhulețu*, să se adune la primărie și locuitorii din comuna *Tansa* și cotuna *Găureni*.

Domnici - Sale

Domnului Ministru al Justiției.

La sosirea noastră la primărie am găsit pe primar și secretarul comunei, iar în ograda primăriei vre-o 15 locuitori aprope toți dintre capii resrvătișilor. La semnalul dat au început să se aduna cu grabă locuitorii înarmați cu ciomege și pari și peste un pâtrar de oră s-au adunat în ograda și în drumul din fața primăriei peste 300 de oameni.

Am procedat la ascultarea primarului V. Hordilă și a secretarului primăriei, și după informațiunile ce ni le-au dat am procedat la ascultarea capilor agitării lufind mesură ca după interogator să fie separați de restul mulțimiei. Cind interrogam pe al patrulea la rind, unul dintre interogați C. Lăcătușu, considerat de cap al agitarilor, s'a furiașat de sub pază, au mers în mijlocul celor din ograda primăriei, care deja începuse a murmura, vedind că se rețin pe acei carii interoga; și după înțelegerea prealabilă ce aveau de a nu lăsa ca să se arresteze pe nici unul dintre ei, la semnalul dat de Lăcătușu, au început toți a vocifera și înarmați cum erau, rupind unii pari din garduri s'au repezit pentru a lua pe cei puși sub pază, începând lupta cu jandarmii. Atunci însoțit de d-lu procuror, judecător de instrucție și secretar al d-lui ministru de interne, m-am pogorât în mijlocul celor din ograda pentru a parla cu el, cind vîzindu-ne atât cei din ogradă, cît și mai susamă cei din drumul din fața primăriei, au început a răcni, în cît nu se mai înțelegea ce vor, au ridicat pari și au început să avanzeze, cătră noi, pentru a ne lovi, începînd atacul în contra soldaților cari au eșit în fața noastră. Atunci am dat ordin d-lui colonel Soec sub comanda căruia erau puse trupele, ca să proceadă imediat la arestarea tuturor acelor cari au rădicat ciomagul contra noastră, fără să producă vîrsare de singe sau să facă us de arme de foc, dupe cum luasem mesuri mai dinainte. D-sa după ce au făcut somațiile lămurit și conform legiei, au procedat la arestarea lor. S'au produs o învălmășală în care mai mulți soldați au fost loviți. Carabinele a doi geandarmi rurali și a unui roșior au fost deteriorate. Calul locotenentului Manu din roșiori a fost străpuns la un picior cu o spagă de fier, care s'a constatat a fi a agresorului *Necului G. Spiridon*.

Tărani vezind intervenția eficace a armatei, și numărul covîrșitor, căci în acel moment a sosit și regimentul 4 roșiori, au început să fugă lăsînd în miinile geandarmilor și soldaților pe cei arestați.

În această învălmășală, au fost ușor răniți doi tărani, unul la cap și altul la mină, fără a se pute stabili dacă aceste lesiuni sunt produse de soldați, sau de cătră tărani, cari loviau cu pari.

Nu s-a făcut us de armă de foc, și nici unul dintre tărani nu a fost bătut niciodată în timpul arestării, nici după arestare. S'au arestat atunci pe loc 27, rămlind restul a se arresta pe urmă fiindcă toți fugise. Îndată după aceasta, pentru a nu le lăsa timpul ca să se intrunească, am dispus a se încarera soldați în casa fiecărui tărân pentru timpul zilei și al nopței, iar o parte din armată, să patruleze pe strădele satului.

În ziua de 6—7 septembrie după ce am lăsat în Suhuleț regimentul 4 de roșiori și infanteria, am mers în comuna Tansa însoțit de regimentul 7 călărași, unde am găsit liniște și am făcut săse arestări fără a întâmpina ceea mai mică opere din partea locuitorilor. După aceasta am lăsat un număr de soldați în comunele Suhuleț și Tansa, destui pentru a preîntâmpina orice încercare de recăldă, și m-am întors la Vaslui pentru a continua cu instrucția. Am dispus arestarea lui Gh. Butman, tipograf din Iași și directorul ziarului „Prietenul poporului”, precum și a colaboratorului lui, căpitan Palade și N. Florescu, contra căror rezultă indicii grave pentru agitarea tăraniilor. Locuitorii din tôte aceste comuni s'au agitat către acelaș scop: ca să li se vindă pentru hrana pămînt în loturi, de pe moșiele unde locuiesc sau de pe moșiele vecine, fie ale statului, fie ale particularilor. Ei argumentau astfel: particularii nu mai au moșii de căi cu numele, moșiele sunt ale creditului, pe care le arendează în ceea mai mare parte la evrei, cari ne exploatează fără înțeles, în cît am ajuns la ceea mai neagră săracie și murim de fome pe pămînt muncit de noi¹.

Cind le-am spus că statul nu are moșii ca să le vîndă, și nici poate săli pe particulari la aceasta, răspundeau: că statul că cumpe moșile supuse la credit, și să le vîndă lor, că ei vor plăti.

Văzind că aceiași idee dominează în capul fiecărui tărân, am căutat a descoperi cine le-au infiltrat-o și din întrebările ce le-am făcut la mai mulți dintre ei, am constatat că acesta este Gh. Butman din Iași, directorul ziarului „Prietenul poporului”, la care tăraniile se adunau de un timp în număr mare din comuni din diferite județe, mai cu seamă în luna iulie; unde după cum spun ei, se discuta împroprietărirea tăraniilor pe moșiele statului sau a particularilor prin vinderea în loturi, ce trebuie să se facă de către stat. Această propagandă se făcea cu mare insistență în vederea alegerilor viitoare, pentru a-și asigura reușita în colegiul al III de deputați.

¹ Se resimte influența propagandei rasiale dusă la sate de grupul de la „Prietenul poporului”, de partidul liberal și de alte grupări politice (n.a.).

Ciți-va țărani întrebați au afirmat că au fost sfătuiri, lucru pe care l-am constatat însu-mi, ca să fie cu toții uniți, să formeze un singur corp, și numai așa vor isbuti cind mai multe comuni vor fi la un loc, ca voința lor să fie impusă guvernului și să pătă obține pămînt. Mai afir-mindu-mi puțini dintre ei, căci cea mai mare parte sunt forte bine instruiți, ca să nu spue totul, că în discursurile în care le ținea, unul dintre oratori, le-ar fi spus, ca să eie pămînt cu forța cind guvernul nu ar ține seamă de cererea lor. Bănuind că aceștia ar fi căpitânul Palade și N. Florescu colaboratorii lui Butman, am dispus inculparea și arestarea lor, pentru a-i confrunta cu țărani.

Data cind politicianii au întins privirea asupra țăraniilor ca să facă propagandă printre ei, servindu-se de cestiuinea împroprietărirei și exploatarelor de cără arendași, pentru a-și face un pedestal în alegere, este mult mai îndepărtată și nu se pote datori lui Gh. Butman începutul, el a căutat numai a întreține pe țărani în ideile deja răspîndite și a profitat de situație.

Pensionarii din Iași, cu cîțva timp în urmă, credințu-se în opoziție cu totul independentă de orice partid, au fondat un club în Iași ca să protesteze pentru reducerea pensiei. Aceștia au produs ideea unirei veteranilor, cari s-au pus în contact cu mulți veterani, de la sate, muncitori de pămînt, și au agitat cestiunea împroprietărirei lor.

Cind s-au votat legea pentru împroprietărea veteranilor în Dobrogea, atunci mulți dintre ei, au rămas nemulțumiți, ca să-și părăsească vatrile și să meargă în Dobrogea. Veteranii s-au întrunit în localul redacției „Prietenul poporului”, ziar de care se serveau mai dinainte pentru a-și formula pretențiile contra guvernului, și a cere ca să li se dea pămînt în apropiere. Prin veterani s-au răspîndit în mod serios în popor, ideea unirei: „toți pentru unul și unul pentru toți” cari au luat consistență puternică, cind, realizându-se una dintre făgăduințele candidatului colegiului al III din Iași, că are să se vinădă în loturi pămînt la țărani, prin o imprudență pentru 93 loturi cari nu ajungeau locuitorilor de pe moșiele ce se împărteau s-au făcut peste una mie publicații, prin mai multe comuni din diferite județe. Ceea ce au făcut, ca în ziua de 4 August să vie la Iași uniți, peste o mie locuitori din județele: Vaslui, Roman și Tecuci.

Aceasta a folosit mult lui Gh. Butman și colegilor lui fiindcă veteranii de la sate au mers cu țărani la el, unde s-a pus baza întâlegerei ca el să le susțină prin jurnal dorințele lor, și profi-lind de această stare sufletească a țăraniilor, au început a-i capacita, atât personal pe acei cu care venea în contact că și prin agenți, pe care li trimitea ca să facă abonament pentru jurnalul „Prietenul poporului”, în care începusă a trata chestia țărănească. Butman singur a fost nevoie, ca să mărturisească față cu o scrisoare percheziționată de la el, că s-a servit de un vînzător de icône, care umbla prin sate, pentru a-i face abonament la jurnal.

Data cind au început ziarul „Prietenul poporului” a se ocupa de țărani, este 16 Februarie 1904, cu nr. 22. De la această dată, în 16 numere, la diferite date și sub diferite titluri, pînă la Nr. 50 din 6 Septembrie tratează cestiunea țăraniilor, pe varianta, că trebuie să li se vinădă pămînturi în loturi, pe moșii de ale statului, sau cumpărate de la proprietari, ideie pe care am găsit-o după cum am spus mai sus — înrădăcinată în capul fiecărui țaran.

Propaganda în acest sens printre țărani, au fost bine primită și au grăbit îsbucnirea agitațiilor, ajutată de următoarele cauze :

I) Suferința țăraniilor, din cauza lipsei de pămînt pentru hrana; mulți dintre ei nu au decit locul pentru casă. Ne avend pămînt se adresează arendașului, acesta se arată greoi, unora nu le arendează (după cum mi s-au plîns unii locuitorii din com. Dumești) altora le arendează pămînt, nu calitatea care o vrea țaranul ci care o vrea arendașul și cu prețul enorm de 70 lei falcea, peste îndoite de ceea ce plătește arendașul. Plata mai totdeauna se face prin muncă. Prețul muncii este foarte mic pe care-l fixează arendașul. Așa locuitorii din Dumești mi s-au plîns că pentru o prăjină, de prăsit porumb de 2 ori, secerat, desfăcat, caratul strujenilor la gireadă, și punerea porumbului în coșere, sunt plătiți cu 50 bani, pentru terminarea cărei munci le trebuește trei zile de lucru cu mîncarea lui; ceea ce nu-i vine nici 20 de bani pe zi.

În timpul executării muncii, țaranul trebuie să muncească pămîntul arendașului, și apoi pe el său, încit din cauza aceasta pămîntul lui fiind reu lucrăt, produce abea pe jumătate, de căt aceea ce ar fi putut produce. Înăind samă că el plătește pămîntul prin muncă, a căreia preț este foarte redus, falcea de pămînt pe care el o arendează de la arendaș, îl ține aprópe 140 lei. Această stare de lucruri îl perpetuează în mizerie.

II) Tot din lipsă de pămînt, țărani pentru ca să aibă boi și vacă, trebuie ca să plătească păsunatul arendașului. Acesta pune prețuri enorme și condiții, că dacă va duce boii la păsunat în altă parte unde va găsi mai eftin, nu-i primește vaca, și țaranul, fiind că-i trebuie

să aibă vaca pe lîngă casă, pentru hrana copiilor, primește silit condiția. Unul din locuitorii din Dumești, a căruia arendași este Haralamb Gr. Constantinide, ni s'a plins că avend doue vaci, au convenit cu arendașul a-i plăti, 20 lei de vacă pentru păsunat, acum fiind cu totul lipsit și neavend ce vinde că să plătiască, a propus arendașului să opreasă o vacă pentru prețul păsunatului, iar una să-i-o deie pentru hrana copiilor, arendașul i le reține pe amândoue,

III) Nu se permite țărănilor de către arendași, a-și rădica recolta de pe ogor și nu le dă vitele de la păsunat pînă nu vor achita costul. Cum țăraniul nu are mijloce a-și procura banii de căt vindînd din recoltă pe ogor, a primi noui angajamente oneroase cu arendașul sau a-și vinde pe nimic recolta sau vitele pentru a-și achita datorile.

IV) Lipsa totală de sprijin a țărănilor, din partea autorităților comunale, față de exploatarea arendașilor, cari-i nedreptățește la mesurătorea pămîntului lucrat, precum și altor multe samavolnicii din partea arendașilor, înăspriște zilnic spiritul lor, față de ea, pe care o consideră de dușmană și complice la exploataarea nevoilor sale.

V) Pe lîngă acestea, lipsa completă de hrană a țăraniului în tiptul de față, a contribuit mult lă înlesnirea acestor agitații. Mulți țărani cu lacrâmi în ochi mi se plingeau că au căte 6 și 8 copii, și nu au hrană de căt pentru 2 zile, cari preferau să fie împușcați de soldați, de căt se vadă sub ochii lor, copii murind de fome. Un alt locuitor din Tansa, comună care are peste o mie de capi de familie, m'au asigurat că în întreaga comună nu sunt 20 de vaci din cauza lipsei de imaș. Din partea unor locuitori din Codăești, am primit reclamă că posesorul moșiei, Ainhorn, le ia căte un franc pentru căruța de lut, pe care dinșii mai înainte o luau fără plată, din o lutărie comună. Asemenea le-a îngrădit apa pentru adăpatul vitelor pînă nu vor plăti.

Cit timp nu vor dispărea aceste cauze, totdeauna politicienii agitatori, vor găsi teren favorabil pentru a arunca semănă revoltei în popor.

În toate comunele menționate mai sus, afară de Suhuleț, țăraniii s-au liniștit și fără a opune vre-o rezistență la arestarea celor bănuți de capi a agitărei.

Sunt până acumă arestați 65 în total.

Cu siguranță că în cursul instrucției vor fi puși mulți dintre ei în libertate.

Odată cu aceasta domnule ministru, tîn a recomanda deosebitei domniei-vôstre atențuni pe d-nii : procuror C. Călinescu, substitut de procuror Sasu, jude instructor Mihail Teutu, comandantul de jandarmi Vernescu, pentru tactul, prudența și activitatea ce au desfășurat în aceste imprejurări.

Binevoiți, ve rog, domnule ministru, a primi asigurarea prea destinsel nostră consideraționi.

Procuror General,
Leonescu.

(Originalul aflat la Biblioteca Academiei R.P.R. Manuscrise. Fond. D. A. Sturdza. Mapa 8, Corespondență .

www.dacoromanica.ro

CRAŞOVENII „O MĂRUNTĂ“ POPULAȚIE DIN ȚARA NOASTRĂ. DE UNDE ȘI CÎND AU VENIT?

DE

THEODOR N. TRÎPCEA (T. Severin)

În țara noastră există o populație de aproximativ 45 000 de suflete, în continuă descreștere, așezată în satele Carașova, Clocotici, Jabalcea, Nermet, Rafnic și Vodnic, din regiunea Timișoara, care a constituit, în secolul trecut, obiectul unor apreciate studii de istorie, etnografie și lingvistică din partea specialiștilor maghiari, sărbi și români¹. Cu toate acestea nu s-a ajuns încă la elucidarea problemei principale privind trecutul acestei populații, și anume de unde și cînd au venit crașovenii, problemă care a rămas, după expresia ultimului cercetător, tot „o enigmă etnică”².

Unii dintre istoricii secolului anterior — amintind numai pe cei mai de seamă, ca Czernig, Schwicker, Drinov, Kanitz etc. — îi considerau că provenind din Bulgaria, din regiunea Vidinului și a Chiprovățului; etnograful Czirbusz G., în lucrările sale mai vechi, i-a considerat bosnieci, pentru că mai apoi să abandoneze această teză și să opineze pentru originea lor româno-bulgară³. Spre deosebire de cercetătorii arătați, etnograful Jenö Szentkláray le-a atribuit originea albaneză și a fixat ca dată a venirii

¹ Czirbusz, G. A., *A Temes és Torontálmegyei Bulgárok története* [Bulgarii din județele Timiș și Torontal], Timișoara, 1882; Idem, *A Krassósörényi Krassóvénök* [Crașovenii din Caraș-Severin], Budapest, 1913; Idem, *Délmagyarországi Bulgárok története* [Istoria bulgarilor din Ungaria meridională], Timișoara, 1882; Czernig, Fr., *Etnographie der Österreichischen Monarchie*, Viena, 1885; Gorove, L., *A bánsági bolgároknak hajdani s mostani állapotok*, [Situată din trecut și prezent a bulgarilor din Banat], Budapest, 1832; Tr. Simu, *Originea Crașovenilor. Studiu istoric și etnografic*, Lugoj, 1939.

² V. Tufescu, *O măruntă populație balcanică*, în „Balcania”, vol. IV, București, 1942, p. 503—524.

³ Czirbusz, G. A., *A Temes és Torontálmegyei Bulgárok...*, [Bulgarii din Timiș și Torontal], p. 116.

lor anul 1740¹. În sfîrșit, L. Miletić și acad. Emil Petrovici, acesta din urmă bazindu-se pe un bogat material documentar de limbă și folclor cules de la crașoveni, s-au pronunțat pentru originea lor sîrbo-croată². Tr. Simu, întemeindu-se la rîndul său pe o serioasă documentare bibliografică, avînd și un bogat material de limbă, folclor și etnografie, le atribuie crașovenilor originea slavo-romină, cu o infiltrație albaneză³.

Sintetizînd rezultatele constatărilor amintite, fără să depășească cunoștințele de pînă atunci, fără să aducă un aport personal în rezolvarea problemei obîrșiei populației în cauză, V. Tufescu conchide în felul următor: „Se vede limpede că sunt deopotrivă greșite părerile emise de unii cercetători care susțin originea etnică unică a crașovenilor, fie că s-au sprît asupra celei bulgare, sîrbești sau oricare alta”⁴.

Ceea ce remarcăm însă din capul locului în legătură cu întreaga literatură despre crașoveni, este faptul că, în afară de studiile lui Miletić și Em. Petrovici, celelalte sunt doar opere de erudiție, dar autorii lor nu au cunoscut realitățile balcanice și nu au aprofundat cauzele determinante ale curentelor metanastazice, cum numește atât de sugestiv marele geograf sîrb J. Cvijić, acele deplasări în masă de la sud spre nord ale populațiilor balcanice⁵. În ceea ce privește pe cei doi lingviști, observăm că ei au adus o contribuție importantă, fixînd caracterul limbii crașovenilor, fără să rezolve însă problema datei venirii lor⁶.

Nici rîndurile de față nu au pretenția de a exprima ultimul cuvînt în această problemă; este însă cert că ipoteza noastră se apropie mai mult de adevăr decît oricare din cele anterioare, ea avînd la bază bibliografia de pînă acum, cunoașterea realităților balcanice din sinul căroră își trag originea crașovenii, precum și interpretarea marxistă a împrejurărilor care au concurat la migrarea elementelor sud-dunărene în regiunea Carașului.

O analiză succintă a diferitelor ipoteze despre originea crașovenilor ne va duce la concluzia justă.

Ipoteza originii românești a crașovenilor. Tr. Simu, care a emis această opinie s-a bazat pe considerentul că regiunea Vidinului și a Serbiei medievale cuprindeau un însemnat număr de romini, despre care fac mențiune documentele emise de cancelaria regilor sîrbi. În consecință, metanastii sud-dunăreni, veniți în Banat la Carașova, au avut în componența lor și romini⁷. Presupunerea este plauzibilă, deoarece aceste regiuni erau locuite de o numeroasă populație romînească. Diferitele privilegii date mănăstî-

¹ Szentkláray J., *Száz év Délmagyarország ujjab történeléből*, [O sută de ani din istoria mai nouă a Ungariei de sud], Timișoara, 1879, p. 255–256 (în traducere: „O parte din acești noi veniți au populat Crașova”).

² L. Miletić, *Über die Sprache u. Herkunft der sog. Krassovaner in Süd-Ungarn*, Berlin, 1903, în „Archiv für slawischen Philologie”; și E. Petrovici, *Graful Crașovenilor*, București, 1938.

³ Tr. Simu, *op. cit.*, p. 144.

⁴ V. Tufescu, *op. cit.*, p. 528.

⁵ *La Péninsule Balcanique*, Paris-Lisabona, 1919, vezi hărțile anexate studiului cu curentele metanastazice.

⁶ E. Petrovici, *op. cit.* p. 18, „Vedem prin urmare că nu știm nimic sigur despre regiunea de unde au emigrat crașovenii și epoca în care s-au stabilit în așezările lor de azi”.

⁷ Pentru populația romînească din sudul Dunării vezi: S. Dragomir, *Vlahii din Serbia*, în „Anuarul Inst. de șt.”, Cluj, 1922; Idem, *Vlahii și morlacii*, Cluj, 1924; Tr. Simu, *op. cit.*, p. 27, 29, 48–49.

rilor sau boierilor de către regii sirbi, zaconicul țarului Dușan, codicele de legi al lui Soliman Legiuitorul, îi atestă pe tot cuprinsul teritoriului de la Dunăre pînă la Marea Adriatică¹. Deci ipoteza lui Tr. Simu este acceptabilă în sensul că emigranții sud-dunăreni aveau printre ei și români, fără ca numărul acestora să fi fost precumpănitor.

Ipoteza originii bulgare a crașovenilor. Izvorul principal pe care se bazează această opinie este *Historia Parochiae Crasovensis*².

Potrivit acesteia, Ludovic cel Mare, regele Ungariei, cucerind și stăpinind vremelnic cetatea Vidinului (1366—1368)³, a adus opt călugări franciscani, care în timp de 30 de zile au convertit la catolicism nu mai puțin de două sute de mii de bulgari mai ales dintre bogomili⁴. Pentru a crăta însă pe neofiti de un eventual atac turcesc, Ludovic ar fi luat populația catolică și ar fi colonizat-o pe teritoriul pe care se găsește azi populația crașoveană.

Este surprinzător faptul că s-a dat crezare unei plăsmuiriri atât de naive și atât de multă vreme. Putea oare Ludovic să prevadă ce avea să fie peste 18 ani? Opera de convertire putea fi atât de rodnică într-un mediu ostil catolicismului?⁵

L. Miletić a supus unei critici severe istoria mai sus menționată și a dovedit că ea a fost scrisă la 1645, de căițiva călugări interesați — deci cu un caracter tendențios — într-o epocă în care se punea problema cui să aparțină crașovenii. Pentru a înlătura vreo eventuală pretenție a iezuiților și a-i scoate de sub jurisdicția ordinului franciscan din Bosnia, s-a inventat originea fictivă bulgărească a crașovenilor. Acest gen de a falsifica documentele este îndeobște bine cunoscut în evul mediu⁶. Istoricii, etnografi

¹ Despre populația românească din Serbia medievală și drepturile ei, vezi: Pavlović Milivoj, *Gracićka povetja* [Privilegiul Gracićitei] în „Glašnik Skopskog Naučnog Društva”, 1928, p. 104—121. Este vorba de privilegiul pe care l-a dat Milutin, regele Serbiei, vlahilor din Serbia să ierneze în țara sa, în detrimentul albanezilor căror le interzicea acest drept. El prezintă o importanță deosebită pentru că este încă o mărturie despre populația românească în regiunea Kosovo, precum și pentru faptul că este o mărturie despre conlocuirea celor trei elemente, român, sîrb, albanez, într-o regiune pe care o presupunem a fi leagănul populației crașovene. Vezi și Br. Djurdjev, *Nešto o vlaškim starješinama pod turskom upravom* [Ceva despre instituțiile vlahe sub stăpînirea turcească], în „Glasnik Zemaljskog Muzeja”, Sarajevo, 1942.

² Tr. Simu, *op. cit.*, p. 21—22; Czirbusz G., *A Délmagyarárszági Bolgárok*, p. 28 afirmă că exodul a avut loc la 1366; Pesty, Fr., *Krassószörénymegye története* [Istoria județului Caraș], Budapest, 1884, p. 141, este de aceeași părere. Este de subliniat faptul că toți se iau după Gorove, L., *A bánsági bolgároknak hajdani s mostani állapotok* [Situația bulgarilor din Banat în trecut și în prezent], Budapest, 1832, vol. II, p. 37—38 și vol. I, p. 18.

³ N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. III, 1937, p. 236 urm. Se poate vedea că de precară a fost această stăpînire și nefavorabilă operei de proletatism religios.

⁴ L. Miletić *op. cit.*, p. 181. În text sunt 30 de zile. Tr. Simu, *op. cit.*, p. 22, în mod greșit transcrie 50 de zile; la fel și V. Tufescu, *op. cit.* De altfel, cele 30 de zile sunt cu totul insuficiente pentru a converti 200 de mii de suflete.

⁵ Maria Holban, *Contribuții la studiul raporturilor dintre Țara Românească și Ungaria angevină* (*Rolul lui Benedict Hunyadi în legătură cu problema Vidinului*), în *Studii și materiale de istorie medievală*, vol. I, 1956, p. 7—63. Studiul M. Holban redă și reacțiunea populației ortodoxe la încercările de convertire la catolicism ale celor 8 călugări.

⁶ Al. Vasilescu, *Diplomele lui Sigismund, regele Ungariei și Ion Huniade, voievodul Transilvaniei, de la mănăstirea Tismana sunt false*, București, 1944; P. P. Panaiteanu, în studiul Mircea cel Bătrân, București, 1934, la p. 355—356 a încercat să dovedească autenticitatea lor, dar argumentele lui nu sunt convingătoare.

și lingviștii, care s-au ocupat de originea crașovenilor, au acceptat, fără control, drept verosimilă versiunea din *Historia Parochiae Crasovensis*.

L. Miletic a mers mai departe și pe bază de studii comparative a determinat locul probabil de unde au plecat crașovenii și anume: de la sud de cursul superior al Moravei și Resavei; în ceea ce privește limba pe care o vorbesc crașovenii, el a identificat-o cu dialectul štokavian al limbii sîrbe. Relativ la timpul cînd au plecat din țara de baștină — pornind de la premisa falsă că la origine erau catolici — L. Miletic, opinează pentru secolul al XV-lea, probabil anul 1466, cînd episcopia catolică de la Prizren a fost distrusă de turci. În sprijinul tezei sale, Miletic citează asertiunea lui Fermendžin, un franciscan bulgar, admirabil cunoșător al limbii materne și redactor de manuale pentru conaționalii săi de la Vinga, Bešenova etc., cu privire la limba crașovenilor, argument pe care îl consideră unul dintre cele mai peremptorii: „*Linguam Crasovensium, quae est croatica, seu serbica, bulgaricam dicere principia philologiae votant*”¹.

Acad. Emil Petrovici își însușește pe de-a-ntregul teza lui Miletic, aducînd prețioasa precizare că patria crașovenilor trebuie căutată în cuprinsul ariei dialectului štokavian².

Argumentele lingvistice aduse de Miletic-Petrovici sunt peremptorii în privința originii crașovenilor; de aceea nu mai este cazul să combatem pe cei care au susținut originea lor bulgară, sau să mai aducem alte argumente pentru a demonstra originea lor sîrbească; pe de altă parte stîrile fanteziste despre o eventuală fuziune a metanaștilor din Bosnia și Serbia în localitatea Kruševo, de unde și-ar trage numele de crașoveni, nu merită decât doar a fi citate ca exemple de presupuneri neseroioase, fără nici o bază istorică³.

Nu vom stăru niște asupra așa-ziselor a doua și a treia colonizare. Într-adevăr în decursul veacurilor, sîrbii s-au așezat cu miile la nord de Dunăre, mai ales în anul 1690, cînd s-a produs așa-zisa migrațiunea cea mare, și au ocupat teritoriile pînă la Buda, iar unii au migrat și pe teritoriul Rusiei; înaintarea impetuoasă a turcilor a determinat pe sîrbi și bulgari să migreze, iar mirajul unei vieți mai bune în Ungaria, sau sub oblađuirea pajurii imperiale, i-a făcut să-și părăsească veîrele, în speranța unui cămin liniștit. Aceste dislocări în masă au fost semnalate de cronică⁴, au fost semnalate în patentele imperiale ca privilegii pentru noii coloniști; este cunoscut chiar numele celui dintîi colonist sîrb pe teritoriul patriei noastre⁵. Pe de altă parte, cei care au venit din Serbia sau Bulgaria, după supunerea

¹ L. Miletic, *op. cit.*, p. 180.

² E. Petrovici, *op. cit.*, p. 224, „dacă etimologia banim (alb. banoj) este adevarată, atunci avem o dovedă peremptorie că graiul crașovenesc a stat cîndva în contact cu graiuri albaneze, deci a fost așezat în extremitatea sud-vestică a zonei ocupate de grupul graiurilor kosovo-resaviene”. Vezi și Th. Capidan, *Simbioza albano-romînă*, în „Rev. Fund. Reg.”, București, 1943, nr. 5, p. 243–271.

³ Tr. Simu, *op. cit.*, p. 33; V. Tufescu, *op. cit.*, p. 505. În Peninsula Balcanică sunt foarte numeroase localitățile cu numele de Crușevat.

⁴ Crónica de la Ravanića descrie cu precizie evenimentele de la 1690. Vezi M. Šopocanin *Letopis ravanačke* [Letopisețul de la Ravanița], în „Glasnik Srpskog Ucenog Društva”, Belgrad, 1869, p. 9.

⁵ Alekса Ivić, *Srbi u Ugarskoj* [Sîrbii în Ungaria], Novi-Sad, 1917.

acestora de către turci, se numesc sârbi, bulgari, sau eventual albanezi (cazul celor din Vinga, Beșenova, Fizezdia), sau într-o formă arhaizantă iliri sau rasciani, pentru cei veniți din vechea Rasacie (Serbia). Deci, este lipsită de sens presupunerea că a doua și a treia colonizare ar fi alimentat primul lot de sârbi, de la Carașova, fiindcă acest fapt ar fi fost semnalat în vreun document, iar cei veniți și-ar fi păstrat numele distinct al etnicului din care făceau parte.

Înainte de a expune propria noastră ipoteză despre data venirii crașovenilor și locul lor de baștină, putem aduce însă o precizare lingvistică care ne va ajuta să determinăm cu mai multă precizie locul lor de plecare.

Între limba crașovenilor și a celorlalți sârbi din Banat este o diferență sensibilă, prima prezentând forme arhaice mai numeroase cu distincțiunea că este de tip štocavian-ecavian, în timp ce limba celorlalți sârbi este de tip štocavian cu o pronunțată nuanță șumadiană — sirmium¹. În acest caz locul de baștină al crașovenilor trebuie fixat cu precizie între Kosovo (Cîmpia Mierlei), Janjevo, Prizren, Trîpcea și chiar mai în spre sud-est la Štip, Veles, Tetovo.

În lumina considerentelor de mai sus, s-ar putea trage în mod cert concluzia că populația crașoveană este sîrbească, dacă n-ar fi obiectiunea lor categorică că sunt crașoveni, refuzând să fie identificați ca sârbi, bulgari sau bosniaci, eventual albanezi².

Este un fapt incontestabil că toți crașovenii deși catolici, sunt „însuflețiti de un fanatism care poate să-și tragă rădăcinile din bogomilism”... Deci „catolicismul lor este încă impregnat de elemente bogomile”³. Călătorii și misionarii, care i-au cunoscut mai de aproape în veacul al XVII-lea au fost neplăcut impresionați de aceste rămășițe în credința crașovenilor⁴.

Dacă excludem originea bulgară a crașovenilor, se pune atunci întrebarea de unde au putut veni acești coloniști care păstrează în credința lor puternice elemente bogomile, deși au fost supuși unei intense opere de catolicizare, și a căror limbă este un dialect al limbii sârbe, dar refuză cu îndărătnicie a se numi sârbi?

Analizînd evenimentele care au determinat deplasări de populație în masă din Peninsula Balcanică spre nord, cu excepția celor expuse și semnalate îndeobște de majoritatea istoricilor, primul eveniment de acest gen, de mare ampioare, datează de pe la sfîrșitul secolului al XII-lea, chiar din regiunea Kosovo, unde ortodoxismul confuz, catolicismul militant și bogomilismul cuceritor se confruntau, pentru a atrage adepti, în masa eterogenă de bulgari, români, sârbi și albanezi.

Împrejurările în care s-a petrecut acest episod din trecutul îndepărtat și frămintat al popoarelor balcanice sunt cunoscute în modul următor :

¹ A. Belić, *La Macédonie*, Paris, 1919. Vezi hărțile anexate; cf. J. Živoinović, în *Letopis Matice Srpske*, Novi-Sad, 1907, p. 47.

² Tr. Simu, *op. cit.*, p. 21, „Nu admit să fie considerați nici de sârbi, nici de bulgari, dar nici de croați, ci pur și simplu de crașoveni”.

³ V. Tufescu, *op. cit.*, p. 514.

⁴ Tr. Simu, *op. cit.*, p. 34–44.

După ce creștinismul s-a răspândit în Peninsula Balcanică, aceasta a devenit în curind arena de luptă între diferitele secte, dintre care cea mai importantă a fost a bogomilor. Bogomilismul a fost adus de armenii și sirienii colonizați în Europa și a cuprins o bună parte din păturile de jos, datorită condițiilor economico-sociale și politice caracteristice timpului, în care trăiau aceste clase sociale din statele sud-slave și chiar din imperiul bizantin. Modul de organizare al slavilor în obștii a suferit o radicală transformare sub influența imperiului bizantin. Creștinismul a fost acceptat de slavii de sud ca o formă de viață ideală, similară vieții pe care o duceau în obștii lor, dar fără exploatare și în deplină egalitate socială. Cînd însă biserică bizantină a instaurat un regim nou, cu întregul cortegiu al ierarhiei ecclaziastice, spoliator, intolerant, ale cărei comportări erau incompatibile cu preceptele creștine, obștiile și-au văzut amenințată independența și însăși existența. De aceea bogomilismul s-a răspândit ca o mișcare de masă, revoluționară, care nu recunoștea clasele sociale, nu recunoștea clerul, ierarhia ecclaziastică, ura pe cei bogăți, ura pe exploataitori, fie ei laici sau clerci. El a devenit o mișcare a claselor exploatațate, a celor exploatați și umiliți, care purta însă pecetea religioasă.

Bogomilismul s-a răspândit mai întâi în Bulgaria, în secolul al IX-lea, pentru că în secolul al XI-lea să devină o forță redutabilă în stare să schimbe pe țării bulgari după cum voia. Unul dintre cei mai destoinici țari ai Bulgariei, sub domnia căruia aceasta atinsese apogeul sub raport politic și cultural, Ioan Asan al II-lea, a fost înscăunat și sprijinit în tot timpul domniei de către bogomili. Din Bulgaria bogomilismul s-a răspândit în Imperiul bizantin și în Serbia. În Bulgaria de vest, care în secolul al XII-lea devenise o parte din statul sîrbesc, bogomilismul era atât de înrădăcinat, încît a influențat însăși structura politică a statului, care s-a organizat pe bază de principii bogomile — o federație de state, condusă de frații Aaron, Samuil și Moise (numele înseși sunt exclusiv biblice) și pe care bizantinii îi numeau „comitopuli”, nicidecum monarhi, vrînd prin aceasta să accentueze caracterul egalitar-frățesc al acestor trei domnitori¹.

Cind o parte din țaratul bulgar de vest a încăput pe mîna energicului Ștefan Nemania, întemeietorul statului sîrbesc, la sfîrșitul secolului al XIII-lea, el a primit ca moștenire și bogomilismul în plină ascensiune. Ștefan Nemania, după ce și-a consolidat tronul în luptă cu bizantinii, a trecut la organizarea internă a țării. Biserica avea un rol determinant în orînduirea feudală, în organizarea statului și consolidarea tronului. De aceea Ștefan Nemania a convocat o adunare a boierilor pentru a-i consulta asupra credinței pe care s-o adopte în statul abia încheiat. Spre surprinderea sa, o bună parte din boieri în loc să opteze pentru confesiunea catolică sau ortodoxă, s-a pronunțat pentru bogomilism. Adoptarea unei asemenea credințe amenință orînduirea socială a statului său, ar fi indispus curia papală care l-a sprijinit hotărît în luptă cu bizantinii și ar fi provocat nemulțumiri în rîndurile populației catolice din Primorie. De aceea Nemania s-a grăbit să ia măsuri eficiente împotriva acestei mișcări de masă. Este singura acțiune de acest fel în Peninsula Balcanică ale cărei consecințe

¹ Deržavin S. N., *Istoria na Bălgaria* [Istoria Bulgariei], tom. II, p. 43 și urm.

au fost importante : *bogomilismul a fost extirpat, dar s-a produs o migrare în masă a bogomilor*. Cronicarul, descriind acest eveniment, relatează următoarele : căpeteniile laice ale bogomilor au fost prinse, judecate și condamnate după legile bizantine ; predicatorilor li s-a tăiat limba ; cărtile bogomilor au fost arse ; cei care nu s-au lăsat convertiți la ortodoxism au fost arși de vii, casele lor au fost incendiate sau distruse pînă la pămînt, avereia rămasă confiscată sau dată celor săraci. Cei scăpați teferi au fugit cu miile peste hotare, mai ales în Bosnia. „De atunci, încheie Jireček, nu s-a mai auzit despre bogomili în Serbia”, atît de radicală a fost măsura de exterminare a lui Nemania ; în schimb, această erzie s-a răspîndit în Bosnia, ajungind o forță de temut, dar totuși creatoare, apoi în Italia și Franța¹.

Evenimentul s-a petrecut la sfîrșitul secolului al XIII-lea și avem convingerea, pentru motivele arătate, cit și pentru cele care vor urma, că strămosii crașovenilor de azi sunt bogomili de acum opt veacuri din Serbia medievală, în componență căreia intra și o parte din Bulgaria de vest. Un exod de populație atît de important nu putea fi determinat decît de motive puternice. Este lipsită de sens presupunerea că bulgarii bogomili s-ar fi lăsat convertiți la catolicism în 30 de zile de opt călugări, cînd este bine cunoscută rezistența opusă catolicizării chiar în fața celei mai sălbaticе violențe. Din grupul refugiaților trebuie să se fi desprins un lot care plecind pe vechiul drum roman, urmat în secolele următoare de alți metanaști, de-a lungul Moraviei, s-a așezat în Banat. Privind în aceeași lumină obîrșia și timpul cînd au plecat crașovenii din țara lor de baștină, se pot lămuri o serie de chestiuni care constituiau enigme sau probleme de nedezlegat sau se pot confirma unele date puse la îndoială.

Astfel, o chestiune în aparență neînsemnată, dar elocventă pentru elucidarea problemei, care a preocupat atîția oameni de știință, este lipsa în calendarul crașovenilor a sărbătorii sf. Sava. Or, este de neconceput ca o familie de sîrbi să nu prăznuiască pe luminătorul său, pe însuși patronul poporului sîrb. Cei mai convinși susținători ai tezei despre originea sărbească a crașovenilor² evitau un răspuns la această întrebare ; în schimb, pentru cei care erau împotriva acestei teze constituia argumentul hotărîtor³. Absența sărbătorii amintite se explică astfel : la plecarea crașovenilor din Serbia, Rastko, fiul lui Nemania și viitorul sfîntul Sava, nu fusese beatificat, eveniment care a avut loc abia în secolul al XIII-lea. Pe de altă parte, resentimentul pe care metanaștii îl vor fi simțit pentru fiul ucigașului lor va fi fost un motiv în plus să refuze a-l admite în pantheonul sfîntilor.

Pentru cercetătorii care s-au ocupat de crașoveni, un alt semn de întrebare îl constituie faptul că aceștia nu poartă numele poporului căruia îi aparțin. „Nu admit să fie considerați nici de sîrbi, nici de bulgari, dar

¹ K. Jireček-Radonič, *Istorijs Srba* [Istoria sîrbilor], Belgrad, 1922 p. 163—164 și 202 ; cf. St. Stanojević, *Istorijs Jugoslovena* [Istoria Iugoslaviei], vol. I, Belgrad, 1931, p. 53—54 ; cf. Vl. Čorović, *Bosna i Hercegovina*, Belgrad, 1925, p. 43—44. Numărul mare de bogomili a lăsat urme în Macedonia, ca nume de rîuri, munți, localități etc.

² Živojnović, *op. cit.*, p. 47.

³ Tr. Simu, *op. cit.*, p. 59, „Dacă ar fi sîrbi adevărați ar prăznui și pe sf. Sava“ ; Czirbusz G., *op. cit.*, p. 114.

nici de croați, ci pur și simplu de crașoveni”¹. Răspunsul în lumina considerentelor de mai sus ar fi acesta: este firesc că această populație să nu aibă noțiunea definită a etnicului căruia i-au apartinut, fiindcă la plecarea lor din Serbia și o parte din Macedonia de azi, populația era eterogenă, formată din romini, bulgari, greci, sirbi și albanezi; această regiune aparținuse în mai puțin de o jumătate de secol bizantinilor, bulgarilor, apoi sârbilor și era continuu disputată de cele trei state. De aceea, metanaștii, ajungând în valea Carașului au adoptat numele localității Carașova, care la acea dată era un centru important.

Catolicismul de azi al crașovenilor nu infirmă ipoteza noastră, ci, dimpotrivă, o întărește. Veniți într-o regiune importantă pentru regatul maghiar, unde opera de prozelitism religios se îmbina cu forța de expansiune a regatului, în mod firesc ei trebuiau să cedeze în față catolicilor fanatici, timp de mai multe secole; ei au păstrat totuși credința bogomilă, pe care misionarul Bandulaevici o semnalează ca o lipsă gravă, chiar în secolul al XVII-lea. Se știe că orașul Carașova era un centru înfloritor, cu episodie catolică, probabil încă din secolul al XI-lea; de aceea ar fi fost o imposibilitate ca noi veniți să scape operei de convertire a franciscanilor zeloși².

De altfel, pînă în secolul al XII-lea, sârbii nu aveau noțiuni definite despre credința creștină. Opera de purificare de elementele paginile este meritul sf. Sava la sfîrșitul secolului al XII-lea, și începutul celui următor³. Astfel se explică de ce crașovenii păstrează urme de paganism, puternic înrădăcinat în mentalitatea lor, au credințe și superstiții care-i apropiie de popoarele primitive, dar peste care s-a așternut credința catolică insuflată de fanaticii franciscani⁴.

În sfîrșit și cîteva argumente de ordin lingvistic pledează pentru teza noastră; acad. Emil Petrovici caracterizează limbă crașovenilor o defnește astfel: „Dialectul crașovenilor pare a fi limba sîrbească vorbită de români”⁵. Este îndrituit să enunțe această concluzie fiindcă cercetînd limbă crașovenilor, se constată un număr însemnat de cuvinte românești (mugur, căpușe, buză etc.) cu corespondentul lor în limba albaneză care este identic, precum și o influență asupra sintaxei. Ceea ce ilustrează și mai mult obîrșia crașovenilor este cuvîntul „na plane”, care înseamnă după amiază. Acest cuvînt nu se găsește nicăieri pe teritoriul Iugoslaviei de azi, cu excepția ținutului din jurul lui Kosovo — adică în comunele Gușterița, Nerodimlia, Ghilane, Știmlia, Graciana etc. În această regiune, el se pronunță întreg „na pladne”, în timp ce crașovenii îl pronunță sincopat.

O altă formă curioasă este expresia „mita ne nam”, care înseamnă „să-mi aduc aminte”. Această expresie, după părerea noastră, este hibridă, albano-sîrbească, mē tē/inseamnă să-mi/ și na um, sincopat nam.

¹ Czirbusz G., op. cit., p. 114. „Nu sunt croați datorită individualității lor, iar credința îi distinge atât de croați, de catolici cât și de bulgarii catolici deopotrivă; dar nu sunt nici sârbi datorită religiei și caracterului lor etnic; dar nu sunt nici valahi“; Tr. Simu, op. cit., p. 21.

² V. Tufescu, op. cit., p. 514.

³ St. Stanojević, op. cit., p. 55 și urm.

⁴ Tr. Simu, op. cit., p. 119 (un capitol despre credințe și superstiții).

⁵ Em. Petrovici, op. cit., p. 25.

Acest fenomen de înlocuire a infinitivului cu subordonativul se găsește în limbile albaneză și sîrbă, explicabil „prin considerentul că fenomenul apare în limbile vorbite în aceeași regiune”¹; conviețuirea îndelungată a poporului sîrb cu cel albanez explică forma hibridă sîrbo-albaneză și constituie un argument în plus că locul de origine al crașovenilor este Serbia veche, în strînsă legătură cu poporul albanez.

În concluzie, crașovenii sunt urmașii bogomililor de acum opt veacuri, veniți în secolul al XII-lea, ca urmare a persecuției lor de către Ștefan Nemania, din Serbia veche.

---

¹ Al. Rosetti, *Istoria limbii române. Limbile balcanice* (f.a.), vol. II, p. 100.

www.dacoromanica.ro

PROBLEMA PERIODIZĂRII ISTORIEI ROMÂNIEI

DE

Acad. A. OȚETEA

Întocmirea tematicii *Tratatului de istorie a României* ne-a pus în față redutabilei probleme a periodizării. Problema nu era numai de a stabili limite cronologice între diferențele orînduirii, de a marca etapele formării, dezvoltăril și dezagregării fiecărei orînduirii. Periodizarea trebuie să împartă procesul istoric, după anumite criterii, în perioade care să corespundă unui mod de producție, să determine particularitățile cele mai caracteristice ale diferențelor perioade și să arate în același timp raporturile lor reciproce și legătura lor intimă. În afară de aceasta, periodizarea trebuie să cuprindă întregul material istoric și să-l distribuie în funcție de principalele tendințe de evoluție.

Bazele metodologice ale periodizării sunt principiile clasiciilor marxism-leninismului despre orînduirile social-economice, despre caracteristicile lor, despre conexiunea lor și despre ordinea lor de succesiune. Trecerea de la o orînduire la alta trebuie să corespundă schimbărilor care s-au produs atât în baza căr și în suprastructura orînduirii care a fost înlocuită.

Pel lungă indicațiile clasiciilor, periodizarea noastră a avut în vedere experiența și exemplul istoriografiei sovietice. Revista „Voprosi Istorii” a deschis în anii 1950—1951, o largă discuție asupra problemei periodizării istoriei U.R.S.S. Principalele articole au fost strînsse într-un volum și traduse și în limba germană¹.

În afară de N. Iorga, care s-a pronunțat împotriva periodizărilor pe care le găsea „și neîndreptățite și stricătoare pentru unitatea ansamblului”², aproape toti istoricii noștri din trecut au alcătuit și propus scheme de periodizare. Dar criteriile de periodizare adoptate erau mai ales de ordin politic și se inspirau toate din considerații idealiste : schimbările domnilor, mariile evenimente politice (cucerirea romană, întemeierea statului, cotropirea otomană, constituirea regatului).

D. A. Sturdza nu găsește în istoria României decit două momente mari: „fondarea provinciei romane a Daciei și întemeierea Regatului României”. Între aceste două momente se înșiră faptele eroice pe care le-au susținut români pentru a-și salva existența națională.

A. D. Xenopol a adoptat drept criteriu de periodizare influențele străine dominante care s-au exercitat asupra poporului nostru. El a împărțit întregul curs al istoriei noastre în patru

¹ Zur Periodisierung des Feudalismus in der geschichtlichen Entwicklung der Ud. SSR., Berlin, 1952, 475 p.

² N. Iorga, Generalități cu privire la studiile istorice, Buc., 1933, p. 157—159.

perioade, cărora le aplică termenii consacrați în istoria popoarelor occidentale de antică, medie, modernă și contemporană, dar cu alt înțeles. Prima perioadă (antică) merge de la primele mențiuni asupra țărilor noastre până la „descălecarea” principatelor în secolul al XIII-lea. Este epoca romanizării geto-dacilor și a formării poporului român.

A doua perioadă (medie) e aceea a vieții politice a poporului nostru până la domniile lui Matei Basarab și Vasile Lupu (1633). E epoca slavonismului.

A treia perioadă (modernă) se întinde de la 1633 până la „revoluția grecească” din 1821. E epoca înfruirii grecești.

A patra perioadă (contemporană) cuprinde restul secolului al XIX-lea până la data cînd apărea primul volum al istoriei lui Xenopol¹.

D. Onciu a luat ca bază a periodizării principiul dinastic, combinat cu „sistemul natural” de periodizare al istoricului vienez Ottokar Lorenz, care consideră secolul ca măsura naturală a tuturor evenimentelor istorice, dată prin „legătura intelectuală și materială dintre trei generații omenești: tată, fiu și nepot”. Ca unitate de măsură mai mare, Lorenz lua perioada de 300 și de 600 de ani.

Pe baza acestor preținse principii care nu mai pot fi considerate decât ca un joc ideal, Onciu împarte istoria României în trei perioade de cîte trei sau șase secole: 1) Istoria veche de la originile poporului român până la întemeierea statului român, cuprinzînd aproximativ de două ori cîte șase secole; 2) Perioada vechilor dinastii care se poate numi istoria medie; 3) Perioada domniilor din diferite familii, se poate numi istoria nouă (modernă), fiecare de cîte trei sute de ani; 4) Istoria contemporană de la 1866 încoace².

Cum se vede, sistemul preținse „natural” al lui Onciu nu e decât o încercare de proslăvire a dinastiei Hohenzollern.

Periodizarea lui Minea ia ca criteriu apariția și dezvoltarea statului: 1) Istoria veche până în secolul VII, „către sfîrșitul cără trebuie să admitem mijirea statului românesc nord-dunărean”; 2) Istoria medie până în secolul al XIV-lea, „cînd se consolidează ca state Muntenia și Moldova”; 3) Istoria modernă din secolul al XIV-lea până la 1848 și 4) Istoria contemporană de la 1848 până în zilele noastre³.

Ioan Bogdan, deși nu s-a ocupat în discursul său de recepție la Academie, din 1905, decît de periodizarea istoriografiei, s-a ridicat totuși împotriva întrebuiențării unor criterii externe, cum sunt influențele străine exercitate asupra poporului nostru.

El a întrezărît adevărul că „evoluția istorică a unui popor poate fi înțeleasă numai prin factorii interni ce au provocat-o, deci prin studiul claselor sociale și a ideilor ce au stăpînit acțiunea lor”⁴.

O soluție științifică a periodizării avea să-o dea istoriografia marxistă după 23 August 1944, care a fost recunoscută și aplicată în programul de istorie pentru învățămîntul superior publicat în 1949.

O periodizare științifică trebuie să pornească de la conținutul adevărat al istoriei, adică de la forță care determină structura societății, caracterul orînduirii social-economice și trecerea de la o orînduire la alta. Această forță e modul de producție a bunurilor materiale. Or, dacă istoria dezvoltării sociale e înainte de toate istoria dezvoltării producției, istoria modurilor de producție care s-au succedat în cursul veacurilor și, prin urmare, istoria producătorilor de bunuri

¹ A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. I, ediția a III-a, Buc., 1925, Prefață la prima ediție din 1888.

² Academia Română, *Discursurile de recepție*, XXIX; D. Onciu, *Epociile istoriei române și împărăște ei*, p. 19–20.

³ „Cercetări istorice”, Iași, an. XIII–XIV, 1940, nr. 1–2, p. 636.

⁴ Academia Română, *Discursurile de recepție*, XXVII, 1905, p. 19.

materiale, a maselor muncitoare – care sunt forțele capitale ale procesului de producție – periodizarea unei epoci trebuie să concorde cu schimbările care s-au produs în acea epocă în modul de producție și în situația maselor muncitoare.

Avantajul acestui principiu e că ne permite să cuprindem procesul în ansamblul lui. Dar o periodizare care n-ar ține seamă decit de fenomenele legate de bază a fost unanim condamnată de istoricii sovietici, ca o concepție a „materialismului economic”. Periodizarea trebuie să țină seama nu numai de bază, ci și de suprastructura care-i corespunde, adică de ideile politice, juridice, artistice, filozofice și religioase și de instituțiile în care s-au concretizat. Ea trebuie să țină seamă de acțiunea pe care suprastructura o exercită asupra bazei, accelerând sau întîrziind dezvoltarea relațiilor de producție. Toate aceste fenomene sunt, de altfel, cuprinse în procesul luptei de clasă prin studiul căreia putem cunoaște, precum relevase N. Drujinin, „revoluțiile din sfera relațiilor de producție și schimbările corespunzătoare în suprastructură, în politică și cultură”¹. S-a spus că fiecare bază își are suprastructura sa, care-i corespunde și că atunci când baza se schimbă sau e lichidată, suprastructura se schimbă sau e lichidată și ea. Dar acest paralelism nu trebuie înțeles prea rigid. În fiecare orănduire se găsesc rămășițe ale trecutului. Tradiții culturale, anumite forme de gândire, influențe ideale din trecut subzistă în imprejurări istorice complet deosebite. După cum s-a observat foarte just, dacă am reduce conținutul istoriei la dezvoltarea modului de producție, istoria tuturor popoarelor s-ar asemăna ca două picături de apă.

O periodizare științifică trebuie deci să țină seamă, pe lângă legile generale de dezvoltare a societății, de particularitățile fiecărei istorii naționale. Această observație are o valoare deosebită pentru periodizarea istoriei poporului român.

I. Epoca străveche (Comuna primitivă)

Săpăturile arheologice, planificate în vederea rezolvării unor probleme istorice fundamentale și conduse metodic, pe scară largă, ne-au permis să începem istoria României cu istoria dezvoltării societății omenești pe pământul țărilor noastre din cele mai vechi timpuri, din paleoliticul inferior, și s-o urmărim prin neolicic plină în epoca bronzului și a fierului. Aceste săpături au dovedit existența neîntreruptă a vieții umane pe teritoriul patriei noastre plină la epoca geto-dacică. Astfel arheologii au adăncit și îmbogățit cu fapte noi orănduirea comunei primitive și i-au descris diferențele faze, de la apariția și consolidarea ei în epoca pietrei cioplite și șlefuite, plină la fază de destrămare din epoca fierului. Istoria comunei primitive constituie prima perioadă a istoriei noastre.

Dar săpăturile arheologice efectuate mai ales în anii regimului de democrație populară au refنوit și istoria dacilor, cu care istoriografia burgheză începea istoria României. Descoperirile de la Poienești și din alte regiuni ale Daciei libere au dovedit existența dacilor liberi în secolul III al e.n. Dar descoperirile cele mai importante s-au făcut în munții Orăștiei, unde se află centrul politic, militar și cultural al statului dac în timpul lui Buerebista și Decebal. Construcțiile de la Grădiștea Muncelului, Piatra Roșie, Blidaru, atestă nu numai o tehnică superioară, dar și o organizare economică și politică ce a depășit stadiul comunei primitive și a atins fază organizării statului sclavagist înăpător. Prin săpăturile din munții Orăștiei, istoriografia noastră marxistă a dovedit că romani n-au cucerit un popor „barbar”, ci unul ale căruia forte economice, politice, sociale și culturale erau în plină dezvoltare, ceea ce și explică, poate, romanizarea lui într-un răstimp atât de scurt.

¹ N. Drujinin, *Die Periodisierung der Geschichte der kapitalistischen Verhältnisse in Russland*, în „Zur Periodisierung des Feudalismus . . .” p. 103, nota 1.

Cercetările arheologice și interpretarea marxistă a descoperirilor au permis specialiștilor să propună pentru orînduirea comunei primitive trei perioade diferite, corespunzînd atît materialului principal al uneltelor și armelor, cit și dezvoltării tehnicii, producției și etapelor de dezvoltare socială. Aceste perioade poartă nume de mult consacrate de :

1. Epoca pietrei (cu subdiviziunile clasice în paleolitic, mezolitic și neolitic).
2. Epoca bronzului (cca 1800–800 i.e.n.).
3. Epoca fierului (800 i.e.n. – 100 e.n.).

II. Epoca veche

Săpăturile arheologice au adus o contribuție însemnată și la cunoașterea istoriei vechi și a perioadei migrațiilor, pentru care ne lipsesc izvoare documentare scrise. Ele au adîncit cunoștințele noastre despre dezvoltarea coloniilor grecești de pe țârmul dobrogean al Mării Negre care au constituit primele formații sclavagiste de pe teritoriul țării noastre. De asemenea, ele au adus noi precizări în ceea ce privește viața și civilizația dacilor înainte de cucerirea romană, caracterul ocupării romane, scopul pe care l-a urmărit Imperiul roman prin cucerirea Daciei și lupta dacilor supuși și liberi împotriva acestei stăpîniri.

O problemă discutată și încă incomplet lămurită este aceea a caracterului sclavagismului din Dacia în timpul ocupării romane. Pe baza rezultatelor obținute pînă acum, putem presupune că, în timpul stăpînirii romane, Dacia a cunoscut regimul sclavagist în perioada lui de declin. Marile construcții din munții Orăștiei postulează, cum am văzut, destrămarea relațiilor gentilice și trecerea la formele incipiente ale orhînduirii sclavagiste. Stăpînirea statului sclavagist roman nu putea decît să precipite această evoluție, constituind totodată o frină în dezvoltarea clasică a sclavagismului. În timpul stăpînirii lor de scurtă durată, românii n-au putut impune Daciei formele clasice ale sclavagismului, în special marile domenii exploataate cu munca servilă. Suh regimul sclavagist roman au subzisat relațiile obștiei teritoriale. Producția agrară s-a întemeiat pe mica proprietate de coloniști, alături de care a subzisat viața obștii teritoriale dace. Aceste obști (romanizate ca limbă) au continuat să trăiască și după încreșterea stăpînirii romane în Dacia. Perioada obștiilor continuă deci în Dacia și sub stăpînirea romană și după retragerea autorităților romane. Această ipoteză prezintă avantajul de a putea îngloba în istoria antică și regiunile din Moldova și Muntenia propriu-zise, asupra căror nu s-a întins stăpînirea română.

E problematică deci ca regimul sclavagist să fi continuat, în afară de regiunile supuse direct influenței bizantine, și după părăsirea Daciei de către autoritățile romane, fiindcă, în vremea migrației popoarelor germanice și slave, agricultura și păstoritul nu puteau lua forme sclavagiste. E probabil că, în această perioadă, dacii romanizați trăiau în cadrul obștii teritoriale care presta dijmă popoarelor migratori și așezate vremelnic în țara noastră, cum a arătat Herodot pentru populația de baștină și sciți. La resturile sclavagismului și ale comunei primitive se adaugă deci, sub forma dijmei, elemente ale viitoarei orhînduri feudale.

Pentru perioada de șapte secole, care se întinde între secolele IV și X și asupra căreia informația documentară e și de săracă, arheologia a adus o serie de precizări prețioase, care ne permit să întrezmărim liniiile mari ale evoluției istorice. Săpăturile de la Morești (Tg. Mureș), Poienești (Vaslui) și Spanțov (Oltenia) au dovedit persistența populației băstinașe pe cea mai mare parte a teritoriului țării noastre. .

Săpăturile de la Garvăni, Morești, Sărata-Monteoru, Cipău, Blandiana etc. au stabilit de asemenea data (sec. VI–VIII) așezării slavilor pe teritoriul actual al țării noastre, confirmind izvoarele literare cu privire la importanța rolului lor în ultimele veacuri ale mileniului trecut.

Pe baza acestor rezultate, epoca veche se poate împărți în două perioade : 1) perioada slavagistă ; 2) perioada de trecere, cu două faze, prima pînă la aşezarea slavilor, iar a doua după aşezarea lor. În legătură cu problema periodizării, o deosebită importanță prezintă data și locul formării limbii și poporului român. Nimici nu mai contestă azi că prin structura ca și prin fondul principal de cuvinte, limba română e o limbă romanică. Elementele slave care constituie stocul cel mai important de elemente de împrumut n-au alterat structura latină a limbii noastre, ci s-au adaptat legilor fonetice și gramaticale care o guvernează. Totuși înainte de asimilarea elementelor slave nu se poate vorbi de limba română. Fixind sfîrșitul acestui proces în secolul IX, perioada de formare a poporului și a limbii române poate fi cuprinsă între secolele VI și IX. Aceste limite cronologice concordă pe de-o parte cu adoptarea creștinismului latin, care începe în secolul IV, deci înainte de contactul daco-românilor cu slavii, iar pe de altă parte cu introducerea liturghiei slave în secolul X. Așa se prezintă problema în faza actuală a cunoștințelor noastre. Pentru adîncirea și lămurirea și mai satisfăcătoare a problemei, Academia R.P.R. a instituit o comisie specială de lingviști, arheologi și istorici.

III. Epoca feudală

Limitele cronologice ale feudalismului au fost fixate de tematică între secolele X și XIX. În cursul acestei perioade de aproape 1000 de ani, feudalismul a constituit baza ordinii sociale, dar el nu s-a menținut în aceeași stare, ci a trecut printr-o serie de prefaceri adînci, care ne permit să stabilim, după o scurtă fază de cristalizare, trei stadii principale : A) feudalismul timpuriu (sec. XI–XIII) ; B) feudalismul dezvoltat (sec. XIV–1750) și C) feudalismul întîrziat și în descompunere (1750–1848). Cauzele care determină trecerea feudalismului dintr-o etapă în alta sint în primul rînd schimbările care se produc în relațiile de producție și în formele exploatarii și ale luptei de clasă.

A. *Feudalismul timpuriu*. Relațiile feudale apar în veacul al X-lea, în cadrul unei societăți bazate pe obștea rurală din care se desprinde o pătură conducătoare de „jupani” și cnezi sau voievozi. Se formează domenii feudale, pe întinsul căroră intîlnim o populație dependentă, obligată la muncă și la prestații față de stăpînul pămîntului ; în unele cazuri, asemenea stăpini ridică cetăți și întrețin ostii pe care le mențin sub autoritatea lor imediată, nu în slujba statului. Așa se explică destrămarea stăpînirii bulgare la nordul Dunării și în Dobrogea ; dezvoltarea puterii feudale particulare a „jupanilor” locali, izvorită din progresul economic ce se constată în veacul al X-lea, duce la tendința acestor căpetenii de a se grupa în formațiuni politice proprii, înălțând autoritatea țarului bulgar.

Acest proces a fost însă frînat și în parte deviat, datorită ultimului mare val al migrațiunii popoarelor. Pecenegii, uzii, cumanii și îndeosebi tătarii, au reprezentat o forță destructivă ale cărei lovitură au fost greu resimțite de societatea românească a feudalismului timpuriu (sec. X–XIII). Nu numai că mersul firesc al dezvoltării social-economice a fost întrerupt, prin pustiurile materiale pricinuite de năvălitori, dar (așa cum observă primii istorici maghiari pentru teritoriul Transilvaniei), feudalii români s-au găsit în condiții care i-au obligat să intre în compunerea unor conglomerate politice conduse de popoarele vecine. Temindu-se, cu alte cuvinte, că stăpînirea acestor seminomazi, în mediul căroră nu se formează încă raporturi feudale, va compromite rezultatele atinse de progresul societății românești, căpetenile locale apelează la stăpînitorii ruși, unguri sau bulgari în statul căroră se încadrează. Astfel s-a născut stăpînirea cnezatului rus de la Halici pe teritoriul Moldovei, stăpînirea arpadiană în Transilvania (și apoi în parte, la sud și răsărit de Carpați), stăpînirea celui de-al doilea imperiu bulgar la nordul Dunării (îndeosebi în Oltenia). Un rol important a jucat de asemenea stăpînirea bizantină în Dobrogea.

Totuși, înflorirea feudalismului timpuriu în veacul al XIII-lea, în condițiile unei remarcabile dezvoltări economice, a creat și premisele fărămitării feudale. Întărirea marilor domenii a dus la răspândirea imunităților; autoritatea feudalilor români crește, dobândind tot mai mult înțelesul unei adevărate autonomii. În prima jumătate a veacului XIV, pentru a-și consolida deplin autoritatea și pentru a se constituia în state mai solid închegate, capabile să facă față neconeteniei amenințării a tătarilor, boierii români s-au grupat în formațiuni politice proprii, Tara Românească și Moldova. Transilvania (pe teritoriul căreia elementele feudale românești fusese să în cea mai mare parte maghiarizate) rămâne cuprinsă în hotarele regatului feudal al Ungariei.

Întemeierea domnilor Țării Românești și a Moldovei, implicând și întărirea poziției fiecărui mare boier, beneficiar de imunități, a fost de aceea considerată de autorii tematicii ca punctul de plecare al etapei istorice de fărămitare feudale. Ar fi cu totul greșit, de altminteri, ca aceasta să se înțeleagă ca un fenomen de „dezagregare politică”. Istoriografia marxistă consideră fărămitarea feudală ca o noțiune social-economică, caracteristică unui anumit stadiu al economiei feudale, cind viața economică a unei țări sau a unei regiuni era împărțită într-un ansamblu de gospodării aproape independente și mai mult sau mai puțin izolate unele de altele. E limpede că această situație a rezultat nu din dezaggregarea puterii politice, ci din dezvoltarea domeniului feudal și din predominarea relațiilor economiei naturale și a restrîngerii relațiilor comerciale interne. „Noțiunile de economie naturală și de fărămitare feudală se reduc în fond la același fenomen economic”¹.

B. Feudalismul dezvoltat (sec. XIV – mijlocul secolului al XVIII-lea) se caracterizează prin consolidarea domeniilor feudale și apariția și dezvoltarea orașelor; prin formarea și centralizarea statelor feudale de sine stătioare; predominarea culturii bisericești, apoi a celei laice, cronicărești. Perioada feudalismului dezvoltat se împarte în două subperioade: prima din secolul XIV până la începutul secolului XVII; a doua de la începutul secolului XVII – până la mijlocul secolului XVIII.

Prima subperioadă se caracterizează prin întărirea treptată a domniei în dauna privilegiilor de imunitate ale stăpînilor feudali (până la prima unire a românilor), prin supunerea țăranilor liberi din obști la dijma către stăpînii feudali, prin respectarea dreptului de strămutare al țăranilor și prin predominarea culturii slavone și bisericești.

A doua subperioadă e aceea a regimului iobăgist și a statului boieresc-nobiliar (începutul secolului XVII – mijlocul secolului XVIII); se caracterizează prin legarea țăranilor de glie, prin predominarea treptată a rentei în muncă asupra rentei în natură și în bani, ceea ce marchează începutul celei de-a doua iobăgii, prin formarea statului boieresc, desființarea dinastiilor domnești și biruința limbii române asupra celei slavone în literatură și în cancelaria domnească.

C. A treia perioadă a feudalismului e aceea a *feudalismului întrizat și în destrâmare* (1750–1848), care se caracterizează prin apariția relațiilor capitaliste, dezvoltarea meșteșugurilor și crearea primelor manufacuri cu caracter mixt, extinderea relațiilor marfă-bani, formarea pieții interne, pătrunderea capitalismului în lumea agrară sub forma iobăgiei a doua, răspândirea arendășiei, decăderea atotputerniciei boierești, dezvoltarea literaturii laice.

Această periodizare a feudalismului din țările române a ținut seamă în primul rînd de modul de producție, apoi de fenomenele de suprastructură și de influența lor reciprocă, de formele și organizarea statului, de rolul bisericii și de viața culturală, fără să susțină că între modificările bazei și ale suprastructurii a existat un paralelism constant și rigid. Între 1829 și 1848, de pildă, curentele de idei și mișcarea literară au pregătit spiritele pentru unire și independență mai înainte ca imprejurările obiective să fi permis realizarea lor.

¹ K. Bazilevici, *Versuch einer Periodisierung des Feudalzeitalters in der Geschichte der Ud. SSR*, p. 11.

Dezvoltarea capitalismului a dus la nașterea și dezvoltarea ideii și culturii naționale, ca arme de luptă ideologică pentru transformarea socială și pentru realizarea unirii și independenței naționale.

Tematica Tratatului a acordat o mare însemnatate luptei împotriva cotropirii otomane și habsburgice și a relevat urmările dominației otomane asupra țărilor române. Efectele monopolului turcesc și regimului capitulațiilor au impiedicat dezvoltarea naturală a societății românești, întîrziind și îngreunând acumularea primitivă.

IV. Epoca modernă și contemporană

Pentru sfîrșitul feudalismului și începutul capitalismului, tematica a adoptat ca termen de demarcare revoluția din 1848. Soluția n-a întrunit sufragiile tuturor istoricilor noștri. Unii ar fi preferat data de 1821, cînd s-a produs la noi prima mișcare antifeudală și antiotomană, susținută de elemente burgheze și de boierimea legată de producția pentru piață. Xenopol propunea chiar de la „revoluția grecească din 1821 pînă în zilele noastre” să socotim epoca contemporană. La această propunere se raliază și Onciu și Minea. Dar mișcarea din 1821 n-a realizat o revoluție burgheză, n-a suprimat orfnduirea feudală și n-a instituit stăpînirea economică și politică a orășenilor din țările române. Economia meșteșugărească și comerțul erau încă slab dezvoltate înainte de 1848.

În favoarea anului revoluționar 1848, ca termen liminar, s-a invocat avantajul, care nu poate fi nesocotit, că revoluția din acest an a fost un eveniment care a pus problemele fundamentale ale renașterii noastre sociale și politice și a cuprins și istoria Transilvaniei pe lîngă aceea a Moldovei și a Țării Românești. Apoi, în revoluția din 1848, rolul orășenilor, orișt de numeroase ar fi fost elemente mici boierimi, a fost hotăritor. Se poate spune că guvernul provizoriu din Tara Românească a fost primul guvern burghez din istoria noastră.

În ce mă privește, mă răliez și eu acestui punct de vedere, cu condiția ca perioada 1829–1848 să fie legată ca o introducere la epoca modernă, capitalistă. Tratatul de la Adrianopol, abolind monopolul turcesc și raialele de pe Dunăre, a creat condițiile necesare acumulării primitive și dezvoltării capitalului comercial, iar Regulamentul Organic a transformat titlurile feudale ale boierilor în proprietate burgheză capitalistă, a reorganizat statul în sens modern, a pregătit Unirea Principatelor prin identitatea dispozițiilor legislative, a instituit un regim care, cu tot caracterul lui ingust de clasă, a fost totuși un regim reprezentativ și a dat un ritm mai viu vieții politice a Moldovei și Țării Românești. Această perioadă a mai fost marcată printr-o intensă mișcare literară și națională fără de care nu poate fi înțeleasă revoluția din 1848. Pentru toate aceste motive, eu socot că perioada 1829–1848 se leagă mai strîns de perioada care a urmat după 1848 decît de aceea care s-a încheiat cu Tratatul de la Adrianopol.

În ceea ce privește perioada capitalistă (1848–1944), după modul de producție se poate împărti în trei subperioade. Prima, în care predomină capitalul comercial, începe cu revoluția din 1848 și se încheie cu 1878. În cursul acestei subperioade s-au realizat unele puncte importante din programul social și politic al revoluției din 1848; unirea Moldovei și Țării Românești în 1859, abolirea relațiilor feudale și improprietărirea țărănilor (1864) și proclamarea independenței (1877). Abrogarea regimului capitulațiilor a permis burgheziei să apere piața națională și să inițieze o politică vamală menită să favorizeze dezvoltarea industriei.

În cursul acestei subperioade (1848–1878) nu există la noi o burghezie revoluționară, nici un proletariat adevărat, cu o puternică conștiință de clasă. Burghezia, lipsită de o puternică bază economică, nu s-a putut afirma decât în colaborare activă cu moșierimea. Rezultatul acestei colaborări a fost regimul burghezo-moșieresc în care raporturi iobage se înpleteau cu raporturi capitaliste. Reformele burgheze care s-au realizat în această perioadă se datorează colaborării burgheziei cu aripa liberală a moșierilor care se angajase în relații de producție burgheză și recu-

noscuse necesitatea de a trece la regimul capitalist. În schimb, moșierii au păstrat cele mai importante privilegii: marea proprietate funciară, liberată de orice servitute, și puterea politică, cu toate mijloacele de conștindere asupra maselor.

O problemă mult discutată, dar încă nelămurită, este aceea a transformării burgheziei dintr-o clasă progresistă într-o forță retrogradă, reacționară. De la condițiile politice vremelnicе, pînă la făurirea „monstruoasei coaliții”, burghezia a parcurs o cale lungă, un proces plin de contradicții, determinată în ultimă instanță, de etapele dezvoltării economiei și ale luptei de clasă.

Persistența puternicelor rămășițe feudale a îngreunat formarea și dezvoltarea industriei capitaliste. Desi reforma agrară din 1864 a creat condiții mai prielnice, întărind proprietatea privată capitalistă și eliberind forțe de muncă necesare, totuși dezvoltarea industriei continuă să rămână lentă, anevoieasă. Revoluția industrială, introducerea mai largă a tehnicii mașiniste are loc în urma înlăturării regimului capitulațiilor și adoptării unei politici protecționiste în favoarea burgheziei industriale. Lărgirea bazei economice a atras după sine schimbări în raportul de forțe ale claselor, a dus la creșterea puterii politice a burgheziei și la apariția în viața politică a unei forțe sociale noi, a proletariatului, care se transformă în ultimul deceniu al veacului al XIX-lea dintr-o „clasă în sine” într-o „clasă pentru sine”.

Specificul trecerii în etapa a II-a de la capitalismul premonopolist la imperialism în țara noastră, în condițiile intensificării dependenței economice de capitalul străin, nu este încă suficient studiat. Cezura nu se poate stabili mecanic în anul 1900, cînd în România înapoiață economică apar doar primele forme monopoliste în industrie. Împletirea formelor capitaliste cele mai înaintate, cu formele precapitaliste atât în industrie cât și în agricultură, duc la ascuțirea contradicțiilor sociale și politice, la creșterea nemulțumirii maselor largi. Totodată starea social-economică înapoiață întîrzie procesul maturizării mișcării muncitorești, îngreunează dezvoltarea proletariatului industrial modern, și în consecință formarea unui partid revoluționar marxist, capabil să strîngă în jurul său toate forțele democratice nemulțumite.

În aceste condiții, țărăniminea, redusă la propriile sale forțe, era incapabilă să realizeze o revoluție agrară și politică. Nemulțumirea ei a izbucnit într-o serie de răscoale, care au fost toate, chiar și cea din 1907, repede înăbușite. Ea a putut smulge cîte o parte din domeniile statului, și unele concesii, dar n-a putut răsturna ordinea existentă și crea o ordine nouă, conform intereselor sale. De aceea, noi nu credem că răscoala din 1907 poate să constituie o linie de demarcărie și să marcheze începutul unei noi etape de dezvoltare a societății române. Această linie trebuie raportată la sfîrșitul anului 1918, cînd în vechiul regat se creează o situație revoluționară, iar în urma prăbușirii imperiului austro-ungar, avîntul revoluționar al maselor desăvîrșește unitatea națională prin unirea Transilvaniei și smulge burgheziei votul universal pentru bărbați și o nouă împroprietărire.

Etapa a III-a, care merge de la sfîrșitul anului 1918 pînă la 23 August 1944, se dezvoltă sub influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. Avîntul mișcării revoluționare a muncitorimii reduce burghezia la defensivă. Teama de proletariat, care în 1921 își creează partidul său revoluționar, determină toată politica burgheziei române, o face să adopte metodele fasciste și o aruncă pradă Germaniei hitleriste.

Cu actul de la 23 August 1944 se încheie epoca modernă, capitalistă, și începe revoluția democrat-populară, care, pînă la 30 decembrie 1947, desăvîrșește revoluția burghezo-democratică și trece apoi la revoluția socialistă care se săvîrșește sub ochii noștri. Toate aceste realizări se oglindesc în reforma agrară din 1945 și în lichidarea moșierimii ca clasă, în înlăturarea monarhiei și proclamarea republicii la 30 decembrie 1947 și în naționalizarea principalelor mijloace de producție.

Etapele revoluției democrat-populare au fost pe larg analizate în documentele Congresului al II-lea al P.M.R. și ele au fost luate ca baza periodizării ultimei părți a *Tratatului de istorie a României*.

UNELE PROBLEME
PRIVIND RĂZBOIUL DE INDEPENDENȚĂ 1877 - 1878
DE
N. ADĂNILOAIE

Războiul din 1877-1878 pentru scuturarea jugului otoman reprezintă una din cele mai glorioase pagini din istoria României.

Despre acest război s-au scris multe mii de pagini în cei optzeci de ani căi s-au scurs de atunci. Dar, nu mulțimea lucrărilor trebuie să ne intereseze, ci importanța lor; modul în care acestea — respectind adevărul istoric — au contribuit la înțelegerea justă a luptei poporului pentru cucerirea independenței naționale. Or, majoritatea istoricilor de pînă la 23 August 1944 nu puteau, datorită formației lor idealiste, iar unii nici nu voiau să dea evenimentelor o interpretare obiectiv științifică.

Istoriografia burgheză, ignorând rolul și contribuția maselor populare, a creat un adevărat mit în jurul unor oameni politici de atunci, considerîndu-i „făuritori” ai independenței naționale. În fruntea acestor „făuritori” era aşezat Carol de Hohenzollern, urmat, bineînțeles, de I. C. Brătianu. Lor li se atribuau toate sacrificiile și toate victoriile obținute.

Prea puțini istorici și memorialiști ai vremii s-au străduit în lucrările lor să scoată în relief, cel puțin parțial, pe lîngă meritele oamenilor politici și ale comandanților militari, și contribuția masivă a poporului. Titu Maiorescu, ignorând complet rolul claselor sociale, atribuie meritele pregătirii războiului de independență doar lui Carol I, care „devenise, a rămas și este recunoscut ca cel mai român dintre români”¹ și lui I. C. Brătianu, care — afirmă tot el — sfătuiește prințul să luat „hotărîrea definitivă” de „cucerire a independenței prin arme”².

T. C. Văcărescu³ și Sc. Scheletti⁴ (ofițeri participanți la război), în lucrările lor, de o importanță pur militară, găsesc și ei de cuvînt să glorifice pe nedrept „capacitatea excepțională” de mare comandant de oști a domnitorului, socotindu-l pe acesta mai presus de bâtrînul general rus Todleben⁵. De altfel, T. C. Văcărescu, în carte sa de peste 600 de pagini închinată — cum era și de așteptat — lui Carol I (al cărui aghiotant fusese în timpul campaniei din Bulgaria) — face unele mențiuni și despre aportul maselor, dar și aici lucrurile sunt prezentate într-o formă

¹ Titu Maiorescu, *Istoria contemporană a României*, Buc., 1923, p. 108.

² *Ibidem*, p. 112.

³ T. C. Văcărescu, *Luptele românilor în războiul din 1877-1878*, Buc., 1886.

⁴ General Sc. Scheletti, *Adevărul istoric asupra Plevnei (1877-1878)*, Iași, 1911.

⁵ *Ibidem*, p. 475.

voalătă cu o frazeologie patriotardă, ocolindu-se asperitățile sociale : autorul, urmărind să demonstreze — contrar documentelor — că toate clasele sociale au contribuit, după puterile lor, la aprovisionarea armatei, la finanțarea războiului, scrie : „...toți cetățenii, fără deosebire puneau toate silințele, răspundeau la toate apelurile, erau gata la cele mai grele servicii pentru a ușura și înlesni sarcina armatei noastre”¹, iar în altă parte continuă : „... mari și mici își deschisesează inimile, avuți și neavuți își desnodaseră pungile și ca fimbrelăzgătate izvoare curgeau din toate părțile concursuri iubitoare, sprijine darnice și mărinimoase... nu numai clasele culte și luminate din orașe, dar încă și marea clasă a muncitorilor de pămînt lăua parte însemnată în acest concurs de cugete și de porniri patriotice”².

Dacă în privința jertfelor aduse de țărâime și intelectualitate, afirmațiile corespund realității, nu același lucru putem spune și despre aşa-zisele donații ale celor avuți (cum îi numește autorul), adică ale moșierimii și ale burgheziei ; izvoarele istorice (după cum se va vedea mai departe) infirmă și ele acest lucru.

Autorii lucrării intitulată *Istoria resbelului din orient*³, cit și generalul Radu Rosetti într-o conferință ținută în 1927 la Ateneu⁴ susțin, pe nedrept, că masele erau indiferente și lipsite de orice entuziasm față de convenția cu Rusia sau față de intrarea armatei noastre în război.

Candiano Popescu, participant activ la luptele de la Grivița, deși ne descrie veridic multe fapte de bravură, lăudând eroismul ostașilor de rînd, ține totuși să sublinieze, în pofida propriilor relatari, că victoria se datorează unei persoane străine de front — lui I. C. Brătianu, adăugind că meritul acestuia „e atât mai fără seamă cu cît mai singur a săvîrșit această uriașă lucrare”⁵.

Cu două decenii în urmă, un alt istoric burghez, C. Gane, ocupându-se de un om politic conservator de la 1877, atinge și chestiunea războiului de independență. Sfrunând toate izvoarele istorice în problema respectivă, el ajunge la concluzia hazardată, anume că, în „contra războiului era totă lumea politică...”, iar pentru război era numai o *singură persoană... vodă Carol*⁶. Se neagă astfel toate aspirațiile spre independență ale poporului nostru, ca și cum această independență ar fi fost adusă de Carol în „lădița” sa, la venirea din Germania, și scoasă la lumină la 1877 !

Nicolae Iorga se ocupă de asemenea de războiul de la 1877. Într-o lucrare de ansamblu el face o analiză amplă și uneori justă a atitudinii fruntașilor politici, conservatori și liberali, față de obținerea independenței României pe calea armelor. Nu explică însă ce anume a determinat poziția adoptată de diferitele grupări politice față de război. Deși, la sfîrșitul lucrării, menționează că „instinctul de afirmare al maselor a biruit pornirea de îndoială și de hotărîtă negaționare a unor cercuri de sus”, crede necesar să accentueze că nu poporului, ci altor „patru factori” datorăm noi independența. Acești factori — după N. Iorga — sunt : Carol I, C. A. Rosetti, M. Kogălniceanu și I. C. Brătianu⁷.

Unii istorici din trecut s-au străduit să păstreze o tacere cît mai îndelungată și în privința ajutorului multilateral pe care ni l-a dat Rusia în tot timpul războiului, ajutor fără de care România nu și-ar fi putut cucerii independența. Tendența naționalistă de care erau animați i-a determinat să ocolească adevărul istoric. „O poruncitoare cerință politică — recunoaște un istoric

¹ T. C. Văcărescu, *op. cit.*, vol. I, p. 230.

² *Ibidem*, vol. II, p. 229—230.

³ *Istoria resbelului din orient sau luptele românilor, rușilor, muntenegrenilor și slăvilor cu turci din 1877—78*, Buc., 1878.

⁴ Vezi *Războiul neutrației, 1877—1878. Conferințe ținute la Ateneul român*, Buc., 1927, p. 117.

⁵ General Candiano Popescu, *Războiul neutrației*, Buc., 1913, p. 7.

⁶ C. Gane, *P. P. Carp și locul său în istoria politică a țării*, ediția a II-a, Buc., 1937, vol. I, p. 199.

⁷ N. Iorga, *Războiul pentru independența României*, Buc., 1927, p. 184 și urm.

burghez — a făcut însă să fie nevoie să se arate lumii cum că armata română a fost mai presus decât acea a puternicei ei aliate. Și în puterea inerției s-a repetat mereu acest lucru. Laudele astfel veșnic reînnoite au avut drept urmare că, încetul cu încetul, și armata și țara au căpătat credința că armata era la „înălțimea nevoii”¹.

Din cele cîteva exemplificări constatăm că nu s-au analizat în mod obiectiv condițiile interne și externe în care a avut loc războiul de independență și totodată nu s-a reliefat contribuția reală a fiecărei clase și pături sociale la cucerirea independenței României.

*

În 1952, cu ocazia Implinirii a 75 de ani de la proclamarea independenței, regimul democrat popular din țara noastră a inițiat publicarea unei culegeri de documente care să contribuie la stabilirea adevărului istoric în privința evenimentului sărbătorit.

Cu această ocazie, au apărut unele lucrări și articole de specialitate — bazate pe concepția materialismului istoric — lucrări care au avut darul să relieveze lupta plină de abnegație a popoarelor român și rus în războiul din 1877—1878.

Totuși, din cauza necunoașterii și neaprofundării tuturor documentelor în aprecierea evenimentelor, pe lîngă concluziile juste izvorite din analiza realităților istorice, s-au emis și teze discutabile alături de unele păreri greșite.

An de an, în articolele ocazionale, s-au repetat și s-au alimentat mereu tezele elaborate în 1952, fără ca susținătorii în cauză să încearcă a le fundamenta pe o documentare convingătoare sau, în lipsa acesteia, a le pune în discuție. Potrivit lor, la 1877 nu toată burghezia ci numai „o parte restrînsă” a ei, „simțea nevoia să fie stăpînă pe o piață de desfacere proprie”. Drept urmare deci, această parte restrînsă ar fi fost „interesată să înlăture piedicile pe care le punea jugul otoman pe piața internă”², fapt pentru care „ea a adoptat o atitudine pentru independentă”.

De asemenea s-a minimalizat importanța factorilor interni, susținându-se că rolul hotărîtor în proclamarea independenței noastre și în lupta antiotomană l-ar fi avut intrarea Rusiei în război³.

În povida izvoarelor s-a afirmat că „populația Bucureștiului a întîmpinat sărbătoarește trecerea trupelor ruse prin București”, că C. A. Rosetti, primarul capitalei, a salutat *armatele ruse* prin cunoscutele cuvinte : „Devenind numai de ieri capitala unui stat independent, orașul București e mîndru să deschidă astăzi porțile sale liberatorului popoarelor din orient. El m-a însărcinat a ridica vocea în numele său pentru a saluta cu cel mai profund respect pe marele monarh care prin vizita sa a binevoit a face îndoit memorabilă noua fază în care a intrat România liberă și independentă”⁴.

Chiar dacă am avea numai acest citat, am putea ușor deduce că Rosetti se adresează unei singure persoane (liberator), nu unor armate. În plus de asta, articolul XVIII al convenției speciale, care reglementa trecerea trupelor rusești spre front, preciza că în București „nu vor fi trupe ruse”⁵.

În realitate, lucrurile s-au întîmplat în felul următor : După venirea țarului Alexandru al II-lea la Ploiești, Carol i-a făcut o vizită la 26 mai 1877. A doua zi, țarul, însoțit de marele duce Nicolae, de cancelarul Gorceakov, de ministrul de război Miliutin și de o suită puțin numeroasă, se deplasează la București pentru a-i întoarce lui Carol vizita de curtoazie. La gară, C. A. Rosetti, prezentind țarului plinea și sarea tradițională, i-a adresat cîteva cuvinte de bun

¹ General Radu Rosetti, *Mărturisiri*, I, Buc., 1940, p. 121.

² *75 de ani de la proclamarea independenței de stat a României*, Ed. Acad. R.P.R., 1952, p. 55.

³ *Ibidem*, p. 56.

⁴ *Ibidem*, p. 57. Vezi și p. 18.

⁵ *Documente privind istoria României. Războiul pentru independență*, vol. II, Ed. Acad. R.P.R., p. 117.

sosit în capitala României. Discursul lui Rosetti se încheie prin cuvintele entuziaște menționate mai sus¹. În după amiază aceleiași zile țarul și suita sa s-au întoșat la Ploiești². Este de la sine înțeles că republicanul C. A. Rosetti să referă la ajutorul ce ni l-a acordat Rusia în trecut, cît și la sprijinul hotărîtor diplomatic, financiar și militar pe care îl acorda cu generozitate la 1877 tuturor popoarelor subjugate de turci. Cred că respectând întru totul adevărul istoric, nu diminuăm cîtuși de puțin entuziasmul populației capitalei și nici eroismul trupelor ruse.

Dar, dacă pentru anul 1952 asemenea formulări au fost în erente primei luări de poziție, pentru anii următori — cînd cele zece volume de documente apăruseră deja, cînd și alte izvoare au devenit cunoscute — ele sunt inexplicabile.

Se susține și acum în articole ocazionale că burghezia era o clasă reacționară la 1877 și numai cîteva elemente progresiste (C. A. Rosetti și M. Kogălniceanu), fiind interesate în dezvoltarea pieții interne, se pronunțau și acționau pentru cucerirea independenței naționale, că M. Kogălniceanu a venit în fruntea Ministerului de Externe la începutul lui aprilie 1877 „după ani de ostracizare politică”³, că trupele ruse în drum spre front au trecut prin București să.

Fie-mi permis să întreb de ce puteau fi interesate în dezvoltarea pieții interne numai cîteva elemente progresiste din rîndurile burgheziei și nu toată clasa? Oare legile societății capitaliste de atunci nu erau valabile, în egală măsură, pentru toată burghezia? Aceste legi se aplicau pe persoane? Cît despre aşa-zisa ostracizare politică a lui M. Kogălniceanu, mărturisesc cu regret că n-am putut-o descoperi și eu. Doar cu un an înainte, M. Kogălniceanu a fost ministru de externe (în perioada mai—iulie 1876) în guvernul de coaliție condus de Manolachi Costache Iepureanu.

Citind cu atenție articolele — mai mult sau mai puțin ocazionale — apărute în reviste sau în presă, observăm că, fără să vrea, unii autori susțin lucruri contradictorii. Ei arată că proclamarea independenței naționale, convenția cu Rusia și cooperarea militară (războiul) reprezintă acte progresiste; clasa însă care a militat și a condus lupta pentru înfăptuirea acestor mărețe acte este considerată reacționară. Cu alte cuvinte, faptele sunt progresiste, dar oamenii care le-au întreprins — cu o excepție sau două — sunt reacționari. Silogismul e surprinzător.

În ultimul timp au apărut și unele lucrări și articole⁴ în care pe baza unui material documentar bogat, se face o analiză mai temeinică a proceselor interne și externe care au dus la războiul din 1877. În general sunt de acord cu majoritatea tezelor susținute în aceste ultime lucrări. Consider însă că problema e departe de a fi epuizată; există încă formulări controversate. Sunt necesare și alte studii, de o amploare mai mare, în care să fie adîncite toate aspectele problemelor ce le ridică războiul de independență. În cele ce urmează, voi încerca să relev cîteva din aceste aspecte; adîncirea lor rămîne însă deschisă tuturor cercetătorilor pe tărîmul istoriei.

★

Pînă la războiul de independență industria noastră se dezvoltă lent. Numărul întreprinderilor industriale care foloseau mașini cu abur nu depășea cifra de 200, iar numărul total al muncitorilor care lucrau în ele abia atingea cifra de 30 000 de oameni⁵. În afară de aceștia mai erau și meseriași, patroni de ateliere proprii.

¹ Documente privind istoria României. Războiul pentru independență, vol. III, p. 334.

² Ibidem, p. 335. Vezi și „Monitorul oficial”, din 28 mai, 1877.

³ Vezi „România liberă”, din 9 mai, 1957.

⁴ Vasile Maciu, *Condițiile interne ale proclamării independenței României*, Buc., 1955; idem, *Cu privire la războiul pentru independența României*, în „Studiile”, nr. 4, 1957; Gh. Haupt, 1877 Probleme controversale, în „Contemporanul”, din 20 august, 1957.

⁵ Pentru amănunte în privința situației muncitorimii la această dată, vezi lucrarea lui Gh. Haupt, *Din istoricul legăturilor revoluționare româno-ruse*, Buc., 1955.

Capitalul bancar și cămătăresc ușurează tranzacțiile comerciale. Dezvoltarea industriei mecanizate, a rețelei de cale ferată și a transporturilor fluviale facilitează creșterea comerțului, lărgește piața internă și consolidează tot mai mult poziția burgheziei. Numai în zece ani, adică între 1867 și 1877, valoarea totală a comerțului exterior se triplează. De pildă, în 1876, am exportat mărfuri în valoare de 235 256 286 lei – importul atingând doar cifra de 165 933 503 lei. Cerealele reprezentau 71,18 %, iar animalele și produsele acestora 17,59 %, din exportul total al țării¹.

Cu toată prosperitatea comerțului, bugetul statului era deficitar în fiecare an din cauza numeroaselor împrumuturi.

Politica liberului schimb, practicată de guvernul conservator, nemulțumea burghezia și-i îngreia afacerile.

De altfel, Poarta otomană – înfeudată de capitalurile engleze și franceze – fiind tot adeptă liberului schimb, un tarif vamal protecționist nu se putea introduce decât după înlăturarea jugului turcesc.

După 1875, dezvoltarea industriei autohtone va fi și mai stinjenită prin încheierea convenției comerciale cu Austro-Ungaria. Convenția comercială a fost impusă de moșieri; aceștia fiind interesați să-și găsească un plasament sigur și avantajos pentru cerealele lor, în Imperiul austro-ungar, fără a plăti măcar taxe vamale. În schimb, majoritatea produselor industriale austriace, fiind de asemenea scutite de orice taxe vamale, invadăază piețele noastre, concurează produsele românești, dând o grea lovitură industriei naționale. De aceea, burghezia, lovită în interesele ei, s-a opus categoric la semnarea convenției. La dezbatările din Cameră, deputații liberali, în frunte cu M. Kogălniceanu, critică vehement articolele convenției². A doua zi după votarea convenției, „Rominul”, ziarul liberalilor, apare în doliu, scriind pe prima pagină: „Ieri 29 iunie s-a înfipt cuțitul pînă în mină în pîntecetele României; corpul ei, palpitînd încă, fu imbrîncit la picioarele contelui Andrassy... camera a votat actul prin care se da d-lui Andrassy în posesiune comerțul țării și industria țării...”³.

Cei zece deputați liberali, în urma votării convenției, demisionează demonstrativ și împreună cu alii fruntași politici formează aşa-zisa „coalition de la Mazar Pașă”, pentru a duce lupta de răsturnare a guvernului conservator pe căi extraparlamentare. Această coaliție va prelua conducerea guvernului în primăvara anului următor (1876), dar nu va putea împiedica punerea în aplicare a convenției⁴.

În preajma războiului de independență, România se găsea pe drumul dezvoltării capitaliste – o dezvoltare lentă în care agricultura constituia principala ramură a economiei naționale. Producția agricolă era dată de țărăniminea care, în marea ei majoritate, muncea din răsputeri pentru a-și achita obligațiile contractate cu moșieri și pentru a-și plăti datorile față de fisc. Se practica o cultură extensivă, mașinile fiind foarte puțin folosite pe moșile boierești. Țărani aveau unelte și mai rudimentare. La 600 000 de gospodării țărănești, în 1873, existau 223 496 de pluguri, din care numai 37 661 erau în întregime de fier⁵.

Reforma agrară din 1864 a contribuit la dezvoltarea capitalismului, dar n-a dus la înlăturarea completă a relațiilor feudale, deoarece repartiția pămînturilor a rămas și pentru viitor favorabilă moșierimii. Nu toți țărani îndreptățiti au primit pămînt, iar din suprafața arabilă

¹ Documente privind istoria României. Războiul pentru independentă, vol. I, partea I, p. 274–275.

² Memoriile regelui Carol I, VIII, Ed. Universul, p. 18.

³ Vezi C. Bacalbașa, *București de altă dată*, vol. I, Buc., 1927, p. 151.

⁴ Memoriile regelui Carol I, p. 55.

⁵ V. Maciu, *Țărăniminea în România în ajunul războiului de independentă*, în „Studii”, 1955, nr. 3, p. 36.

ă ţării, de 9 905 180 ha¹, mai mult de jumătate a rămas în mîna moşierilor. Țărani fără pămînt, cu pămînt puțin sau prost erau nevoiți a se învoia cu moșierul sau cu arendașul acestuia, conform legii tocmelilor agricole, pentru a primi pămînt de lucru și a-și putea întreține astfel viața și familia. Cu alte cuvinte, țărani clăcași, eliberați teoretic de îndatoririle față de proprietar, fiind siliți să-și angajeze din nou munca în condiții dezavantajoase, în fapt nu vor scăpa de exploatarea moșierească. Țărani își afișau că deși sunt considerați proprietari, ei o duc mai greu decât atunci cînd erau clăcași². Ion Ionescu de la Brad scrie la 11 februarie 1876 că soarta țăranielui „e mai rea decât la 1848”, deoarece are dări mai multe, iar exploatatorii „lăsă pieritor de foame cu ogoarele în paragină și fără milă îi ia munca ce a robit-o prin bani și îl stoarce sub umbra legii pentru tocmele agricole”³.

Invoielile, fiind la discreția proprietarilor, conțineau clauze aspre pentru țărani. În afară de aceasta, de multe ori moșierii plăsmuiau, cu concursul primarilor, învoieri false, și atunci țărani – cu toată împotrivirea lor – trebuiau să le muncească exploatatorilor un număr de zile în plus⁴.

Aparatul administrativ, fiind însărcinat de guvern să dea concurs moșierilor la încheierea tocmelilor agricole, se punea cu totul la dispoziția acestora. Organele represive, călărașii și dorobanții, intrau în funcțiune și, unde nu izbutea promisiunea, izbutea forță. Astfel, pe lîngă condițiile grele de muncă, pe lîngă încelăzătorii, se adăugau arestările și torturile cu ajutorul căror țărani erau siliți să încheie învoieri agricole favorabile moșierilor sau să-și achite unele obligații inserate în contracte de muncă false⁵.

Cu toate că țăraniii munceau vara întreagă să se achite de obligațiile față de fisc și moșier, toatălina, ieșind tot datori, trebuiau să-și vîndă forță de muncă pentru anii următori. În legătură cu această situație de mizerie a țărănimii noastre, revoluționarul Nicolae Zubcu Codreanu, plin de mihiere, scria, în primăvara anului 1877, următoarele: „Nici un proletar în Europa nu își are munca vîndută cu cinci ani înainte. La noi, enormă majoritate, 90% din improprietăți, și-au vîndut pe 4–5 ani înainte toată munca căt o pot face în timpul priințios al agriculturii. Dintr-o sută de gospodari țărani, mai ales cei improprietăți, abia 15 își plătesc dăurile, fără a fi siliți sau să-și vîndă pămîntul cu care au fost improprietăți, sau vitele trebuințioase agriculturii, sau munca mîinilor pe cite 4–5 ani înainte”⁶.

Guvernul nu se îngrijea nici de asistența sanitară a țărănimii. Spitale erau puține⁷; medici nu erau în toate plășile și nu se alocau fonduri pentru medicamente⁸.

¹ P. S. Aurelian și Al. Odobescu, *Notice sur la Roumanie*, p. 41.

² Mai mulți țărani din Teleorman se plâng Ministerului de Interne, la 3 octombrie 1875, că în baza unui „Inseris mincinos”, proprietarul și autoritățile îi persecută mai rău decât atunci cînd erau „robi sub nume de clăcași” (*Documente privind istoria României...*, vol. I, partea I, p. 136).

³ „Telegraful”, din 11 februarie 1876.

⁴ La 28 mai 1875, locitorii din Dărabani arată Ministerului de Interne că moșierul Cimara, de acord cu autoritățile administrative, îi obligă să muncească pe temeiul unor acte false (*Documente privind istoria României...*, vol. I, partea I, p. 63).

⁵ La 15 aprilie 1876 țărani din Podu Grosului (Mehedinți) se plâng Ministerului de Interne că sunt maltratați de autorități pentru a se învoia cu arendașul în condiții care nu le convin (*ibidem*, p. 175; vezi și p. 57, 59, 172).

⁶ La 17 martie 1876, locitorii comunei Birza (Romanați) reclamau Ministerului de Interne următoarele: „Prinuarul ne sălăște a primi învoiala cu arendașul pentru patru ani viitor, fără voia noastră... vă rugăm respectuos dați ordine a ne libera de această învoială silită, de această nouă clăciure” (*ibidem*, p. 172). Vezi și documentele de la p. 59, 99, 158, 164, 175, 209, 211, 236).

⁷ *Ibidem*, p. 250.

⁸ C. I. Istrati, *O pagină din istoria contemporană a României*, Buc., 1880, p. 141.

⁸ *Ibidem*, p. 140.

Trăind în locuințe insalubre¹, prost îmbrăcați și prost hrăniți², fără asistență sanitată, nu e de mirare că țărani erau nedezvoltăți fizicește³, mereu bolnavi⁴, iar mortalitatea în anii dinaintea războiului depășea cu mult natalitatea la sate⁵. Cauza principală a suferințelor țărănilor — conchide în mod just un martor ocular — „este reaua lor stare economică”⁶.

În preajma războiului se întâiesc frământările în rîndul țărănimii. Unii țărani își părăsesc satele⁷, alții se răzbună pe asupratori⁸, iar alții se răzvrătesc în masă⁹. În anul 1876 se cunoște foarte multe răzvrătiri țărănești, în județele: Prahova, Ilfov, Romanați și Teleorman, care înfricoasă să pe exploataitori făcându-i să bată în retragere¹⁰.

Liberalii, în manifestul electoral din primăvara anului 1876, promit desfășurarea învoielilor agricole¹¹, a prestațiilor județene și a poliției rurale. După alegeri, Camera, compusă în majoritate din radicalii lui C. A. Rosetti (care este ales președintele ei), arată — la 10/22 iulie 1876 — în răspunsul la mesaj — că a primit „cu o deosebită plăcere anunciu unei reforme în ceea ce privește prestațiunile în natură devenite un flagel pentru clasa cea mai numeroasă și mai interesantă a țării. Sperăm însă — continuă deputații — că aceasta este numai cel dinte pas spre alte reforme tot așa de urgente și cari se reportă la aceeași clasă, de la realizarea căreia atrină viitorul iubitei noastre patrie”¹².

Aceasta denotă că unii reprezentanți ai aripei de stînga a liberalilor au avut, cel puțin inițial, intenția să ușureze soarta țărănilor. Timpul a arătat însă că promisiunile, chiar dacă n-au fost complet date uitării, ele n-au fost puse în practică aşa cum se anunțase inițial.

În unele locuri, liberalii — pentru a-i intimida pe moșieri — au tolerat răzbunările țărănilor asupra foștilor primari conservatori sau chiar a unor moșieri și arendași¹³.

La 27 octombrie 1876 Ministerul Finanțelor¹⁴ trimite o circulară prefectilor pentru improprietărirea ținătorilor și a celorlalte categorii de săteni în drept, conform art. 5 și 6 din Legea rurală de la 1864. De ce s-a dat această circulară tocmai după înțelegerea care a avut loc la Livadia și nu pînă atunci? Explicația o putem găsi în scopul urmărit de guvern; burghezia, prin această manevră, urmărea să cîșteje țărănamea, să-o calmeze, să-o folosească pentru interesele ei de clasă și totodată legă strîns promisiunea de improprietărire de războiul care urma să aibă loc. Conform circularei, în fiecare județ se formau comisii care întocmeau statistică de cei care urmău a fi improprietăriți, iar țărani tălmăceau aceasta în sensul

¹ C. I. Istrati, *op. cit.*, p. 250.

² *Ibidem*, p. 225 și 234.

³ La 1874 comisia însărcinată cu recrutarea tinerilor pentru armată, în jud. Vilcea, face o tristă constatare: din 1890 de tineri examinați medical, n-au putut fi încorporați decît 549, adică mai puțin decît o treime. Restul au fost: scutiji prin lege 745, respinși pentru că n-aveau înălțimea cerută (1,57) 160, respinși pentru infirmități 327 și respinși pentru debilitate fizică 109 (*ibidem*, p. 117).

⁴ Doctorul C. I. Istrati scria cu durere că fără asistență necesară „comunele noastre rămîn ceea ce sunt, niște vaste spitale cu boale cronice” (*ibidem*, p. 141).

⁵ *Documente privind istoria României...*, vol. I, partea I, p. 520.

⁶ C. I. Istrati, *op. cit.*, p. 355.

⁷ *Documente privind istoria României...*, vol. I, partea I, p. 77. Vezi și „Monitorul oficial” din 13/25 iunie 1875.

⁸ În februarie 1875 prefectul jud. Dolj raportează Ministerului că opt țărani din comuna Valea Stanciului „sunt omoritorii lui Carianopol, proprietarul moșiei Grecești” (*Documente privind istoria României...*, vol. I, partea I, p. 48. Vezi și p. 201).

⁹ *Ibidem*, documentele de la p. 166, 193, 196, 197, 201, 208 și a.

¹⁰ „Timpul”, din 18 septembrie 1876.

¹¹ *Documente privind istoria României...*, vol. I, partea I, p. 198.

¹² Documentul original în posesia autorului.

¹³ V. Maciu, *Țărănamea din România în ajunul războiului de independență*, în „Studii”, 1955, nr. 3, p. 44.

¹⁴ *Documente privind istoria României...*, vol. I, partea I, p. 256–262.

dorit de ei — improprietărire generală — și nu-i exclus ca și comisiile respective să fi lăsat să se înțeleagă acest lucru. Un contemporan scria mai tîrziu : „Guvernul a recurs la o manevră. El a făcut cunoscut în toate satele că pământurile vor fi date celor ce vor lua parte la război. Această știre s-a răspândit în toată țara ca un val de praf”¹. Indiferent însă de scopul inițial al guvernului, circulara a servit în mod demagogic liberalilor în preajma războiului și a alimentat speranța țărănimii că după victorie va primi și pămîntul mult așteptat. Această demagogie liberală este atestată și de multe mărturii². Faptul însă că s-a promis pămînt țărănilor la 1877 nu scade cu nimic valoarea eroismului acestora pe cîmpul de luptă.

★

În timpul acesta, dezvoltarea capitalistă a Imperiului otoman intensificindu-se în regiunile locuite de popoare subjugate a contribuit la dezvoltarea mișcărilor naționale în Balcani. Aici, marii proprietari și funcționari erau musulmani, iar burghezia ce se dezvolta era, în mareu ei majoritate, formată din creștini. De aceea, contradicțiile naționale și religioase contribuiau la ascuțirea contradicțiilor de clasă și invers.

Turcia e atrasă tot mai mult în orbita capitalismului mondial și prin aceasta, dependența ei față de statele vest europene se accentuează. Aceste puteri — fiind direct interesate să cîștige influență în Turcia — să-și plaseze capitalurile — luptă să mențină integritatea Imperiului otoman, în timp ce popoarele din imperiu luptă din răsputeri pentru eliberarea națională. Răscoalele din Bosnia și Herțegovina, provocate de abuzurile și impozitele excesive turcești, au dat un mare impuls mișcărilor de eliberare națională în Bulgaria, Serbia, Muntenegru și Grecia. În urma masacrelor turcești din 1875 și 1876, marile puteri europene intervin sub pretextul „apărării creștinilor”³. Amestecul lor însă a înăsprit situația și a scos la iveală și contradicțiile serioase ce existau între puteri în problema orientală.

Tarismul, pentru a-și întări dinastia Romanovilor și a potoli spiritul revoluționar din societatea rusă⁴ — pe plan intern — și „pentru a asigura Rusiei o influență preponderentă

¹ Frédéric Damé, *Histoire de la Roumanie contemporaine*, Paris, 1900, p. 285. Autorul scrie în continuare că la primirea acestei vesti, „sufletul țărănimii a tresărit și fu o bucurie în toate bordeiele” (*ibidem*).

² Cu ocazia căderii Plevnei, cînd cetățenii capitalei manifestau în fața casei lui C. A. Rosetti, acesta le-a spus să fie stăruitorii că mai este o Plevnă internă, aceea a libertății („Rezboiul”, din 1 decembrie, 1877).

Un alt contemporan al evenimentelor, G. Munteanu, publicind la 1882 *Opt scrisori către țărani*, se adresează țărănlui cu următoarele cuvinte: „Cînd te-au luat de la plug mai marii tăi și-ai dat arma în mînă și ți-ai zis: mergi pentru desrōbire, scapă pe bulgari de turci care sunt asuprîtori, vei intra în căminu-ți trufaș, învingător și-ți vom da pămînturi. A suflat vîntul și cuvintele cele frumoase le-a luat și tu ai rămas tot ce ai fost”.

La 3 februarie 1882, în ședința Camerei, Ion Ionescu de la Brad arăta deputaților că trebuie să țină seamă de cererile țărănilor pentru pămînturi. El își încheie discursul prin cuvinte semnificative: „... cu vorbe late nu se termină lucru: cine făgăduiește trebuie să împlinească” (Radu Rosetti, *Acte și legiuiri*, seria a II-a, vol. I, Ploiești, 1907, p. 80).

În timpul răscoalei din 1888, comandanții detășamentelor militare care le-au reprimat au fost nevoiți să constate cauzele ce i-au determinat pe țărani să se ridice. În memoriu colonelului I. Algiu se arată că speranța țărănilor de a dobîndi noi pămînturi a fost întreținută de cei care vrăiau să se servească de ei în scopuri politice: „chiar statul a ridicat această chestiune cu ocazia războiului din 1877”. Același lucru îl constată și colonelul Iacob N. Lahovari (Vasile Kogălniceanu, *Chestiunea țărănească*, p. 1–12).

Tot în acest sens pledează și celebră scrisoarea a țărănilor răsculați de la 1888 și închiși în penitenciarul Văcărești. Aceștia arată că au așteptat zece ani după întoarcerea din campanie să fie improprietăți, aşa după cum le spunea, „în față inamicului, domni șefi superiori”, dar au luptat și au răbdat în zadar, căci pămînt n-au primit (M. Roller, *Documente privind răscoala țărănilor din 1888*, p. 527).

³ *Istoria modernă*, partea a II-a, fasc. III, p. 45 (curs tradus din limba rusă).

⁴ P. C. Fortunatov, *Războiul din 1877–1878 și eliberarea Bulgariei*, p. 32.

asupra popoarelor balcanice”¹ — pe plan extern — se hotărăște să intervină activ în sprijinul popoarelor balcanice. Deși țarismul avea scopuri expansioniste — apropierea de Sfârștori — lupta Rusiei va avea un conținut obiectiv progresist, ducând la eliberarea națională a popoarelor balcanice. După ce Rusia reușește să câștige neutralitatea Austro-Ungariei, războiul cu Turcia devine iminent.

★

În timp ce popoarele din sudul Dunării se ridicaseră la luptă pentru scuturarea jugului otoman, România era într-o continuă frântuire politică din cauza pozițiilor contradictorii pe care se situau diferențele clase sociale și grupări politice față de situația internă și mai ales față de evenimentele din Balcani.

Încă de la sfîrșitul lunii noiembrie 1875, guvernul conservator, presidat de Lascăr Catargi (care deținea puterea din 1871), își concretizează atitudinea față de luptele de eliberare din Balcani printr-o declarație de neutralitate. Senatul — în răspunsul la mesaj — precizează și el că „în fața evenimentelor ce se petrec în țările de peste Dunăre, țara are voința statornică de a stăruī în poziția sa de neutralitate”².

Tot în noiembrie, consulul general al Rusiei la București, Zinoviev, a întrebăt guvernul ce atitudine va adopta România în viitoarea criză orientală. „În multe consilii de miniștri din ultimele săptămâni ale anului 1875 — scrie Titu Maiorescu — am discutat asupra gravei întrebări și asupra gravei răspunderi... rezultatul a fost inacțiunea. A predominat vechea idee a neutralității”³.

Agenții guvernului, acreditați pe lîngă cabinetele străine, afirmau categoric că „noi suntem mulțumiți de situația în care ne găsim”⁴.

E caracteristică în acest sens atitudinea lui C. Esarcu, agentul diplomatic al României la Roma, care declară ministrilor italieni, în octombrie 1875, următoarele: „România n-are nici un interes de a vedea dizolvîndu-se Imperiul otoman... Mai mult ca oricine, guvernul din București invocă legalitatea și tractatele... Legătura intr-adevăr legală ce ne unește cu Imperiul otoman, adică plata unui subsidiu anual tezaurului sultanului nu căutăm a o rupe”⁵.

Moșierimea conservatoare, temindu-se de înarmarea poporului, se aşază în fruntea acțiunii de izolare a României de lupta dusă de popoarele balcanice împotriva Turciei.

Peste linia aceasta oficială, chiar în parlamentul țării predominant de conservatori, s-au ridicat voci care au cerut să nu se reducă bugetul Ministerului de Război, să se înzestreze armata, deoarece „nu putem sta în amortire și nepăsare” față de suferințele popoarelor balcanice. Deputatul D. G. Meitani cere ca armata să fie gata pentru o colaborare activă cu creștinii de peste Dunăre, deoarece ne leagă „aceleași speranțe”⁶.

Cînd evenimentele din Balcani se precipită, guvernul conservator trimite o notă circulară către agenții din străinătate prin care le cere să explică guvernelor pe lîngă care sunt acreditați că România a fost silită de împrejurările de peste Dunăre să facă unele pregătiri militare pentru a-și face respectată neutralitatea în cazul unei intervenții din afară. Lascăr Catargi strecură în această circulară și ideea potrivit căreia „în cazul cînd Turcia s-ar prăbuși în luptele cu

¹ *Istoria modernă*, partea a II-a, fasc. IV, p. 5.

² *Documente privind istoria României...*, vol. I, partea a II-a, p. 57.

³ Titu Maiorescu, *op. cit.*, p. 82.

⁴ R. V. Bossy, *Politica externă a României între anii 1873—1880*, anexa XXI, p. 125, Buc., 1928.

⁵ *Ibidem*, p. 124. La 12 noiembrie 1875, cu același cinism, C. Esarcu susținea că rasele slave din sud au tot interesul să vadă descompunerea Imperiului otoman „unele pentru a scutura un jug nesuferit, altele pentru a-și augmenta teritoriul. România nu se află în nici unul din aceste cazuri”.

⁶ Vezi „Monitorul oficial” din 4 decembrie 1875, p. 6314—6318.

populațiile creștine din imperiul său", România ar trebui să nu mai plătească nimănui tribut și să devină liberă¹. Era o timidă încercare de a afla atitudinea marilor puteri în cazul cind România ar fi nevoită să părăsească politica de neutralitate și eventual s-ar proclama independentă.

Si celelalte guverne care s-au perindat la cîrma țării din martie 1876 pînă în aprilie 1877 (deși în unele predominau radicalii) au făcut declarații de neutralitate². Unele acțiuni, mai curajoase – ca de pildă memorialul lui Kogălniceanu din 15 iunie sau circulara din 24 iulie 1876³ – îzbindu-se de împotrivirea Turciei și a puterilor apusene, au dovedit încă o dată că independența României nu poate fi obținută decît pe calea armelor. Însă, deși s-a constatat că toate acțiunile diplomatice menite să ducă la obținerea independenței pe cale pașnică cu concursul marilor puteri – drept răsplătă pentru neutralitatea păstrată – au fost infructuoase, iar Rusia ne cerea colaborarea și convenția de trecere prin țară, guvernul liberal, condus de Ion C. Brătianu, perseveră încă, la conferința de la Constantinopol din ianuarie 1877, ca statele europene să ne garanteze neutralitatea. Se urmărea deci ca armatele ruse să nu fie lăsate să treacă prin țara noastră în drum spre Balcani și aceasta tocmai în perioada când devenise clar că războiul alături de ruși e singura cale ce ne-ar putea aduce înălțarea jugului otoman. Politica de neutralitate – având de altfel și unele antecedente⁴ – nu era obiectiv necesară. Ea a fost mai curind indicată de diplomația apuseană interesată în menținerea Imperiului otoman.

Mihail Kogălniceanu recunoaște mai tîrziu (aprilie 1877) că politica de neutralitate a fost dusă „cu prețul celor mai mari sacrificii”⁵.

Numai după ce marile puteri europene au refuzat să garanteze României neutralitatea, burghezia a început să se gindească mai serios la război și, cu unele rezerve, la cooperarea cu Rusia. Chiar și acum miniștrii liberali : N. Ionescu și D. A. Sturdza⁶ luptau din răsputeri împotriva războiului și a înțelegerii cu Rusia.

Cu toate că în octombrie 1876 avusese loc înțelegerea de la Livadia, Carol și I. C. Brătianu amînau mereu semnarea convenției de trecere învoind diferite motive⁷. La 26 decembrie 1876, marele duce Nicolae scrie țarului că „pînă în prezent convenția încă nu a fost semnată, că principalele Carol deși în vorbe promite să sprijine trecerea armatei noastre, însă refuză categoric să lupte alături de noi”⁸. Carol, după ce primi și consumămintul lui Bismark, la 16 ianuarie, credea că se poate semna convenția, dar I. C. Brătianu pretextă nevoie de a „pregăti, opinia publică” (care, în treacăt fie zis, era mai pregătită și mai binevoitoare decît unii miniștri), apoi era de părere să se aştepte chiar izbucnirea războiului⁹, și în cele din urmă ceru ca toate plătile să fie făcute, de către ruși, în aur¹⁰.

Cind și acest deziderat i se împlini, el se încovi ca ministrul de externe, Kogălniceanu, să semneze, la 4 aprilie 1877, în numele guvernului, convenția cu Rusia.

¹ *Documente privind istoria României...*, vol. I, partea a II-a, p. 66.

² *Ibidem*, p. 140, 144, 145, 148, 520, 536 §. a.

³ *Ibidem*, p. 195 și 301.

⁴ În anii 1867 și 1868, Carol I refuzase de asemenea să se angajeze la luptă alături de sârbi, greci, bulgari și muntenegreni pentru scuturarea jugului turc (N. Iorga, *op. cit.*, p. 30-31).

⁵ *Documente privind istoria României...*, vol. II, p. 122.

⁶ Sturdza cerea reducerea la jumătate a bugetului Ministerului de Război pentru anul 1877.

⁷ *Memoriile regelui Carol I*, IX, p. 5 și 15.

⁸ *Culegere de materiale cu privire la războiul rusuo-turc în anii 1877-1878, în Peninsula Balcanică*, Petersburg, 1902, vol. 14, p. 22. Vezi și „*Bulletin de l'Institut du sud-est européen*”, III, p. 140.

⁹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 62. Vezi și „*Bulletin de l'Institut du sud-est européen*”, III, p. 140.

¹⁰ *Memoriile regelui Carol I*, p. 44.

Atitudinea de expectativă și de prudență a guvernului liberal era determinată în mare măsură și de faptul că marile puteri apusene erau potrivnice convenției cu Rusia și înarmării noastre.

Încă din ianuarie 1877, ministrul de externe al Angliei făcea presiuni asupra țării noastre ca să nu se angajeze în lupta împotriva turcelor.

Agentul diplomatic la Paris — Ștefan Șendrea — scria la 9 ianuarie: „Lordul Derby mi-a răspuns că cunoaște simpatiile noastre pentru Europa occidentală, știe că n-am făcut nici o convenție cu Rusia și ne îndeamnă nici să nu facem, căci altfel ne-am pierde simpatia puterilor garante”¹. Pentru a face pe placul acestor puteri (în special al Angliei), guvernul demobilizează în ianuarie 1877 o parte din armată și trimite rezerviștii la vatră. După cum era și de așteptat, la 10 februarie, Ștefan Șendrea relata Ministerului de Externe al României: „Lordul Lyons mi-a exprimat plăcerea ce a avut de a afla că guvernul nostru a trimis rezervele, ce erau concentrate, în căminurile lor”².

De altfel, miniștrii englezi declaraseră și în 1876 că România este garantată numai ca parte integrantă a Imperiului otoman, iar „ca stat independent puțin fi importă de este sau nu o Românie”³.

Franța a avut față de revendicările naționale a' e poporului român o atitudine de expectativă, iar Austro-Ungaria, o poziție apropiată de cea engleză. Apărind la sprijinul Franței, aceasta ne-a afirmat că „nu poate lua nicio inițiativă în politica ext. ruă” pentru a nu trezi bănuieri Germaniei⁴. Austro-Ungaria ne-a cerut să nu luptăm împotriva Porții Otomane, ci să-i lăsăm pe turci să ne ocupe Calafatul; pe drept cuvînt declară M. Kogălniceanu, la 7 mai 1877, că Austro-Ungaria ne e ostilă⁵.

Germania a avut o atitudine schimbătoare, condiționată de efectuarea de către România a unumitor plăți către consorțiul Stroussberg-Bleichröder⁶.

Singură Rusia, prin permanenta ei politică antiotomană — determinată, pe de o parte, de interesele expansioniste ale țarismului și claselor dominante, iar pe de altă parte, de curentul opiniei publice favorabil creștinilor asupriți din Balcani — a grăbit în ultimă instanță desfășurarea evenimentelor istorice care au dus la eliberarea popoarelor balcanice de sub turci, implicit la cucerirea independenței naționale a României. Și într-adevăr, Poarta otomană, respingând protocolul de la Londra — care cuprindea o serie de reforme în favoarea popoarelor balcanice — la 12 aprilie 1877 Rusia îi declară război.

Lenin, caracterizând unele războaie din a doua jumătate a secolului al XIX-lea — printre care și pe cel din 1877 — arată că „principalul conținut al fenomenelor istorice” din acel timp „l-au constituit mișcările burghezo-naționale sau „spasmele” societății burgheze care se eliberează de feluritele forme de feudalism”⁷.

În altă parte, vorbind despre legitimitatea istorică a mișcărilor naționale, precizează că „trezirea maselor din somnul lor feudal, lupta împotriva oricărei asupriri naționale, pentru suveranitatea poporului, pentru suveranitatea națiunii este progresistă”⁸.

Față de această acțiune progresistă, față de acest război just de eliberare națională, nu toate clasele și păturile sociale românești au avut o atitudine patriotică. Unele afirmau că doresc independența României dar nu sunt pentru războiul alături de popoarele din sudul Dunării sau alături de ruși.

¹ Documente privind istoria României ..., vol. II, p. 24.

² Ibidem, p. 58

³ Ibidem, vol. I, partea a II-a, p. 82. Vezi și vol. II, p. 10, 156, 92.

⁴ Ibidem, vol. II, p. 52.

⁵ Ibidem, vol. II, p. 623.

⁶ Ibidem, vol. II, p. 629 și 137, 151, 206.

⁷ V. I. Lenin, Opere, vol. 21, Ed. P. M. R., 1952, p. 134.

⁸ Ibidem, vol. 20, p. 19.

Moșierimea în general — indiferent dacă făcea parte din partidul conservator sau liberal¹ — spera că drept răsplătit pentru poziția antirăzboinică va primi în viitor „în dar” independența României de la puterile garante. Or, mersul evenimentelor demonstrelor eficient că această speranță alimentată ani în sir rămânea și mai departe un simplu deziderat, și că singura posibilitate de a dobândi, în acel timp, independența era, pentru România, cucerirea ei prin arme — adică războiul împotriva Porții otomane. Calea armelor fiind de către singura poziție justă, chestiunea nu trebuie pusă: cine era pentru sau contra independenței, ci: cine era pentru sau contra războiului; implicit care erau elementele progresului și care ale reacțiunii. Atitudinea moșierilor se datora și faptului că ea nu voia să pună arme în mîna maselor țărănești, temându-se că nu cumva în felul acesta să se aducă vreo știrbire relațiilor feudale sau marii proprietăți. Teama aceasta este concluzionată exprimată în Cameră de moșierul liberal D. A. Sturdza: „Într-o situație grea, dificilă de astăzi — spunea el — armata poate să ne încurce, să ne silească a face lucruri care nu avem să le facem, care sunt contrarii intereselor noastre”². Pe această linie ostilă participării la război, linie potrivnică intereselor naționale, se situează și declarațiile reprezentanților moșierilor la consiliul de coroană din 1 aprilie 1877, cînd Dimitrie Ghica și A. G. Golescu cer ocuparea României de armatele habsburgice, iar C. Bosianu, M. Costache Iepureanu și I. Ghica cer trecerea liberă și pentru ruși și pentru turci, adică transformarea țării noastre în teatru de război³. Unele elemente ale burgheziei erau de asemenea împotriva războiului și împotriva convenției cu Rusia. N. Ionescu — de exemplu — demisionează de la Ministerul de Externe, nevoind să semneze convenția, iar la 9 mai, cînd Camera proclamă independența de stat a României, el se abține de la vot⁴.

Burghezia, în mareea ei majoritate, interesată în prosperarea industriei și comerțului, dorea să înlăture piedicile pe care suzeranitatea otomană le ridica în calea dezvoltării pieței interne. Pe lîngă faptul că vroia să folosească independența pentru realizarea scopurilor ei de clasă, consideră totodată că ieșirea din criza financiară existentă nu era posibilă decât prin război. Pentru a ne da seama că burghezia voia războiul pentru a-și redresa afacerile ei, e suficient să dăm cîteva rînduri dintr-o însemnatare de la 16 octombrie 1876: „Aici toți sunt contra turcilor și spiritul public începe să fie războinic. Fiecare gorean să se hotărască lucrurile la un fel, căci starea actuală e ruina noastră: toate afacerile stau pe loc din cauza marii lipse de bani. Case de bancă solide își incetează plășile și societățile noastre financiare se luptă cu moartea. Toți spun că dacă nu au nimic să fie cel puțin război”⁵. V. I. Lenin sustine că „principala clasă care a participat” la războaiele din a doua jumătate a secolului al XIX-lea incluzând și pe cel din 1877 și care „a putut să lupte cu o copleșitoare forță împotriva instituțiilor feudalo-absolutiste, a fost burghezia”. În continuare, Lenin precizează că „în diferite țări, această burghezie, reprezentată prin producători de mărfuri avuți, era într-un grad diferit progresistă...”⁶.

Din cauză că clasa muncitoare, după cum am menționat, era puțin numeroasă, neorganizată și nu avea o conștiință limpede de clasă (era încă o clasă în sine, nu pentru sine) și după revoluția din 1848 tot burgheziei și rămînea sarcina de a conduce lupta pentru cucerirea independenței naționale, deși ea nu mai era o clasă revoluționară. Trăsăturile progresiste ale burgheziei sunt treptat înlocuite prin reforme, prin compromisuri. Cu toate acestea ea a putut fi în fruntea luptei antiotomane, deoarece interesele de clasă ale ei corespundeau cu dorința

¹ I. Ghica, D. A. Sturdza, D. Brătianu și alții erau moșieri liberali.

² Documente privind istoria României..., vol. I, partea I, p. 412.

³ Ibidem, vol. II, p. 100—102.

⁴ Titu Maiorescu, op. cit., p. 123.

⁵ Memorile regelui Carol I, vol. VIII, p. 88.

⁶ V. I. Lenin, Opere, vol. 21, Ed. P.M.R., 1952, p. 134.

de libertate națională a maselor. Burghezia caută să folosească lupta antiotomană pentru a-și consolida pozițiile economice și politice — recte pentru a se statornici la guvern. Tot pentru a-și întări poziția economică, burghezia, renunțând la unele deziderate proprii, nu s-a sfii să cadă — încă de pe timpul domniei lui Al. I. Cuza — la înțelegere cu moșierimea, înțelegere făcută pe spinarea maselor populare. La 1877, însă, asperitățile dintre burghezie și moșierime se accentuau mereu. Moșierimea conservatoare sau liberală, profitând de conjunctura internațională nefavorabilă unei schimbări de atitudine în politica externă a României, căuta să folosească toate stîngăcările burgheziei liberale pentru a o înlătura de la guvern. La aceste considerente adăugindu-se și faptul că ea nu era o clasă pe deplin unitară, avem explicația poziției oscilante a reprezentanților burgheziei în perioada neutralității. Brătianu șovăie chiar și după înțelegerea de la Livadia din octombrie 1876. El mărturisea în Cameră, la 17 aprilie 1877, că a dorit și a sperat ca războiul să nu aibă loc, că a acceptat convenția cu Rusia numai după ce toate puterile au refuzat să ne garanteze neutralitatea¹.

Aripa de stînga a liberalilor, adică gruparea radicală în frunte cu C. A. Rosetti, N. Fleva, Candiano Popescu, Stolojan, I. Cîmpineanu, Gr. Serurie, Eugeniu Carada și.a., prin presă și întruniri, au determinat în mare măsură guvernul liberal să ia o atitudine hotărîtă, să voteze convenția, să rupă legăturile cu Poarta, să proclame independența și în cele din urmă să ia parte activă la război. Alături de C. A. Rosetti, M. Kogălniceanu — chemat din nou la conducerea Ministerului de Externe — cu multă elocvență a apărat toate aceste acte de atacurile reprezentanților moșierimii² în Cameră și Senat. Convenția cu Rusia a fost de asemenea susținută în Cameră și Senat printr-o lungă pledoarie și de primul ministru I. C. Brătianu. Făcind abstracție de frazeologia uneori patriotardă și demagogică a reprezentanților aripei de stînga, a „roșilor” — cum erau numiți — acțiunea lor e pozitivă. Rosetti, în special, a scris cu entuziasm în presa vremii cerînd proclamarea independenței. „Romînul”, ziarul lui Rosetti, influență intelectualitatea și în special masele orășenești și reflecta totodată poziția lor. În coloanele lui, nu o dată erau criticați și membrii guvernului dacă nu erau destul de activi și de hotărîți. Ca și Kogălniceanu, C. A. Rosetti se va menține pe o linie progresistă. Conformindu-ne indicației leniniste, trebuie să judecăm aceste personalități istorice, nu după ceea ce „n-au dat... în comparație cu cerințele contemporane, ci după ceea ce au dat nou în comparație cu predecesorii lor”³.

Întelectualitatea, muncitorimea⁴, țărâniminea, mica burghezie au avut o atitudine patriotică față de evenimente în tot timpul războiului; ele au fost la înălțimea cerințelor naționale, făcind cele mai mari sacrificii.

După intrarea armatelor ruse în țară, turci încep să bombardeze orașele noastre și să facă incursiuni de pradă pe malul stîng al Dunării. Față de aceste bombardamente și jafuri turcești, opinia publică românească cerea proclamarea independenței țării și începerea războiului împotriva Porții. La 28 aprilie 1877 aflăm, dintr-un raport al agentului Austro-Ungariei în București, că nemulțumirea maselor față de pasivitatea conducerii a luat proporții mari.

¹ „Romînul”, din 21 aprilie 1877.

² D. A. Sturdza, P. P. Carp, M. Costache Iepureanu, V. Boerescu, Blarenberg, N. Ionescu, Pantazi Ghica, G. Danielopolu și.a. au combătat fie convenția, fie ruperea legăturilor cu Poarta. M. Kogălniceanu răspunde interpellării lui D. A. Sturdza, că „nu frica ne face să votăm această convenție, ci patriotismul” („Romînul”, din 20 aprilie 1877).

³ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 21, Ed. P.M.R., 1952, p. 173.

⁴ Cercurile socialești înființate de Zubcu Codreanu, cu concursul lui Gherea, Russel, Spiroiu, Stăuceanu și.a., deși erau în general contra vârsărilor de singe, aproba războiul, considerindu-l just. Ziarul „Socialistul” scria la 26 mai 1877: „Azi însă e timpul cînd românii în avîntul și entuziasmul suvenirelor trecute iau armele pentru a-și apăra independența”. Unii dintre membrii acestor cercuri participă voluntari la război pentru a fi de folos acolo unde țara avea nevoie (vezi în acest sens lucrarea lui Gh. Haupt, din „Studii”, II, 1954).

Continuă agitația „cercurilor reprezentanților poporului care tinde la declarații de independență și de război contra Porții. La două lăuniri intime de ieri se pledă în cuvântări pătimășe că poporul român n-ar trebui să lase să-i scape ocazia bine venită de a culege rodul copit al independenței sale politice și în același timp să se apere, cu arma în mână, contra îndrăznelii turcești... De altfel și printul este silit la acest pas... deoarece prestigiul n-ar mai permite... o pasivitate mai îndelungată”¹.

Ca urmare a acestor agitații și a campaniei de presă dusă de ziarul „Românul”, la 29 aprilie se declara starea de război între România și Poarta otomană, iar la 9 mai 1877, în timp ce clădirea Parlamentului era înconjurată de mii de cetățeni din capitală — Adunarea deputaților proclamă independența de stat a țării.

După ce s-a votat independența în Cameră „deputații fraternizau cu tribunele”². Immediat „marea mulțime” care asistase în curtea și pe dealul Mitropoliei „se revărsa spre centrul capitalei”³. Vreo mie de studenți împreună cu negustori și muncitori bucureșteni⁴ arborează drapel și manifestează pe străzi cîntind „Deșteaptă-te române”⁵. Manifestația trece pe la C. A. Rosetti și pe la unii miniștri pentru a-i felicita⁶.

La afilarea acestei mărățe vești, mii de oameni fac manifestație la Craiova⁷ și în multe alte orașe din provincie⁸.

Kogălniceanu, printr-o notă circulară, însărcinează pe agenții noștri din străinătate să explice guvernelor pe lîngă care sunt acreditați că „era de nebiruit mișcarea națională al cărei rezultat a fost proclamarea independenței”⁹.

Proclamarea independenței e descrisă pe larg în lucrarea lui V. Maciu, intitulată : *Cu privire la războiul pentru independența României*. Cred însă că autorul forțează puțin nota în relatarea evenimentului în cauză pentru a reliefa că realizarea lui aparține exclusiv grupării radicale. Se demonstrează că interpelarea radicalului N. Fleva în privința proclamării independenței, cit și răspunsul lui M. Kogălniceanu, fiind urmărite de un numeros public, „nu mai era cu putință să se continue din culise manevrele sotocite abile, menite să întîrzie luarea unei hotărîri clare”¹⁰. Răspunzînd interpelării lui Fleva „acum cînd nu se mai putea ocoli un răspuns neted, M. Kogălniceanu a declarat... că suntem o națiune liberă și independentă”. Ar reieșî, de aici, că atât guvernul cit și M. Kogălniceanu însuși, intenționînd să mai întîrzie lucrările, ar fi fost constrînși de radicali să facă în Adunarea deputaților, la 9 mai, declarația de independență, ceea ce e puțin probabil. În realitate, obiectul interpelării lui Fleva era cunoscut dinainte atât de guvern, cit și de numerosul public care venise special pe dealul Mitropoliei pentru a-și arăta entuziasmul la auzul veștii îmbucurătoare. Totul era pregătit de mai înainte, mai ales că se urmărea să se lege proclamarea independenței de ziua de 10 mai, ziua venirii lui Carol la București. În orice caz, chestiunea aceasta este, cred, discutabilă. Independența proclamată la 9 mai trebuia consfințită și apărătată pe cîmpul de luptă. Se impunea deci participarea la război alături de armatele ruse împotriva turcilor.

¹ Documente privind istoria României..., vol. II, p. 449. Farcy, corespondentul ziarului „Le Constitutionnel”, referindu-se la indignarea bucureștenilor contra turcilor, scria la 9 mai că : „Lumea e hotărîtă la cele mai mari sacrificii pentru a cucerî independența” (N. Iorga, op. cit., p. 91).

² N. Iorga, op. cit., p. 98.

³ C. Bacalbașa, *Bucureștii de altă dată*, vol. I, Buc., 1927, p. 192.

⁴ N. Iorga, op. cit., p. 98.

⁵ C. Bacalbașa, op. cit., p. 192.

⁶ „Românul”, din 13 mai 1877.

⁷ N. Iorga, op. cit., p. 99.

⁸ „Românul”, din 12 mai 1877.

⁹ *Memorile regelui Carol I*, vol. IX, p. 96.

¹⁰ „Studii”, nr. 4, 1957, p. 122—123.

După ce armatele ruse ajunseseră la Dunăre, guvernul român se oferi pentru o cooperare militară la sud de Dunăre pe o bază proprie de operații în apropierea Plevnei. Țarul și cancelarul Gorceakov, pentru a evita viitoarele complicații internaționale, refuzără oferă² de colaborare. Diplomația țaristă, pe lîngă faptul că nu voia să aibă nici un fel de obligații față de România, subaprecia și valoarea combativă a trupelor turcești — bine echipate și înzestrate cu armament modern englez și german.

Comandamentul armatei ruse în frunte cu marele duce Nicolae dorea de la început colaborarea cu armata română. Acest curenț militar n-a putut să-și impună punctul de vedere decât în iulie 1877, cind s-a constatat că efectivul armatelor turcești din Balcani era mult mai mare decât se prevăzuse inițial.

După al doilea atac nereușit dat asupra Plevnei la 18 iulie, comandantul rus cere insistent cooperarea armatei noastre¹. Primul ministru, I. C. Brătianu, era de părere să se treacă imediat Dunărea în ajutorul rușilor. Carol însă și de data aceasta punea condiția ca armata română să lupte pe o bază de operațiune proprie și cu o conducere absolut independentă. Măsura aceasta, dacă se admitea, ar fi implicat și riscuri, deoarece forțele turcești de la Plevna și Vidin (la un loc) erau superioare armatei noastre. Carol punea condiții, fiind călăuzit nu atât de interesele României, cît de o emfază prusacă nejustificată „de mândria rasei lui” — cum just s-a exprimat N. Iorga². În cele din urmă, căzindu-se de acord că armatele ruse și române dirijate împotriva Plevnei să fie puse sub comanda lui Carol, s-a trecut la o colaborare deplină. Astfel, la 20 august și grosul trupelor noastre au trecut Dunărea în Bulgaria.

Puterile europene sunt potrivnice intrării României în război. Moșierimea conservatoare sau liberală duce de asemenea o campanie de defăimare a guvernului pentru că a admis ca armata română să treacă Dunărea. Ziarul de nuanță conservatoare, „Resboiul”, din 12 august, se întreba „pentru ce scop și în ce condiții intrăm noi în resboiul cumplit care s-a închins peste Dunăre?” Rosetti, Kogălniceanu și I. C. Brătianu sunt învinuiti că au aruncat România în război; ei sunt sfătuiri să se ascundă „în cel din urmă furgon al armatei rusești” dacă nu voiesc să fie spânzurați. Același ziar, la 5 noiembrie 1877, lasă să se întrevadă destul de semnificativ, motivul care-i determina pe moșieri și arendași să fie potrivniți războiului. El trimitea pe arendași să se ducă să-i „mulțumească” lui Rosetti că le-a „rămas cîmpul nelucrat din cauză că brațele se jertfesc lîngă Plevna pentru o cauză străină”. „Timpul”, ziarul moșierilor conservatori, afirmănd că „n-a fost voința și dorința țării a face acest resbel”, cerea cu tărie ca miniștrii liberali să fie pedepsiți exemplar pentru că au început războiul³. D. Brătianu scria că intrarea noastră în război va ridică Europa împotriva noastră; luptând alături de ruși noi comitem „cea mai mare și mai funestă greșală”⁴, conchidea acest moșier. Pe aceeași poziție se situează și fostul ministru conservator — Em. Florescu — care scria că „trecerea armatei noastre peste Dunăre constituie o adevărată nebunie”⁵.

¹ În revista „Studii”, nr. 4, din 1957, V. Maciu a publicat și textul telegramei marelui duce Nicolae către prințul Carol, din 19 iulie 1877. Întrucât această telegramă a fost mult comentată de istoriografia burgheră — care î-a denaturat pînă și conținutul — cred că trebuie reproducă în „Studii” și originalul francez al telegramiei. Aceasta era necesar pentru a se evita eventualele îndoilei în legătură cu exactitatea traducerii.

² N. Iorga, *op. cit.*, p. 131. Carol, prin intrarea României în război, urmărea să cîștige popularitate, să-și consolideze tronul. Si în adevăr, această atitudine va atenua pornirile antimонарhice ale unor publiciști. N. T. Orășanu, de exemplu, care tot cîmpul scrisese la revistele „Ghimpele”, „Daracul” și „Nichipercea” împotriva prințului, acum îi dedică o poezie ce se sfîrșește prin versurile: „Săi române și ia arma, Domnul țării a dat alarmă” (C. Bacalbașa, *op. cit.*, p. 198).

³ Vezi „Timpul”, din 22 septembrie 1877.

⁴ D. Brătianu, *O datorie de conștiință către țara mea*, 1877, p. 16.

⁵ General G. Florescu, *Cîteva cuvinte asupra intrării în acțiune a trupelor noastre*, 1877, p. 7.

În unele județe opoziția conservatoare instiga pe locuitorii satelor să se răscoale și să se opună recrutării pentru armată¹.

Cât a durat războiul guvernul liberal a fost mereu ultragiat de moșierii care foloseau cîteodată aceleași argumente ca și presa turcă.

★

Războiul a fost inițiat și condus de burghezie. Burghezia însă, urmărind să realizeze doar profituri de pe urma evenimentelor, nu înțelegea să contribuie după posibilitățile ei economice la cerințele războiului. Armata nu avea suficiente muniții, echipament, nici serviciu de intendență, iar statul nu avea credite. Cu toate acestea, prin rechiziții și ofrande, mascole populare au suplinit lipsurile armatei, implicit au dus povara războiului. În legătură cu aceasta, N. Zubcu Codreanu scria la 6 februarie 1878: „...noi, puținii socialisti care încercăm acum să ne organizăm, nu vom uita cu al cui sănge, cu ale cui lacrimi, cu a cui săracire a fost cumpărată² independența poporului”³.

Multe documente și mărturii scot în relief patriotismul și suferințele poporului în luptă pentru obținerea independenței de stat a țării și demască totodată poziția condamnabilă a moșierimii și a unor elemente burgheze, care identificau interesele patriei cu interesele lor egoiste de clasă.

Vom trece în revistă numai cîteva dintre nenumăratele exemple care pledează în sensul afirmațiilor de mai sus. Numeroși moșieri, arendași și funcționari din aparatul superior administrativ, strîngeau averi imense vinzând pentru armată produsele sau vitele cele mai proaste. Dintr-o reclamație din Caracal, aflăm că un comisar însărcinat cu rechiziția „de la amiciei prefectului ia cai orbi, spetiș și bătrâni cari nu costă mai mult de 40 galbeni perechea și li prețuiește peste 100”. În continuare, reclamantul arată că lumea se indignează cînd îi vede „pe aceia care fac prin toate ulițele atita paradă de patriotism”, urmărind să profite și de „asemenea critice timpuri”⁴.

Colonelul Cerchez comunică Ministerului de Război că „grilul ce se ia de rechiziție de la dl. Scofei este de proastă calitate”, iar „dl. arendaș voiește să profite de ocazie ca să se plătească de stat cu tot ce are rău”⁵.

Unii subprefecți, după o prealabilă înțelegere cu „cei cu oarecare avere”, îi scutește pe aceștia de rechiziție împovărîndu-i în schimb pe oamenii săraci. De la arendași se iau „vitele cele mai rele” iar în actele respective, ele sint trecute drept calitatea I, evaluindu-se la un preț dublu⁶.

Proprietarii nu se mulțumesc să vindă cerealele comisiei de aprovizionare a armatei la prețul obținut, ci ei cereau să le vindă la licitație pentru a vedea dacă nu cumva plătește altcineva un preț mai ridicat decît armata⁷.

Pentru a se sustrage de la rechiziții, unii moșieri și negustori bogăți își treceau vitele și cerealele lor pe numele unor supuși străini⁸ (scutiți de rechiziție), iar alții se răzbunau pe cei însărcinați cu rechizițiile. Astfel, cînd i s-a cerut pentru rechiziție proprietarului moșiei Creșulești 2 cai din 6 ce-i avea, „d-sa a pus mîna pe un ciomag gros și a dat în capul prima-

¹ Documente privind istoria României..., vol. VI, p. 493.

² Cu sensul de „dobîndită”.

³ Documente privind istoria României..., vol. I, partea I, p. 569.

⁴ Ibidem, vol. II, p. 214.

⁵ Ibidem, vol. III, p. 187.

⁶ „Resboiul”, din 18 septembrie 1877.

⁷ Documente privind istoria României..., vol. II, p. 667.

⁸ Arh. St. Buc., Min. Int., Div. com., dos. nr. 4484, f. 311. Vezi și Documente privind istoria României..., vol. III, p. 3 și 383.

ru lui spăgindu-i-l”, glăsuieste un document¹. Mulți proprietari refuză să deschidă magaziile de cereale în fața comisiei de rechiziție², iar un arendaș nu voiește să macine la moara să porumb pentru armată³.

La 2 mai 1877 colonelul Cernovodeanu raportează colonelului Cerchez că, în timp ce brigada comandată de el suferă din cauza lipsei furajului, sunt proprietari care au cîte 40–100 care de fin ce „evită pe cît pot a le declara”⁴.

Afacerile se făceau cu știință autorităților de stat. Exploatatorii își umpleau buzunarele cu banii poporului, iar ostașii erau ținuți fără mîncare. Un fabricant de pâine pentru armată se plinge Ministerului de Interne că prefectul de Argeș: „în lipsa mea a suspendat pentru a doua oară fabricarea pâinii sub cuvînt că făina n-ar fi cernută bine, cînd contractul zice să scot numai tărița mare. Dacă făina nu este măcinată bine și are pămînt, mălură și pleavă – continuă fabricantul cu cinism – astă nu e vina mea”⁵.

Cartirurile erau suportate de asemenea mai mult de țărani, deoarece marii comercianți sau moșieri cereau sprînjînul guvernului pentru a fi exceptați de la cartuire sau pur și simplu refuzau să pună casele lor la dispoziție. Negustorul Malaxa din Galați se adresează parchetului pentru că i s-au rechizitionat (cu plată bine înțeles) trei camere⁶.

Fostul domnitor Mihai Sturza refuză să cedeze contra compensație casa din Iași pentru a se instala acolo un spital, deși „o mare parte” din această casă era „aproape cu totul părăsită”, iar proprietarul locuia la Paris⁷.

Marele proprietar Vernescu din Buzău se opune de asemenea să se instaleze un spital în casele sale, deși erau nelocuite⁸.

Cazuri de acestea, de refuz, sunt numeroase⁹ și guvernul cedează în cele din urmă, recomandînd ca soldații să nu fie cartiruiți „decit în casele din sate”¹⁰, unde locuitorii „nu știu că se pot opune” după cum plastic se spunea într-un raport¹¹.

Dintr-o statistică incompletă în privința rechizițiilor și ofrandelor dăm numai cîteva cifre edificatoare :

S-au rechizitionat 66 387 vite, 11 619 900 litri griu, 1 816 200 litri porumb, 19 548 100 litri orz, 264 394 care de transport etc.

S-au primit gratis ca ofrande 1 639 798 lei, 6 724 vite, 376 900 litri porumb, 47 244 kg brînză, 23 750 rufe, 2 332 cojoace etc.¹². Numai ofrandele înregistrate de guvern se ridică la suma de 9 247 055 lei, ceea ce reprezintă hrana unei armate de 60 000 oameni pe timp de 308 zile și numai din banii oferîți pentru arme se puteau cumpăra circa 50 000 de puști. Știind că armata noastră operativă la 1877 se ridică la 58 700 de oameni și rația unui soldat pe zi era de 0,50 lei, putem afirma că armata putea fi alimentată tot timpul campaniei numai prin valorificarea ofrandelor poporului.

Majoritatea ofrandelor veneau din partea intelectualilor, a țărănilor și a muncitorilor. Donațiile marii bughezii au fost puține, iar cele ale moșierimii, cu totul sporadice. Menționăm

¹ *Documente privind istoria României...*, vol. III, p. 598.

² *Ibidem*, vol. IV, p. 255.

³ *Ibidem*, p. 189.

⁴ *Ibidem*, vol. III, p. 7. Referitor la împotrivirea marilor proprietari, vezi vol. II, p. 200, 456, 503; vol. IV, p. 189, 255 etc.

⁵ *Ibidem*, p. 369 și 370.

⁶ Arh. St. Buc., Min. Int., Div. Com., dos. nr. 4932, f. 125.

⁷ *Documente privind istoria României...*, vol. VI, p. 239 și 424.

⁸ Arh. St. Buc., Min. Int., Div. Com., dos. nr. 4932, f. 56 și 69.

⁹ Loc. cit., f. 498. Loc. cit., dos. nr. 5585, f. 35, 15 ș.a.

¹⁰ Loc. cit., f. 37.

¹¹ Loc. cit., dos. nr. 4932, f. 998.

¹² Al. Pencovici, *Rechizițiunile și ofrandele armatei române în resboiul din 1877–1878*.

numai două din numeroasele exemple edificatoare în acest sens : Ziarul „Telegraful român” din Sibiu anunță la 23 iunie că suma de 1 538 franci oferiti de cetățenii Brașovului este „caracterizatoare pentru că ea provine, cu puține excepții, de la acea clasă a societății noastre, care este avizată a-și hrăni familia cu două brațe”.

Un martor ocular scria la 13 septembrie 1877 : „Am văzut femei sărace aducind scamă, am văzut scriitorași de la osebite autorități oferind jumătate din leafa lor, am văzut pînă și străini trecători, care nu se opreau decât o zi în capitală, contribuind pentru răniți, numai pe miniștrii noștri nu i-am văzut contribuind măcar cu un ban, fie chiar din acei 1 500 franci care-i au pe lună”¹.

Dacă la suma globală a ofrandelor adăugăm valoarea rechizițiilor, a transporturilor suportate de asemenea de masele largi populare și a jertfei de singe de pe câmpul de luptă², putem lesne constata cine a dus greul războiului, atât pe front, cit și în spatele frontului.

★

În încheiere cred necesar să relievez și cîteva aspecte din care să rezulte caracterul popular al războiului.

Cu toată împotrivirea moșierimii și a defăimărilor ei, războiul a devenit popular fiind îmbrățișat cu multă însuflețire și de armata noastră. Chiar în prima fază a negocierilor româno-ruse în vederea cooperării militare, armata ardea de dorință de a intra în luptă : unii ofițeri și soldați începeau să murmură pentru faptul că erau ținuți în pasivitate³.

Soldații regimentului 16 Dorobanți „au ieșit pe străzi și au cerut să treacă Dunărea ; unii au declarat că dacă nu li se dă voie să treacă cu luntele, vor trece înnot. Cu mare greutate, ofițerii i-au opriți”⁴.

Și alte izvoare⁵ ne vorbesc despre dorința nemărginită a ostașilor de a intra în luptă. La 1 iunie comandantul de la Bechet arată că „entuziasmul în artilerie, călărași și dorobanți era mare și toți stăteau și priveau obusele cum veneau fără a se teme de pericol, arând de nerăbdare ca să sosească momentul pentru a-și arăta și ei vitejia strâmoșească”⁶.

Cind comandantul armatei merge la Calafat, soldații cu toții grămadă îl înconjură cortul strigând în gura mare să-i ducă la război⁷.

Peste 500 de studenți cer guvernului, încă din ianuarie 1877, să aprobe înființarea unui batalion de studenți voluntari. Cererea cu greu le-a fost aprobată și un timp fac chiar instrucție dar apoi, la intervenția primului ministru, batalionul e dizolvat și nu se mai primesc decît înscrieri individuale de voluntari⁸.

Studenții mediciniști — Stăuceanu, Spiroiu, C. Istrati, Gh. Sabin și alții (care de altfel erau în contact cu ideile socialiste) după dizolvarea batalionului se înscriu voluntari la ambulanța militară și pleacă pe front.

Numărul mare de voluntari care, pentru a contribui la cucerirea independenței naționale și-au oferit serviciile lor armatei române e o mărturie în plus despre ura poporului împo-

¹ „Resboiul”, din 13 septembrie 1877.

² Comparând diferite date și statistică am putut stabili cifra și repartiția aproximativă pe sate și orașe a morților români de la 1877–1878. Rezultă că au murit pe câmpul de luptă sau în ambulanțe din cauza rănilor primeite 4 293 oameni, din care 228 din orașe și 4 065 de la sate. Numărul ofițerilor morți se ridică la 36, din care 27 din orașe și 9 de la sate.

³ Alessi și Popu Massimil, *Răsbelul orientale illustratu*, 1878, p. 463.

⁴ C. Bacalbașa, *op. cit.*, p. 191.

⁵ Unele informații bibliografice utilizate în lucrarea de față mi-au fost date de prof. Gh. Georgescu-Buzău și V. Mihordea, cărora și pe această cale le aduc mulțumiri.

⁶ Document în posesia autorului.

⁷ St. Georgescu-Sargent, *Memorii din timpul războiului pentru independență 77/78*, Buc., 1891, p. 11.

⁸ Dr. Gh. Sabin, *Amintiri din războiul independenței*, Buc., 1912, p. 5–7.

triva jugului otoman. Pe lîngă studenții mediciniști, plecați voluntar în campania din Bulgaria, încă din aprilie 1877 un mare număr de medici se pun la dispoziția Ministerului de Război, scriind totodată primului ministru că nu vor „a rămfine spectatori sacrificiilor ce trebuie să facă fiecare cetățean”. Scrisoarea e semnată de doctorii Marcovici, Felix, Fiala, Kalinderu, Teodorescu, Danileopolu, Sergiu, Cherenbach, Petrini (din Galați) și alții. Aceștia au fost primii, după ei urmând și alții¹. Însuși Zubcu Codreanu, care era medic de plasă la Puești, plecă pentru a servi la ambulanța Crucii Roșii.

Unii mici funcționari își iau concediu de la serviciile lor pe tot timpul campaniei și se înrolează voluntari pentru a pleca pe front².

Sergentul major Tintilă Gh. face trei petiții la Ministerul de Război pentru a putea fi incorporat. Repartizat la regimentul „13 Dorobanți”, el face la 3 septembrie, împreună cu cîțiva soldați, o recunoaștere îmbărbătinădă trupa sub ploaia de gloanțe³. Fiind rănit, el moare la ambulanță.

Ștefan Georgescu, un tînăr cu idei democratice, pleacă la 16 ani voluntar pe front unde luptă cu mult eroism, fiind rănit la asaltul Griviței⁴.

Ioan Nenițescu, plin de entuziasm, cere să participe activ la război. După fiecare luptă el face cîte o poezie în care preamărește vitejia soldaților. E rănit și el la Grivița⁵.

Din Bucovina trec clandestin granița un grup de entuziaști elevi de liceu din jurul Sucevei pentru a se înrola voluntari în armata română. Dar după ce au indurat multe peripeții (venind pînă în Oltenia mai mult pe jos), îndată după înrolare, ei au fost scoși din armată și trimiși îndărât acasă⁶.

Din Transilvania, de asemenea clandestin, sosesc grupuri de tineri voluntari să la parte la război. Ofițerul Moise Grozea, care părăsise mai înainte armata austro-ungară, se înrolează voluntar la noi, fiind dovedă de multă bărbătie pe cîmpul de luptă⁷.

E caracteristic de asemenea cazul ciobanului Badea Cîrțan din Țara Oltului, care, fiind în acel timp cu turma pe Bărăgan, își vinde oile și se înscrive voluntar, deși nu făcuse încă armata. După cîteva luni de instrucție în batalionul de rezervă, războiul terminindu-se, el rămîne amărît că n-a putut participa la luptă⁸.

Cind armata română nu avea încă voie să treacă Dunărea (din cauza tăărăganărilor politice), Moise Grozea scria la 11 iunie 1877, despre dorința de a lupta a soldaților noștri, următoarele: „Fiecare zi care trece în neacție ne mărește nerăbdarea. Voinicii români plini de abnegare oftează pe malul Dunării dorindu-și momentul în care să realizeze speranțele națiunii... Dar această neacțiune nu cred că va mai putea dura mult, de aceea și aștepțăm ca fiecare moment să dea semnalul” de luptă pentru „a ne vedea liberi și independenți... Victorie sau moarte este devisa fiecărui soldat român... În tabăra română nu auzi decit sunete de veselie și cîntec de război și nu vezi decit hore întinse și jocuri entuziasmate”⁹. Iar cind s-a aflat în sfîrșit că se va trece Dunărea — povestește un alt martor ocular — „entuziasmul era la culme”. Se juca briul, bătuta și căzăceașca¹⁰.

¹ C. Bacalbașa, *op. cit.*, p. 177. Vezi și „Romînul” din 10 aprilie 1877.

² *Documente privind istoria României...*, vol. VI, p. 397.

³ Gh. Calmuțchi, 1877—1878. *Eroii morți*, p. 28. V. Alecsandri vorbește de el ca tunar.

⁴ Vezi St. Georgescu-Sergent, *op. cit.*, p. 33-75.

⁵ Vezi Ioan Nenițescu, *Pui de lei*.

⁶ Partenie Sirețeanu, *Amintiri din răsboiul pentru independență*, 1927.

⁷ Sextil Pușcariu, *Douăzeci scrisori ale lui Moise Grozea din răsboiul de la 1877*, București, 1927.

⁸ Octavian Metea, *Viața de basm a lui Badea Cîrțan*, Timișoara, 1939.

⁹ Sextil Pușcariu, *op. cit.*, p. 231.

¹⁰ St. Georgescu-Sergent, *op. cit.*, p. 11.

Cu un moral atât de ridicat, cu o dragoste de patrie atât de fierbinte, era și firesc ca soldații noștri — luptând cu dușmanul de veacuri, jertfindu-se pentru o cauză dreaptă — să corespundă aşteptărilor înscriind pagini de glorie nemuritoare în bătăliile de la Grivița, Rahova, Plevna și Smirdan. Cucerirea independenței de stat a României nu este decit rezultatul luptei pline de sacrificiu a poporului nostru care, atât pe front — alături de armata rusă — cât și în spatele frontului a avut o comportare eroică¹.

---

¹ Eroismul armatei române pe cîmpul de luptă la 1877, cît și contribuția maselor populare din spatele frontului constituie subiectul unei lucrări în curs de pregătire.

DOCUMENTE

DIN CORESPONDENȚA LUI GHEORGHE S. RAKOVSKI ÎN 1867 DE VL. DICULESCU

În toamna aceasta s-au împlinit 90 de ani de la moartea lui Gheorghe S. Rakovski, unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai mișcării de redeșteptare națională a Bulgariei.

Gh. Rakovski a trăit și și-a desfășurat o bună parte din activitatea revoluționar-politică pe pământul României. De numele lui se leagă „începutul luptei organizate pentru eliberarea poporului bulgar”¹.

El vine pentru prima oară în Tara Românească în 1842 și participă la mișcarea bulgarilor de la Brăila.

Între 1856 și 1863 îl găsim la Novisad, în România, la Odessa, la Belgrad și în Grecia, din nou în Serbia și apoi în România. În 1864 scoate la București ziarul bulgaro-român „Бъдущност—Viitorul”. La București intră în legătură, între alții, cu B. P. Hasdeu, căruia îl găzduiește chiar două articole². Relațiile lui politice sunt în special în rândurile liberalilor; C. A. Rosetti îl era prieten apropiat³.

„Ceea ce aduce Rakovski nou în mișcarea bulgară de eliberare, în 1861—1862, este ideea despre necesitatea existenței unui centru care să conducă lupta. El arată pentru prima dată rolul pe care trebuie să-l aibă în această acțiune comitetele secrete interne”⁴.

Tot el este cel care se zisează necesitatea creării unei armate revoluționare bulgare, „la care trebuiau să se afiliyeze și cetele de haiduci care luptau disparat”⁵. Afîndu-se în România, el trimite în Bulgaria mai multe cete de „insurgenți”, a căror acțiune însă a eşuat.

Conceptiile sale privitoare la revoluție și la organizarea ei sunt însăși situate în lucrarea *Călător prin munți*. Pe lîngă frâmfintata activitate revoluționar-politică, Rakovski desfășoară și o bogată activitate culturală⁶.

¹ D. Kosev, *Новая история Болгарии...*, Moscova, 1952, p. 277.

² Pentru amănunte privind ziarul, vezi articolul lui Alex. Iordan, *Primul ziar bulgaro-român. Бъдущност — Viitorul*, Extras din „Viața Românească”, XXXII (1940), nr. 7, 16 p.

³ *Архив на Г. С. Раковски*. [Arhiva lui G. S. Rakovski], vol. I. *Писъма и ръкописи на Раковски. Събрали и подготвили за печат Георги Димов* [Scrisori și manuscrise ale lui Rakovski. Culese și pregătite pentru tipar de G. Dimov], Sofia, 1952, p. 320.

⁴ D. Kosev, *op. cit.*, p. 281.

⁵ *Ibidem*, p. 282.

⁶ Pentru amânunte privind viața și activitatea lui Rakovski vezi și D. Kosev, *op. cit.*, cap. V.

Moare în București în toamna anului 1867; e înmormântat la Cimitirul Bellu. După eliberarea Bulgariei de sub turci, guvernul bulgar î-a luat însemintele și le-a dus în țara pentru a cărei libertate națională și-a închinat viața și activitatea.

★

În paginile care urmează publicăm opt scrisori trimise lui Rakovski de către Gh. Rossetti¹. Emetentul este o persoană puțin cunoscută în istoriografia relațiilor romino-bulgare. Credem că nu poate fi identificat cu altul decât cu „antreprenorul hotelului Simeon” din București, unul dintre obișnuinții lui Rakovski². El avea legături strînsse cu emigrația bulgară. S-ar putea ca el însuși să fi fost de origine bulgară. În favoarea acestei ipoteze pledează atât stilul în care scria, cât și unele amănunte pe care le dă în scrisori. Astfel, de exemplu, în scrisoarea din 19 iulie 1867 Rossetti scria: „Astăzi am avut vorbă despre dumneata cu mai mulți din tinerimea bulgară, ca să scrim și noi în unire o epistolă, a invita pe dr. Viciu”. Pe de altă parte însă, se pune întrebarea: dacă era bulgar, de ce nu scria corespondența cu Rakovski în limba bulgară? Cercetările mai amănunțite depășesc cadrul prezentării de față.

Scrisorile în sine sunt interesante întrucât oglindesc felul în care era ținut la curenț Rakovski cu tot ce se întimpla în lipsa lui, atât în grupul emigraților al cărui șef era, cit și în genere cu ceea ce îl putea interesa din Bulgaria sau din România. Știrile pe care Rossetti le comunică sunt exakte și transmiseră în timpul cel mai scurt posibil. S-ar putea însă crede că ele erau luate din cercurile ziariștilor sau chiar din ziare; cu toate acestea, unele sunt transmise înainte de a fi apărută în presă. În mare, conținutul informațiilor coincide cu știrile din ziare, dar diferă în amănunte. Așa, bunăoară, în scrisoarea din 4 iulie se vorbește despre tulburările din Bulgaria, știre care în presă apare abia la 6 iulie. Știrile privind agitațiile³ de la Șiștov, despre care Rossetti scrie la 24 mai, apar în presă la 25 mai cu amănunte care în scrisoare lipsesc. Incidentul de la Rusciuk, în care au căzut victime doi călători srbi, apare simultan în scrisoarea lui Rossetti și în ziarul „Romînul”, însă amărunturile diferă.

Pe de altă parte, documentele de față confirmă teza că emigrații revoluționari bulgari din România nu erau împiedicați de autoritățile române în acțiunile pe care le întreprindeau. Chiar dacă uneori prefectii luau măsuri drastice pe baza unor ordine ale Ministerului de Interne, pînă la urmă lucrurile se aranjau tot la minister. Ordinele ministerului par mai mult formale. Ele erau date pentru a evita complicații de ordin diplomatic cu Turcia. Mai mult, cererile autorităților otomane pentru extrădarea anumitor emigrați politici erau refuzate de guvernul român.

★

În transcrierea scrisorilor am căutat să aducem unele corecturi ortografice pentru a face textul inteligibil.

¹ La secția de manuscrise a Bibliotecii Academiei R.P.R. se află depuse fotocopii de pe patru dintre aceste scrisori. Prezența lor în bibliotecă a fost semnalată în volumul *Creațarea colecțiunilor în anii 1938–1942*, p. 69. Ele sunt foarte mici și greu de citit. Originalele se află în păstrarea secției de documente a Bibliotecii naționale Vasil Kolarov din Sofia. În urma unei sumare cercetări făcută la biblioteca din Sofia, am constatat că este vorba de un fond cu opt scrisori. Datorită bunăvoiței profesorului Ivan Undjiev, director adjunct al Institutului Hristo Botev al Academiei Bulgare de Științe, căruia îl mulțumim și pe această cale, am putut primi noi fotocopii de pe toate cele opt scrisori.

² Vezi *Архив на Раковски*, vol. I, p. 320–321; Hotelul Simeon se află în str. Blănară nr. 18. Vezi *Annuaire de Roumanie 1884*, București, 1884, p. 127.

I

București, 25 februarie 1867. Gheorghe Rossetti comunică lui Gheorghe S. Rakovski știri despre plecarea a doi prieteni spre Tiganca, despre o conversație cu consulul rus privind chestiunea orientală, și despre căderea guvernului român.

Salutare.

Iubite Racofscchi,

În ziua plecării lui Panaiot a plecat și Iorgu Baldoridi cu un amic a lui, pentru Brăila. Panaiot a luat 1/2 miel și l-am trimis prin Iorgu Baldoridi cu scrisoare. Ieri însă am primit a sa scrisoare plicuită, înapoindu-mi-o Baldoridi din Brăila, cerind scuze că la plecare-i a uitat să se opreasă la Tiganca ca să lase scrisoarea și mielul. În fine, dînsul o să mai vie; astfel sunt unii prieteni în timpul de astăzi.

Părintele Rusca din Ploiești ne-au lăsat, adică au încetat din viață.

Aștept pe Panaiot deseară sau măne seară.

Despre prieten: au venit consulul rus din Rusia. Am găsit pe Hristu Părintele și pe Marinciu la vizita consulară. S-au mai vorbit despre chestia orientală, ca să se adune și cind vei veni aci să te invite.

Alt numai având ce să vă mai scriu; ministerul a căzut în bloc; sunt trei zile și nu se mai aude nimic de noul minister¹.

Sunt al D-voastră sincer amic,
Rosetti

II

< București>, 7 martie 1867. Gheorghe Rossetti comunică lui Gheorghe S. Rakovski informații cu privire la un accident de circulație întâmplat unor bulgari în București, și despre membrul secret întocmit de grupul „bătrinilor”, care urmează să fie trimis cabinetelor europene.

Salutare.

Iubite nene Racofscchi!

Mă scuză că am fost bolnav de n-am putut să vă adresez despre chestia întâmplată cu vizitul Dv. Iată amănuntele cum s-au petrecut. În ziua de vineri, cu trăsura, mi-a spus Ivanciu că are să tîrguiască ceva și pe dată o să se înapoeze. În fine, după cum a și plecat după amiază la orele 5, mergind cu trăsura să intilnească, peste drum de Hanul Colții în gura uliții unde era să treacă dînsii, cu iuțeala cailor au dat peste un bătrîn călindu-l în picerile cailor. Au sărit sergenții de zi, punind mâna pe trăsură, i-au și cărat la comisia. Mai nainte de aceasta a venit Ivanciu. Mi-a spus că mergind ieși pe drum s-ar fi alăturat un bețiv, de cai și astfel ar fi căzut, și mă chema pe mine ca să mă duc acolo, fiindcă acel om nu-i lasă să plece. Eu eram rău bolnav; am trimis un băiat să descurce pricina și să-l lase a pleca. Înălături să meargă băiatul, pe dînsii i-au și înălătat cu trăsura, pe cîtești trei, la comisia. Acu eu bolnav; cine să meargă să-i scape? Văzind am fost silit să mă îmbrăcă și merge eu. Duciindu-mă la

¹ Este vorba de căderea guvernului Ion Ghica în urma votului de neincredere dat de Adunarea Deputaților în ședință din 21 februarie 1867. Noul guvern s-a format abia la 1 martie sub președinția lui Constantin Cretzulescu.

comisia, nu găsești nici pe comisar nici pe director, fiindcă era tirziu, toți plecase, iar băieți era puși la arest, trăsura cu caii închămați sta afară. M-am adresat către un sub comisar ce era de jurnă, amenințându-l că va fi în răspundere. Și astfel am luat trăsura și băieții, iar vizitul a rămas că se constată călarea cum s-a făcut. Aci stă chestia.

Eu sunt bolnav de răceală.

Ceeace am putut descoperi din partea comitetului afurisit este a ieși peste cîteva zile un memorandum secret¹ ce l-au trimisără la cabinetile europiene, cerind pe sultan a fi rege al bulgarilor, după politica Franței; aci se ține foarte secret; aseară am aflat de la Zamfirof. Alte nouățiți n'avem. Răbdare, scăpare, sabur selement² și deasupra un cotlet. Prîmește salutările amicului Popovici precum și din parte-mi la toți de față, și cele dorite la locu competente. După cum spera reacțiunea a fi, pavilionul bulgar în față și'n dos lună și stelile.

Sint al Dv. sincer amic
Rosetti.

III

București, 24 mai 1867. Gheorghe Rossetti comunică lui Gheorghe Rakovski că a fost dezarmat un grup de 40 emigranți bulgari la Turnu Măgurele, demersurile făcute la Minister, date cu privire la tulburările din Bulgaria.

Salutare.

Jubite nene Racovschi!

Ami primit scrisoare dela Matei Popovici dela Turnu-Măgurele, prin care înni scrie pe lingă complimentele, și o veste că acolo au fost 40 băieți bulgari arămați care au fost gata să treacă dincolo³, iar prefectul local i-ar fi dezarmat. Acea scrisoare am arătat-o D-lui Haralambie și pe dată a luat-o și s'a dus cu dinsa la D. Ministru ca să se înțeleagă. Aceasta este deocamdată.

Altă novelă s-au răspîndit astăzi, că ar fi venit telegrafu dela Șistov că acolo s-au ridicat norodu⁴. Bulgaria arde și taie. Fiindcă s-ar fi găsit 5 turci tăiați afară din oraș, care

¹ Este vorba de memoriorul alcătuit de P. Kisiunov din partea grupului bătrinilor. Memoriel a fost redactat la începutul anului 1867 și înaintat sultanului și puterilor occidentale. Ideea centrală era „formarea unei monarhii turco-bulgare, cu un regat bulgar constititional...”, după modelul monarhiei austro ungare. Pentru amănunte vezi D. Kosev, op. cit., p. 292 și urmatoarele.

² Forma coruptă a proverbului turcesc „Sabırın sorun selâmettir” (Cu răbdare totul se termină cu bine).

³ Desigur că este vorba de un grup de tineri bulgari care voia să treacă Dunărea, în legătură cu ceata lui Filip Totiu care trecuse la Șistov la 17 mai 1867.

⁴ În ziarul „Romînul” din 25.V.1867, p. 1, col. I, în legătură cu aceasta se spune: 24 Floraru Bucuresci

⁵ Cireșaru

„Uă scire însemnată din vecinătate. Ni se scrie că pașia din Widin ar fi venit cu mare grabă în Bulgaria, la Svistovu, și în jur, vestit fiind că s-ar fi pregătit uă insurrecțune”.

a dat bănuială ca comitetul de dincoace și poate din căjiva bulgari locuitori din Șifstov ar fi înțeleși. Turcii ca Turcii, afumați de fanatism a <r> fi închis pe 5 sau 6 oameni din Șifstov și ar fi urmat să-i închiză mai mulți la poliție. Bulgarii văzind că o să-i închiză pe toți, s-ar fi revoltat, a dat foc la poliție și orașului din patru părți și astfel s-au revoltat toți.

Aci a sosit 10 băieți despre Basarabia și alți doi din Turcia, care spune <că> multe omoruri s-ar fi săvîrșit din partea insurgenților. Ar fi ars două sate turcești. La Șipca s-au dus turci ca să prade, și bulgari și femeile armați cu topoare, furci, arme, escortați împreună cu o ceată a lui Totu¹, ar fi omorât mulți turci. Stoian zețarul este mort din băieți. Dacă pocăi vino să vedem ce să se facă.

Sint al Dvoastră sincer amic
Rossetti Gheorghescu

Domniei Sale

D. Gh. S. Racovschi, Tiganca.

IV

București, 27 iunie 1867. Gheorghe Rossetti comunică lui Gheorghe S. Rakovsky stiri despre venirea la București a unor spioni turci care cer extrădarea citorva emigranți bulgari, refuzul guvernului român de a-i extrăda, bănuiala că Rakovsky ar fi urmărit de un grec care vrea să-l asasinezze.

Salutare.

Iubite nene Racofscchi,

Deocamdată n'avem nici o novitate din afară ; pe aici multe se vorbesc.

În zilele trecute era veniți doi turci ca spioni <ai> lui Metat Pașa ; un ovreu turcit, secretarul lui Metat Pașa, și un aghiotant. A venit să ceară pe trei persoane din refugiați. Stranga a venit ; a fost închis la trecerea lui la Giurgiu de poliție. S-a cerut de pasa de la Rusciuk și nu i l-a dat guvernul de aici.

Aici a fost vreo 4 spioni : un arap, care este aici, un ovrei, un armean și alți doi, un grec, Stari, și un bulgar care conducea pe turci.

Eri seară tinerimea a pus mîna pe dînsii și le-au dat o bătaie bună, și dînsii au reclamat la poliție. În fine n-au izbutit. Au cerut pe Stranga și pe alții, de la guvern, zicind că acești oameni ar fi comis fapte de furtișag, ar fi spart o biserică, ca cu chipul acesta să poată să ia de la guvernul român. I s-au răspuns ca să aducă probe de faptele lor și atunci să-i caute.

Altă stire ciudată : se vorbește că este venit un grec, înalt, cu fostanele, și întreabă de Dta, unde șezi, că ar fi având trebuință ca să se înroleze la voluntari. I s-au spus că Dr. Racofscchi nu este capul comitetului care să strîngă voluntari. Se zice că ar fi trimes ca să te asasinezze. De aceia vă vestesc să fii mai păzit de asemenea vagabonzi. Să zice că ar fi pus de turci ca să te urmăreasă.

Doresc să te faci bine mai curînd. De ce nu păzești dieta ? că te face bine. Orice lucru contrariu este vătămător.

Numai al dumitale sincer amic,
Rossetti Gheorghe

¹ Filip Totiu, șeful unei cete de insurgenți bulgari care trece Dunărea la 17 mai 1867, urmînd să opereze în concordanță cu ceata lui Panait Hitov, care trecuse la Turtucaia în ziua de 28 aprilie 1867. Pentru amânunte vezi : D. Kosev, *op. cit.*, p. 299.

V

< București, > 2 iulie 1867. Gheorghe Rossetti comunică lui Gheorghe S. Rakovski că prietenii au strins 15 galbeni ce urmează să-i fie trimiși și că a fost căutat de secretarul consulatului sărbesc care dorește să-l vadă.

Iubite nene Racofscchi !

Am primit epistola Dv.; foarte mult m-am întristat de novitatea care mi-ai scris, că suferi de boală. Dumnezeu să-ți fie într'ajutor.

După ce am spus la cîțiva din amicii noștri despre Dta, astăzi a venit Petrache Chirimeciu și mi-a spus că s-au vorbit din prieteni și s-au depus la Ștefan Pînzaru cîte 15 galbeni pe fiecare lună, să aveți pentru esistența Dv. Mîine dacă va veni băiatul Dv. să mă duc să întlnesc pe Ștefan Pînzaru să-mi dea acei 15 galbeni care s-au dat depozito din partea prietenilor ca să pocă face ceva cu căutarea sănătății. Spune-i lui Niculache despre băieții care erau să vie să-i lucreze la moșie, a rămaseră din pricina lui X < ? > Dumitru căci el nu i-au lăsat să vie la lucru. Băiatului i-au cerut 4 :20 pe ziua, dar fiindcă n-are ordin de la Niculache D. n'a avut nici coraj ca să-i tocmească. Poate mîine de va veni băiatul să poată face cevaș.

Sint al Dv. sincer amic,
Rossetti pervii

Eri a venit secretarul consulatului sărbesc și dorește foarte mult să vă vadă. Din partea lui Toma complimente.

VI

București, 4 iulie 1867. Rossetti comunică lui Gheorghe S. Rakovski că un grup de tineri bulgari au strins o sumă de bani care urmează să-i fie înmînată; stiri despre situația din Bulgaria.

S a l u t a r e .

Iubite nene Racofscche,

Epistola Dv. de astăzi am primit-o și m-am informat : Despre împrejurările de față mi-a spus Petrache și Mihailof că s-au contribuit bani și s-ar fi dat alătăeri D-lui Nicolache Balcanșchi¹. În fine am vrut să întreb și pe Ștefan Pînzaru și nu l-am găsit. Rămîne acum ca mîine sau poimîne să-ți spui Matei Popovici, fiindcă el a venit ieri de afară. Era să vie astăzi dar caii lui sint foarte osteniți.

M-am bucurat mult că-mi scri că ești mai bine; să dea Dumnezeu să scapi ca să fim toți mulțumiți.

Despre agitările din Bulgaria sint foarte mari², (turcii fac mari răutăți pe la Tulcea și Isaccea). Nu știm cum să credem. Toate sint fără regulă. Complimente din parte < a lui > Toma și Matei Popovici.

Sint al Dv. devotat amic
Rossetti

Băiatu a plecat la 1 1/2 după amiază; aștept pe Popovici ca să-i scrie.

¹ Nicolache Balcanșchi, văr cu Rakovski. Vezi D. Kosev, op. cit., p. 299.

² Iată ce se scrie în ziarul „Rominul” din 6 iulie 1867, p. 1, col. II, în legătură cu aceste tulburări :

Bucuresci ⁵
17 Cuptor

„Aflind cu cea mai mare părere de rău că execuțările politice ce urmează a se face în Turcia, în privința bulgarilor. Am vorbit adesea despre această cestiune și ne-am făcut

VII

București, 19 iulie 1867. Gheorghe Rossetti comunică lui Gheorghe S. Rakovski că a avut o con vorbire cu mai mulți tineri bulgari și au hotărât să-l invite la București pe doctorul Viciu.

Salutare.

Iubite nene Racofsche,

Am primit cu placere epistola D-voastră și tot ce prinținse m-am informat; foarte mult m-am bucurat că sunteți bine. Astăzi am avut vorbă despre Dta, cu mai mulți din tinerimea Bulgară ca să scrim și noi în unire o epistolă a invitat pe doctorul Viciu¹. Primește salutările din partea lor și de la doi băieți de la drumu de fier, Necula și Stoian.

Aștept cu nerăbdare venirea D-lui Doctor Viciu și pe dată vă voi vesti.

Alte nouăți nu sunt din afară; nu se vorbește nimic.

Primește 50 țigări din acele care mi-ați cerut. Complimente din partea lui Toma.

Sunt al D-voastră sincer amic
Rossetti

VIII

< București>, 11 august 1867. Gheorghe Rossetti comunică lui Gheorghe S. Rakovski informații despre incidentul întîmplat la Rusciuk pe bordul vaporului austriac de pasageri, în care au fost împușcați doi călători srbi.

Iubite Racofsche,

Mare nenorocire s-au întîmplat alătări la Rusciuc. Trecind vaporul nemțesc cu pasageri a fost D. Velison și Voivodov din Brăila; mergea la Sârbie amândoi. Turcii a trimis 12 jandarmi

---

datoria de a arăta și bulgarilor și turcilor care este după noi calea cea bună și pentru unii și pentru alții. Am zis bulgarilor să se uite bine la cele ce s-au petrecut în juru-le de la 53 și până acum și vor vedea care sunt puterile străine care au susținut drepturile naționalităților prin fapt și la lumina zilei, iar nu prin promisiuni șoptite și prin propagante făcute în intuneric; le-am zis să se uite bine și vor vedea însă că Fraucia numai, că numai Impăratul Napoleon a susținut pe față toate naționalitățile, el numai a pus acum în dreptul public acest mare și sănătățiu principiu, el numai și Franția a vărsat comorile și singele iei pentru salvarea naționalităților; le-am zis să n'asculte sfaturile șoptite a străinilor care se zic amicii lor și care n-au de scop decât să provoace tulburări din care să profite despotismul, inimicul naționalităților, ai Franției și ai marelui binefăcătorului iei Imperator. Am zis apoi turcilor: oprimi propagantele inimicilor, dar curmați îndată abusurile, dați dreptatea și nu serviți pe inimicul voștri comuni prin nedreptățile cele mai mari, prin procedările cele mai anti-omenesci. Să nu facă, le-am zis, ceea ce au făcut în Candia ca să nu vie apoi concesiunile cind va fi prea tîrziu. Din nenorocire cuvintele noastre n-au avut la turci nici un răsunet și vedem că execuțările n-au încetat. Ni se scrie de la Bechet că acum cîteva zile pămîntul României a avut fericirea d'a scăpa de la moarte pe doi comercianți bulgari. Luăți de la Orava, îi conduceau pe Dunăre la locul de osîndă, cind apropiindu-se de malul stîng, sărîră pe pămîntul României și scăpară astfel viața lor. Mulțumim ofițierilor și administrației care au scutit să facă un adevăr din acea-a asiomă că „cine calcă pe pămîntul unei națiuni libere, este liber, destul numai să fie un om onest”.

¹ Probabil că este vorba de doctorul Dimitrie Vițu, care în unele documente apare și ca Viciu. Vezi Gh. Haupt și G. Barbu, *Participarea unor medici și studenți români la războiul franco-german din 1870 și la Comuna din Paris*. În *Studii și articole de istorie*, II, p. 553, nota 15.

ca să-l scoată din vapor afară ca să-i ia ca oameni politici. Dinsăii nu s-au supus să se predea vîl; cu revorverile în mînă s-au bătut și împușcat 4 turci. În urmă a venit > 300 de turci și a tras cu puscile în salonul vaporului, pe ferestre și i-au împușcat pe amîndoi. Luindu-i i-au tirit morți pînă afară la cafenea. Această vînzare s-au făcut de consulul austriac; dar căpitanul a fost un sîrb care a tras pandera și în urmă a venit > ordin de la consulul nemîtesc pe răspunderea lui ¹.

Gh. Rossetti.

¹ Iată descirea incidentului făcută de martori oculari :

T E L E G R A M A

Măgurele 21

„D-lui redactore al ziarului „Românul”.

Am fost martori oculari astăzi și ne-am umplut de groază și spaimă ; teribil a fost măcelul întimplat și eu atât mai spăimîntător fiindcă s-a întimplat sub adâpostul pavilionului austriac și a consulului său, unde fiecare pasager se credea sicur, mai cuosebire cînd era însoțit și de pasporturi. Iată d-le Redactore ce s-a petrecut astăzi de la uă oră pînă la trei după amiază.

Dintre pasagerii îmbarcați la Brăila erau doi sîrbi și amîndoi mergeau în Sîrbia. La Rusciuk, pe cînd cei doi nenorociți pasageri mincau în salon, viind un agent al domnului Martyrt, consulul austriac, însoțit de doi jandarmi turci, le-au cerut pasporturile, cari presimtindu-le agentului austriac, acesta a poruncit jandarmilor turci să-i ridice din vapor. Ei s-au opus și puind minile pe revolvere au zis că nu vor ieși din vapor, și s-au refugiat în dormitorul vaporului, închizind ușa. Închipuitivă ce groază și zgromot a fost între pasageri unde era și o sună de femei și copii, fiindcă jandarmii turci umpluseră vaporul și afară de vapor, cu carabinele întinse ! Capitanul vaporului, D. Ciciovici, ce e drept, a ridicat bandiera și a voit să se depărteze de mal, dar îndată i-a sosit ordin înscris, din partea consulului, să predea pe presupusii vinovați politici, și după aceasta sosind D. consul singur au poruncit de l-au scos pe toți pasagerii afară pe mal și a dat vîo turcelor de au intrat în vapor, în număr de 60 soldați. Erau alții atîția prin dove luntre, împușcau prin ferestrele dormitorului. Cînd pătrunseră în intru, unul era mort și altul era rănit de 12 gloante, încă în viață. Turcii îi i-au tirit pe vapor și peste podul vaporului, pînă la cafenea. Tirindu-i cu capetele de pietre, unii le da cu patul puscii în cap și alții cu cismelete, morți fiind. Si la toate acestea Dl. consul Martyrt se arată în mijlocul a uă mîe de privitori vesel și triumfător.

D-le redactore, acesta este viul adevăr și vă rugăm să binevoiți a-l da publicitatea. După noi consulii sunt orînduți a protegia ear să nu comande focuri în oameni politici ca cînd ar fi tilhari.

Mai mulți pasageri.

< „Românul”, 11 august 1867, p. 1, col. IV. >

PAGINI UITATE DESPRE BUCUREŞTI
DE
GH. BULGĂR

Cercetind de curind primele noastre periodice am dat peste o descriere a ţării Româneşti, având partea a II-a destinată prezentării capitalei ţării, Bucureşti. E vorba de „*România sau Ţara Românească tradusă¹ de Iosif Genilie, profesor de geografie și hronologie în colegiul Sf. Sava*”, pagini publicate în „*Almanachul Statului din Principatul a toată Ţara Românească pe anul 1837, tipărit cu slobozenia înaltei stăpîniri, în Buda... și întocmit prin Zaharia Carcalechi*” și uitate acolo de cercetătorii istoriei capitalei. De la pagina 161 la 217 a *Almanachului*, pe un spațiu cuprins de către autor, citim date istorice, geografice, culturale, statistice interesante etc. despre Bucureşti.

Cum istoricii de pînă acum ai capitalei noastre nu au folosit aceste pagini documentare, am crezut că este utilă prezentarea cuprinsului lor, care adaugă date noi la istoria veche a acestui oraș.

Înainte de a intra în amănuntele descrierii pomenite mai sus, cîteva cuvinte despre momentul istoric, despre epocă și despre autor sunt necesare. Anul în care apare în *Almanachul Statului* această descriere face parte din epoca străbătută de adînci prefaceri în viața economică și culturală a ţării Româneşti. După pacea de la Adrianopole din 1829, care a pecetluit gravă infringere a Turciei și victoria Rusiei, începe în ţările românești o epocă nouă de reforme politice economice și culturale. Se știe că printre cele mai însemnate prevederi ale tratatului de pace au fost: autonomia administrativă a Principatelor, libertatea comerçului cu alte ţări, protecția Rusiei asupra Principatelor, ceea ce s-a reflectat și în introducerea Regulamentului organic. Cele două ţări românești au avut norocul ca aplicarea acestui Regulament să cadă în sarcina unui om luminat, bine intenționat, atent față de aspirațiile românilor; el era generalul Kiselev.

Organizarea politică nouă a favorizat spiritul de emancipare a românilor de sub seculară dominație turcească, a deschis noi posibilități de legătură directă cu civilizația înaintată a Apusului (Rusia însăși stînd atunci sub puternica influență a culturii Europei apusene, mai ales a celei franceze). Un orizont nou se deschidea acestor ţări, care, după ce vreme îndelungată stătuaseră sub robia turcească, doreau acum progresul cu înflăcărare.

¹ Precizarea „tradusă” e oare un semn al modestiei lui Genilie sau expresia unei dorințe de a se integra în curentul, în modă atunci, al traducerilor? Poate și una și alta. „Traducătorul” pare a fi aici autorul de fapt al descrierii.

Momentul istoric de început de modernizare a vieții, introdus prin Regulamentul organic, e deosebit de important. Primele noastre periodice vorbesc cu multă insistență despre avântul vieții noi care se desfășura în al patrulea deceniu al veacului trecut în Muntenia și Moldova.

Prin grija și elanul patrioților noștri, incurajați de atitudinea generoasă și înțeleaptă a generalului Kiselev, în toate sectoarele vieții de stat se realizează reforme substanțiale, ceea ce se observă mai ales în București.

Apar semnele înnoirii și în domeniul vieții publice : noi instituții și așezăminte create în scopul progresului economic și cultural al societății. Aparatul de stat, armata, justiția, întreprinderile economice, instituțiile culturale capătă tot mai mult forme noi, mai corespunzătoare cu cerințele modernizării statului. Toate aceste aspecte atât de interesante sunt oglindite pe larg și cu multă originalitate în presa vremii, în primii ani de apariție a *Curierului romînesc*, *Albiniei românești*, *Buletinelor oficiale*, *Muzeului național*, *Gazetei Teatrului*, *României* – primul cotidian românesc care a apărut la sfîrșitul lui 1837 – și în alte periodice cu viață și mai scurtă decât acestea din urmă. *Almanachul* pomenit mai sus, în care a apărut descrierea țării și a Bucureștiului, era o publicație oficială „a Statului”. În paginile lui citim și interesante dări de seamă făcute în fața „Obșteștei adunări” de către persoane importante din guvernul țării, relatări care grăiesc despre preocupările reformatoare ale vremii.

Dar cine e autorul descrierii ?

O cercetare mai atentă a activității lui Iosif Genilie (cum semnează el în *Almanach*) a lucrărilor publicate de el, ne duce la izvorul acestei descrieri. În manualul de geografie, tipărit în 1835 : „Geografie economică, astronomică, naturală și civilă a continentelor în general și a României în parte, de I. Genilie, profesor de geografie și cronologie la Colegiul Național București, în tipografia lui Eliad, 1835”, există un capitol bogat despre Țara Românească. Acest capitol a stat la baza studiului publicat după doi ani, în 1837, în *Almanach*, într-o formă mai dezvoltată, ceea ce pledează pentru identificarea autorilor celor două variante în una și aceeași persoană. Descrierea capitalei, a unor orașe ca Ploiești, Craiova etc. este la curent cu cele mai noi realizări edilitare și culturale, mai amplă în *Almanach* decât în manualul de geografie. De asemenea, în descrierea din 1837, vorbind despre fiecare județ în parte, autorul indică numărul de locuitori și alte particularități locale, fără a însira plasele județelor ca în manualul de geografie.

Profesorul de geografie, care publicase într-o primă formă acest studiu în 1835, cunoștea bine evoluția istorică a țării, discuțiile asupra originii poporului și a limbii sale, interpretarea legendelor, a tradiției în poezia din epoca premergătoare sau contemporană cu el. Despre domnul țării, Alex. Ghica, vorbește în termenii ceruți de eticheta de atunci : il laudă și îl închină chiar cîteva versuri originale.

Acest studiu se distinge prin atașamentul afectiv al autorului față de subiectul analizat, prin căldura cu care narează faptele. Impresiile subiective, redactate în grabă de numeroși călători care au trecut prin țările românești în veacurile trecute, nu seamănă de loc cu aceste pagini. În însemnările acestora, după cum se știe, intîlnim alături de uimirea descoperitorilor de așezări aproape necunoscute, cu aspect pitoresc, cam exotic, primitiv uneori, bucuria de a căuta peste un popor deosebit de ospitalier, vesel și intelligent, foarte atent cu oaspeții care vin să-l vadă. Astfel Demidov, fost soț al Matildei Bonaparte, a descris pe larg, în 1837, Bucureștiul, indicând numărul de locuitori, pe categorii sociale, și alte aspecte particolare ale capitalei. Găzduit la Clubul nobil, lîngă Teatru, el aruncă o privire disprețuoasă asupra orașului în care observă totuși Muzeul de istorie naturală, Biblioteca cu abia 700 de volume, Colegiul, Școala de meșteșugari... Spitalul Pantelimon... Când cercetează balul de la Conul Filipescu, el strigă : „Nu cunosc oraș în Europa unde să se poată aduna o societate mai desăvîrșită și plăcută, unde cel

mai bun ton se arată necontentit împreună cu cea mai dulce veselie"¹. M. Cochelet, „fost agent și consul al Franței în Valachia și Moldavia”, în însemnările sale² laudă și el urbanitatea valahă, foarte amăgilă și ospitalieră. Condițiile sociale grele, în care era silit să muncească acest popor înzestrat, au inspirat celor mai mulți călători accente critice, comentarii negative. Moltke, celebrul strateg german, trecind în 1835, ca tânăr ofițer, prin Muntenia spre Turcia a notat și contrastul izbitor între sărăcia claselor de jos și luxul extravagant al boierimii. Dar tot ceea ce spuneau călătorii străini era cu totul deosebit de fondul de idei, de cel al sentimentelor autorului studiului de care ne ocupăm.

Acest studiu n-a fost folosit de vechii istorici ai capitalei noastre : Papazoglu, Gion, Iorga³ etc. De aceea ne propunem să ne oprim un moment la datele mai importante ale relatării lui Genilie, pentru a pune în lumină unele aspecte ale realității văzute de un contemporan informat, atent la transformările din vremea sa.

★

Prima parte a descrierii se referă la trecutul istoric, la situația geografică, demografică, la viața economică, la destul de slabă mișcare culturală a Țărilor Românești sau a „României” cum îl place autorului să numească anticipativ și prin restricție Muntenia. Limba română e pusă în comparație favorabilă cu franceza și italiana.

Schița istorică se bazează pe datele cronicarilor mai vechi și pe legendele tradiționale. Uneori autorul îmbină aceste date cu o modestă documentare scoasă din puținele pagini ce s-au scris despre trecutul nostru de către istoricii străini.

Cînd naratiunea sumară a trecutului ajunge la epoca autorului, acesta își adaptează mai mult încă expunerea la specificul calendarelor : ni se vorbește pe rînd despre județele țării „18 părți numite județe”, pagina 128, cu date statistice precise (probabil scoase din recensămîntul făcut în acel an). Ni se arată întinderea județelor, numărul de locuitori ; se vorbește de asemenea despre orașele mai importante, despre unele aspecte particulare ale capitalelor de județe, despre rolul pe care unele vechi centre urbane l-au jucat în trecutul nostru istoric etc.

Iată în cîteva cuvinte capitala unui județ : „Tîrgoviște, de demult numită Tiriscum sau Ternis, este lîngă Ialomița, mai în centrul României, pe o desfăștătoare cîmpie, înconjurată de grăioase priviri și cîntată de Văcărescu, căruia i-a insuflat frumoasele versuri :

Te întinde o cîmpie
De sub poale de Carpați :
Cîmp deschis de vitejie
La români lăudați...

„Tîrgoviște este a patra rezidenție a prinților vechi, după Făgăraș. De la 1383—1698 prinții petrecdea într-însă numai vara, iar iarna la București ; de la 1700 lăsind-o, scăzu cu totul din strălucirea sa cea veche și acum este plină de triste ruine a palatelor domnești, pe care le-a înmemurit dorul Cîrlova cu versurile sale cele pătrunzătoare, cîntînd ruinele Tîrgovîstiei” (p. 185).

Referințele istorice, descrierea geografică, prezentarea datelor statistice alternează uneori cu citatele literare din creațiile autorilor români, pe care cronicarul de la 1837 îi cunoaște bine. Sunt citați Văcăreștii, Cîrlova, Eliade, Alexandrescu.

¹ N. Iorga, *Istoria Bucureștilor*, 1939, p. 257—259.

² M. Cochelet, *Itinéraire...*, în „Bulletin de la Soc. de géographie”, 1847.

³ În legătură cu un roman vechi, din veacul trecut, N. Iorga a publicat în „Analele Academiei Române” (Mem. Secției Ist., Seria a III-a, 1934, p. 159 și urm.) considerații interesante despre scrierea lui Ioan Bujoreanu sub titlu : *Bucureștii de acum un veac după romanul unui avocat*. Paginile de care ne ocupăm nu sint pomenite nici cu acest prilej ; descrierea lui Bujoreanu e considerată ca „rară”.

Dar din punct de vedere documentar, un mare interes prezintă amănuntele despre viața și realizările contemporane, datele statistice și acțiunile întreprinse pentru a îmbunătăți aspectul general al vieții politice și sociale. Așămăt astfel că „populația sau numărul locuitorilor este mai la 2 milioane” (p. 195). Preocupări de înnoire se văd mai clar în capitolul despre capitala țării: București. Aici se află condescerea, centrul economic și cultural al țării; aici se vedea mai clar tendințele inovatoare, inițiativele constructive, dar și contradicțiile datorate rămășițelor unui primitivism care uimea pe străini, explicable prin oprimarea de veacuri a țării.

Despre capitala Principatului: București

Cel mai important capitol al studiului, publicat în *Almanach* (și mai înainte, în 1835, în manualul de geografie), e destinat descrierii aspectelor variate ale vieții în plină transformare a capitalei țării, București.

Înțili ni se oferă o scurtă descriere geografică, politică și economică a orașului: „Bucureștii, sunt capitala a tot statul României, cel mai mare oraș al țării și unul din cele mai însemnate în Europa: au peste 5 ceasuri imprejur și la 80.000 lăcitorii¹, în 2000 case mici și 4000 case mari, 14.000 familii, din care 250 preoți, 1800 sudiți², 1220 austriaci, 2600 evrei, 2500 țigani și alt” (p. 204).

Cum relațiile politice ale Țării Românești erau destul de largi, iar instituțiile politice începuseră să se organizeze după modelul european, denumirile lor, lexicul administrativ erau profund influențate de terminologia apuseană. Neologisme în număr mare găsim în domeniul politico-administrativ, venite în special pe cale rusească, după introducerea Regulamentului organic. „Bucureștii sunt — scrie autorul în continuare — rezidenția prinților³; sederea înaltei nobilă: a consulilor de puteri străine: Austria, Rosia, Englîera, Franța, Prusia, Grechia și Șvedia (Suedia); centrul administrației civile, militare și religioase; a căpetenii miliției naționale și a cancelariei și cazarmii ei. Aici sunt înaltele oficii și dregătorii: înaltul divan sau senat; curtea administrativă și judecătoarească, tribunalul de comerț, criminalicesc, poliția magistrat (?); comitet de carantine, doctoresc, de instrucție publică și altele” (ibid).

Situația culturală și economică a țării se reflectă în progresele pe care capitala le-a realizat pînă în anul când apare acest studiu. Putem citi aici unele amânunte privitoare la situația culturală și religioasă, la învățămînt și la unele preocupări ale guvernurilor de atunci. Acest fapt dovedește că autorul nu este un simplu traducător, ci un bun cunoșător al vieții societății bucureștene de atunci, despre care vorbește în acești termeni: „Bucureștii sunt magazia a tot negoțul și industriei a României, are două tipografii (la Demidov: 3 tipografii); redacție de gazetă: „Curierul romînesc“, „Buletinul oficial“ și „Muzeul național“ ...au ieșit la lumină prin d. Poenar directorul școalelor naționale din tot Principatul”, doă litografii, 130⁴ biserici cu ale mănăstirilor și capele (!) lor; iar la 100 sunt în mahalale și doă⁵ biserici catolice, una luterană, una

¹ Datele în legătură cu numărul locuitorilor sunt diferite în textele vremii. Francezul Laurençon (la N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, III, p. 134) sau agentul Prusiei la București, L. Kreuchely (*Hurmuzaki-Iorga*, X, p. 513), menționează cifra de 100.000 de locuitori și 14–16.000 de case în epoca revoluției lui Tudor Vladimirescu. Însă A. de Demidov: *Voyage dans la Russie méridionale et la Crimée par l'Hongrie, la Valachie et la Moldavie, exécuté en 1867* indică, în același an în care apare descrierea de care ne ocupăm: „după ultimele recensăminte — 60.788 de locuitori și 10.200 case” (p. 145).

² Supuși străini care se bucurau de protecția consulilor lor.

³ Termen impropriu la noi pentru: „domnitori”.

⁴ La 1822, L. Kreuchely nota: „Biserici, fără mănăstiri, sunt 72 și biserici mai mici, aproape toate de lemn, în părțile mărginașe ale mahalalelor, cam 25, în plus 18 capele. Toate de rit ortodox”.

⁵ L. Kreuchely notase numai cîte una.

protestantă, una armenească și 2 sinagoge evreiești, 4 spitale mai mari, întâi al mănăstirii Colții al 2-lea al orfanotrofiei, al 3-lea al mănăstirii Pantelimon, al 4-lea întemeiat și înzestrat de doamna Elisaveta de Brincoveanu, o zidire minunată după cea mai frumoasă arhitectură, 26 mănăstiri mai mari, 10 hanuri, la 100 de fabrici și un *Cantor de aviz național*. Pentru cultura spirituală sănt : un teatru național în care de la 1834 se reprezintă românește și nemțește ; Societate filarmonică mai de 70 soți, pentru întinderea literaturii și muzicii vocale și instrumentale, casă de lectură publică a gazetelor : multe școli elementare, cu vreo 1000 de studenți și pensionate de amândouă sexe ; seminar, un colegiu național pentru științe și limbi : latinească, franțuzească și alt : cu vreo 400 de studenți și 16 profesori. Într-acest colegiu sănt : un pensionat național unde și sed vreo 40 studenți și 12 stipendiati cu cheltuiala statului ; muzeu de antichități și rarăți ; colecții de table antice și curiozități naturale ; bibliotecă mare cu vreo 10 mii de volumuri scripturi de diferite limbi : Societate literară pentru cultura limbii, Societate agricolă pentru înaintarea agriculturii : cel mai frumos orloj al capitalii (ceasornicul mare) și alt" (p. 205—206)¹.

Deceniul 1825—1835 este considerat de către autor ca o etapă însemnată pentru progresul edilitar. Evoluția urbanistică, construcțiile care s-au ridicat în acest timp într-un ritm rapid în capitala țării, rețin atenția cronicarului. Am putea interpreta această laudă la adresa guvernărilor ca o dorință de a contrabalanșa impresia destul de rea pe care o lăsau descrierile călătorilor de atunci, veniți din străinătate să cerceteze aceste locuri considerate primitive. Călătorii occidentali vedeaau mai ales ciudătenia orașului, contrastele lui, străzile neîngrijite, lipsa de plan a clădirilor etc. Bunăoară L. Kreuchely (loc. cit.) a înregistrat : „Grămezi de colibe de lemn înconjoră case drăgușe și chiar frumoase, împrăștiate”.

Sinteza particulară dintre tradiție și inovație, dintre trecut și actualitate este oglindătă interesantă în transformările prin care trecea atunci orașul, sub influența civilizației occidentale mai ales a celei franceze, cea mai bine cunoscută în Principat.

„Bucureștii se împart — scrie autorul — în cinci mari părți, numite plăși, cu cîte o comisie. Fieștecare plasă are o deosebită văpsea pe tablițele caselor : albastră, galbenă, roșie, verde, neagră. Într-aceste 5 comisii se caută și pricinile fieștecării plăși ; are 78 de mahalale, numită după biserică lor (!) ; iar din nenumărate uliți se taie cruciș de patru poduri pietruite de la 1825 carele se îndreptea către cele patru părți ale lumii și sunt noaptea luminate de fanare : Podu Mogoșoii, spre m.n.nord, către Transilvania numit după o moșie de asemenea nume, acesta este cel mai înfrumusețat, cu palate în tot lungul său ; Podul lui Șerban Vodă asemenea înfrumusețat spre miazăzi, către Bulgaria ; Podul Calicilor, spre apus către Craiova, numit după o proprietate a locului și Podul Tîrgului de afară spre râsărit, numit pentru tîrgurile cele mari pe toată săptămîna, ce se adună la capătul său și mai ales la Moși, pe la duminica a toții sfîntîilor, cînd se face cea mai mare adunare din toată țara despre munte ; după aceasta sănt : al Gorganului, Vitanului, Mihai Vodă, al Tîrgoviștei și alt ; toate pietrite (!)" (p. 207)².

Alte aspecte pozitive, pe care autorul le consideră demne de subliniat, sunt așezările noi, locurile cu multă verdeajă, veselia locuitorilor. Despre toate acestea se puteau citi atunci destul de puține lucruri, pentru că toate realizările din țară însemnau prea puțin pentru niște vizitatori

¹ În legătură cu aceste aspecte autorul prezintă, într-o notă amplă, o privire de ansamblu (cu un scop pur informativ, pentru cei care erau puțin familiarizați cu trecutul poporului nostru) asupra dezvoltării istoriei noastre, cu date în general cunoscute.

² Precizarea merită să fie făcută, modernizarea căilor de comunicație era o problemă de care au vorbit aproape toți călătorii străini cu totul nemulțumiți de mizeria străzilor bucureștene, a podurilor pline de noroi, impracticabile în cea mai mare parte a anului.

străini, obișnuiți să trăiască în vechile centre europene, strălucite prin construcțiile, palatele, fațul lor.

Astfel, învățatul francez, D. Béchamp, care și-a petrecut copilăria în București între 1825—1834 constată că s-a trecut repede de la starea de barbarie (la venirea lui în țară a putut vedea capete de condamnați execuțiați, încîpte în țepi în jurul închisorilor, străzi foarte murdare, pline de noroi) la o civilizație modernă. Béchamp vorbește ca un român : „Da, sub Grigore Ghica se putea respira, se trăia într-o viață nouă, barbaria se retrăgea și se aspira tot mai mult spre un viitor mai bun. Dar iată anul memorabil 1827. Ah, nu-și poate cineva închipui astăzi, ce sentiment puternic a izbucnit în inimile noastre la vestea victoriei de la Navarin. La vestea distrugerii, flotelor, combinate ale turcilor și Egiptului, entuziasmul care ne-a cuprins a fost de nedescris era un adevărat delir, simțeam că eliberarea Greciei era preludiul eliberării complete a României.

„Mai puțin de doi ani după aceasta am văzut defilind pe Podul Mogoșoaiei, o zi întreagă armata rusească, care se duce să învingă în Balcani. Români cum mă simțeam prin toate fibrele inimii mele, tot atât mă simțeam și francez, nu-i de mirare că împărteam entuziasmul românilor, aplaudând victoriile rușilor. Am văzut atunci Bucureștiul transformat, splendid iluminat; străzile împodobite cu flinze pe care erau pictate mariile bătălii; Bucureștiul întreg era afară, susținut României era întreg acolo și aplaudau victoriile care înălțau barbaria”¹.

Pentru Genilie, care fusese martor al trezirii rapide în ultima vreme a Bucureștilor la o viață modernă, schimbările petrecute îl îndreptașteau mai mult să spună că Bucureștii sunt o „capitală frumoasă și populată”, iar locuitorii capitalei „sunt iubitori de lux și de toate lucrurile frumoase, le plac adunările de petrecere cum teatrul... vinatul, primul bătrânețe și alt; mobilele consumul său, portul”, masa și ceremoniile lor sunt toate după ale Europei”. Evident că autorul se referă la clasele înstărite, la burghezia în ascensiune. Constatarea merge pe linia afirmațiilor generale de atunci: toate documentele vremii ne vorbesc despre influență occidentală, mai ales cea franceză, care prinsese rădăcini puternice și era mereu în creștere, datorită și numărului sporit de tineri plecați la studii în Franța.

Trebuie de asemenea reținută observația că „limba franceză s-a făcut comună acum”² fenomen care a avut o importanță considerabilă pentru dezvoltarea vocabularului și a stilului, literar, chiar dacă e vorba doar de folosirea acestei limbi de către aceleași pătuși și clase pomenite mai sus, stăpînile tot mai mult de tendințe cosmopolite. Răspindirea considerabilă a limbii franceze în Țara Românească se poate vedea și din limba documentelor administrative, din presa și literatura acelei vremi.

„Curierul”, „Albina” și „Muzeul național” au multe pagini, în 1837, tipărite pe coloane în limba română și franceză.

Influența culturii moderne, venită mai ales prin filieră franceză, se putea atunci constata și asupra tineretului, despre care autorul studiului de care ne ocupăm are cuvinte bune de spus:

¹ Const. Moisil, în articoulul *Bucureștii vechi* (în „Boabe de grlu”, sept. 1932, p. 422) citează și alți autori mai favorabili stărilor de lucruri de la noi.

² Iată ce nota în această privință pictorul ungur Barabas, care a stat în București între anii 1831—1833, lucrând prin casele boierești portrete foarte apreciate: „Lumea... a început să se lase de obiceiurile turcești, imitând și adoptând pe cele europene... Trecerea aceasta de la portul vechi la cel nou european a fost înlesnată de uniforma militară, prin care lumea s-a obișnuit cu noile uniforme de îmbrăcăminte căci după ocuparea primului lucru al rușilor a fost înființarea unei armate românești cu uniformă europeană, asemănătoare cu cea rusească” (C. Moisil, *op. cit.*).

³ Într-o descriere istorică, geografică și culturală a Principatelor, publicată de M. A. de Bucarest în „Revue des deux mondes”, 1837, p. 129—170, se constată același lucru: larga circulație a limbii franceze în lumea „bună” a capitalei. și M. Gochelet, *op. cit.*, e înțintat că toată lumea vorbea franțuzește.

„tinerimea din amândouă sexe ageră, iute, aleagră (!) și genioasă (talentată), iubitoare de învățătură și mai ales de muzică, la care mult se îndeletnicește să.”.

Descrierea lui I. Genilie, care oglindește variate aspecte ale vieții politice sociale și mai ales culturale, nu dă însă în cuprinsul ei date, informații inedite despre felul de viață al maselor populare, despre nivelul de viață materială și spirituală al poporului. Interesul autorului e concentrat asupra progreselor vizibile în viața orașelor, mai ales a capitatei, și în rindul claselor privilegiate ale epocii, punindu-se prin aceasta în inferioritate față de alți autori ca Demidov, Cochelet, B. Perrin, citați deja, la care găsim o imagine complexă a activității economice, a vieții comerciale, financiare și agricole a țării.

Cartierele capitalei sunt prezentate sumar, prin trăsăturile lor particulare, subliniindu-se laturile frumoase sau importanța unor edificii, a unor monumente istorice. În prezentarea acestor amănunte recunoaștem un spirit avizat, pătrunzător. El descrie capitala raportându-se adesea la stările de fapt anterioare, la trecutul ei istoric și la schimbările care au intervenit în ultimii ani în organizarea vieții publice a orașului. Așa ceva nu se poate întîlni într-o descriere a unui trecător grăbit, puțin informat despre trecut, despre rostul sau valoarea unor realizări cu care se putea mindri un cetățean, așa cum face autorul nostru în aceste pagini.

„Cotrocenii ... aici petreceau mai înainte prinții vara ... Dealul Spirii numit după forma spirală ... Aici sunt și ruinele Curții domnești, a templului și a cetății numită Curtea arsă, că a ars la 1813.

Apoi e Filaretul unde este ... și mai desfășătoare primălare¹ și adunare mare toamna : pentru verdura (!) cîmpiei, bunătatea apei izvoritoare și viile ce înfrumusează culmea dealului Arcos² (numit astfel — n.n.) după numele unui mitropolit. Văcărești măreță mănăstire... făcută de Nicolae Mavrocordat la 1720. Aici este deschiderea prinților, venind din Constantinopol”.

Și în acea epocă Băneasa era o parte a orașului „vizitată pentru frumusețea păduril cei curate și cu mulți stejari deși, luminată crucește peste tot, cu mare paradă la 1832, în cinstea președintelui Pavel Kiselev”.

Ceea ce alți autori contemporani cu Genilie numeau „aleul de la Băneasa”, e prezentat aici ca „alea cea mare ... compusă din trei drumuri printre tei, începută la 1832, și încă neisprăvită”. E vorba de cunoscuta șosea Kiselev, una din realizările importante ale acelor ani de muncă intensă pentru înfrumusețarea capitalei³.

Iată un pasaj din „Curierul românesc”, din 1837 (p. 104), care prezintă sintetic unele tendințe ale societății de atunci : „Pre lîngă înaintarea științelor care din zi în zi se împrăștie din școalele naționale ... au început a se naște în această țară și gustul frumoaselor arte. Muzica s-a întins în toate clasele cele mari și clasele de jos; teatrul sporește și înfrățează o varietate vrednică de rîvnit. Zugrăveala vine și ea la vreme a forma gustul, a înălța imaginația amatorilor și celor ce se aplecă către această frumoasă artă”. Iar în ce privește domeniul economic-comercial „Cantorul de aviz și comers” din 24, IV, 1837 scria : „Așa abia acum în timpurile renașterii se

¹ În înțelesul de azi : „loc de promenadă”.

² „Arcuit”, în formă de arc.

³ În vederea unei modernizări radicale, aplicarea Regulamentului organic a jucat, cum am spus, un rol esențial : „Regulamentul însuși constituia un mare pas spre europenizare, căci a introdus regimul constituțional și a reorganizat administrația țării după modelul asupuranță, înființând în locul vechilor dregătorii departamentele ministeriale ... Este foarte interesant că în noua organizație a municipalității s-a prevăzut așa-numita „zeculală a înfrumusețărilor, taxă ce se percepea de la boiernașii mazili, de la patentari, de la plugari, și muncitori, în vederea înfrumusețării orașului”. (Const. Moisil, op. cit., p. 422).

simte în țara noastră prea mare și neapărată trebuie să de o gazetă care să publice cursul speculațiilor și prețurilor neguțătoarești".

Contactul cu civilizația modernă dezvoltă deci atât gustul estetic, cât și activitatea, emulația economică, comercială a orașului.

Despre alte cartiere ale orașului citim :

„Colentina, cea mai desfășătoare și mai vizitată primărie a nobiliei vară, în serile zilelor senine, vestită pentru aleea sa cea regulată de tei, pe marginea cîmpului Colentinii și pe țărmurile unei frumoase bălți, ca un semicerc. Aici, alătura, sînt și palatele domnești, o biserică după cea mai frumoasă arhitectură și împodobită împărătește; după biserică este un monument prea frumos, unde se odihnesc casele întru fericire reposatului prinț și fostul domn stăpînitor Grigore D. Ghica, cu a căruia cheltuială s-au și făcut aceste ziduri minunate. Tot acest prinț bun... au întărit un venit ca să pardosească ultiile Bucureștiului cu piatră și au băgat în inima românilor iubirea de limba națională, căruia suntem datori a multă și în veci a-l pomeni” (p. 214).

Armata noastră își avea în 1837 tot în cartierul Colentina locul de exerciții și de pregătiri pentru parade, cum ne spune autorul acestei cronică : „Cîmpul Colentinii este cîmpul Mars al Bucureștilor, unde s-au făcut și se fac cele mai frumoase și mai cu paradă pompe, ceremonii și exerciții militare cum : sfîntirea steagurilor, armelor și milăiei naționale la 1830, jurămîntul credinții ostășești la 1834 ; ordinile și revizile armiei”. Pe lîngă acest loc destinat armatei, e menționată și cazarma de „exerciție a cavaleriei militarești”, situată spre răsărit unde e „Mărcuța cu o frumoasă pădurice”.

Cu prilejul turului de orizont făcut pentru a consemna ceea ce era atunci atrăgător prin cartierele orașului, ni se arată că Tipografia „D. Iliadi (Eliade) cu o zidire după cea mai nouă arhitectură, și o grădină frumoasă” era spre răsărit de Colentina : că „din edificiile publice (și aici autorul explică : zidiri mari) cele mai însemnate sunt : Curtea administrativă, pentru măreață să înălțime și poziție, Cazarmia milăiei și în centrul Bucureștilor este colegiul național Sf. Sava, zidit întîi în 1820, unde încă la 1688 prințul Șerban Cantacuzino făcuse o școală publică românească, apoi abia la 1825, prin porunca domnului stăpînitor Grigore D. Ghica, iar s-a prefăcut după o arhitectură regulată și frumusețeză ce se vede acum” (p. 217).

Întinderea orașului de atunci era considerabilă. Între clădirile care erau pe cale de dezvoltare modernă și spațiile verzi era un raport cu totul diferit de cel de azi. Așezările aveau o înfățișare patriarhală ; capitala semăna cu un oraș de provincie :

„Înlăuntrul Bucureștilor mai toate casele sunt într-o grădină plină de pomi, copaci, flori și verduini ce înfigurăază, vara mai ales, un codru mare și cel mai mare prospect, de o capitală care cu îndestularea celor trebuincioase, a pometurilor și primărilor desfășătoare, se face adevarată cetate de bucurie, unde acum vreo 450 de ani era numai un mic sat și pădure mai mult”.

Cam în același fel se exprimau și călătorii străini care au petrecut câteva timp în București ; ei vedea în această stare primitivism. L. Kreuchely însă e, în acest punct, aproape de tonul paginilor din *Almanachul* de la 1837 : „Gurjile foarte mari ale celor mai multe case, grădinile mari și mici, adăugate la acest număr de 16.000 de case, dau Bucureștilor o întindere de aproape cinci mile în circumferință. Din orice parte te apropiei de oraș priveliștea este foarte plăcută în timp de vară. Pare că privești o pădure zimbitoare și turtele marelui număr de biserici care se văd printre arbori, și dau o înfățișare grotescă”¹.

După trecerea a 15 ani situația nu era mult schimbată în ceea ce privește aspectul general al orașului. Ceea ce însă parea grotesc autorului pomenit mai sus, la 1822, î se pare o calitate

¹ Const. Moisil, *op. cit.*, p. 420.

autorului nostru de la 1837. Amănuințele topografice și obiceiurile tradiționale li inspiră accente lirice : „Ceeace figurează însă și înfrumusețează încă mai mult privirea capitalei sănt zidurile, cetății și naltele turnuri ale celor 100 templuri sau biserici și 26 mănăstiri mari, ale căror vîrfuri și fațade, ca și prospectele palatelor din lăuntru și afară se pierd primăvara prin pometurile nemărginite din grădinile înfloritoare și înverzite și ale căror grandios uet (vuel) de nenumărate clopote mari și mici seara și dimineața, în sărbătorile și țereioniole religioase, insuflă omului celui mai mare, înăreață și respectuoasă impresie” (p. 215—216).

În anul în care e redactată descrierea de care ne ocupăm, înfățișarea unor instituții de prestigiu de-a lungul veacurilor era alta decât cea de azi. Unele note particulare ale acestor așezăminte merită și reținute, pentru că aduc precizări de amănunt peste care unii cronicari contemporani au trecut ușor. Așa de exemplu ni se spune că mitropolia „acum s-au preînoit și zugrăvit de D. Pocovnicu Nicolae, român adevarat și măiestru în meșteșug zugrăvirii”, iar în notă aflăm că „tot acest vrednic bărbat au zugrăvit și biserică Domnească, de la Colentina și de la Palatul Domnesc în București, cum și biserică Sf. Gheorghe de la mănăstirea Cernica” (p. 216).

Despre mitropolie ni se spune că nu era destinată numai administrației religioase, ci servea și altor scopuri : „înlăuntrul Mitropoliei sănt : sale (sălile) generalii adunări naționale ; arhiva Prințipatului, trupul sf. Dimitrie protectorul capitalii și alt”. Îndată după Mitropolie este pomenită mănăstirea Radul Vodă care „prin așezămintele ctitorilor se hotărâsc și ospătărie obștească pentru toți călătorii mari și mici” (p. 216—217). Biserică Sf. Gheorghe așezată în centrul pieții negustorești din mijlocul capitalei, părea „asemenea unei cetăți cu nalte ziduri, făcute de Constantin Brâncoveanu la 1700”. Cu acest prilej e pomenită „strâlucita familie a Basarabilor” carei 600 ani au ilustrat patria cu înțelepciunea, biruința și nobilitatea lor”. O mențiune specială apare în această ordine de idei în legătură cu mănăstirea Colțea „făcută de Mihail Cantacuzino la 1715, vestită pentru spitalul său cel curat și pentru turnul cel mai înalt și mai frumos al capitalii, pînă a nu se surpa de cutremur la 1802, a cui năljenie este încă și pînă acum de proverb”.

Totuși descrierea această este departe de a oglindi toate aspectele, chiar cele mai generale, ale orașului. Se vorbește mai mult despre mănăstiri și biserici decât despre economia, comerțul, întreprinderile în curs de dezvoltare. În această privință este mai completă descriere amintită a consulului L. Kreuchely, de la 1822, mai edificatoare tablourile complexe făcute de A. Demidov sau lucrarea lui L. Perrin, în care intîlnim un bogat capitol despre starea economică a țării, despre producția industrială, comerțul, bogăția subsolului etc. Cijădenia contrastelor din capitala Țării Românești însă nu putea scăpa nimănui: colibe primitive alături de palate, eleganță pariziană alături de oameni sărmani, inușii în zdrențe, luxul și lenevirea în mijlocul oprimării poporului muncitor.

★

Putem spune în concluzie că descrierea prezentată în aceste pagini, apărută în *Almanachul Statului* pe 1837, prezintă un interes documentar indisputabil. La seria documentelor destul de rare despre istoria Țării Românești și despre capitala sa București, poate fi adăugată mărturia unui contemporan, care nu era un simplu diletant în domeniul istoriei și al geografiei, ci unul din pionierii acestor științe în părțile noastre. Oricât de mărunte ar fi amănuințele pe care ni le furnizează informația lui, ele sunt binevenite pentru a înțelege mai profund specificul vieții societății noastre, puternic influențată în acea vreme de curentele înnoitoare ale civilizației europene. Ecouriile influențelor apuse se văd adesea în paginile prezentate de Iosif Genilie : se poate observa respectul de care se bucura limba și cultura franceză, urmările pozitive ale organizărilor politice, sociale și culturale, înfăptuite prin Regulamentul organic, năzuința patriotică de a

moderniza, sub toate aspectele, viața țării și în special capitala ei, București. Comparind această descriere cu altele similare făcute de călătorii străini, trecători vremelnici prin țările românești, remarcăm că paginile acestui *Almanach* sint străbătute de un suflu patriotic, de dragoste față de trecutul istoric și față de unele înfăptuiri remarcabile ale contemporanilor, pe care autorul îi laudă pentru zelul și munca lor creatoare. De aceea cu toată mențiunea autorului că e vorba de o simplă „traducere”, noi o considerăm o lucrare originală, fundamentată, cum indică redactorul în românește al acestei descrieri, pe date statistice oficiale, pe informații controlate și pe realități bine cunoscute de autor.

Socotim că deoarece descrierea interesantă a lui Genilie nu a fost utilizată de istoricii de pînă acum, nefiind pomenite nici *Geografia*, nici paginile din *Almanach*, dată fiind raritatea publicației, descrierea lui Genilie ar trebui publicată în întregime, pentru a putea fi pe deplin utilă viitorilor istorici ai Bucureștilor.

Acum 120 de ani, cînd au apărut paginile analizate mai sus, înfățișarea Bucureștilor noștri era încă patriarhală, un amestec de vechime și rîvnă spre înnoire. Momentele istorice dramatice prin care a trecut de atunci au impus reforme radicale în viața țării. Mai ales după ce a devenit capitala României, orașul acesta s-a aliniat rapid dezvoltării generale a capitalelor europene. Epoca actuală de progres îi asigură capitalei noastre o dezvoltare tot mai mare, o creștere continuă a prestigiului ei politic, economic și cultural. Paginile din *Almanachul Statului*, de la 1837, oglindesc sintetic o etapă depășită a dezvoltării generale a istoriei noastre. Cunoașterea lor șurează însă înțelegerea trecutului, a năzuințelor spre înnoire, a capacitatii creatoare a poporului nostru din acele vremuri.

SOURȚĂ PRIVIRE ASUPRA REALIZĂRILOR ISTORIOGRAFIEI MARXISTE DIN R.P. CHINEZĂ *

DE

MARGARETA HUTIRA

Articolul de față, avind un caracter mai mult informativ, nu urmărește o expunere completă și amănunțită a subiectului ales. Ne propunem să facem o scurtă caracterizare a științei istorice din Republica Populară Chineză, să indicăm problemele principale cercetate de către istoricii marxiști chinezi, precum și să dăm sumare informații cu privire la instituțiile istorice și la revistele de specialitate existente în perioada actuală. Autorul, neavând posibilitatea să consulte unele lucrări de istorie în original, a folosit o serie de recenzii apărute în revistele sovietice cu privire la diferite publicații din R. P. Chineză.

★

Înainte de a trece la caracterizarea istoriografiei marxiste din R. P. Chineză, este necesar să ne oprim asupra unor trăsături negative ale istoriografiei burgheze premergătoare. Istorografia burgheză chineză a avut în general un caracter tendențios, deservind interesele claselor dominante, adică ale burgheziei compradore și ale moșierimii. Una din laturile ei caracteristice era șovinismul han¹ și ignorarea completă a rolului minorităților naționale în dezvoltarea istorică a poporului chinez. Procesul dezvoltării istorice a societății chineze era privit de istoricii burghezi de pe poziții idealiste. În perioada dominației clictii lui Ciang Cai-șî, istoriografia burgheză chineză a cunoscut o influență accentuată a concepțiilor istorice din țările Europei occidentale și din S.U.A. Această influență se învedea printr-o atitudine de ploconire față de țările europene și de Statele Unite ca centru al științei istorice și printr-o desconsiderare față de istoria națională.

Istoriografia marxistă a apărut în China numai după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie. În această perioadă, reprezentanții înaintași ai intelectualității progresiste au început să cerceteze istoria Chinei de pe poziții marxist-leniniste. După cum a arătat istoricul chinez

* În articolul de față se folosește transcrierea justă a numelor și denumirilor chineze, stabilită de specialiștii români de comun acord cu specialiștii chinezi.

¹ Han — denumire proprie a chinezilor, spre deosebire de alte naționalități care trăiesc în China. L-am putea denumi „șovinismul mare chinez”.

prof. Liu Da-nien în cuvintarea sa ținută în fața oamenilor de știință din Moscova, „știință istorică marxistă chiar de la începutul existenței sale în China a exercitat o mare influență asupra opiniei publice chineze și a devenit în scurt timp o forță necesară și activă a frontului ideologic al revoluției”¹.

Nunai după proclamarea Republicii Populare Chineze s-au creat însă acele condiții care au permis o dezvoltare nestingerită a științei istorice marxiste. Dacă în perioada prenergătoare, mulți istorici chinezi se găseau sub influența concepțiilor idealiste asupra procesului istoric al dezvoltării societății, după instaurarea puterii populare ei au început să studieze în mod activ teoria marxist-leninistă și să-și însușească materialismul istoric. Partidul Comunist Chinez acordă o mare atenție reeducării ideologice a intelectualității. Referindu-ne la reprezentanții științei istorice, în prezent se poate remarcă că această muncă de reeducare ideologică în spiritul marxism-leninismului a dat rezultate pozitive. O parte însemnată a lucrărilor istorice apărute după proclamarea Republicii Populare Chineze sunt consacrate cercetării problemelor istoriei naționale de pe poziții marxist-leniniste.

Grijă Partidului Comunist și a guvernului popular pentru dezvoltarea științei istorice în China s-a manifestat nu numai prin reeducarea ideologică a istoricilor, ci și prin măsurile luate pentru crearea diferitelor instituții, asociații și reviste științifice, a căror sarcină este cercetarea profundă și sistematică, în primul rând a problemelor istoriei naționale.

În perioada actuală, studierea istoriei Chinei se desfășoară la institutele de cercetări științifice ale Academiei de științe a R.P. Chineză, la unele instituții politice și institute ale partidului comunist, la facultățile de istorie ale universităților și ale institutelor pedagogice.

În anul 1955 a fost creată la Academia de științe a R. P. Chineze, Secția de științe sociale, în atribuțiile căreia intră preocuparea de a coordona și de a îndrăma munca de cercetare științifică a istoriei Chinei. În sistemul de organizare a Academiei de științe există patru institute de cercetări științifice de istorie: Primul institut de istorie, Al doilea institut de istorie, Al treilea institut de istorie și Institutul de arheologie.

Primul institut de istorie (director Guo Mo-Jo) se ocupă de cercetarea istoriei vechi și, în parte, medievale pînă la epoca Sui (581—618). Al doilea institut de istorie (director Sien Da) cercetează istoria medievală de la epoca Sui pînă la primul război „al opiuului” (1839—1840). Al treilea institut de istorie (director Fan Uǎn-lan) are cinci secții de cercetări științifice: secția de istorie a claselor contemporane din China și a relațiilor reciproce dintre ele, secția de istoria politică a Chinei, secția de istorie a agresiunii statelor străine împotriva Chinei, secția de istorie contemporană a Chinei și secția de întocmire a istoriei generale a Chinei.

Primele două institute de istorie publică două reviste de specialitate: „Li-șî ian-dzü” [Cercetări istorice] și „Sî-sue i-țun” [Traduceri de istorie]. Al treilea institut publică culegeri de studii și referate științifice, revista „Dzin-dai și dzî-liau” [Materiale privind istoria contemporană] și participă cu diverse materiale la revista „Li-șî ian-dzü”.

Institutul de arheologie (director Tjāng Tjān-do) se ocupă, de preferință, cu studiul monumentelor epocii neoliticului, epocii In (al doilea mileniu înaintea erei noastre), epocii Djou (Djou de apus, secolele XII—VIII f. e. n., Djou de răsărit, secolele VIII—III f. e. n.), epocii Han (Han de apus, 206 f. e. n. — 25 e. n., Han de răsărit 25—220 e. n.) și epocii Tang (618—906 e. n.).

Cu studiul istoriei revoluției chineze și a Partidului Comunist Chinez se ocupă, sub conducerea departamentului Secției de agitație și propagandă a C. C. al P. C. Chinez, Institutul Marx-Lenin, Universitatea populară din Peking și Muzeul revoluției chineze.

¹ Liu Da-nien, *Situația științei istorice în China*. Cuvintare ținută la consfătuirea oamenilor de știință din Moscova, la Secția de istorie și filozofie a Academiei de științe a U.R.S.S., în 23 aprilie 1953. Vezi „Voprosi istorii”, 1953, nr. 5, p. 56.

Majoritatea lucrărilor și articolelor istorice apărute după anul 1949 sunt consacrate, în primul rînd, problemelor istoriei moderne și contemporane a Chinei. Înainte de toate trebuie să menționăm că problema periodizării istoriei moderne a Chinei constituie una din principalele preocupări ale istoricilor chinezi. Dacă altădată, în istoriografia burgheză, etapele principale ale dezvoltării istorice se determinau după acțiunile „de seamă” ale împăraților și comandanților de oști, acum în fața savanților chinezi s-a pus sarcina de a elabora o periodizare nouă, marxistă, lăudând în considerație teza marxist-leninistă conform căreia adeverății creatori ai istoriei sunt masele populare. În 1954 a apărut un articol al istoricului Hu Șang, intitulat *Problema periodizării istoriei moderne a Chinei*¹, care a stîrnit un larg ecou în rîndurile istoricilor din China populară. Hu Șang subliniază importanța și necesitatea rezolvării problemei periodizării. El arată că lucrările apărute în ultimul timp, ai căror autori încearcă să analizeze evenimentele istorice de pe poziții marxist-leniniste, au o lipsă serioasă și anume lipsa periodizării precise a istoriei moderne a Chinei, ceea ce duce la folosirea metodei descriptive, la prezentarea evenimentelor istorice izolate unele de altele. În articolul său, Hu Șang face o încercare de periodizare a istoriei moderne a Chinei, punând la baza ei desfășurarea luptei de clasă. După părerea autorului, lupta revoluționară a cunoscut în China în epoca modernă trei puternice perioade de avint: revoluția tai-ping-ilor (1850—1864); avintul revoluționar de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, al căruia punct culminant a fost răscoala antiimperialistă I-hă-tuan (cunoscută sub numele de „răscoala boxerilor”) și avintul revoluționar din 1905—1911, care a dus la răscoalele de la Canton și apoi de la U-tjang din timpul mișcării Tung-măng-hui (1911). Bazindu-ne pe aceste trei perioade de avint revoluționar, istoria modernă se poate împărți, după părerea lui Hu Șang, în şapte etape: 1) 1840—1850, de la primul război al opiuului pînă la începutul răscoalei tai-ping-ilor; această perioadă a constituit începutul transformării Chinei într-o țară semicolonială, semifeudală; 2) 1851—1864, perioada revoluției țărănești antifeudale a tai-ping-ilor; 3) 1864—1895, de la înfrângerea tai-ping-ilor pînă la războiul chino-japonez; în această perioadă se formează bazele social-economice ale societății chineze semicoloniale și semifeudale; 4) 1895—1900, de la războiul chino-japonez pînă la înăbușirea răscoalei antiimperialiste I-hă-tuan; datorită avintului luptei revoluționare a maselor în această perioadă, tendința statelor imperialiste de a transforma pe deplin China într-o colonie a suferit un eșec; 5) 1901—1905, de la înăbușirea răscoalei I-hă-tuan pînă la crearea organizației revoluționare Tung-măng-hui [Liga unională], perioada formării curentului revoluționar-democrat burghez în frunte cu Sun Yat-sen; 6) 1905—1912, de la crearea Ligii unionale pînă la cucerirea puterii de către Uan Șt-cai; aceasta este o perioadă a luptei între curentele revoluționar și reformist, care s-a terminat cu înfrângerea revoluției; 7) 1912—1919, de la înfrângerea răscoalelor de la Canton și apoi de la U-tjang din timpul mișcării Tung-măng-hui, pînă la „mișcarea de la 4 mai”; aceasta este perioada de trecere de la revoluția burghezo-democratică condusă de burghezie, la revoluția burghezo-democratică de tip nou, condusă de proletariat.

În același an, ceva mai tîrziu, a fost publicat articolul lui Sun Șou-jan consacrat aceleiași probleme². Sun Șou-jan ia ca criteriu pentru determinarea periodizării istoriei moderne a Chinei nu dezvoltarea luptei revoluționare, ci procesul transformării societății chineze într-o societate semicolonială, semifeudală, dezvoltarea contradicțiilor, în această perioadă, între statele imperialiste și China.

O atenție însemnată este acordată problemei periodizării istoriei moderne a Chinei și în carteau lui Jung Măng-iен, în care se studiază istoria luptei revoluționare în epoca modernă

¹ „Li-șî ian-dzû”, 1954, nr. 1.

² *Ibidem*, nr. 6.

și contemporană¹. Jung Măng-ien, ca și Hu Şang, pune la baza împărțirii epocii moderne mișcarea revoluționară de masă.

În Ianuarie 1956, la Universitatea populară din Peking a avut loc o discuție științifică la care a fost ridicată problema periodizării istoriei moderne a Chinei². Referatul istoricului Dai I a fost consacrat acestei teme. Fiind de acord cu părerea lui Hu Şang că la baza periodizării trebuie pusă lupta de clasă, referentul a arătat în același timp că, după părerea lui, noțiunea de luptă de clasă trebuie largită, incluzând și lupta națională a poporului; Dai I a împărțit istoria modernă în trei perioade:

1) 1840—1873 (de la începutul agresiunii străine în China pînă la terminarea războiului țărănesc intern);

2) 1873—1901 (de la ocuparea de către cotropitorii străini a teritoriilor vasale ale Chinei pînă la înființarea răscoalei I-hă-tuan);

3) 1901—1919 (perioada revoluției conduse de burghezie și trecerea la revoluția burghezo-democratică de tip nou).

Atenția principală a participanților la discuție a fost concentrată în jurul problemei cu privire la criteriul periodizării și al delimitării concrete, cronologice, a fiecărei etape. În ceea ce privește prima problemă, majoritatea vorbitorilor au căzut de acord că la baza periodizării istoriei moderne a Chinei trebuie să fie pusă lupta revoluționară a maselor, cu unele observații și completări. Cu privire la determinarea concretă, cronologică a diferitelor etape, participanții nu au ajuns la o părere unitară, dar și aici majoritatea a fost în principiu de acord cu necesitatea de a se avea în vedere cele trei situații revoluționare arătate în referat.

Deși în perioada actuală problema periodizării istoriei moderne a Chinei nu este încă pe deplin rezolvată, totuși nu există nici o îndoială că munca creatoare a istoricilor chinezi va da rezultate pozitive.

Dintre lucrările dedicate în întregime istoriei moderne a Chinei, merită să fie relevată carteau lui Fan Uǎn-lan, *Istoria modernă a Chinei*³. Primul volum al acestei opere cuprinde perioada de la 1840 pînă la 1901. Cartea este scrisă pe baza cercetării unor izvoare multiple, în primul rînd chinezești. Marele merit al autorului constă în promovarea pe primul plan a activității revoluționare creative a maselor, care este adevărată forță motrice a istoriei. Opera lui Fan Uǎn-lan este considerată drept una dintre primele încercări reușite de a trata de pe poziții marxist-leniniste dezvoltarea istorică a Chinei în epoca modernă.

O atenție considerabilă se acordă istoriei moderne și contemporane a Chinei în lucrarea lui Hua Gang, *Teze privind dezvoltarea istorică a societății*⁴, în care autorul urmărește dezvoltarea societății chineze de la orfănduirea comunei primitive pînă la epoca contemporană, pînă la revoluția democratică de tip nou.

Dintre diferențele probleme ale istoriei moderne și contemporane, cercetate de istorici chinezi, două ocupă locul principal: cercetarea istoriei revoluției populare chineze și cercetarea istoriei agresiunii puterilor străine în China și îndeosebi a agresiunii Statelor Unite ale Americii.

În studierea istoriei revoluției populare chineze, istoricii acordă o atenție deosebită celor trei războaie civile revoluționare. De un mare ajutor în cercetarea primului războl civil revo-

¹ Jung Măng-ien, *Studiu asupra istoriei luptelor revoluționare din China în ultimii o sută de ani*, Peking, Ed. San-lian řu-dien, 1954.

² Vezi „Voprosi istorii”, 1956, nr. 8; Uang St-ti, Dai I, *O discuție științifică la universitatea populară chineză*.

³ Fan Uǎn-lan, *Istoria modernă a Chinei*, ed. a IX-a, corectată și completată, Peking, 1955.

⁴ Hua Gang, *Teze privind dezvoltarea istorică a societății*, ed. corectată, Peking, Ed. San-lian řu-dien, 1951.

luționar (1924—1927) sunt cele două culegeri de materiale și documente cu privire la istoria mișcării muncitorești și țărănești din această perioadă¹.

Problema hegemoniei proletariatului în revoluția burghezo-democratică de tip nou din China a avut de la început o importanță primordială. Cu toate că această revoluție a avut un caracter burghezo-democratic, pentru succesul și victoria ei deplină era necesar să fie condusă de proletariatul industrial chinez. Mao Tze-dung, vorbind despre rolul proletariatului chinez, a arătat încă în 1926 că în ciuda numărului restrins, „tocmai el întruchipează noile forțe de producție și este cea mai progresistă clasă din China contemporană, clasă care a devenit forță conducătoare a mișcării revoluționare”².

În perioada primului război civil revoluționar, în fața Partidului Comunist Chinez s-a pus cu toată ascuțimea sarcina unirii strânsă a proletariatului și transformării lui în forță conducătoare a mișcării revoluționare. Documentele și materialele cuprinse în culegerea consacrată mișcării muncitorești din această perioadă indică munca enormă depusă în această privință de Partidul Comunist. Declarațiile și hotărîrile congreselor sindicale, publicate în culegere, arată creșterea permanentă a influenței politice și a autoritatii Partidului Comunist Chinez în organizațiile sindicale muncitorești, relevă munca îndrăgită a comuniștilor pentru întărirea organizațiilor de masă ale clasei muncitoare, a sindicatelor, lupta insistență pentru înțelegerea de către clasa muncitoare a rolului ei de conducător în revoluție. Multiplele date despre mișcarea grevistă din perioada 1924—1927 permit urmărirea dezvoltării conștiinței clasei muncitoare, indicând cum, în desfășurarea generală a evenimentelor revoluționare, muncitorii încep să treacă de la greve cu caracter pur economic la o luptă generală politică cu caracter național, îndreptată împotriva asupririi imperialiste.

Lucrarea lui Liu Li-cai și Uang Tjāng, intitulată *Mișcarea muncitorească din China în perioada anilor 1919—1927*³, este consacrată problemelor mișcării muncitorești în perioada primului război civil revoluționar. Autorii nu se limitează la perioada menționată în titlu; în prima parte a cărții se descrie pe scurt istoria mișcării muncitorești, începînd de la mijlocul secolului al XIX-lea și pînă la 1919. În această parte se vorbește despre primele organizații muncitorești care au apărut în deceniile 6 și 7 ale secolului trecut, despre primele greve de masă, despre numărul întreprinderilor chineze și străine la sfîrșitul secolului al XIX-lea etc. Mișcarea muncitorească din perioada 1924—1927 este tratată de autori în legătură cu mișcarea țărănească și cu situația generală revoluționară din țară. O mare atenție se acordă de asemenea problemei referitoare la conducerea mișcării muncitorești de către Partidul Comunist Chinez.

Multe probleme izolate ale mișcării muncitorești, atât din perioada primului război civil revoluționar cât și din anii premergători sau următori, sunt tratate în diferite articole de revistă⁴.

După cum s-a menționat mai sus, pe lîngă culegerea privind mișcarea muncitorească, a fost publicată și una despre istoria mișcării țărănești în perioada primului război civil revoluționar din China. Această culegere cuprinde hotărîrile congreselor și conferințelor țărănești, broșurile referitoare la mișcarea țărănească, editate în anii 1924—1927 de către uniunile țără-

¹ *Mișcarea muncitorească în perioada primului război civil revoluționar. Materiale privind istoria contemporană a Chinei*, Peking, Ed. Jän-min tju-ban-șl, 1954; *Mișcarea țărănească în perioada primului război civil revoluționar din China. Materiale privind istoria contemporană a Chinei*, Peking, Ed. Jän-min tju-ban-șl, 1953.

² Mao-Tze-dung, *Opere alese*, vol. I, București, E.P.L.P., 1953, p. 24.

³ Liu Li-cai, Uang Tjāng, *Mișcarea muncitorească din China în perioada anilor 1919—1927*, Peking, Ed. Gung-jän tju-ban-șl, 1953.

⁴ Liu Lung-ciau, *Participarea proletariatului la evenimentele din 3 iunie (1919)*, în „Sî-süe tjou-can”, 1951, nr. 21; Ia.ug Sao-ing, *Greva din 7 februarie la calea ferată Peking—Hangcou (1923)* în „Sî-süe”, 1954, nr. 23; Iang Ming-nien, *Lupta muncitorilor din Șang-hai în curs de doi ani după evenimentele din 12 aprilie 1927*, în „Sî-süe”, 1954, nr. 34.

nești și de către secția țărănească a Guo-min-dang-ului, precum și diferite articole cu privire la aceeași mișcare.

Revoluția chineză a pus pe prim plan nu numai problema hegemoniei proletariatului, dar și problema aliaților acestuia în revoluție. Principalul și cel mai sigur aliat al proletariatului era țărănamea. Căerea și întărirea alianței dintre clasa muncitoare și țărăname a devenit astfel una din cele mai importante sarcini pentru Partidul Comunist, ținându-se seama în special de faptul că țărănamea constituia majoritatea covrîșitoare a populației țării. Problema agrară se impunea ca o preocupare principală a revoluției chineze, iar țărănamea ca o forță de prim rang a ei¹. Materialele publicate în culegerea amintită dovedesc în mod convingător succesul realizării politicii Partidului Comunist Chinez, îndreptată spre formarea și dezvoltarea legăturilor strânse dintre clasa muncitoare și țărăname.

Din documentele sus amintite reiese că uniunile țărănești² s-au creat sub influența nemijlocită a mișcării proletare, iar primii lor organizatori au fost muncitorii. În cursul primului război civil revoluționar s-a dezvoltat pe o scară din ce în ce mai largă ajutorul reciproc al muncitorilor și țărănilor în lupta comună de eliberare de sub jugul imperialiștilor și al moșierilor.

Totuși, cercetarea problemelor mișcării țărănești în epoca contemporană este în genere abia în prima ei fază³.

Se remarcă în mod deosebit lucrarea lui Si Ŝou-ian și Lin Gan dedicată istoriei primului război civil revoluționar din China⁴. Această lucrare tratează o serie de probleme importante. O bună parte din ea este consacrată mișcării de la 4 mai 1919⁵, subliniindu-se rolul ei important în pregătirea creării Partidului Comunist Chinez (1921), a „mișcării de la 30 mai”⁶ și a Campaniei de nord. Una din principalele cauze ale „mișcării de la 30 mai” o constituie agravarea situației economice a Chinei, ca urmare a intensificării agresiunii economice a puterilor imperialiste. În lucrare se tratează, de asemenea, problema reorganizării Guo-min-dang-ului⁷, colaborarea comuniștilor cu guo-min-dang-iștii și formarea frontului unic național în acea perioadă.

¹ Vezi Mao Tze-dung, *Opere alese*, vol. 3, București, E.P.L.P., 1955, p. 224.

² Uniunile țărănești, uniunile săracilor sunt organizații revoluționare de masă ale țărănimii, care au luptat împotriva dominației economice și politice a moșierilor la sate.

³ Djung I-mou, *Cei șapte ani de luptă ai țărănilor din Hai-lu-sin (1921–1928). Materiale privind istoria contemporană*, 1955, nr. 1; *Biografiile eroilor revoluționari din Hunan*, Cianșa, 1953; *Treizeci de ani de luptă a eroilor poporului din Hunan sub conducerea P. C. Chinez*, Cianșa, 1954.

⁴ Si Ŝou-ian, Lin-Gan, *Scurtă istorie a primului război civil revoluționar*, Șang-hai, Ed. Sin ci-si, 1955.

⁵ La 4 mai 1919 a avut loc la Peking o demonstrație antiimperialistă a studenților, care constituie începutul unei puternice mișcări de masă, antiimperialistă și antifeudală. Îndreptată în primul rînd împotriva imperialismului japonez și împotriva guvernului feudal-militarist al țării. În „mișcarea de la 4 mai” un rol important a început să aibă proletariatul chinez, care a acționat, în acea perioadă, ca o forță politică de sine stătătoare. Tovarășul Mao Tze-dung caracterizează „mișcarea de la 4 mai” ca începutul transformării revoluției burghezo-democratice de tip vechi într-o revoluție burghezo-democratică de tip nou, care se desfășoară sub conducerea proletariatului și constituie o parte a revoluției proletare mondiale. Vezi Mao Tze-dung, *Opere alese*, vol. III, p. 7 și urm. (*Mișcarea de la 4 mai*) și p. 198 și urm. (*Despre noua democrație*).

⁶ „Mișcarea de la 30 mai” — manifestări de masă ale oamenilor muncii din China împotriva imperialiștilor. Ele au fost cauzate de împușcarea de către poliția engleză din „concesiunea internațională” de la Șang-hai a manifestanților ce participau la demonstrația muncitorilor și studenților.

⁷ Guo-min-dang — partidul contrarevoluționar al burgheziei compradore și al marilor moșieri. Acest partid a fost creat în anul 1912, în prima perioadă a activității sale, sub conduc-

În legătură cu problemele referitoare la perioada celui de-al doilea război civil revoluționar (1927–1936), ne atrage atenția lucrarea lui Djān Bo-da, *Despre războiul civil de zece ani*¹. În această lucrare se analizează condițiile obiective și subiective care au permis apariția, consolidarea și dezvoltarea puterii muncitoresc-țărănești pe teritoriul eliberat, în timpul celui de-al doilea război civil revoluționar. Djān Bo-da începe cu analiza situației social-economice care s-a creat în China după înfrângerea revoluției în anul 1927, iar mai departe, pe baza unui bogat material faptic, demască caracterul comprador-moșieresc, antipopular al regimului guo-min-dang-ist, care prin conținutul său nu era decât o dictatură militară a capitalului birocratic și a marilor moșieri. Analizând mișcarea revoluționară după anul 1927, Djān Bo-da dovedește că în ciuda loviturii date revoluției prin trădarea lui Ciang Cai-șî și instaurarea, puterii reacționare guo-min-dang-iste, activitatea revoluționară a maselor populare nu a putut să rămână mult timp în stare de încezelă. Un nou avint revoluționar era inevitabil, deoarece sarcinile fundamentale ale revoluției nu fuseseră rezolvate în perioada primului război civil revoluționar, iar în urma instaurării puterii guo-min-dang-iste, contradicțiile sociale s-au adințit și mai mult. Autorul arată, de asemenea, că nu numai clasa muncitoare și țărănească au fost nemulțumite de situația existentă, dar și burghezia națională, care nu a primit de la guo-min-dang-isti nici un fel de privilegii sau avantaje în domeniul economic și politic, și s-a găsit în situația de a fi nevoită să se apropie de masele muncitoare luptătoare. O atenție deosebită acordă Djān Bo-da activității Partidului Comunist Chinez în legătură cu elaborarea liniei tactice în perioada celui de-al doilea război civil revoluționar și luptei comuniștilor împotriva „teoriilor” reacționare ale lui Djān Du-șū și ale adeptilor lui, care au considerat instaurarea regimului guo-min-dang-ist ca o victorie a burgheziei și ca un mijloc de stabilire a rînduirilor capitaliste în țară, negind prin aceasta necesitatea revoluției burghezo-democratice în China. Analizând problema existenței prelungite a puterii roșii în regiunile eliberate de sub jugul dominației guo-min-dang-istilor, autorul, bazându-se pe tezele teoretice expuse de Mao Tze-dung, se oprește la cercetarea a trei momente: revoluția țărănească agrară, lupta înarmată a maselor populare și formarea bazelor revoluționare de sprijin la sate.

Uang Bo-iān își dedică studiul său, *Bazele revoluționare la sate în perioada celui de-al doilea război civil revoluționar*², cercetării a două probleme importante – activitatea Partidului Comunist Chinez cu privire la crearea armatei revoluționare muncitoresc-țărănești și organizarea bazelor revoluționare de sprijin la sate. Autorul vorbește nu numai despre armata revoluționară dar și despre înunca Partidului Comunist în rîndurile armatei guo-min-dang-iste, ceea ce a dus la insurecțiile soldaților împotriva conducerii guo-min-dang-iste și la unirea răsculaților cu partizanii.

Urmărind îndeplinirea sarcinii de largire și de întărire a alianței dintre clasa muncitoare și țărănești, în timpul celui de-al doilea război civil revoluționar, Partidul Comunist Chinez nu s-a limitat numai la apărarea înarmată a țărănilor împotriva asupririi regimului, dar a tradus în viață diferite reforme democratice cu caracter economic și politic pe teritoriul care s-a găsit

---

cerea lui Sun Yat-sen, reprezentând organizația națională-burgheză care lupta pentru instaurarea unei republiki parlamentare în China. În anii 1923–1924, Sun Yat-sen, sub influența Marii Revoluției Socialiste din Octombrie, a reorganizat Guo-min-dang-ul, în care au intrat și comuniștii. După reorganizare, Guo-min-dang-ul exprima interesele proletariatului, ale țărănimii, micii burghezii orășenești și ale burgheziei naționale. Comuniștii au ieșit din Guo-min-dang în anul 1927, după trădarea burgheziei naționale. De atunci Guo-min-dang-ul s-a transformat în instrumentul principal al luptei împotriva revoluției, în agentură deschisă a imperialismului străin.

¹ Djān Bo-dā, *Despre războiul civil de zece ani*, Peking, Ed. Jān-min tju-ban-șî, 1953.

² Uang Bo-iān, *Bazele revoluționare la sate în perioada celui de-al doilea război civil revoluționar*, Șang-hai, 1955.

sub puterea revoluționarilor. Uang Bo-iān acordă atenție și acestei probleme a construcției democratice.

Articolul lui Hă Ciung-jān, *Constituirea organelor locale ale puterii pe teritoriul bazei revoluționare în perioada celui de-al doilea război civil revoluționar*¹, este dedicat organizării puterii revoluționare democratice. Autorul se ocupă de alegerile generale ale organelor locale ale puterii realizate după formarea guvernului central democratic muncitoresc-țărănesc (noiembrie 1931). El arată, de asemenea, că datorită sistemului democratic al alegerilor și organizării statului, organele noi ale puterii au devenit adevărați reprezentanți ai voinței poporului și apărătorii intereselor lui.

Aceluiași autor îi aparține și articolul *Untunile săracilor în perioada celui de-al doilea război civil revoluționar*², în care se examinează detaliat structura și activitatea acestor uniuni. Hă-Ciung-jān relevă marele rol pe care l-au jucat în revoluția agrară unuiașilor săracimil conduse de Partidul Comunist și arată că în acea perioadă tocmai aceste organizații au fost sprijinul cel mai sigur al puterii muncitoresc-țărănești.

Mau Tju-huang își consacră articolul armatei revoluționare muncitoresc-țărănești din China³. Concomitent cu descrierea operațiilor militare, autorul acordă o atenție deosebită luptei comuniștilor chinezi în frunte cu tovarășul Mao Tze-dung împotriva deviatorilor „de stînga” și „de dreapta”. Totodată se subliniază că în realizarea cu succes a Campaniei de nord-vest și crearea principalei baze a Zonei de graniță Șān-si—Gan-su, un factor hotăritor a fost confiștuirea de la Tzuni (ianuarie 1935), la care a fost combătută devierea „de stînga” și creată conducerea nouă de partid în frunte cu tovarășul Mao Tze-dung.

Activitatea armatei revoluționare chineze în perioada celui de-al doilea război civil revoluționar, dezvoltarea și întărirea ei sub conducerea Partidului Comunist sunt examinate de Jung Măng-iēn în articolul său *Armata Roșie din China în perioada celui de-al doilea război civil revoluționar*⁴.

Monografia istorică privind cercetarea celui de-al treilea război civil revoluționar (1945—1949) este ușurată datorită publicării culegerii de materiale consacrate acestei perioade⁵. Culegereea conține mai ales materiale referitoare la desfășurarea acțiunilor militare. Dintre aceste materiale reiese că al treilea război civil revoluționar a fost dezlănțuit de clica lui Ciang Cai-șt instigată și susținută de către imperialismul american. În *Trecerea în revistă de către marele stat major a Armatei populare de eliberare chineză, Rezultatele a trei ani de război popular de eliberare din China*, se dă analiza cauzelor victoriei asupra ciang-cai-șt-știlor și se scot în evidență trei factori care au avut un rol principal în asigurarea acestei victorii: caracterul popular, drept, revoluționar al războiului; justitatea conducerii strategice a Partidului Comunist Chinez; unitatea și coeziunea soldaților și comandanților Armatei populare de eliberare, îscusința lor militară și eroismul în luptă împotriva dușmanilor.

Un cerc larg de probleme cu privire la perioada celui de-al treilea război civil revoluționar atacă Iang Bing-an în lucrarea sa *Războiul de eliberare al poporului chinez*⁶. Autorul descrie cum s-au întărit regiunile eliberate, cum au fost traduse în viață diferite revendicări democratice în aceste regiuni, arătând și lupta Partidului Comunist pentru întărirea și lărgirea frontului unic democrat-popular. O atenție însemnată se acordă luptei patriotice a maselor populare de pe teritoriul care se găsea sub controlul guo-min-dang-iștilor.

¹, „Sî-süe”, 1953, nr. 7.

², „Sî-süe tjou-can”, 1951, nr. 29.

³, „Li-șt ian-dzū”, 1954, nr. 2.

⁴, „Sî-süe tjou-can”, 1951, nr. 29.

⁵ *Trecerea în revistă a celui de-al treilea război civil revoluționar. Materiale privind istoria contemporană a Chinei*, Peking, Ed. Jän-min tju-ban-șt, 1954.

⁶ Iang Bing-an, *Războiul de eliberare al poporului chinez*, Șang-hai, Ed. Shin ci-șt, 1954.

Istoria celui de-al treilea război civil revoluționar se studiază pe larg și în cartea lui Liu Gai-lung, *Istoria războiului popular de eliberare din China*¹. În această lucrare autorul, pe lîngă descrierea pe larg a desfășurării războiului civil, acordă atenție și caracterizării situației interne și externe a Chinei. Liu Gai-lung subliniază faptul că clica ciang-cai-șistă a îndrăznit să dezlănțuiască acest război civil având sprijinul direct al Statelor Unite ale Americii, cointeresate în menținerea regimului ciang-cai-șist ; acestei poziții ostile a S. U. A. față de poporul chinez, autorul îi opune atitudinea prietenească a Uniunii Sovietice. Istoria acestui război civil este împărțită de autor în două etape : 1) iulie 1946 – iunie 1947, etapa defensivelor strategice a Armatei populare de eliberare și a ofensivelor strategice a guo-min-dang-iștilor; 2) iunie 1947 – octombrie 1949, etapa ofensivelor strategice a Armatei populare de eliberare și a defensivelor strategice a guo-min-dang-iștilor. Autorul acordă o atenție deosebită politicii economice a Partidului Comunist în regiunile eliberate. Examineză, de asemenea, problema colaborării proletariatului și a țărănimii cu burghezia națională în lupta dusă împotriva imperialismului străin și a reacțiunii feudale chineze.

Mai multe lucrări ale istoricilor chinezi sunt consacrate studierii revoluției chineze burghezo-democratice de tip nou. În această privință un interes deosebit îl prezintă studiul lui Hu Hua, *Istoria revoluției burghezo-democratice de tip nou din China*². Această lucrare, publicată pentru prima oară în anul 1951, s-a bucurat de o largă răspândire, tipărită în decurs de trei ani în unsprezece ediții. Autorul cercetează perioada de la „mișcarea de la 4 mai” pînă la închiderea războiului popular de eliberare împotriva ocupaților japonezi (august-septembrie 1945). Arătînd influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie asupra mișcărilor revoluționare din China, influență care a contribuit la avîntul mișcării antiimperialiste și antifeudale de la 4 mai, Hu Hua arată că în acel timp ideile socialismului și socializmului au avut o răspîndire relativ largă în rîndurile intelectualității revoluționare chineze, că tocmai în acea perioadă a revoluției începe să se înfăptuiască unirea socialismului și socializmului cu mișcarea muncitorească, iar clasa muncitoare începe să acioneze ca forță politică de sine stătătoare. O parte a studiului este dedicat creării Partidului Comunist Chinez (1921) și primului război civil reațional. Autorul cercetează revoluția burghezo-democratică de tip nou pe etape, analizînd detaliat sarcinile revoluției în fiecare etapă, forțele motrice, rezultatele ei, rolul conducător al Partidului Comunist Chinez, care trasează linia strategică justă, corespunzătoare particularităților fiecărei etape a revoluției.

O altă contribuție la istoria revoluției burghezo-democratice de tip nou din China este și lucrarea lui Ā Hă-șang, *Istoria revoluției chineze în epoca contemporană*³, în care autorul, examinînd toate etapele revoluției, analizează colaborarea comuniștilor cu guo-min-dang-iști la începutul revoluției și trădarea lui Ciang Cai-șî, importanța problemei agrare în revoluția chineză, munca Partidului Comunist Chinez pentru crearea și întărirea bazelor revoluționare la sfîrșit în perioada celui de-al doilea război civil revoluționar, și alte probleme. Vorbind despre victoria obținută în cel de-al treilea război civil revoluționar, Ā Hă-șang indică trei factori principali : care, după părereea lui, au contribuit la terminarea victorioasă a războiului ; reforma agrară înfăptuită pe teritoriile eliberate ; conducerea justă a Partidului Comunist Chinez și sprijinul pe care l-a dat U. R. S. S. forțelor progresiste democratice din China.

În legătură cu problema periodizării revoluției din China, Uang Hăi-de publică articolul *Cu privire la etapele revoluției din China*⁴. Arătînd că mișcarea revoluționară din China în epoca

¹ Liu Gai-lung, *Istoria războiului popular de eliberare din China*, Scurtă schîză, Shanghai, 1951.

² Hu Hua, *Istoria revoluției burghezo-democratice de tip nou din China*, ed. a XI-a, corectată, Peking, Ed. Jän-min tju-ban-șî, 1953.

³ Ā Hă-șang, *Istoria revoluției chineze în epoca contemporană*, Peking, Ed. Djung-guo țing-nien tju-ban-șî, 1954.

⁴ „Şt-şue”, 1954, nr. 1.

contemporană se împarte în două etape — etapa revoluției burghezo-democratice de tip nou și etapa revoluției socialiste — autorul subliniază că după „mișcarea de la 4 mai” revoluția democratică din China capătă un caracter nou, ea devine revoluție burghezo-democratică de tip nou, condusă de clasa muncitoare, și cu posibilități de a crea premisele pentru dezvoltarea socialismului. Proclamarea R. P. Chineze se poate considera, în fond, ca încheierea etapei revoluției burghezo-democratice de tip nou și începutul revoluției socialiste. Aceste două etape nu se pot delimita în mod precis, întrucât datorită particularităților specifice din China, sarcinile revoluției democratice și ale revoluției socialiste se îmbină. Trebuie să avem în vedere că după victoria revoluției burghezo-democratice de tip nou se creează o societate în care sunt prezente atât elemente capitaliste, cât și cele socialiste, care ocupă un loc conducător. Nu trebuie să uităm, de asemenea, că victoria revoluției burghezo-democratice de tip nou duce nu la instaurarea dictaturii burgheziei, ci la dictatura cîtorva clase revoluționare în frunte cu clasa muncitoare, și astfel sarcina construirii socialismului în China se va rezolva nu prin răsturnarea puterii politice existente, ci prin dezvoltarea treptată a sectorului socialist, transformarea treptată socialistă a sectoarelor nesocialiste sub conducerea dictaturii de democrație populară și cu sprijinul direct de jos al maselor largi populare. Tendința hotărîtă a dezvoltării economice în condițiile democrației noi este creșterea neconitență a elementelor socialiste și limitarea și transformarea elementelor capitaliste. Această tendință este determinată de superioritatea și rolul conducător al elementelor socialiste, cum și de ajutorul acordat de întregul lagăr socialist în frunte cu Uniunea Sovietică.

În articolul lui Ŝu Uăñ, *Cu privire la problema transformării revoluției*¹, în care autorul acordă atenție studierii problemei hegemoniei proletariatului în revoluția burghezo-democratică de tip nou și analizării perioadei de trecere de la capitalism la socialism, este atacată și problema periodizării revoluției.

Și istoricul Jung Mâng-ien se ocupă de problema periodizării revoluției din China în lucrarea sa *Studiu asupra luptei revoluționare din China în ultimii o sută de ani*. Autorul împarte mișcarea revoluționară din China pînă la proclamarea R. P. Chineze în două mari etape : 1) de la primul război al opiu (1840), pînă la „mișcarea de la 4 mai” (1919) — etapa revoluției burghezo-democratice de tip vechi ; 2) după „mișcarea de la 4 mai” începe etapa revoluției burghezo-democratice de tip nou. Prima etapă, la rîndul său, este împărtită de autor în două faze : de la primul război al opiu pînă la răscoala antiimperialistă I-hă-tuan (1900), fază a cărei particularitate caracteristică este, după părerea autorului, lupta revoluționară spontană a țăranilor și începutul mișcării pentru reforme ; a doua fază, de la răscoala I-hă-tuan pînă la „mișcarea de la 4 mai” ; particularitatea specifică a acestei faze a constat în aceea că în fruntea mișcării revoluționare s-a aflat burghezia națională, în timp ce în fruntea revoluției burghezo-democratice de tip nou se află proletariatul chinez. Autorul arată, de asemenea, că la o anumită etapă a dezvoltării sale, revoluția burghezo-democrată de tip nou se transformă într-o revoluție socialistă și că crearea R. P. Chineze se poate considera ca începutul trecerii treptate spre socialism.

Perioada războiului național de eliberare împotriva ocupaților japonezi este atacată mai ales în articole de revistă ai căror autori cercetează diferite probleme cum ar fi : desfășurarea acțiunilor militare, mișcarea de partizani, activitatea Partidului Comunist Chinez privind conducerea rezistenței populare și altele².

¹ „Şi-şue”, 1954, nr. 12.

² Liu Gui-u, *Cum a condus Partidul Comunist Chinez războiul antijaponez din nord-est*, în „Şi-şue djou-can”, 1951, nr. 28 ; Cian Veï-in, *Ajutorul Uniunii Sovietice acordat Chinei în prima perioadă a războiului antijaponez*, în „Şi-şue djou-can”, 1952, nr. 59 ; Liu Lung-an, *Cu privire la istoria mișcării de partizani din nord-estul Chinei în anii 1931—1945*, vezi

Acestea sint cîteva din principalele probleme ale revoluției din China tratate de către istoricii chinezi. Bineînțeles că lucrările și articolele sus-menționate nu epuizează toată literatura în acest domeniu.

După cum s-a menționat mai sus, istoricii chinezi sint preocupați de studierea problemelor agresiunii străine în China, în primul rînd ale agresiunii imperialismului american. Mai întii trebuie să menționăm aici opera capitală a lui Ting Ju-dzî, *Istoria agresiunii americane în China*¹, din care primele două volume au și apărut. Volumul I tratează în mod detaliat prima etapă a agresiunii americane în China (1784–1864). Un interes deosebit prezintă studierea agresiunii americane în perioada premergătoare războaielor opiuului. În istoriografia chineză această perioadă este puțin analizată, deoarece majoritatea istoricilor care se ocupă de problemele agresiunii străine consideră că agresiunea americană a început o dată cu războaiele opiuului. Ting Ju-dzî dovedește că de la începutul existenței lor, S. U. A. s-au străduit să subjuge China, jefuind poporul chinez prin comerțul neechivalent, și arată că acumularea primitivă a capitalului în S. U. A. se realiza în măsură însemnată și pe socoteala exploatarii crunte a poporului chinez. Autorul subliniază că reacțiunea feudală chineză, în frunte cu guvernul dinastiei manciuriene Tîng, a jucat un rol negativ în acțiunea de subjugare a țării. Dar în același timp a apărut și mișcarea patriotică antiimperialistă a poporului chinez, care nu se împăca cu asuprarea agresorilor străini. Al doilea volum cuprinde perioada anilor 1861–1899. Aici autorul continuă caracterizarea detaliată a întăririi uniunii reaționare dintre conducătorii feudali ai Chinei, care trădau interesele țării, și burghezia americană, și analizează politica S. U. A. în China, care urmăreau organizarea expansiunii comune a statelor capitaliste străine în această țară. S. U. A. s-au străduit să folosească alte state pentru slabirea generală a Chinei, pentru ca după aceea, bazîndu-se pe dezvoltarea rapidă a industriei lor, să înlăture pe toți concurenții din economia țării. Tocmai acest scop a urmărit doctrina „porților deschise” și a „posibilităților egale” proclamată de americani, pe care o analizează pe larg Ting Ju-dzî în lucrarea sa.

Un bogat material relativ la istoria agresiunii americane în China conține culegere de articole consacrate cercetării unor aspecte ale acestei probleme, culegere editată în anul 1951². Materialele din culegere tratează perioada de la primul război al opiuului pînă în perioada actuală și demască caracterul cotropitor al politiciei americane în China, arătînd și metodele cu ajutorul cărora agresorii americanî se străduiau să transforme China într-un stat dependent de ei.

Șau Tî își consacră lucrarea, intitulată *Agresiunea pentru opiu a S. U. A. în China în secolul al XIX-lea*³, comerțului american de jaf cu opiu. Autorul folosește mai ales izvoarele americane și engleze referitoare la această problemă, și demonstrează participarea directă a membrilor guvernului din S. U. A. și a diplomaților străini la acest comerț criminal.

¹ „Voprosî istorii”, 1954, nr. 8; Li Dzî-dzian, *Acțiunile armatei unite antijaponeze în Ciang-dzicou (Calgan) în anul 1933*, în „Şi-sue”, 1953, nr. 6; *Armata populară de eliberare din China în perioada luptei împotriva ocupanților japonezi*, Peking, Ed. Jân-min tju-ban-șî, 1953; *Amin-tiri despre revoluția burghezo-democratică de tip nou din China*, culegere de articole sub redacția lui Liu Tjâng, Şang-hai, Ed. Ŝin-jän su-dien, 1951; *Documente privind evenimentele de la 4 mai 1919*; Ed. Ŝin-hua su-dien, 1950; Fan Bai-tjuan, *Mișcarea țărănească în prima perioadă a creării Partidului Comunist Chinez*, în „Şi-sue djou-can”, 1952, nr. 65, §. a.

² Ting Ju-dzî, *Istoria agresiunii americane în China*, vol. I, Peking, Ed. San-lian su-dien, 1953; vol. II, Peking, Ed. San-lian su-dien, 1956.

³ Materiale privind istoria agresiunii americane în China, Culegere de articole, Peking, Ed. Jân-min tju-ban-șî, 1951.

⁴ Sau Tî, *Agresiunea pentru opiu a S. U. A. în China în secolul al XIX-lea*, Peking, Ed. San-lian su-dien, 1952.

In articolul său *Încercările imperialiștilor americanii de a anexa portul San-du-au (San-șa-uan) și așa-numitele „împrumuturi pentru flota militară”¹*, Sun-Ŭ-tang arată cum în curs de 23 ani (1899—1922), S. U. A. s-au străduit să anexeze acest port, cu scopul de a-l transforma într-un cap de pod pentru desfășurarea expansiunii pe scară largă în China. Tot aici autorul caracterizează apariția și adincirea contradicțiilor imperialiste japonezo-americane, deoarece tendința Japoniei de a juca un rol conducător și independent în subjugarea Chinei contravenea intereselor imperialiștilor americanii. Sun-Ŭ-tang arată că tocmai rezistența Japoniei, care nu dorea consolidarea pozițiilor S. U. A. în China, a constituit un obstacol serios în anexarea portului San-du-au de către americani.

Multe lucrări se ocupă cu analiza agresiunii americane împotriva insulei Tai-uan, problemă și în prezent actuală pentru R. P. Chineză. Dzai Mei-biau, în articolul *Războiul din 1867 al poporului gau-șan de pe insula Tai-uan împotriva agresiunii americane, pentru apărarea patriei*², arată că de multă vreme această insulă a atrăs atenția imperialiștilor americanii. Cu peste 20 de ani înainte de ocuparea insulei de către Japonia, S. U. A. s-au străduit să transforme într-o posesiune a lor și numai rezistența eroică a populației locale a impiedicat realizarea acestui plan. În lucrarea lui Li Ci-fu, *Istoria luptei revoluționare a populației insulei Tai-uan*³, se descrie lupta multiseculară a populației de pe insula Tai-uan împotriva agresorilor străini în perioada dintre 1661 și 1945. Folosind numeroase izvoare, autorul arată că insula Tai-uan a constituit din vremuri străvechi o parte a teritoriului Chinei, având în decurs de secole strânsă legătură economică și politică cu aceasta.

Majoritatea autorilor se ocupă, de preferință, cu problemele agresiunii S. U. A. împotriva insulei Tai-uan în perioada actuală. Tjän Liu-fan, în lucrarea sa *Agresiunea S. U. A. în Tai-uan*⁴, examinează pe larg politica trădătoare a ciang-cai-șifșilor, care a dus la transformarea Tai-uan-ului într-o colonie și o bază militară a imperialismului american în Orient. Vorbind despre lozinca politică a S. U. A.: „să lovești pe chinezi cu mîna chinezilor”, autorul dezvăluie conținutul cotropitor al acestei lozinci, care are ca scop subjugarea întregii Chine cu ajutorul clictii ciang-cai-șifșe. Ca și Dzai Mei-biau, Tjän Liu-fan arată că ocuparea actuală a Tai-uan-ului nu are un caracter întimplător, și că planurile agresive cu privire la această insulă au fost concepute cu o sută de ani în urmă.

Politica colonială a S. U. A. în Tai-uan face obiectul lucrărilor lui Lin Tiu, *Tai-uan-ul de azi și Eliberarea Tai-uan-ului, datorie sfîntă a poporului chinez*⁵.

Istoria Tai-uan-ului, ca parte inseparabilă a istoriei Chinei, istoria ocupării lui de către agresorii japonezi, iar mai tîrziu de către americanii, istoria luptei antiimperialiste a poporului chinez pentru eliberarea insulei — toate aceste probleme atrag tot mai mult atenția istoricilor chinezi⁶.

Articolul lui Șang Țing-șu, *Reformele din anul 1898 și Japonia*⁷, este consacrat planurilor agresive ale tîrnălui imperialism japonez față de China. Autorul arată cum Japonia, căutând să folosească în interesele sale divergențele existente în cercurile conducătoare ale

¹ „Li-șî ian-dzu”, 1954, nr. 2.

² „Şi-şue tjou-can”, 1951, nr. 8.

³ Li Ci-fu, *Istoria luptei revoluționare a populației insulei Tai-uan*, Canton, 1955.

⁴ Tjän Liu-fan, *Agresiunea S. U. A. în Tai-uan*, Peking, Ed. Și-djie ci-șî, 1954.

⁵ Lin Tiu, *Tai-uan-ul de azi*, Peking, Ed. Iän-min tju-ban-șî, 1954; idem, *Eliberarea Tai-uan-ului, datorie sfîntă a poporului chinez*, Peking, Ed. Iän-min tju-ban-șî, 1954.

⁶ Ciu Ci, *Cele mai importante materiale privind istoria Tai-uan-ului, în „Şi-şue,”* 1954, nr. 44; Ciang U, *Scurtă istorie a agresiunii americane în Tai-uan în perioada de la mijlocul secolului al XIX-lea pînă la sfîrșitul acestui secol, în „Şi-şue tjou-can”*, 1951, nr. 28; Lan Șin-șia, *Mișcarea împotriva smulgerii Tai-uan-ului în timpul închelerii tratatului de la Simoноsecki*, în „Şi-şue tjou-can”, 1951, nr. 54 §. a.

⁷ „Li-șî ian-dzu”, 1954, nr. 6.

Chinei între înțărul împărat, adept al reformelor, și clica împăratesei văduve Ti-Şi, care servea intereselor imperialiștilor occidentali, a încercat să-și asigure pozițiile dominante în viața economică și politică a Chinei. Agresiunea japoneză în epoca contemporană (ocuparea Man-ciuriei) este analizată în articolul lui Ŝan Dzî-min, *Imperialismul american — provocator al evenimentelor de la 18 septembrie 1931*¹.

În ceea ce privește infiltrarea imperialiștilor englezi în China, atenția principală a istoricilor este îndreptată spre studierea „războaielor opiuului”², care au însemnat începutul transformării Chinei într-o țară semicolonială și semifeudală. Istorul războaielor opiuului, însemnatatea lor pentru dezvoltarea social-economică a țării sînt studiate într-o serie de lucrări.³ De un mare ajutor pentru cercetătorii care se ocupă cu studiul acestei probleme este culegerea de materiale cu privire la războale opiuului⁴. Bogatul material faptic pe care-l conține culegerea demonstrează clar politica expansionistă a Angliei și a S. U. A., care s-au străduit prin toate mijloacele să subjuge economia țării, să-i frinze dezvoltarea de sine stătătoare, transformând-o într-o anexă agrară și într-o sursă de materii prime. O mare valoare reprezentă materialele care dovedesc existența mișcării patriotice populare pentru interzicerea opiuului, deoarece pînă în prezent, din cauza insuficienței izvoarelor, a fost prea puțin studiată mișcarea maselor largi populare îndreptată împotriva înrobitorilor străini și a cercurilor conducătoare din China.

Problema agresiunii engleze în Tibet face obiectul lucrării lui Liu-Guan-i, *Scurtă istorie a agresiunii imperialiste în Tibet*⁵. Autorul analizează în amănunte incercările englezilor, încă de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, de a ocupa această regiune. O atenție deosebită acordă evenimentelor din ultima perioadă, cind imperialismul anglo-american, sub pretextul de a confira Tibetului „îndependență”, s-a străduit să-l smulgă de la China și să-l transforme într-un cap de pod împotriva R. P. Chineze și a mișcării naționale de eliberare din Asia.

Într-o serie de lucrări se studiază infiltrarea capitalului străin în economia țării. Jung Mäng-i-en, în articolul *Schimbările social-economice în cei 50 de ani care au urmat războaielor opiuului*⁶, face caracterizarea social-economică a Chinei în perioada care a urmat după încheierea primelor tratate inegale, de aservire cu statele străine, tratate care deschideau drumul pătrunderii capitalului străin. Tocmai în această perioadă s-a creat alianța reaționară între imperialismul străin și reaționa feudală chineză, care a frinat artificial formarea industriei naționale, în special a industriei grele.

În articolul lui Sun Ü-tang, *Întreprinderile industriale ale capitalului străin în China pînă la războiul japonezo-chinez din 1895*⁷, se examinează rolul deținut de capitalul străin în economia chineză pînă în epoca imperialismului. Pe baza unui bogat material faptic luat din surse chineze și străine, autorul arată cum în această perioadă capitaliștii străini au pregătit condițiile pentru o expansiune mai largă în perioada stadiului imperialist al capitalismului. Autorul analizează, de asemenea, creșterea burgheziei compradore din China, care a servit interesele capitalului străin.

¹ „Şi-şue tjou-can”, 1952, nr. 61.

² Războale agresive din anii 1839—1842, 1856—1858, 1860, duse de către Anglia, împotriva Chinei, au primit denumirea de „războale ale opiuului” din cauză că pretextul formal pentru dezlănțuirea lor a fost pretenția Angliei la libertatea comerțului cu opiu pe teritoriul imperiului chinez.

³ Bau Tjâng-gu, *Războalele opiuului*, Ŝang-hai, 1955; Vei Dzian-u, *Al doilea război al opiuului*, Ŝang-hai, 1955 §. a.

⁴ *Războalele opiuului. Materialele privind istoria modernă a Chinei*, volumul I—VI, Ŝang-hai, 1954.

⁵ Liu Guan-i, *Scurtă istorie a agresiunii imperialiste în Tibet*, Peking, Ed. Și-djie ci-șî, 1951.

⁶ „Şi-şue tjou-can”, 1951, nr. 4.

⁷ „Li-şî ian-dzû,” 1954, nr. 5.

Aceluiași autor îl apartine un alt articol, în care se cercetează istoria băncilor străine în China pînă la războiul japonezo-chinez (1894—1895)¹. Autorul arată că băncile străine au fost unul din cele mai importante mijloace cu ajutorul cărora statele străine au înfăptuit subordonarea economică și politică a Chinei.

Articolul lui Hu Hu-lei, *Industria de război în perioada dinaintea războiului japonezo-chinez din anii 1894—1895*, este consacrat dezvoltării industriei de război a Chinei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea². Autorul arată că drept urmare a infiltrării capitalului străin, industria de război din China a căpătat un caracter semicolonial. De la producția de arme, chinezii au trecut la producția munițiilor, cumpărind arme străine. Acest lucru a contribuit la accentuarea dependenței Chinei și la slabirea puterii ei militare.

Dezvoltarea burgheziei compradore și a diferitelor cíci militariste sunt tratate în articolul lui Šau Ŝuan-tjâng, *Legătura agresorilor străini cu forțele compradoro-militaristo-birocratice în decursul celor 50 de ani premergători revoluției din anul 1911*³.

Pentru istoricii care se ocupă cu problema mișcării antiimperialiste este de un real ajutor culegerea de materiale privind răscoala I-hă-tuan (1900—1901)⁴.

Problema privind poziția burgheziei chineze în lupta împotriva imperialiștilor este tratată în lucrarea lui Ū Ŝan-u, *Duplicitatea burgheziei chineze în mișcarea de boicotare a mărfurilor americane în anul 1905*⁵. Autorul arată poziția duplicitară a burgheziei naționale, care pe o parte era asuprită prin toate mijloacele de imperialismul străin, iar pe de altă parte se temea de mișcarea revoluționară a maselor. Limitată, în dezvoltarea ei, de dominația capitalului străin, burghezia națională aderă în unele momente la lupta antiimperialistă. Totuși, ea nu este un aliat sigur, trainic. În anumite situații se poate îndepărta, așa cum s-a întîmplat, de exemplu, în anul 1905, cînd — după cum arată Šan-u — după o participare de scurtă durată la boicotul mărfurilor americane, burghezia, speriată de amploarea mișcării revoluționare, a trecut de partea imperialiștilor americanii.

În lucrările consacrate mișcării antiimperialiste în epoca contemporană, o mare atenție se acordă luptei împotriva imperialismului japonez. Astfel, Tji Lung-uăi, în articolul său *Mișcarea de la 30 mai 1925*⁶, arată rolul de complici ai imperialiștilor japonezi care au ajutat guvernul chinez la înăbușirea forțelor revoluționare. Despre mișcarea antijaponeză a studenților după ocuparea Manciuriei de către Japonia se ocupă un articol al lui Din Ūan-ing⁷.

Li Dzî-dzian, în articolul *Aceiunile armatei unite antijaponeze din Ciang-dzî-cou (Calgan) în anul 1933*⁸, tratează despre lupta înarmată a poporului chinez împotriva agresiunii japoneze din nord-estul Chinei. Rolul conducător al Partidului Comunist Chinez în organizarea rezistenței populare împotriva japonezilor este prezentat în articolul lui Liu Gui-u, intitulat *Cum a condus Partidul Comunist Chinez războiul antijaponez din nord-est*⁹.

O atenție mare acordă istoricii chinezi studiului mișcării revoluționare din perioada premergătoare revoluției burghezo-democratice de tip nou (adică de la jumătatea secolului al XIX-lea pînă în anul 1919). Istoricul Jung Măng-iен, în lucrarea sa *Studii asupra istoriei luptelor*

¹ „Sî-süe”, 1954, nr. 23.

² *Ibidem*, 1954, nr. 29.

³ „Li-sî ian-dzû”, 1954, nr. 4.

⁴ *Răscoala I-hă-tuan. Culegere de materiale*, în 4 vol. *Materiale privind istoria modernă a Chinei*, fasc. 9, Săng-hai, Sân-djou guang-sî, 1951.

⁵ „Sî-süe tjou-can”, 1952, nr. 75.

⁶ *Ibidem*, 1952, nr. 73.

⁷ *Ibidem*, 1952, nr. 98.

⁸ „Sî-süe”, 1953, nr. 6.

⁹ „Sî-süe tjou-can”, nr. 28, 1951.

*revoluționare din China din ultimii o sută de ani*¹, analizează în lumina invățăturii marxist-leniniste evenimentele revoluționare din această perioadă, începând cu agresiunea străină în China; autorul cercetează apoi mișcarea spontană antifeudală și antiimperialistă a țărănimii chineze, mișcarea pentru reformele burgheze de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și mișcarea revoluționară condusă de burghezia națională și intelectualitatea burgheză revoluționară pentru înstaurarea republicii democratice. A doua parte a lucrării se ocupă cu revoluția burghezo-democratică de tip nou. Autorul arată că tocmai datorită rezistenței îndrăgite și de lungă durată a poporului chinez împotriva agresorilor străini și a politicii capitularde a guvernului imperial, China nu s-a transformat pe deplin într-o colonie a statelor străine. Jung Măng-ien se ocupă și de evoluția adeptilor reformelor—exponenți ai intelectualității burghezo-moșierești—a căror luptă, într-o anumită etapă, a avut un caracter progresist. În perioada avintului revoluționar din anii 1905—1911 însă, acești reformatori au trecut pe față de partea contrarevoluției. Vorbind despre revoluția Tung-măng-hui (1911), Jung Măng-ien acordă o atenție deosebită activității desfășurate de intelectualitatea revoluționară chineză în frunte cu Sun Yat-sen și programului organizației ei revoluționare Tun-măng-hui [Liga unională].

Printre acțiunile revoluționare ale țărănimii chineze răscoala tai-ping-ilor² (1850—1864) stă în centrul preocupărilor istoricilor chinezi. Interesul față de această problemă nu este întâmplător. În China, unde exploatarea feudală a luat forme extrem de crunte, au avut loc în decursul secolelor puternice acțiuni ale țărănimii, a căror însemnatate pozitivă în dezvoltarea Chinei e greu de apreciat. Tovarășul Mao Tze-dung vorbind despre mișcările țărănești în China feudală, arată: „În întreaga istorie mondială au fost puține răscoale și războaie țărănești de asemenea proporții mari ca cele desfășurate în China. În societatea feudală chineză, tocmai această luptă de clasă a țărănimii, tocmai aceste răscoale și războaie țărănești au fost adevăratele forțe motrice ale dezvoltării istorice”³.

O mare parte din lucrările consacrate răscoalei tai-ping-ilor aparțin istoricului chinez Lo Ăr-gang, care se ocupă de mulți ani cu cercetarea istoriei acestui mare război țărănesc, ce a zdruncinat temeliile seculare ale feudalismului în China. Un viu interes și o mare valoare practică prezintă pentru istorici lucrarea lui Lo Ăr-gang în care sunt analizate critice sursele de documente privitoare la răscoala tai-ping-ilor⁴. În urma verificării minuțioase a textelor, Lo Ăr-gang a demonstrat că multe materiale și izvoare privitoare la răscoala tai-ping-ilor au fost ulterior falsificate de către reacționarii chinezi, pentru a denatura scopurile și obiectivele, acestei mișcări revoluționare. Privită sub acest aspect, crește și valoarea culegerii de documente și materiale referitoare la răscoala tai-ping-ilor publicată în anul 1953, sub redacția lui Lo Ăr-gang și a altor istorici⁵. Aceluiași autor îl aparține și lucrarea *Studiul istoriei statului tai-ping*⁶ în care se analizează cauzele apariției, dezvoltării și crizei mișcării tai-ping-ilor, precum și ale înăbușirii ei de către forțele guvernului imperial. De asemenea, se analizează însemnatatea acestei mișcări pentru continuarea luptei poporului chinez împotriva feudalismului și agresiunii

¹ Jung Măng-ien, *Studii asupra istoriei luptelor revoluționare din China în ultimii o sută de ani*, Peking, Ed. San-lian șu-dien, 1954.

² În anul 1851 răsculații au proclamat crearea „Imperiului ceresc al fericirii eterne”, în chineză „Tai-ping tien-guo”; de aici provine denumirea generală a răscoalei, de răscoala tai-ping-ilor.

³ Mao Tze-dung, *Opere alese*, București, E.S.P.L.P., 1955, vol. 3, p. 140.

⁴ Lo Ăr-gang, *Culegere de materiale care dezvăluie falsificarea istoriei statului tai-ping*, Șang-hai, 1950, Ed. Șan-u-in șu-guan.

⁵ *Statul tai-ping-ilor*, vol. VIII. *Materialele privind istoria modernă a Chinei*, fasc. 2, ed. a 2-a, Șang-hai, Ed. Săn-djou guang-șl, 1953.

⁶ Lo Ăr-gang, *Studiul istoriei statului tai-ping*, ed. a 2-a, Peking, Ed. Cai-ming șu-dien, 1951.

străine. O mare atenție accordă Lo Ăr-gang măsurilor economice, politice și culturale luate de statul tai-ping, cit și ideologiei tai-ping-ilor. Autorul respinge părerea — care s-a format în istoriografia burgheză — că laza ideologiei tai-ping-ilor a fost creștinismul și dovedește că alături de unele idei creștine — ca de pildă cea a imperiului ceresc — un rol însemnat l-au avut în această ideologie și ideile confucianismului antic utopic ale egalității generale, apărute în confucianismul antic, dar mai târziu trecute sub tăcere de către ideologii confucianismului. După părerea lui Lo Ăr-gang, este greșit să se considere ca data terminării răscoalei tai-ping-ilor anul 1864 (căderea Nan-king-ului, capitala statului tai-ping). El arată că detașamentele izolate ale tai-ping-ilor au continuat să lupte pînă în anul 1868, la fel ca și detașamentele „făclierilor”¹, a căror mișcare o tratează ca o continuare a răscoalei tai-ping-ilor.

Programul agrar al tai-ping-ilor este studiat de Lo Ăr-gang într-o lucrare specială, tratînd despre legea agrară a statului tai-ping². Această problemă era una din problemele fundamentale ale răscoalei tai-ping-ilor și tocmai prin politica lui agrară, statul tai-ping și-a asigurat simpatia și sprijinul maselor de milioane ale țărănimii chineze.

Lo Ăr-gang analizează conținutul ideii de egalitate la tai-ping-i, care în acea perioadă se concretiza pentru țărăniminea chineză în reîmpărțirea egală a pămîntului, năzuință seculară a maselor din China feudală. Cercetînd în ce măsură s-a aplicat legea asupra pămîntului în statul tai-ping, Lo Ăr-gang arată că dacă unele clauze ale acestei legi au fost traduse în viață (sistemu unic al organizării militare și administrative a statului, sistemul aleggerii în funcțiuni și.a.), prevederea principală a legii privind instaurarea proprietății obștești asupra pămîntului și reîmpărțirea egală a pămîntului nu a fost înfăptuită. Autorul subliniază că în condițiile luptei armate nefîntrerupte, era imposibil să se ia o serie de măsuri pregătitoare (recensămîntul general, înregistrarea pămîntului și.a.), care ar fi asigurat aplicarea acestei legi.

Tot lui Lo Ăr-gang îl aparține și publicarea notelor bibliografice ale unuia dintre cei mai eminenți conducători ai mișcării tai-ping-ilor în ultima ei etapă, Li Ŝiu-tjăng³, note care cuprind multe date prețioase pentru istoria răscoalei.

De răscoalele tai-ping-ilor se mai ocupă și Jung Mâng-iен în lucrarea sa despre lupta revoluționară din China, amintită mai sus. Subliniind că programul agrar al tai-ping-ilor, îndrepătat spre distrugerea rînduieilor feudale, a pregătit premisele pentru instaurarea modului de producție capitalist, autorul apreciază răscoala tai-ping-ilor ca un preludiu al revoluției burghezo-democratice.

Răscoala tai-ping-ilor este cercetată pe larg și în opera lui Fan Uănlan, *Istoria modernă a Chinei*, în care autorul o distinge de răscoalele țărănești premergătoare, deoarece ea marchează punctul culminant al luptei antifeuale în China, marea ei însemnatate constînd tocmai în subminarea sistemului proprietății feudale asupra pămîntului. Analizînd cauzele înfrangerii răscoalei, Fan Uănlan demască alianța reacțiunii feudale chineze cu intervenționistii străini încheiată în scopul înăbușirii războiului țărănesc și arată slăbiciunea a însăși organizării țărănimii ca și lipsa rolului conducător al proletariatului.

O serie de articole care se ocupă cu diferite probleme ale mișcării tai-ping-ilor a fost publicată în *Culegere de materiale privind mișcarea revoluționară a tai-ping-ilor*⁴, pregătită de Asociația cercetătorilor istoriei de la universitatea Hua-bei.

¹ Denumirea de „făclieri” vine de la faptul că țărani răsculați atacau de obicei casele moșierilor în timpul nopții, la lumina făclilor.

² Lo Ăr-gang, *Ideulul tai-ping despre stat. Analiza Legii asupra pămîntului a Dinastiei Cerești*, Șang-hai, Ed. Șan-u-in řu-guan, 1950.

³ Lo Ăr-gang. *Originalul notelor autobiografice ale lui Ciung-Uang Li Ŝiu-tjăng*, Peking, Ed. Cai-ming řu-dien, 1951.

⁴ *Culegere de materiale privind mișcarea revoluționară a tai-ping-ilor*, Peking, Ed. San-lian řu-dien, 1950.

Mișcarea pentru reformele burgheze de la sfîrșitul secolului al XIX-lea este analizată de Fan Uăñ-lan în *a sa Istorie modernă a Chinei*, de Jung Măng-iен în lucrarea privind istoria luptei revoluționare din China, precum și de Săñ Dzin-ju în articolul *Reformele din anul 1898 și Japonia*. În 1953 a fost publicată și o culegere de documente și materiale referitoare la mișcarea liberalo-reformatoare din China¹.

O serie de istorici chinezi își consacră lucrările studiului perioadei avintului revoluționar din anii 1905–1911 și revoluției Tung-măng-hui (1911). Jung Măng-iен, în articolul său *Presă chineză din anul 1905 despre revoluția rusă*², tratează despre influența pe care a exercitat-o revoluția rusă din 1905 asupra mișcării revoluționare din China și poziția pe care au luat-o democrații revoluționari chinezi și reformatorii liberalo-burghezi față de această revoluție. Autorul arată că revoluționarii chinezi, în frunte cu Sun Yat-sen, și-au manifestat entuziasmul față de revoluția din Rusia și au urmărit cu atenție desfășurarea evenimentelor revoluționare de acolo. Ziarul „Min-bau” (organul Ligii Unionale) a publicat mai multe articole privitoare la revoluția rusă. Jung Măng-iен arată, de asemenea, că revendicarea naționalizării pământului a fost inclusă în programul Ligii Unionale sub influență directă a revoluției din Rusia. Experiența revoluției din 1905 a ajutat revoluționarilor chinezi să înțeleagă importanța atragerii maselor largi populare la mișcarea revoluționară (deși tactica comploturilor și-a găsit și mai tîrziu adepti printre membrii Ligii Unionale). Autorul subliniază că însăși editarea ziarului revoluționar „Min-bau” s-a datorat exemplului revoluționarilor ruși.

O poziție diferită față de revoluția din Rusia au adoptat reformatorii liberalo-burghezi. Speriați de puterea poporului revoluționar, răsculat împotriva absolutismului țarist, ei și-au intensificat pe de o parte lupta pentru introducerea constituției, cu menținerea monarhiei, iar pe de altă parte au înmulțit acțiunile împotriva mișcării revoluționare din China. La sfîrșitul articolului, Jung Măng-iен subliniază încă o dată că tocmai revoluția rusă din 1905 a constituit un imbold puternic pentru mișcarea revoluționar-democratică din China, marcând totodată începutul perioadei avintului revoluționar în țară, care a dus în 1911 la revoluția Tung-măng-hui.

Revoluția Tung-măng-hui, al cărei rezultat a fost lichidarea monarhiei în China, a preocupat pe mai mulți istorici chinezi. Problemele pregătirii revoluției, cauzele izbucnirii ei, desfășurarea evenimentelor revoluționare, cauzele înfrângerii sunt tratate în lucrarea lui Li Ŝu, *Lupta politică din China în perioada revoluției Tung-măng-hui*³. O atenție deosebită acordă autorul caracterizării Ligii Unionale a lui Sun Yat-sen, cercetării programului și activității acestei ligi în perioada prerevoluționară și în cursul revoluției. Li Ŝu subliniază de asemenea marea influență pe care a exercitat-o revoluția rusă din 1905 asupra dezvoltării mișcării revoluționar-democratice din China.

Articolul lui Ciang Tjän-hă, Ding Uan-in și Uang Ciang, și cel al Hă Ciung-jăñ, publicate în *Lucrări științifice ale sectorului al treilea de la Institutul de istorie al Academiei de Științe a R. P. Chineze*⁴, sunt consacrate studierii mișcării maselor populare în ajunul și în cursul revoluției.

¹ *Reformele din anul 1898. Materiale privind istoria modernă a Chinei*, fasc. 8, vol. I–IV, Shanghai, Ed. Săñ-djou guang-șt, 1953.

² „Li-șt ian-dzü”, 1954, nr. 2.

³ Li Ŝu, *Lupta politică din China în perioada revoluției Tung-măng-hui*, Peking, Ed. Jän-min Tju-ban-șt, 1954.

⁴ Ciang Tjän-hă, Ding Uan-in, Uang Ciang, *Lupta maselor populare în ajunul revoluției din 1911; Hă Ciung-jăñ. Evenimentele din St-ciuan în perioada revoluției din anul 1911*. În *Lucrări științifice ale sectorului al treilea de la Institutul de istorie al Academiei de Științe a R. P. Chineze*, fasc. 1, 1954.

Rolul reacționar al trădătorului Üan Ŝi-cai în revoluția chineză din 1911 este tratat în lucrarea lui Djän Bo-da, *Uzurpatorul și jefuitul Üan Ŝi-cai*¹. Autorul analizează repartizarea forțelor de clasă din țară și cauzele care au dus la instaurarea dictaturii contrarevoluționare a lui Üan Ŝi-cai în anul 1913. Üan Ŝi-cai era o unealtă supusă a imperialismului străin, interesat în menținerea și întărirea dictaturii compradorilor și a marilor moșieri. Forma monarhică de conducere nu mai corespunde condițiilor schimbate, însă imperialiștii nu erau interesați și în instaurarea republicii democratice. Deși în fața revoluției chineze din anul 1911 au stat obiectiv sarcinile burghezo-democratice, ea nu a îndeplinit aceste sarcini, astfel încât de rezultatele mișcării maselor populare a beneficiat marea burghezie compradore-birocratică și moșierii. Autorul relevă, de asemenea, inconveniența intelectualității revoluționare chineze în realizarea programului său, ceea ce a dus la abaterea maselor populare de la revoluție și a exercitat o influență negativă asupra rezultatelor acestia.

Apariția ideilor socialiste în China, răspândirea lor în rândurile intelectualității revoluționare burgheze, influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie asupra răspândirii marxismului în China, unirea socialismului științific cu mișcarea muncitorească — toate aceste probleme sunt tratate în articolelui lui Li Ŝu, *Despre răspândirea socialismului în China*². Autorul arată poziția reformatorilor burghezi Kang Iu-Uăi și Liang Tî-ciau față de socialism pe de o parte, și cea a revoluționarului burghez Sun Yat-sen, pe de altă parte, unul dintre primii intelectuali din China care au făcut cunoștință cu ideile socialiste. Încă la sfârșitul secolului al XIX-lea, Kang Iu-Uăi și Liang Tî-ciau s-au ocupat de cercetarea ideilor socialiste și au ajuns la concluzia că socialismul nu poate fi realizat în China. Acest lucru i-a dus mai târziu în lagărul dușmanilor mișcării revoluționare din China. În același timp, Sun Yat-sen a ajuns la convinsarea posibilității victoriei socialismului în China, deși a greșit afirmando că socialismul va fi construit de către burghezia națională. În care el vedea o clasă progresistă și revoluționară.

O serie de lucrări și culegeri de diverse materiale și documente sunt consacrate cercetării istoriei relațiilor chino-sovietice³. În toate aceste lucrări se subliniază în mod constant neclintita poziție prietenească a Uniunii Sovietice față de marele popor chinez și lupta lui revoluționară pentru eliberare.

Mai puțină atenție se acordă studiului istoriei evului mediu și epocii vechi, în raport cu problemele istoriei moderne și contemporane.

Istoricii chinezi au fost atrași cu deosebire spre cercetarea mișcărilor țărănești din epoca feudalismului. Dži Dzhang, în articolel său *Despre leagănul răscoalelor țărănești în epoca dinastiei Sui*⁴, ridică problema dece tocmai în provinciile Șan-dung și Hă-bei au izbucnit răscoalele țărănești din epoca Sui (581—618). Cauza principală a fost exploatarea deosebit de cruntă a țăraniilor de către feudali, deoarece în aceste două provincii era concentrată imensa armată împăratescă, pe care țărani erau obligați să-o întrețină. Dži Dzhang arată, de asemenea, că în aceeași perioadă, în provinciile Șan-dung și Hă-bei au avut loc și nimicitoarele inundații

¹ Djän Bo-da, *Uzurpatorul și jefuitul Üan Ŝi-cai*, Peking, Ed. Ŝin-hua, 1949.

² „Li-șî ian-dzü”, 1954, nr. 3.

³ Tau Ŝi-djäng, *Istoria relațiilor diplomatice între China și U.R.S.S.*, Șang-hai, Ed. Ŝi-djie ci-șî, 1951; *Materiale privind istoria relațiilor chinezo-sovietice*, Peking, Ed. Ŝin-hua ū-dien, 1950; Ciang Uăi-in, *Ajutorul acordat de Uniunea Sovietică Chinei în perioada războiului antijaponez*; Hă Ciung-jân și Hui Șang-u, *Armata sovietică — principala forță care a înfrinț definitiv pe ocupanții japonezi*, în „*Ši-șüe tjou-can*”, 1952, nr. 59; San Dzi-min, *Uniunea Sovietică s-a manifestat în mod hotărît împotriva acțiunilor cotropiloare ale Japoniei față de nord-estul Chinei*, în „*Ši-șüe tjou-can*”, 1952, nr. 58.

⁴ „*Ši-șüe*”, 1953, nr. 8.

ale fluviului Huang, ceea ce a contribuit la înrăutățirea situației țăranilor, mărindu-le nemulțumirea. Într-un alt articol¹, Dzı Dziang arată că scurta existență a imperiului Sui se datorește tocmai puternicei mișcări țărănești din acea perioadă. Și tocmai echipa de o mișcare revoluționară a maselor a îndemnat pe împăratul noil dinastiei Tang (618—906) să ușureze înstricțiva, încă din primii ani ai domniei sale, exploatarea feudală a țăranilor. Cu cercetarea amănunțită a răscoalelor țărănești din epoca Sui se ocupă lucrarea lui Tî Sha, *Răscoalele țărănești în ultimii ani de conducere a dinastiei Sui*².

Răscoalele țărănești dintr-o perioadă mai târzie, epoca domniei dinastiei mongole Țan (1279—1367), sunt examinate în două articole ale lui Uang Ciung-u. În primul articol, intitulat *Cauzele sociale ale răscoalelor țărănești la sfîrșitul domniei dinastiei Țan*³, autorul analizează în amănunt contradicțiile sociale și naționale din imperiul Țan, contradicții care au determinat o puternică mișcare țărănească, ducând la căderea dominației mongole și la restaurarea statului independent chinez. În al doilea articol, *Despre răscoalele țărănești din perioada de sfîrșit a dinastiei Țan și despre rolul lor progresist în istorie*⁴, autorul analizează caracterul răscoalelor țărănești din această epocă, desfășurarea și cauzele infringerii lor. Răscoalele țărănești din China feudală, începând din epoca Han (206 i.e.n. — 220 e. n.), formează tema unei serii de articole dintr-o culegere specială, apărută în 'anul 1954⁵. În anul 1952 a fost publicată culegerea de documente și materiale privind mișcarea țărănească în perioada dinastiei Ming (1368—1644)⁶.

Dezvoltarea formelor proprietății feudale asupra pământului în perioada dintre secolul al III-lea e.n. și mijlocul secolului al XVII-lea este examinată într-un articol al lui Hou Uai-lu⁷. Autorul arată că alături de proprietatea imperială mai erau în China proprietatea moșierească și cea țărănească, între aceste trei forme manifestându-se anumite contradicții. Cercetând evoluția proprietății imperiale asupra pământului, autorul trage concluzia că în dezvoltarea ei au existat două etape care urmăreau scopuri diferite: din secolul al III-lea pînă la mijlocul secolului al VIII-lea ea era folosită de către împărat pentru consolidarea puterii sale politice și militare, iar în perioada următoare (sec. VIII—XVII) pentru întărirea dominației economice a monarhiei.

Un material interesant privind dezvoltarea manufacтурii feudale chineze conține articolul lui Bai Ŝou-i și Uang U-ťuan, *Despre corelațiile între manufacтурile de stat și orânduirea feudală din timpul dinastiei Țing și Han pînă la căderea imperiului Ming*⁸. Perioada aleasă este împărțită de autori în două etape: prima începând din secolul al III-lea pînă în secolul al VIII-lea și cea de-a doua din secolul al VIII-lea pînă la mijlocul secolului al XVII-lea. Pentru prima etapă este caracteristică, după părerea autorilor, folosirea pe scară largă a muncii sclavilor, alături de munca salariată; în a doua etapă munca sclavilor nu mai are un rol determinant, în această perioadă munca în manufacтурă căpătind, în întregime, un caracter deplin feudal. Indicând legăturile strînsе dintre manufacтурă feudală din China și regimul monarhic feudal, autorii arată că spre deosebire de manufacтурă medievală din Apus, manufacтурile din China au frinat, în genere, dezvoltarea socială.

¹ „Sî-süe”, 1953, nr. 5.

² Tî Sha, *Răscoalele țărănești în ultimii ani de conducere a dinastiei Sui*, Șang-hai, Ed. Hua-dung jän-min tju-ban-șî, 1954.

³ „Li-șî ian-dzû”, 1954, nr. 1.

⁴ *Ibidem*, 1954, nr. 4.

⁵ *Culegere de articole despre răscoalele țărănești din China*, Peking, Ed. U-șî nien-dai tju-ban-șî, 1954.

⁶ *Materiale privind istoria răscoalelor țărănești în perioada de sfîrșit a dinastiei Ming*, Peking, Ed. Cai-ming ū-dien, 1952.

⁷ „Li-șî ian-dzû”, 1954, nr. 1.

⁸ *Ibidem*, 1954, nr. 5.

De asemenea, trebuie menționată și publicarea în anul 1954 a lucrării *Studii asupra istoriei Chinei*¹, scrisă de către un colectiv de colaboratori ai catedrei de istorie a Chinei de la Universitatea populară din China. Aceste studii cuprind perioada începând de la epoca veche pînă în anul 1840. Cea mai mare parte a cărții este dedicată cercetării apariției, înfloririi și începutului de decădere a epocii feudalismului din China.

O problemă actuală în istoriografia marxistă chineză este problema cu privire la periodizarea istoriei vechi a Chinei, precizarea științifică a cadrelor cronologice ale epocii de trecere de la sclavagism la feudalism. În legătură cu această problemă, Dzian Bo-dzan a publicat în anul 1954 un articol intitulat *Cu privire la problema sclavilor publici și a celor privați în perioada a doua Han*², unde arată că sclavagismul în epoca Han nu a avut un rol hotărîtor în producția socială, fiind numai o rămășiță a timpurilor mai vechi. Perioada domniei dinastiei Han (III I.e.n. – III e.n.) este determinată de autor ca perioada dominației relațiilor feudale. Un punct de vedere asemănător îl susține Li Ian-nung în lucrarea sa *Orinduirile sclavagiste și feudală în China*³, indicând că în preajma secolului al III-lea I.e.n., societatea chineză se formase deja ca societate feudală.

Problema periodizării istoriei vechi a Chinei a fost dezbatută în cadrul discuției științifice mai sus-menționate, care a avut loc la Universitatea populară din China. Uang Și-ci, în referatul său *Despre descompunerea societății sclavagiste în China și apariția societății feudale timpurii*, susținea că în epoca Han domnea încă sclavagismul, deși în perioada Han de est (25–220 I.e.n.) orinduirea sclavagistă a început să se descompună. Părerile celor care au luat parte la discuții s-au împărțit, unii fiind de acord cu referentul că epoca Han trebuie să fie tratată ca o epocă a sclavagismului, dar arătând în același timp insuficiență argumentelor aduse în referat pentru dovedirea rolului dominant al muncii sclavilor în acea epocă. Alții s-au pronunțat împotriva, socotind că în epoca Han societatea era feudală, iar sclavagismul exista doar ca o rămășiță.

Înainte de a trece la studiile referitoare la istoria veche a Chinei, trebuie să menționăm că pentru această perioadă există o serie de lucrări cu caracter general, acordindu-se o atenție mai mică cercetării unor probleme separate. Perioadei de la orinduirea comunei primitive și pînă la formarea statului centralizat feudal i-a fost consacrat volumul întâi al *Studiului scurt asupra istoriei Chinei* de Fan Uă̄n-lan⁴. Până la descompunerea orinduirii comunei primitive și formarea relațiilor sclavagiste de producție aproximativ la sfîrșitul anilor 2000 I.e.n. (2033–1562 I.e.n. epoca Șia), autorul arată că în epoca Șan (circa 1562–1066 I.e.n.) erau deja dominante relațiile sclavagiste, menținîndu-se și rămășițele comunei primitive. Fan Uă̄n-lan situează apariția feudalismului timpuriu în epoca Djou de vest (1122–771 I.e.n.), iar procesul formării depline a relațiilor de producție feudale se încheie, după părerea lui, în perioada dinastiei Djou de est, aproximativ în secolul al IV-lea I.e.n.

Aceeași perioadă a epocii vechi pînă la feudalism o cuprinde și *Cursul istoriei Chinei*⁵ întocmit de Dzien Bo-dzan. Autorul fixează apariția societății gentilice din China la 10 000–9000 I.e.n., descompunerea orinduirii comunei primitive și formarea relațiilor sclavagiste

¹ *Studii asupra istoriei Chinei*, sub redacția lui Șang Țe, Peking, Ed. Jän-min tju-ban-șl, 1954.

² „Li-șt ian-dzü”, 1954 nr. 4.

³ Li Ian-nung, *Orinduirile sclavagiste și feudală în China*, Șang-hai, Ed. Hua-dung jän-min tju-ban-șl, 1954.

⁴ Fan Uă̄n-lan, *Studiu scurt asupra istoriei Chinei*, vol. 1. *De la comuna primitivă pînă la formarea statului centralizat feudal, din timpurile străvechi pînă la unirea Chinei de către principatul Țin*. Ediție corectată și completată, Peking, Ed. Jän-min tju-ban-șl, 1953.

⁵ Dzien Bo-dzan, *Cursul istoriei Chinei (din timpurile străvechi pînă la începutul epocii feudalismului)*, Șang-hai, Ed. San-lian șu-dien, 1950.

de producție în secolul al XVIII-lea i.e.n. Relațiile de producție ale feudalismului timpuriu încep să apară, după părerea lui Dzien Bo-dzen, în secolul al XII-lea i.e.n. (epoca Djou de vest).

Lucrarea lui Hou Uai-lu consacrată istoriei vechi a Chinei cuprinde perioade din secolul al XII-lea și cel al III-lea i.e.n. Autorul acordă o mare atenție cercetării comunității sătești în China, care a continuat să existe un timp îndelungat și după lichidarea orinduirii comunei primitive. Li Ia-nung, în lucrarea amintită mai sus intitulată *Orinduirea sclavagistă și feudală din China*, analizând situația forțelor de producție, orinduirea socială, organizarea militară a imperiului Djou de vest, în ciuda părerilor lui Fan Uǎn-lan și Dzien Bo-dzan, îl caracterizează ca epocă a dominației relațiilor sclavagiste de producție.

Cultura epocii vechi este studiată în lucrările lui Guo Mo-jo, *Epoca de bronz*¹ și Pei Uǎn-ciung, *Cultura epocii de piatră în China*².

*

Scurta prezentare din articolul de față nu cuprinde desigur toate lucrările de istorie apărute după instaurarea regimului democrat-popular, dar permite totuși, credem, formarea unei imagini generale a preocupărilor principale ale istoriografiei marxiste din R. P. Chineză. Rezultatele pozitive obținute de istoricii chinezi în această perioadă se datorează îndrumării Partidului Comunist Chinez și ajutorului statului popular, care a creat condițiile necesare pentru dezvoltarea continuă a științei istorice.

---

¹ Guo Mo-jo, *Epoca de bronz*, Ŝang-hai, Ed. Ŝin uǎn-i, 1951.

² Pei Uǎn-ciung, *Cultura epocii de piatră în China*, Peking, Ed. Djung-guo tǐng-nien thju-ban-șt, 1954.

www.dacoromanica.ro

**VIATA ȘTIINȚIFICA
DE PESTE HOTARE**

**REFERATELE ȘTIINȚIFICE CARE SE VOR ȚINE
LA CONGRESUL ISTORICILOR DE LA STOCKHOLM DIN 1960***

Congresul al XI-lea internațional de științe istorice va avea loc la Stockholm, de la 21 pînă la 28 august 1960. La sesiunea biroului Comitetului internațional pentru științele istorice, care s-a ținut în iunie 1957, s-a făcut următoarea repartizare a referatelor pe secții :

I. *Secția de metodologie* : „Influența filozofiei istorice din secolul al XIX-lea asupra științei istorice actuale”, E. Rotchacker, doctor în științe istorice (Heidelberg, Germania) ;

„Istoriografia științei istorice”, prof. H. Butterfield (Cambridge, Marea Britanie) ;

„Istoria culturii, evoluția și metodele de predare”, prof. F. Gilbert (Boun Hanor, S.U.A.) ;

„Istoria științei și tehnicii”, prof. A. G. Forb (Amsterdam, Olanda) ;

„Periodizarea istoriei universale”, E. M. Juvov, membru corespondent al Academiei de Științe din U.R.S.S. (Moscova, U.R.S.S.) ;

„Metodele demografiei istorice și problemele scăderii mortalității în istoria universală”, M. Henri și L. Chevalier (Paris, Franța).

II. *Secția de istorie antică* : „Problemele culturii scrierii miceniene”, prof. Sterling Dow (Harvard, S.U.A.) ;

„Democratizarea culturii în perioada tîrzie a imperiului roman”, prof. S. Mazzarino (Catania, Italia) ;

„Procesul de dezvoltare istorică și rolul istoric al statelor antice de pe litoralul nordic al Mării Negre”, prof. V. D. Blavatski (Moscova, U.R.S.S.) ;

„Sclavajul în lumea greco-romană”, Lauffer, doctor în științe istorice (München, Germania) ;

„Numismatica Imperiului Roman ca izvor al istoriei economice și financiare”, M. Hey (Lyon, Franța) ;

„Popoarele și civilizația din Valea Dunării în perioada preromână pînă în evul mediu timpuriu”, prof. C. Daicoviciu și I. Nestor (Cluj, București, România).

III. *Secția de istorie medievală* : „De la Tan' pînă la San : perioadă de tranziție în istoria Chinei și Asiei de est”, prof. T. Iamamoto (Tokio, Japonia) ;

„Orînduirea socială din Rusia în perioada tîmpurie a evului mediu”, prof. Rabek Schmidt (Arhus, Danemarca) ;

* Tradus din „Voprosi istorii”, nr. 7, 1957, p. 22.

„Legea și istoricul medieval”, V. Ulman, doctor în științe istorice (Londra, Marea Britanie);

„Importanța istorică a vechilor concepții germane privind rolul statului și aristocrației”, K. Hauck, doctor în științe istorice (Erlangen, Germania);

„Comuna orășenească medievală din secolele XII și XIII în comparație cu mișcările orășenești din alte țări din Europa”, prof. E. Sestan (Florența, Italia);

„Problemele actuale în domeniul studierii instituțiilor medievale”, prof. G. Le Bras (Vatican);

IV. Secția de istorie modernă: „Dominația în Marea Baltică în secolele XVI și XVII”, prof. J. Labuda (Poznan, Polonia).

„Structura instituțiilor de stat în secolele XVI și XVII”, prof. V. V. Vives (Barcelona, Spania);

„Iluminismul în Europa în secolul XVIII”, prof. F. Venturi (Genova, Italia);

„Perioada de tranziție de la feudalism la capitalism, din secolul XVI pînă în secolul XVIII în centrul Europei”, prof. Klíma, Mačurek (Praga, Brno, Cehoslovacia);

„Problemele privind reforma în țările Scandinaviei”, S. K. Cellerström, doctor în științe istorice (Lund, Suedia);

„Relațiile politice din răsăritul și apusul Europei în perioada războiului de 30 de ani”, prof. B. F. Porșnev (Moscova, U.R.S.S.).

V. Secția de istorie contemporană: „Coloniile britanice de emigrație și administrația (autonomă) locală cu începere din anul 1783”, prof. V. Harlow (Oxford, Marea Britanie);

„Problemele privind emigrarea în secolele XIX și XX”, prof. Ingrid Lemmingsen (Oslo, Norvegia);

„Socialismul și primul război mondial”, prof. Hang (Louvain, Belgia);

„Problema națională în monarhia habsburgică”, F. Zwitter, doctor în științe istorice (Lubliana, Iugoslavia);

„Cultura tradițională și dezvoltarea actuală a Indiei”, prof. N. Brown (Pennsylvania, S.U.A.);

„Probleme privind structura întreprinderilor în sec. XIX”, M. Girard (Paris, Franța).

S-a hotărât de asemenea ca înainte de deschiderea congresului, pe lîngă ședințele comisiilor, să se organizeze două coloconci. Unul dintre acestea va fi consacrat universităților din Europa medievală și din perioada Renașterii — referent prof. Stelling-Michot (Geneva, Elveția); celălalt colocoiu va trata despre istoria prețurilor pînă în anul 1750 — referent prof. E. G. Hamilton (Chicago, S.U.A.).

Discursurile ce vor fi pronunțate la deschiderea și închiderea congresului, vor atinge temele:

„Relațiile internaționale în nordul Europei în perioada Vikingilor” și „Marea Baltică și Mediterană din secolul XVI pînă în secolul XVIII”.

STUDII ȘI MATERIALE DE ISTORIE MODERNĂ, vol. I

Redactori responsabili : Gh. Haupt și Gh. Georgescu-Buzău

Ed. Acad. R.P.R., 1957, 476 p. + 3 hărți + 1 erată (Acad. R.P.R., Institutul de istorie)

Volumul I de *Studii și materiale de istorie modernă*, publicat prin grija Secției de istorie modernă a Institutului de istorie din București, conține trei rubrici : 1° Studii și referate ; 2° Documente ; 3° Bibliografie. La rubrica „Studii și referate” sunt înscrise zece titluri, dintre care cinci privesc istoria Moldovei, unul Tara Românească, trei Transilvania și unul istoria României, propriu-zise. Semnalăm ca pozitivă înscrirea unui număr de titluri — jumătate din total — privind istoria Moldovei, provincie a cărei bogată istorie — exceptând studiile legate de comemorarea lui Ștefan cel Mare — nu a format întotdeauna, în ultima vreme, un centru al preocupărilor pentru publicațiile istorice de un caracter mai larg.

Studiul lui Gh. Georgescu-Buzău, *Un mare latifundiar în Moldova după tratatul de la Adrianopol : Mihail Sturza* (p. 3—24), constituie o interesantă prezentare a averii primului domn regulaamentar al Moldovei.

În primul rînd, ni se infățișează unele date biografice privind viața lui Mihail Sturza, unde credem că s-ar fi cuvenit să se amintească — pentru întregirea tabloului biografic — și unele amănunte despre studiile sale. Ocupându-se în continuare de latura vieții domnului, ca stringător de moșii, autorul vede pe bună dreptate în el «un reprezentant tipic al „acumulării primitive a capitalului»» (p. 5). Creșterea latifundiorilor lui Mihail Sturza și reconstituită după voluminoasa condică intitulată *Generalnic opis lămuritoriu documenturilor pentru moșii, acareturi și locuri a Pre Înălțătului Voevod Mihail Grigore Sturza*. Aflăm de aici că în 1843 domnul era proprietarul a nu mai puțin de 80 de moșii, la care se adăugau vile din patru podgorii și numeroase locuri de casă în Iași și Galați. E relevat și faptul de

două ori semnificativ : întîi, că printre aceste moșii se află și aceea cu numele de Flămînzi și, al doilea, că tocmai de la această moșie s-a aprins scîntia răscoalelor din 1907, epilogul unui secular proces de săracire și exploatare a țărănimii. Se mai arată și interesul domnului pentru comerț, prin protejarea acordată fostului Tîrg-Nou, devenit Mihăileni, așezat pe drumul de comunicație cu Galitia și Ungaria. În Mihăileni, domnul își mai rezervase și încasarea unor taxe speciale. Tot pentru folos personal, domnul ușurează transportul produselor pe moșile sale, inițînd și construirea unei șosele de-a lungul Siretului, cu punct de plecare Mihăileni. Legate de interesele comerciale ale domnului sunt și locurile de acostare, acaparate de el în portul Galați.

În legătură cu moșile lui D. A. Sturza, credem că ar fi fost interesant — aceasta în măsura existenței aparatului informativ adecvat — să fi știut numărul clăcașilor de pe moșii, suprafața totală a acestora raportată la suprafața țării — ce ar fi redat și mai pregnant confundarea de către domn a domeniului public cu domeniul personal — precum și veniturile anuale dobîndite de pe urma moșilor.

Un caracter deosebit îl are studiul lui Gh. Platon, *Comisiile de revizie din Moldova și activitatea lor în anii 1830 și 1831* (p. 25—68). Ni se prezintă un aspect din istoria administrativă a Moldovei, capitol neglijat și aceasta nu numai pentru Moldova. E vorba aici de activitatea comisiilor de revizie (de „revedăție”), instituite de Kisseeleff pentru descompunerea abuzurilor administrației pămîntene din vremea războiului ruso-turc (1828—1829). Se semnalează că la Arhivele statului din Iași există o mare cantitate de material — 1283 de dosare — consemnat activitatea

comisiilor. Materialul — peste care s-a trecut cu ușurință — constituie, pe lîngă un prețios izvor de istorie administrativă, și un izvor la fel de prețios pentru viața social-economică a Moldovei. Autorul ne spune însă că va cerceta mai mult latura administrativă a materialului arhivistic, ceea ce — cum spuneam mai înainte — imprimă o notă deosebită studiului său.

În capitolul I al studiului — „Înființarea comisiilor de revizie” — se arată că împrejurările care au dus la instituirea lor au fost abuzurile administrației (p. 26—33). Aici, la structura comisiilor, poate era oportun ca autorul să fi relevat frina pe care prezența celor doi boieri o puteau pune în activitatea acestei instituții, menită să controleze tocmai abuzurile de care se făceau vinovați membrii clasei boierești. În continuarea capitolului I se vorbește despre atribuțiile comisiilor, observându-se caracterul lor limitat. Ele se ocupau doar cu restituirea banilor luati pe nedrept și cu înlăturarea funcționarilor abuzivi, fără nici o altă sanctiune. Atribuțiile limitate se explică, desigur, prin prezența boierilor, ca factor principal al comisiilor.

Capitolul al II-lea se ocupă cu „Procedura și metodele de lucru” (p. 33—40). Credem că ar fi fost nimerit ca autorul să fi pus în discuție problema garanției prezentate de delegațiile sătești, compuse din slujitori și funtași, precum și faptul că plângerile se puteau face împotriva oricui. Noi ne întrebăm: 1) oare delegațiile sătești nu erau adesea formate din oamenii boierului local; 2) țărani asupriți în trecut, asupriți în prezent și știind că nici viitorul — cel puțin în împrejurările de atunci — nu le putea aduce cinești ce fmbunătățiri, îndrăzneau întotdeauna să se plingă în mod deschis și complet împotriva asupriorului? În fond comisia, după ce își îndeplinea mai mult sau mai puțin conștiințoasă misiunea sa, pleca, pe cind satul rămânea mai departe cu boierul, cu ispravnicii, cu zapci; și acest lucru îl știau țărani foarte bine. De altfel răspunsul la întrebările de mai sus îl dă autorul, descriind în continuare activitatea plină de greutăți a comisiilor.

Al treilea capitol al studiului tratează despre „Constatările comisiilor” (p. 40—68). La rîndul lui, capitolul e împărțit în patru subcapitole. Primul se ocupă cu „Abuzurile aparaturului de stat în repartizarea și perceperea obligațiilor în bani și muncă” (p. 40—49). E de observat că autorul vede în culori prea trandafirii activitatea comisiilor ce controlau abuzurile. Date fiind moravurile și practicile expuse în chiar textul studiului, credem că această activitate trebuia privită mai critic. Faptul că vinovații nu erau arestați, ci doar

îndepărtați din slujbă, arată o vădită tendință spre atenuarea unei eventuale asprimi în activitatea comisiilor.

Al doilea subcapitol cercetează „Scăderea numărului de birnici, rezultat al abuzurilor boierilor și dregătorilor” (p. 49—56). Ni se arată, de exemplu, că în 1833 erau în total 70 000 de familii de scutelnici și breslași, dintre care numai 37 000 aveau o situație legală, restul de 33 000 de familii fiind adăugate prin abuz. Uneori însă, nici condiția scutelnicilor nu era usoară, deoarece existau unii dintre ei cu dublă sarcină: aceea de birnici, plus cea legată de categoria lor.

„Raporturile dintre proprietari și țărani” (p. 56—62) formează un al treilea subcapitol. Comisiile constată sporirea clăcii de la 12 la 14 zile. În legătură cu aceasta, ar fi fost interesant dacă ni s-ar fi dat și oarecare date privind norma zilei de muncă la cîmp. E știut că această normă era foarte ridicată, ceea ce în realitate însemna un număr de zile de clacă mult mai mare decât 12 sau 14. În continuare, ni se mai spune că abuzurile stîrneau tulburări în sinul masei țărănesti și atunci comisiile erau folosite pentru potolirea lor.

În sfîrșit, un al patrulea subcapitol, cu care se încheie studiul, se ocupă de desființarea comisiilor de revizie și de rezultatele lor (p. 62—68). Într-adevăr, activitatea lor a durat puțin timp, pînă în noiembrie 1830 în Tara Romînească și pînă la începutul lui 1831 în Moldova. În general, considerăm că studiul lui Gh. Platon reprezintă o prețioasă contribuție la cunoașterea unuia din aspectele istoriei Moldovei, din preajma anului 1830. Alături de istoria social-economică, istoria politică, istoria culturii și istoria militară, studiile de istorie administrativă vin să întregească tabloul general al istoriei unei societăți.

Un studiu cu caracter de monografie, mai restrins, și cel intitulat *Luptele țărănilor de pe domeniul Ghica-Comănești în prima jumătate a secolului al XIX-lea* (p. 71—107), de Ecaterina Negruți. Acest episod local al istoriei luptelor țărănimii e încadrat de autoare în condițiile social-economice specifice primei jumătăți a secolului al XIX-lea, cind în gospodăria moșierească interesată în producția și vinzarea pe scară largă a cerealelor-marfă, se vede tot mai pronunțat o limitare a loturilor clăcașilor, o mărire a numărului zilelor de muncă, o intensificare a acțiunilor de expropriere a țărănilor liberi.

Ne arată, de asemenea, procesul de formare al domeniului. Încă de la începutul secolului al XIX-lea asistăm la acțiunea de răsluire a pămîntului răzășesc, efectuată de logofătul Tării de Jos, printul Costache Ghica, bunicul viitorului domn Gr. A. Ghica (1849—1856)..

Acapararea pământurilor răzășești se făcea prin cumpărări, prin folosirea nelințelegerilor dintre răzeși, prin plăsmuire de acte false, prin hotărniciri ilegale, prin asigurarea concursului domniei, care donează moșii în întregime, confundând partea domnească cu partea răzășească, prin asumarea de către proprietar al obligațiilor țăraniilor, care în schimb îi dădeau pămîntul.

Concomitent cu consolidarea stăpînirii boieresci asupra satelor de pe domeniul, cresc și sarcinile impuse fie de proprietar, fie de arendaș. Normele de muncă, potrivit tabelelor date de autoare (p. 88), sint foarte grele. Aici ar fi fost indicat ca să nî se arate, în conformitate cu aceste norme, care era numărul real al zilelor de clacă, număr desigur de cîteva ori mai mare decît cel stabilit de Regulamentul organic.

După ce expune constituirea domeniului și starea locuitorilor de pe cuprinsul său, studiul trece la prezentarea luptei țăraniilor. Formele luptei erau jâlbile, intentarea de procese, nesupunerea la muncă și uneori chiar acțiuni violente pentru eliberarea celor arestați. În legătură cu acțiunile legale ale locuitorilor împotriva cotropirii pământurilor lor, — ca petiționarea la Iași și apoi la capul puterii protecțoare, țarul Rusiei — autoarea arată, pe bună dreptate, că țărani nu aveau o concepție împotriva stării sociale în care trăiau și nu cunoșteau mijloacele pe care le puteau folosi pentru dobândirea libertății și a pămîntului pierdut. Un ultim episod al acestei inversunate lupte duse de țărani împotriva familiei Ghica a fost succesul parțial obținut de o parte din ei. Autoarea arată că, după ani mulți de procese și sacrificii materiale, răzeșii din Văsiești, Dorda și Asău au căpătat dreptul de a răscumpăra partea de pămînt vîndută boierului. Prețul de răscumpăpare a fost de 16 ori mai mare decît prețul cu care au fost constrânși să vîndă boierului. Neavînd banii necesari, ei se îndatorează la niște cămătari greci, în care se întrezăreau viitorii acaparatori ai pământurilor.

Tot legat de situația maselor muncitoare moldovene în prima jumătate a secolului al XIX-lea e și studiul lui Gh. Ungureanu *Rufetul ocnelor din Moldova și revolta șavgăilor în 1843* (p. 109—137).

Cu multămeticulozitate — de altfel aceasta este caracteristica activității sale de harnic și atent cercetător al arhivelor — autorul se ocupă de organizarea lucrătorilor, de munca lor, de remunerarea lor. La început, ei făceau parte din marea categorie fiscală a slujitorilor. După 25 aprilie 1828 trec în seama vîsteriei. Cu acest prilej s-a redactat, la 3 mai 1828, un raport intitulat „Prescrierea numărului tuturor

slujbașilor și a rufeturilor ocnilor și datoriiile slujbei lor”. Din prezentarea cuprinsului amintitului raport, vedem că rufetul ocnii avea 650 de oameni. Dintre ei, 145 erau șavgăi, adică muncitori minori — calificați în tăierea sării. Ni se arată sarcinile lor și plata ce o primeau. O a doua categorie erau lătușii, răzeși deveniți plăieși și apoi dați în slujba ocnelor. Numărul lor era aproximativ de 160. Ei ajutau pe vechii șavgăi, cărora li se cereau cantități tot mai mari de sare tăiată. Pentru muncile auxiliare exista o lungă serie, compusă din numeroase categorii de muncitori.

În continuare ni se vorbește de unele și de exploatarea propriu-zisă a sării. Ni se arată că unelele erau foarte rudimentare, că munca se făcea pe întuneric, că aerul lipsea din ocnă, iar coborîrile foarte periculoase dădeau naștere la numeroase accidente. Plății rufetașilor, în anul 1828, i se rezervă un loc aparte. Autorul arată că în timp ce cămătarul avea 500 de lei lunar, 130 de șavgăi nu primeau decit 290 de lei, adică 2 lei pe lună de fiecare. Acest salarior derizorius fusese hotărât de Ioniță Sandu Sturza, care invoca drept motiv necesitatea micșorării cheltuielilor de exploatare. Ni se mai spune că în trecut, același număr de șavgăi — 130 — primeau 3 460 de lei.

Trecind la lupta rufetașilor pentru îmbunătățirea traiului, autorul ne arată că formele acestei lupte erau jalbele, fuga și nesupunerea la lucru. Cu timpul însă, mișcarea de nesupunere se organizează, după cum relatează un act din 1838. Iar în 1839, ei trec și bat pe oamenii boierului Krupenski, care voia să le răsluiască puținul lor pămînt. Acțiunea cca mare a rufetașilor are loc în 1843. Ni se descrie episodul răzvrătirii cu destule amănunte: ieșirea din mină la un semnal, plecarea în masă la Iași, insuccesul acțiunii. Aici ar. fi fost necesar ca autorul să fi subliniat concepția confuză pe care acești lucrători — țărani — o aveau asupra modului de luptă împotriva exploatarii. Ei îmbină forme legale, cum erau jalbele, cu forme ilegale: fuga, nesupunerea, acțiuni violente. De asemenea, era necesar să se fi observat și caracterul izolat al acțiunii lor care, împreună cu concepția confuză ce o animă, în nici un caz nu putea duce la succes. Cu tot începutul de organizare, mișcarea șavgăilor din 1843 a fost mai mult o acțiune spontană, izvorită din desperarea la care li adusese mizeria și vexăciunile funcționarilor cămării.

Un alt studiu care se ocupă cu lupta maselor muncitoare din secolul al XIX-lea, dar de data aceasta în Transilvania, e cel cu titlul: *Mișcări țărănești în Munții Apuseni și imprejurimi între anii 1849 și 1854*, de Iosif Kovács (p. 139—166).

Vedem că și după revoluția din 1848 viața țărănilor continuă să fie deosebit de grea, din cauza loturilor prea mici sau a lipsei totale de pământ. Mulți dintre ei, de teama revenirii clăcii, nu se angajau la moșieri. Alții care sub revoluție ocupaseră o parte din pământuri, evitau contractele cu latifundiarii, pentru a nu cădea într-o nouă dependență. În sfîrșit, o altă categorie de țărani s-au izolat oarecum de comunitățile lor, asupra căror moșierii aveau încă autoritate, așezându-se pe locuri despărțite. Pe de altă parte, moșierii n-aveau numerar suficient pentru plată și n-aveau decât inventar foarte puțin și rudimentar. În asemenea condiții, foștii iobagi urbariali, încă nesupărăți de moșieri în ceea ce privește locurile comune: izlazuri, păduri, erau fruștați de suprafetele cuvenite lor, suprafete pe care moșierii le concedau în schimbul dijmei și a diferitelor servicii.

Autorul examinează apoi modalitatea prin care moșierii căutau să iasă din impasul economic. Vedem cum ei constring pe cerealiști la muncă, prin forță publică. Observăm deci un fenomen identic cu cel din România, legea învoelilor agricole: constringerea țărănilor la muncă *manu militari*. Mizeria țărănilor era mărită și de exploatarea arendăsească deosebit de aspiră, deoarece arendașul ținea să-și asigure pe lîngă renta proprietarului, și o rentă cît mai mare pentru sine.

Situația continuă deci să fie încordată și în anii imediat următori revoluției. La ordinul guvernatorului Wohlgemuth, de a fi dezarmate și împărăstite unitățile românești, Avram Iancu a opus refuzul său.

Aici semnalăm ca deosebit de importantă, pentru lămurirea caracterului luptelor post-revoluționare din Transilvania, și schimbarea de atitudine a lui Avram Iancu. Ni se arată cum acesta din urmă devine din ce în ce mai ostil față de Viena, care-i înșelase așteptările, și se transformă într-un luptător împotriva absolutismului habsburgic. Considerăm că aceasta e o problemă care se impune a fi dezbatută și lămurită în studii speciale. Se va ajunge astfel să se dezlege întreaga problemă legată de activitatea, de evoluția politică și de tragicul destin al conducătorului român al revoluției din Transilvania.

Autorul trece apoi în revistă o serie de acțiuni revoluționare ale țărănilor atât în Apuseni sudici — reg. Hunedoara și reg. Zarandului, vechi regiuni de luptă — cît și în Apuseni nordici — actualele raioane Cluj și Turda. În cadrul luptei țărănești e pusă și problema atitudinii țărănimii instărîte și a contradicțiilor dintre aceasta și țărâneasca. Nu se stăruie însă asupra acesteia, ceea ce ridică încă o problemă de clarificat

pentru viitoarele cercetări istorice ale evoluției conflictului social în Transilvania.

De o mai mare amprepte — față de celealte lucrări cuprinse în volum — e studiul lui Dan Berindei, *Aspecte ale problemei agrare în Tara Românească la începutul domniei lui Cuza Vodă* (p. 168—245).

Studiul începe prin a se ocupa de împrejurările politice care au dus la actul din 24 ianuarie 1859 și care au frântat apoi cercurile guvernante din Tara Românească în primul an de domnie a lui Alexandru Ioan I. Se relevă rolul țărănimii în împunerea ca domn al Țării Românești a celui ales la 5 ianuarie în Moldova. După alegerile însă, conservatorii reciștigă o parte din influența pierdută cu prilejul alegerii. E o perioadă de șovăiri din partea partidei naționale și a radicalilor, marcată de instabilitatea guvernamentală și de un climat politic confuz.

Consemnăm paginile consacrate situației generale a agriculturii muntene la începutul domniei lui Cuza (p. 171—175). Sîntem de părere autorului că, deși încep să pătrundă elemente capitaliste, totuși modul de producție dominant în agricultură continuă a fi cel feudal, exploatarea moșilor făcindu-se cu ajutorul clăcii. Investiția în mijloace tehnice moderne nu se face decât într-o măsură prea mică; e preferată arendarea și cheltuirea veniturilor rezultante de pe urma ei. Ar fi fost foarte sugestiv, dacă s-ar fi găsit și ceva date care să ilustreze mai concret această atitudine refractară față de rationalizarea producției agricole. Ni se arată apoi că lucrarea pământului continuă cu procedee perimate, folosindu-se ate-lajul cu multe perechi de boi, din cauza plugurilor proaste. De asemenea, sistemul rotației culturilor e abia la început și punerea lui în aplicare înaintea încet. La fel și lipsa unor mijloace de transport moderne este o piedică în calea dezvoltării producției agricole. Moșierii însă încep totuși a se preocupă mai mult de mașinile de treierat. Această preocupare e interesantă și explicația cu care încercăm să completăm studiul autorului e că piața internațională — în circuitul căreia intraseră și Principatele — solicita o cantitate tot mai mare de cereale-marfă. Or, această cantitate, care de bine de rău apărea pe ogăre datorită fertilității solului, chiar cu folosirea unor mijloace agrotehnice înapoiate, trebuia asigurată la treierat. Si cum prin vechile sisteme de treierat se pierdeau multe cereale și deci și multe căștiguri, proprietarii au început să fie atenți la introducerea mașinilor. E un exemplu clasic de concepții economice mărginită — din punct de vedere capitalist, bineînțeles — pe care îl ofereau, și-l vor oferi pînă întrziu, proprietarii funciari din România. Pe ei nu-i

interesa atât înlocuirea muncii de tip feudal, cit faptul ca produsele acestei munci să nu se mai piardă, ca în secolele trecute.

Dar cea mai mare parte a studiului a fost rezervată căilor de exploatare a țărănimii. Grupind bogata informație arhivistică, D. Berindei a găsit zece modalități prin care clasa moșierească exploata pe domeniile ei țărăniminea. Acestea sint : 1) executările ; 2) bătaia ; 3) izgonirea ; 4) claca ; 5) globurile ; 6) învoielile ; 7) limitarea pământurilor ; 8) dijma ; 9) înșelarea la socoteli ; 10) munci îndepărătate — transporturi, monopoluri. Reconstituirea acestui tablou al exploatarii țărănimii a dat prilej autorului să redea o serie de imagini ale celor mai sumbre suferințe ce cădeau asupra imensei majorități a populației țării.

Studiul lui Dan Berindei se prezintă ca o contribuție deosebit de valoroasă la elucidarea problemei agrare din timpul lui Cuza, făcută pe baza unui vast material de arhivă, grupat și sistematizat cu strictețe. De asemenea, menționăm și judecătoreasa folosire a numeroaselor citate, bine încadrată în text, element care oferă o imagine cît mai vie a exploatarii țărănimii în anii 1859—1860.

Cu începuturile industriale din țara noastră se ocupă studiul lui Valerian Popovici, *Începuturile exploatarii capitaliste a petrolierului în Moldova* (p. 247—283). După ce dă primele mențiuni despre „fîntinile cu păcură” din Moldova, autorul ne aduce în secolul al XIX-lea, cînd dezvoltarea relațiilor capitaliste a impus o valorificare mai largă a surSELOR de bogătie minerală. Totuși se subliniază, pe drept cuvînt, că trecreea la capitalism se făcea destul de lent, deoarece feudalismul, cu numeroasele lui forme și practici, constituie însă o frînă puternică. Ca urmare, și procesul tehnologic legat de exploatarea petrolierului — în prima jumătate a secolului al XIX-lea și chiar mai tîrziu — se menținea în forme foarte rudimentare. Pentru această perioadă, credem că formele rudimentare de exploatare, nu numai de la noi, ci și de aiurea, se explică prin slaba solicitare a petrolierului și a derivatelor sale ca combustibil; motorul cu ardere internă încă nu apăruse, iar navele nu aujunsese să folosească păcura.

Vedem apoi cum în exploatarea petrolierului se folosea — pentru sursele aflate pe moșii boierești și mănăstirești — munca în dijmă. Cu timpul însă apar relațiile capitaliste: folosirea muncii salariate și interesul unor negustori și bancheri din Iași de a investi capital în exploatarea gropilor de păcură; între 1857 și 1865 se construiesc nouă rafinării de petrol lampant.

Autorul se ocupă, în continuare, de pătrunderea capitalului străin. Întîi vin specia-

liștii pentru a cerceta subsolul petrolifer. Ei vor fi urmați de societățile de exploatare. În 1863, în Moldova, o companie franceză face un număr de sonde — adinci între 10 și 100 de metri — lîngă Tg. Ocna. Se arată că în acea perioadă, fostul județ Bacău deținea locul întîi pe țară în cantitatea de materii extrase : 151 300 de vedre, iar în anii 1857—1859, România era singura țară producătoare de petrol; în scurt timp însă vor fi puse în exploatare noi izvoare — în alte părți ale lumii. Rusia, Canada și S.U.A. vor depăși România.

Un studiu mai vast, atât ca spațiu, cât și ca preocupare, este cel al lui Ludovic Vajda, *Despre situația economică și social-politică a Transilvaniei în primii ani ai secolului al XX-lea* (p. 285—349). Tema e tratată în patru mari părți : 1) Industria ; 2) Situația agriculturii la începutul secolului al XX-lea și pauperizarea țărănimii ; 3) Starea socială a clasei muncitoare și a țărănimii muncitoare ; 4) Situația politică. În legătură cu factorul capital, se arată existența unui adevărat lanț de subordonare : capitalul maghiar intră în sfera capitalului austriac, iar acesta, la rîndul său, este dependent de capitalul german.

Vehicularea capitalului spre Transilvania se făcea prin intermediul marilor bânci din Budapesta, în vreme ce instituțiile de credit locale, multe la număr, erau eliminate din industrie și îndreptate, aproape exclusiv, spre agricultură. El mai arată că Transilvania intra și ea în sfera cartelurilor austro-ungare, care împart producția și stabilesc prețurile. În acest fel, programul industriei locale e frinat. Întreprinderile au, în general, caracterul unor întreprinderi mici, cele cu peste 1 000 de lucrători fiind foarte puține. Din această pricină, în mișcarea muncitorilor transilvană predomină spiritul mic-burghez. O concentrare a producției și a muncitorilor începe să se manifeste totuși, precum și creșterea unora din orașele legate de industrie. Autorul ne dă aci unele cifre concluziente. Credem că, în legătură cu industria, ar fi fost interesant ca L. Vajda să fi raportat cifrele din Transilvania la cifrele din alte regiuni ale imperiului. S-ar fi ilustrat atunci mai concludent ce s-a enunțat mai înainte referitor la stadiul de înapoiere a Transilvaniei față de alte regiuni ale Austro-Ungariei.

Trecind la situația agriculturii, se subliniază starea înapoiată a acesteia față de industrie, calea prusacă de dezvoltare, dăiniuirea unei puternice rămășițe feudale. Repartiția proprietății funciare continuă să rămînă flagrant nedreaptă. În această privință, cifrele date de autor sint lămuritoare. Munca

efectuată pe proprietățile moșieresti era munca în dijmă fie cu inventarul țărănuilui, fie cu inventarul moșierului. Date interesante ne sunt prezentate și asupra repartiției inventarului, date pe care, din nefericire, nu le avem pentru vechea Românie. La fel și pentru repartitia septelui ni se dau cifre. Observăm cum țărănamea săracă era lipsită — în ceea mai mare parte — atât de unele, cît și de vite de muncă.

Bogata analiză a stării sociale a clasei muncitoare și a țărănimii muncitoare ocupă aproape jumătate din lucrare.

Ultima parte a studiului e dedicată situației politice. Ni se arată că organizațiile din Transilvania ale partidelor politice burghete maghiare erau, în general, favorabile dualismului. Autorul vede în politica clasei exploatatoare maghiare un dublu obiectiv: 1) distrugerea burgheziei române — concurrentul nou care se ridică; 2) stăvilirea mișcării de independentă națională. Aici remarcăm că ar fi fost util să se folosească izvoare documentare locale, pentru arătarea antagonismului dintre burgheria națiunii dominante și burgheria națiunii dominate. De asemenea, sătem de părere că informația asupra politiciei burgheriei românești care, pe de o parte, căuta să folosească masele populare românești în propria luptă politică, iar pe de altă parte, se imbogățea în detrimentul conaționalilor, ar fi putut fi mai bogată.

Un loc e rezervat și acțiunilor represive împotriva maselor urbane și rurale. E relevată apoi atitudinea șovăelnică și oportunistă a Partidului Social Democrat din Ungaria, care nega importanța problemei naționale, sprijinind prin aceasta politica de desnaționalizare. Se mai arată și oprirea națională cu ajutorul aparatului funcționăresc și al școlii. În special prin legile școlare draconice, din 1879, 1883, 1891, 1907, guvernul burgheriei maghiare și al grofilor a urmărit anularea aproape totală a dezvoltării culturale de sine stătătoare a naționalităților nemaghiare.

Conchizind asupra acestei sumare analize, putem spune că studiul lui L. Vajda prezintă un deosebit interes, prin faptul că el constituie una din primele încercări în istoriografia marxistă de a cuprinde într-o privire de ansamblu Transilvania de la începutul secolului nostru. Bineînțeles că drumul, a cărui deschidere a făcut-o studiul lui L. Vajda, trebuie continuat prin noi cercetări, care să folosească și imensul material aflat în arhivele ardeleni.

Punctele principale atinse de Coralie Rădulescu-Fotino în studiul *Atitudinea armatei în timpul răscoalelor țărănești din 1907* (p. 351—368) sunt: starea armatei, represiunea răscoalelor și sancțiunile aplicate de regimul

burgheziei și moșierimii după răscoale. În ceea ce privește punctul al doilea, represiunea răscoalelor, e de semnalat precizarea care se face — după acte de arhivă — în legătură cu rolul unora din fruntași satelor în reprimarea răscoalaților. Totuși, trebuie să arătăm că această problemă are un caracter mai complex, deoarece burgheria rurală nu a fost omogenă — ca atitudine — în timpul răscoalelor din 1907. Problema, în orice caz, se impune a fi lămurită pe deplin și în mod diferențiat pe regiuni, localități și chiar pe grupuri ale burgheriei rurale. Ea, bineînțeles se leagă de o cercetare cît mai atentă și cît mai minuțioasă a materialului de arhivă, legat atât de pozițiile și interesele economice ale burgheriei rurale, cît și de atitudinea ei în timpul răscoalelor, atitudine decurgind din aceste interese.

O obiecție ridicată de studiul Coraliei Rădulescu e în legătură cu pregătirea armatei. În text sunt pasaje din care ar reieși existența unor serioase pregătiri militare și a unor intense preocupări ale guvernului pentru această problemă (de exemplu la p. 351). Credem că se exagerază puțin. Completarea unei pirotehnici și organizarea unui poligon de tir — întreprinderi cu caracter militar din cele mai elementare — cumpărarea unui număr de tunuri și adăugarea a chiar 34 de batalioane nu înseamnă mare lucru în pregătirea militară a unei țări, chiar de dimensiunile României dinaintea primului război mondial. Pentru reprimarea răscoalelor țărănești neorganizate, purtate cu coase și topoare, ajungeau cele o sută și ceva de mii de puști și cele cîteva sute de tunuri, fără a fi nevoie ca ele să constituie ultimele realizări în materie de tehnică militară.

O altă observație e cea legată de promisiunea de împroprietărire, făcută la 1877: cine a făcut-o? în ce termen? în ce împrejurări? în ce zi anume a făcut-o sau a publicat-o?

În sfîrșit, tot în legătură cu acest studiu, credem că ar fi fost nimerită și publicarea unei hărți, în care să se fi trecut mersul represiunii militare și să se fi fixat repartitia unităților.

Ultimul studiu în volum este al lui I. Cicală, *Aspecte din activitatea Secției române a Partidului Social-Democrat din Ungaria în primul deceniu al secolului al XX-lea* (p. 369—390). Liderii Partidului Social-Democrat din Ungaria au negat importanța problemei naționale, dând — prin aceasta — sprijinul lor politiciei de desnaționalizare.

În Transilvania, anul 1903 aduce organizarea unei Secții române a Partidului Social-Democrat din Ungaria. E important de sem-

națat largă participare a țărănilor la conferințele județene, ceea ce ne aduce aminte de succesul pe care l-a avut în România acțiunea de organizare a cluburilor socialiste de la sate în anii 1898–1899. Se trece în revistă activitatea Secției române, care a ținut pină în 1913 opt congrese și se arată lipsurile din activitatea secției.

În legătură cu organizarea și activitatea Secției române, am fi fost interesați să știm ce număr de muncitori erau membri ai acesteia. De asemenea, am fi așteptat și explicația de ce organizațiile social-democrate au avut în Transilvania o răspîndire atât de largă în mediul rural? Desigur că prezența unui numeros proletariat agricol (vezi studiul lui L. Vajda din același volum) ar fi explicația principală. Vorbind apoi de problema agrară și de atitudinea secției față de această problemă, autorul nu ne spune care erau acele rămășițe feudale ce creau în sinul țărănimii o stare de tensiune, favorabilă folosirii energiilor ei revolutionare. La fel, cind menționează duplicitatea burgheziei române și a partidului național în problema națională (vezi p. 370 și 379), autorul nu ne dă nici un izvor care eventual să stea la baza enunțărilor sale. În sfîrșit, luptele greviste sunt doar enumerate, nu se dau izvoarele lor, nu se pomenesc care erau revendicările muncitorilor, nu se vorbește de atitudinea Secției române față de ele.

Studiul lui I. Cicală pune într-adevăr probleme importante pentru istoria mișcării muncitorești din România, care însă trebuie cercetate cu atenție pe baza materialelor de arhivă și nu numai prin folosirea informațiilor oferite de presă, cum se întâmplă în cazul de față.

O laborioasă lucrare publicată în volum e *Lista cu numele pandurilor și căpetenilor care au participat la răscoala sub conducerea lui Tudor Vladimirescu (compoziția lor socială, completată cu date biografice) și un extras statistic nominal cu componența socială a 116 căpetenii de panduri* (p. 391–451), de I. Neacșu. După o cercetare exhaustivă a izvoarelor și a tuturor lucrărilor legate de răscoala din 1821, I. Neacșu ne dă un număr de 179 de nume de panduri și căpetenii, cărora le stabilește originea socială, starea mate-

rială și modul cum au participat la răscoala. În continuare, dă un tabel nominal cu componența socială a 116 căpetenii de panduri. Pentru cine studiază complexele probleme economice, sociale, politice legate de răscoala lui Tudor Vladimirescu, lista întocmită de I. Neacșu e un prețios călăuzitor.

Volumul are și o rubrică de bibliografie, în care D. Simonescu publică *Contribuții la bibliografia operelor lui M. Kogălniceanu* (p. 453–473). Bibliografia are următoarele rubrici: 1) Publicații periodice: ziar, reviste, almanahuri, calendare, albume — conduse de M. Kogălniceanu; 2) Scrisori istorice, politice și sociale; 3) Scrisori literare: originale, localizări, prelucrări; 4) Scrisori de critică și istorie literară; 5) Scrisori traduse: literare, istorice etc.; 6) Discursuri; 7) Diverse; 8) Colecția de manuscrise M. Kogălniceanu de la Biblioteca Academiei R.P.R. Acte Kogălniceanu (Iași). Biblioteca centrală de stat a R.P.R. (București). La multe titluri, pentru întregirea informațiilor, se fac și scurte lămuriri istorice și adnotări descriptive. Ca instrument de lucru, bibliografia operelor lui M. Kogălniceanu — cea mai completă publicată pînă acum — constituie o valoroasă contribuție. Rămîne doar ca, în funcție de condițiile obiective, să fie completată și cu articolele publicate de M. Kogălniceanu în revistele din străinătate și cu intervențiile mai mici din parlament.

Volumul recenzat mai sus înseamnă un mare pas înainte făcut de istoricii al căror principal obiect de preocupare sunt problemele de istorie modernă. Majoritatea studiilor se bazează pe folosirea atentă și minuțioasa a izvoarelor de mină întîi — documentele de arhivă. De asemenea, toate studiile vădese tendință — în cea mai mare parte realizată pentru o prezentare căt mai sistematică și mai grupată a conținutului, ceea ce ușurează foarte mult sarcina celui care le citește sau le consultă. Studiile din prezentul volum pot servi ca un material informativ deosebit de prețios pentru viitoarele lucrări cu caracter sintetic.

Sergiu Columbeanu

A KOLOZSVÁRI BOLYAI TUDOMÁNYEGYETEM 1945-1955 (Universitatea Bolyai din Cluj 1945-1955)

Editura de stat pentru învățămînt și pedagogie, 1956, 642 p.

Cu ocazia împlinirii a zece ani de la înființarea Universității Bolyai, a apărut sub îngrijirea universității un bogat volum de studii, care oglindesc multiplele preocupări științifice ale cadrelor didactice din acest institut de învățămînt superior.

În studiu introductiv, prof. univ. Bányai László face un scurt istoric al învățămîntului superior din Transilvania, începînd din secolul al XVI-lea. Autorul subliniază că Universitatea Bolyai este prima universitate maghiară din Ardeal pătrunsă de spirit progresist.

Volumul cuprinde 28 de studii de diverse specialități: științe fizico-matematice, chimie, științele naturii, geologie și geografie, biologie, istorie și științe sociale, istoria literaturii, lingvistică, psihologie, drept și statistică.

Cele șapte studii din domeniul istoriei încep cu „Formarea raporturilor agricole în Dacia Traiană” de Bodor A. Articolul este continuarea comunicării tinute la Cluj, la sesiunea filialei Academiei R.P.R. din 18-21 decembrie 1954, avînd ca titlu: „Contribuții la problema agriculturii din Dacia înainte de cucerirea română. Problema obștilor la daci”.

Problema a mai fost tratată de: Király Pál, V. Christescu, C. Daicoviciu, D. Tudor.

Autorul își propune să studieze problema în cadrul unei viitoare lucrări mai ample.

În studiu său, Bodor se bazează și pe lucrările autorilor sovietici I. P. Kruglikova, T. D. Zlatkovskaja, V. P. Blavačski, A. Ranovici și E. M. Staierman. Autorul ajunge la concluzia că în primii ani după cucerirea română existau, în ceea ce privește proprietatea, patru categorii principale: 1) *pagi și vici*, proprietăți ale noilor coloniști formate pe teritoriile orașelor, pe lîngă vecnea formă de organizare a proprietății băstinașe; 2) pămînturile împărătești; 3) pămînturile date în arendă și 4) aşa numitele *parte legionum* mai cu seamă în părțile răsăritene ale Transilvaniei, repartizate soldaților, ea să și le muncească, dar care de fapt erau luate în parte de băstinași.

În ceea ce privește situația din a doua jumătate a secolului al II-lea, se constată apariția unei noi forme de proprietate — *villa rustica*. Gospodăriile de acest tip apar aproape exclusiv de-a lungul șoselei principale Dierna — Porolissum. Ele erau luate în primul rînd de sclavi, dar e posibil să se fi recurs și la ajutorul colonilor. Autorul mai face aprecieri asupra întinderii probabile a proprietăților și presu-

pune că regiunile în care lipsea *villa rustica* au fost locuite de băstinași dacii.

Studiul lui Demény L. și Pataki J., intitulat „Răspîndirea mișcării revoluționare husite pe teritoriul R.P.R. și influența ei asupra răscoalei țărănilor din 1437—1438”, își propune să arate cum a influențat husitismul mișcările revoluționare din țara noastră, datorită relațiilor directe cu Cehia.

Autorii nu contestă că răscoala țărănilor români și unguri din 1437—38 își are rădăcinile în relațiile economice și sociale ale Transilvaniei din secolul al XV-lea, insistă însă în mod special asupra legăturilor cu husitismul, socotind că istoriografia burgheră nu a dat nici o importanță acestui aspect.

Legăturile orașului Praga cu orașele transilvane Cluj, Brașov, Bistrița, și cu orașele din Moldova, sunt dovedite de numeroase documente din sec. XIV și XV. Legăturile culturale încep din a doua jumătate a secolului al XIV-lea, cînd numerosi tineri din Cluj, Sibiu, Turda, Satu Mare, precum și din Moldova, studiază la Universitatea din Praga.

Autorii arată că și la noi forma de manifestare a ideologiei antifeudale a fost cea religioasă. Neglijează însă luptele antifeudale anterioare răscoalei din 1437—38, care nici încă nu sunt amintite. Asemenea acțiuni antifeudale au existat. De pildă: în anul 1400, țărani români și țărani de origine slavă din părțile Aradului au atacat pe nobili și pe orașenii instărați; români din Transilvania au refuzat prestarea îndatoririlor majorate în 1427; în 1433 s-au răscusat făgărașenii, în 1430 secuii, iar lucrătorii din salinele marainureșene au început să se agite.

Începînd din anul 1420, cînd mulți husiți din părțile slovace sunt nevoiți să fugă în Moldova, ideile husite cuprind cercuri din ce în ce mai largi. Deocamdată acestea sunt primele dovezi directe ale manifestării husitismului la noi. Din documentele papale din secolul al XV-lea (Lukcsics P.) reiese că și Tara Românească a făcut parte din sfera de activitate a husitismului. Adevaratul centru al activității rămîne însă Moldova. Dintr-o scrisoare pe care capul bisericii catolice din Cracovia și regele polonez Vladislav îl trimite lui Alexandru cel Bun, aflăm că maestrul Iacob — pe care istoricul ceh J. Maćurek îl identifică cu studentul Iacobus de Moldavia amintit în anuarul universității din Praga — propagă ideile husit-

mului și noțiuni elementare de artă militară. În rîndul maselor asuprute din Transilvania și Moldova crește influența „ereziei” husite, ia proporții miscară revoluționară, care pregătea revoluția armată a poporului. Pentru reprimarea acestei miscări de masă care periclită situația nobilimii laice și eclesiastice, inchizitorul Iacob de Marchia vine la Oradea în anul 1436, cind își începe bine cunoscuta activitate singeroasă. În loc să dispară „erezia” crește rezistența populară.

Stringerea materialului privind probleme neglijate pînă în prezent constituie un mare merit al autorilor. Din păcate, ei s-au mulțumit cu atâtă, fără să cerceteze izvoarele inedite din țara noastră. De asemenea, nu se menționează decît în treacăt, și numai în încheiere, că influența husită s-a manifestat cu o vigoare deosebită în Maramureș.

Mișcarea husită a exercitat o influență puternică și asupra vieții culturale: apar texte religioase în limba română și maghiară, cele românești în Maramureș, iar prima biblie în limba maghiară a fost terminată de traducătorii refugiați în Moldova, la Trotuș.

Studiul lui Vágó A. despre „Relații de clasă și lupta de clasă în secolime în anii înființării pazei de graniță (1762–64)” cercetează caracteristicile dezvoltării feudale secuiești și dovedește falsitatea tezei istoriografiei burgheze naționaliste despre pretinsa existență a unității frâștești dintre nobilimea secuiască și țărăniminea liberă. Autorul, pe baza unor documente inedite și necercetate, arată creșterea contradicțiilor de clasă în perioada tratată, factor determinant în creșterea emigrației spre Moldova unde, la începutul perioadei, se refugiau păturile de jos, iar în perioada următoare căutau adăpost păturile privilegiate.

Sunt studiate, de asemenea, relațiile de clasă secuiești, care se deosebeau de cele din restul țării și de care istoriografia burghezo-moșierească se folosea ca să susțină teoria tendențioase, pe care Vágó le combatе cu succes.

Autorul constată în primul rînd identitatea comunității sătești cu mark-ul german descris de Engels, iar în al doilea rînd îndatoririle militare speciale ce reveneau comunităților sătești prin ocuparea părților limitrofe ale Carpaților Răsăriteni.

Lupta antihabsburgică dezlănțuită cu prilejul înființării pazei de graniță a provocat o via agitație în toate păturile sociale secuiești.

Pixidariul, adică secuial de rînd, numit și țărănu liber, a fost figura centrală a vieții sociale secuiești din secolul al XVIII-lea, care a jucat rolul principal și în lupta dusă împotriva nobililor. Un caracter antifeudal a avut și lupta

principiilor, independent de cauzele pentru care s-au alăturat luptei dusă de pixidari.

De studiul lui Kovács I., intitulat „Mișcări țărănești în Munții Apuseni și imprejurimi în anii după revoluția din 1848”, ne-am ocupat cu altă ocazie în coloanele revistei noastre.

Vajda L. – în studiul „Despre situația marii industriei în Transilvania în priul an ai sec. al XX-lea” – constată că dezvoltarea industriei din Transilvania, începută în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, a ajuns la un nivel destul de ridicat, prezentind, totodată, și un înalt grad de concentrare. Totuși, din cauza dualismului austro-ungar, cît și datorită influenței prohibitive caracteristice imperialismului, libera dezvoltare a industriei a fost impiedicată. Autorul socotește că dezvoltarea industriei mari a fost determinată de acești doi factori, și nu de necesitățile Transilvaniei. Nu împărtășim părerea autorului, deoarece posibilitățile de dezvoltare nu pot fi private izolat de condițiile obiective date.

Descrierea condițiilor care asigurau creșterea industriei mari constituie o trăsătură pozitivă a lucrării lui Vajda L. Lucrarea nu prezintă însă dectă greutățile întâmpinate la începutul formării industriei. Se trec în revista proporțiile dintre industria grea și industria ușoară și se accentuează modul capitalist al dezvoltării industriei, precum și predominarea capitalului monopolist internațional.

Autorul dă importanță cuvenită legăturilor industriei din Transilvania și Principate – aspect prea puțin tratat pînă în prezent.

Vorbind despre exploatarea muncitorimii se relievează în mod special exploatarea accentuată a muncitorilor din rîndul minorităților naționale.

Lucrarea, în ansamblu ei valoroasă, nu e lipsită de greșeli. O deficiență este caracterul predominant descriptiv și prea puțin analitic. Autorul face constatări nedокументate, cum ar fi de pildă monopolizarea industriei transilvâne de către Austria. De asemenea nu se arată motivul dezvoltării cu precădere a industriei grele, precum nici raportul dintre industria extractivă și cea prelucrătoare.

Dezvoltarea generală a imperialismului e tratată de autor în mod abstract, ruptă de condițiunile politice ale țărilor din sud-estul Europei.

În tratarea rolului capitalului străin, Vajda accentuează numai rolul negativ al acestuia, deși dezvoltarea unei industriei grele puternice se datorează totuși și acestuia.

Studiul lui Vajda L. încheie șirul studiilor istorice cuprinse în volum. Constatăm cu părere de rău lipsa reflectării problemelor de

istorie contemporană. Acest gol este umplut parțial prin publicarea studiilor semnate de Gáll E. despre „Curente sociologice în ideologia reacționară maghiară din România burghezo-moșierească” și de Kallós N. despre „Procesul

de formare a bazei socialiste în Republica Populară Română”.

Studiile cuprinse în volum sunt în majoritatea lor lucrări cu caracter științific și prezintă o contribuție de real folos.

M. K.

M. V. LEVCENKO : *Очерки по истории русско-византийских отношений*

(*Studii cu privire la istoria relațiilor ruso-bizantine*)

Moscova, 1956, 512 (–556) p. + 1 hartă.

O moarte prematură a pus capăt, în anul 1955, rodnicei activități desfășurate de M. V. Levchenko, unul din reprezentanții de seamă ai bizantinologiei sovietice. Autor al primei lucrări marxiste de sinteză asupra istoriei Bizanțului, el a publicat în ultimii ani¹ o serie de studii consacrate relațiilor dintre Imperiul Bizantin și statul Kievian aducând o contribuție de seamă la lămurirea unor probleme, rezolvate mult timp în chip diametral opus cu realitățile istorice.

Pentru bizantiniștii care pornesc în cercetările lor de la concepția idealistă a istoriei, Bizanțul a reprezentat principalul factor de educare al popoarelor slave: le-a creștinat, le-a dat soluția guvernării politice, le-a civilizat. Contactul lor cu Bizanțul a însemnat, potrivit acestor istorici, o miraculoasă cotitură de la o viață cu obiceiuri barbare la o alcătuire de stat turnată în tiparele de viață bizantină. Caracterul profund fals al unei astfel de prezentări apare cu toată evidență la o analiză științifică, materialist-istorică a faptelor.

Aprecierea rolului jucat de Bizanț în istoria medievală a Europei și Orientului nu poate fi făcută decât prin atentă studiere a condițiilor concret-istorice, în care s-au desfășurat legăturile dintre imperiu și statele învecinate, prin urmărirea factorilor social-economici care au condiționat răspândirea elementelor de civilizație bizantină dincolo de hotarele imperiului.

Cartea lui M. V. Levchenko își propune să dea o sinteză a istoriei relațiilor ruso-bizantine și să arate în ce constă „influența” bizantină asupra vechii culturi ruse (p. 31). Autorul utilizează izvoare noi sau puțin valorificate și formulează o serie de concluzii, diferite de ale cercetătorilor precedenți, întemeiate pe o minuțioasă confruntare a știrilor din cronicile ruse, bizantine, orientale și apusene, relatările de călătorie, cu deosebire arabe, texte hagiografice și materiale furnizate de descoperiri arheologice.

Autorul supune unei severe critici științifice aprecierile asupra începuturilor istoriei medievale ruse făcute de adeptii cunoscute teorii normaniste, care consideră elementul

vareg ca principalul autor al dezvoltării politice a slavilor răsăriteni.

În primul capitol al cărții M. V. Levchenko se ocupă de împrejurările în care au avut loc primele acțiuni ruse îndreptate împotriva teritoriilor bizantine, stabilind peremotorul că acestea se plasează la sfîrșitul veacului al VIII-lea și începutul veacului al IX-lea. Concluziile bizantinistului sovietic evidențiază slăbiciunea argumentării acelor istorici (printre care H. Grégoire și A. A. Vasilev) care consideră că expedițiile ruse amintite de izvoare – e vorba de două texte hagiografice – înainte de 842 ar trebui de fapt raportate la atacul lui Igor din 941. În legătură cu evenimentele din 860, autorul demonstrează că cei care au pus în primejdie capitala imperiului au fost rușii kievieni, iar acțiunea lor nu s-a terminat, aşa cum se crede în general, cu o infringere.

Cu privire la părerea autorului despre data alcătuirii cunoscutului imn-acatist, potrivit căreia anumite referiri din cuprinsul imnului ar permite datarea acestuia în veacul al VII-lea, amintim observația lui L. H. Grondjies, neutilizată în lucrare, asupra celui de al VIII-lea oikos al acatistului: referirea la erexia lui Photin, dispărută cu totul din disputele teologice ulterioare sinodului de la Sirmium (351) impune concluzia alcătuirii acestui oikos în două jumătate a veacului al IV-lea sau în prima jumătate a veacului al V-lea².

Analizând afirmațiile lui Photie din cunoscuta sa enciclică din anul 866, Levchenko subliniază că, deși succesele misionarismului bizantin sunt exagerate, spusele prelatului se intemeiază totuși pe o realitate istorică: existența unor grupe sociale ale căror interese impuneau răspândirea creștinismului.

Deosebit de interesante sunt paginile consacrate studierii tratatelor ruso-bizantine

¹ Bibliografia operelor lui M. V. Levchenko în „Visanțiski Vremennik”, t. VIII (1956), p. 377–390.

² „Investigat Balgarakia Arheologiceki Institut”, 1936, p. 27–28.

din 907 și 911 și știrile din opera lui Constantin Porphyrogenetul referitoare la regiunile din nordul Mării Negre și Caucaz. Autorul subliniază că autenticitatea tratatelor nu poate fi contestată și afirmă că textul din cronica rusă reproduce exemplarul slavo-rus al tratatului (mai există și un exemplar în limba greacă), iar articolele trecute sub anul 907 reprezintă un acord preliminar. Aceste pagini – de excepțională însemnatate – ar fi avut de cîștișat prin folosirea unora din încheierile la care a ajuns polonezul S. Mikucki în urma unei minuțioase analize diplomatice a textelor tratatelor ruso-bizantine din veacul al X-lea¹.

În capitolele următoare ale cărții, Levcenko tratează despre campaniile lui Sviatoslav în Bulgaria, relațiile ruso-bizantine în timpul lui Vladimîr, problema adoptării creștinismului ca religie oficială și consecințele acestui eveniment, împrejurările care au dus la stabilirea unor relații pașnice între Bizanț și cnezeii ruși.

Este interesant de discutat care a fost caracterul raporturilor ruso-bizantine, după retragerea lui Vladimîr din Chersones. Unii istorici (de curînd L. Bréhier în „Vie et mort de Byzance”) sunt înclinați să-l considere pe cneazul din Kiev ca vasal al împăratului bizantin. Levcenko, referindu-se la această problemă, scrie că „Statul kievian în veacul al XI-lea și cnezatele rușești în veacul al XII-lea s-au dezvoltat cu totul independent și Bizanțul nu a avut nici o posibilitate de a impune prin forță voința sa cnezelor ruși” (p. 441).

Este necesar, în permanență, să se facă distincție între mentalitatea epocii și concepția bizantină despre caracterul autorității imperiale pe de o parte și realitatea istorică a relațiilor internaționale pe de altă parte. Cnezeii ruși puteau să recunoască o supremație „ideală” (expresia lui A. Grabar) a basileului,

fără a fi supuși pe plan politic imperiului². După adoptarea creștinismului și înrudirea sa cu familia imperială, Vladimîr va fi ocupat față de Bizanț o poziție similară cu cea a țarului bulgar Petru, căsătorit și acesta cu o membră a familiei imperiale, astfel că în ochii bizantinilor „putea să fie el în suși un basileus”³. Se manifestă și față de Rusia acceptiunea pe care Imperiul o dădea noțiunii de țar/țar și care nu implica vasilitatea politică⁴.

O serie de observații ale lui M. V. Levcenko privesc și începuturile istoriei medievale românești. În paginile acestei reviste s-a semnalat însemnatatea pe care o au concluziile bizantinistului sovietic referitoare la „Nota toporhului grec” pentru trecutul țării noastre și ele au și fost folosite de către istoricii români.

Amintind pasajul său de discutat din opera Aenei Comnenă privitor la neamul scitic, strămutat în dreapta Dunării, autorul consideră că e vorba de o populație rusă (p. 427). Cu prilejul prezentării activității lui Ivan Rostislavovici Berladnik, Levcenko face o serie de observații despre berladnici; el socotește că e vorba de o populație cu caracter etnic pestriț, în care predomină elementul rus (p. 438–439). Sunt amintiți și brodnicii (p. 495) în legătură cu ajutorul, primit de răsculații vlaho-bulgari de la grupurile ruse din apropierea gurilor Dunării. În legătură cu localizarea Perekaslavețului, nu se poate considera ca un fapt pe deplin stabilit – aşa cum înținem la p. 260 – că acesta se află pe insula Balta. Asupra acestei probleme discuțiile nu sunt încheiate⁵.

Urmărirea interesantelor capituloare ale cărții lui Levcenko ar fi mult ușorată de prezența unui indice de nume și locuri care, din păcate, lipsește.

Florin C. Constantiniu

ROBERT LATOUCHE : *Les origines de l'économie occidentale (IVe – XIe siècle)*

Paris, Editions Albin Michel, 1956, XXIV + 406 p. (L'évolution de l'humanité, XLIII)

În anul 1920 a apărut primul volum din cunoșcuta colecție „Evoluția omenirii” inițiată și condusă pînă în 1956 de H. Berr. Au trecut de atunci 37 de ani. În acest răstimp, colecția a progresat relativ încet, dacă ne gîndim că la această operă colectivă a colaborat tot ce a avut știință istorică franceză mai bun.

¹ S. Mikucki, *Etude sur la diplomatie russe la plus ancienne*, „Bull. de l'Académie polonoise des Sciences”, Cracovia, 1953, nr. suppl. 7, p. 1–41.

² A. Grabar, *L'Empereur dans l'art byzantin*, Paris, p. 71–72 (discuții în legătură cu fresca de la Sf. Sofia din Kiev).

Potrivit vechiului plan al colecției, Marc Bloch trebuia să continue cele două volume ale sale cu un studiu dedicat economiei medievale dintre veacurile V–XI. Dispariția sa petrece-

³ N. Iorga, *Études byzantines*, I, Buc. 1939, p. 85.

⁴ *Ibidem*. Cf. de asemenea, N. Iorga, *La couronne de Honorie*, în „Hist. du S. E. Européen”, XVI (1939), 4–6, p. 105–106 și A. Grabar, *op. cit.*, p. 7, nota 3.

⁵ Vedi J. Bromberg, *Topographical and Historical Miscellanies on medieval Dobruja ...*, în „Byzantium”, t. XII (1937) și obiectivile aduse acestuia în paginile acelașiăi reviste, cf. „Atlas istoric sredinii vecolei”, Moscova, 1952, p. 18–14. Ocerk istoriei SSSR, IX–XIII, vv. I, harta 1.

cută în condiții tragicе a provocat un gol în planul amintit. Abia după 15 ani, datorită lui Robert Latouche, apare volumul consacrat economiei medievale din sec. V-XI.

De la început trebuie să spunem că titlul lucrării nu corespunde între totul conținutului, deoarece originile economiei Europei apusene pe care autorul le identifică cu o apariție timidă a originilor capitalismului în secolele IX și X, au rădăcini mult mai îndepărtate. În al doilea rînd, cîmpul geografic al cercetării este redus la Franța și Germania, Anglia și Italia fiind aproape complet ignoreate. În Italia, în ciuda diferitelor impedimente de ordin extern, sarasini, normani, unguri, francezi, se dezvoltă încet dar sigur, o serie de baze economice de prima mînă, ca: Venetia, Genova, Amalfi. În aceste veacuri se pregătește temelia forței economice a orașelor italiene. A le trece cu vederea, înseanță a da cititorului un tablou incomplet al vieții începutului evului mediu.

Nelipsit de tendențiositate politică și modernizare, editorul a pus ca subtitlu „nașterea lumii atlantice”. Însuși Latouche, referindu-se la importanța normanzilor, le atribuie nașterea noțiunii de lume atlantică. Deși recunoaște că este mai corect să se spună lumea antică, decât lumea mediteraneană, prima sugerind o noțiune mai concretă, decât cea geografică, totuși leagă o serie de formații economico-sociale de un factor geografic, și mai ales de un termen folosit în politica occidentală, care sugerează lume atlantică, bloc atlantic.

Făcînd aceste rezerve trebuie să spunem că lucrarea luată în ansamblu, este interesantă. Autorul este un bun cunoșător al sfîrșitului lumii antice. Cunoaște în deaproape epoca merovingiană și carolingiană, citind din abundență izvoarele timpului. Ceea ce trebuie subliniat este încercarea autorului de a reconsidera epoca, sau cum se exprimă el, de a dărâma o serie de idoli. Istoriografia a creat în jurul acestor șapte veacuri o serie de clișee ca: opozitia dintre economia naturală și cea monetară, economie fără debușeuri, predominarea marei proprietăți asupra celei mici. În definitiv, ceea ce urmărește Latouche este însuși progresul social-economic. În lumina unor izvoare — puține la număr — se naște încetul cu încetul o nouă societate. Primele ei simptome apar la sfîrșitul lumii antice. Procesul de dispariție a ceea ce este vechi și de apariție a ceea ce este nou se manifestă pe deosept prin decăderea vieții urbane, pe de altă parte prin măsurile luate în ceea ce privește amenajarea vieții rurale care va lăsa ofensiva în aceste veacuri.

Vieța urbană suferă o puternică eclipsă. O dată cu marile migrații germanice, trecind

apoii prin epoca merovingiană, vechile orașe romane încep să decadă. Mănăstirile, marile proprietăți funciare devin centre de aglomerații. În jurul lor se strînge o populație care încrengătul se va lega de ele pînă va cădea într-o completă dependență economică.

În această lume în care viața agrară tinde să precumpănească din ce în ce mai mult, care este rolul comerțului? Cele cîteva date pe care le posedăm justifică afirmația ce se face de obicei despre existența unui comerț intens? Datele pe care le dă și le analizează Latouche, arată că în realitate, este vorba despre operații comerciale mediocre. Singurul trafic mai intens se făcea cu sclavi, mai ales pentru uzul domestic.

Bilanțul economic merovingian apare din analiza lui Latouche ca negativ, fie că este vorba de viața urbană, de schimburi comerciale, de monetă, de lucrări publice, navigație; în toate aceste sectoare se poate constata o stagnare totală. Abia în secolele următoare se va simîji o mișcare mai activă care va înviora o serie de sectoare amortite.

Interesante sunt observațiile lui Latouche în domeniul istoriei agrare, căci epoca merovingiană a fost exclusiv agrară.

Infiltrarea lumii germanice a fost mult mai puternică decât s-a crezut în trecut și imaginea pe care ne-a lăsat-o Fustel de Coulanges este simplistă. Afirmația lui că marele domeniu din secolul al IV-lea supraviețuiește neschimbăt, fără a-și modifica structura plină în secolul al IX-lea, cere astăzi o viguroasă corectare.

Studiul atent al hărților de cadastru, al săpăturilor arheologice și mai ales studiul toponimiei, sunt tot atîțea elemente noi în cercetarea evoluției vieții agrare. Autorul analizează o serie de documente din departamentul MANS așezat în nord-vestul Franței. Distingătrebuie făcută între noțiunile de vici — sate și vilă — marele domeniu.

În urma analizei sale rezultă pentru veacul al IX-lea un număr de 90 vici, iar August Lognon a stabilit în opera lui Grigore din Tours un număr de 70 vici și acestea menționate în măsură în care întîmplător se găsesc în opera lui. Deci diferența dintre numărul citat mai sus și cel de 17 vici relevante de Fustel de Coulanges este evidentă. Un alt aspect relevant de autor este existența unor *villulae* (domenii) așezate în jurul unui *vicus* (sat). Acest lucru arată că *villa* nu era întotdeauna modelul clasic astfel cum rezultă din capitolul „De villis”. Multe din aceste domenii erau încă pe jumătate necultivate. Oricare ar fi fost denumirea tehnică a diferitelor unități agrare de tip mic, ele erau modeste explorații agricole care întrețineau familia cultivava-

torului. Ar fi totuși exagerat să subscrim la afirmația autorului care vede în umilul eremita ce și cultivă via, pe strămoșul țărănuilui proprietar de astăzi.

Există în istoria Europei o epocă pe care tradiția istorică ne-a transmis-o în culorile cele mai întunecate. Descrierile analiștilor prelucrate apoi de istoriografia romantică ne-au prezentat niște normanzi ce s-au dedat exclusiv la jafuri, pustiuri. Și, aici autorul aduce corecțura necesară.

Din datele rămase rezultă că, fără Indoială, normanzii au făcut multă vreme pustiuri pe unde au trecut. Acțiunea lor însă nu se oprește aici, ci are și bogate consecințe pozitive. Pe de o parte, la sfîrșitul lor, acțiunile acestea repetate au dat o puțernică lovitură regimului marii proprietăți, în special celei eclesiastice. Nu trebuie uitat că biserică era mareea posesoare a multor tezaure. Pe de altă parte, ca o reacție la aceste invazii, o serie de vechi cetăți gallo-romane căzute în ruină își construiesc ziduri. Apariția cea mai importantă a acestor vremuri este aceea a castelelor fortificate, asezate în puncte importante de trecere. Astfel, se naște înțelul cu înțelul o forță laică, dintr-o serie de personaje obscuri chemate să lupte împotriva invadatorilor. Înțelul cu înțelul, în contact cu civilizația francă, normanzii au început să impună populației tributuri grele, ca o condiție a plecării lor și este interesant de remarcat că multe din obiectele de argintarie lucrate și importate de imperiul franc au fost aduse în peninsula scandinavică sub formă de tribut.

Capitolul dedicat începutului vietii urbane luat în totalitatea lui, pare că vrea să demonstreze următoarea teză: în ciuda formării unor elemente care vor ajunge, pînă la sfîrșit să promoveze un comerț propriu, „Francia occidentală” și Germania au rămas străine spiritului capitalist din cauza lipsei unei

circulații monetare mai abundente. În nici un caz fenomenul comercial din aceste regiuni nu poate fi asemuit cu ceea ce se petrece la Veneția. Este curios faptul cum prin istoriografia occidentală mai circulă și astăzi, ca un leit motiv, legenda unui capitalism care, chipurile în mod timid își face apariția la sfîrșitul secolului al IX-lea. Numai astfel ne lămurim ce înțelege autorul prin originile economiei occidentale. Dacă însă nu suntem de acord și nu putem fi de acord cu afirmații că la Veneția a apărut *comenda* în lumea creștină a capitaliștilor, a acelor oameni care posedau bogății nobiliare fructificate într-prinderi comerciale, noțiunea de originile economiei occidentale devine neclară, nesezisabilă. Confuzia dintre formele primitive de capitalism comercial și formele istorice, tardive, ale unor relații noi de producție stă la baza capitolului dedicat orașelor.

Relevăm de asemenea, obsesia comerțului în dauna forțelor de producție, a acelor forme care ele singure, constante, au dat posibilitatea centrelor aglomerate să se dezvolte. Despre meșteșuguri nici un cuvînt. Ne întrebăm ce s-ar fi întîmplat dacă aceste orașe ar fi fost numai locuri de desfăcere, și nu și de producție?

Concluzia finală asupra cărții ne face să ne întoarcem la observațiile inițiale. A reușit autorul să ne dea o sinteză a epocii studiate? Credem că nu. Mai întîi din cauza unilateralității, am spune geografice, cu care studiază epoca. În al doilea rînd titlul promite mai mult decît să lucrarea, care în fond studiază începuturile economiei feudale. Confuzia din trei feudal și occidental nu reușește să arate unui cititor neavizat deosebirea clară dintre formele economice precise și o noțiune vagă geografică.

T. Sotirescu

GERMAINE LEBEL : *La France et les Principautés Danubiennes* (*du XVIe siècle à la chute de Napoléon I^e*)

Paris, 1955, 464 p. și o hartă

Lucrarea domnișoarei Lebel reprezintă o muncă de mulți ani în bibliotecile și arhivele din țara noastră și din Franța pentru a găsi urmele relațiilor de tot felul între țările române (Moldova, Tara Românească și Transilvania). Cantitatea și calitatea materialului diplomatic inedit extras din arhivele franceze sunt remar-

cabile și se poate spune că pentru perioada de la 1774 pînă la 1815 această lucrare înnoiește complet cunoștințele noastre. O asemenea lucrare de cercetare a relațiilor este întotdeauna o operă de pozitivă contribuție la relațiile dintre popoare și de aceea o salutăm cu simpatie și interes.

Bibliografia românească și franceză folosită de autoare este foarte bogată și pentru unele probleme aproape completă, pînă la 1948, data plecării ei din țara noastră. Problemele sunt expuse clar; este regretabil însă că se subliniază prea mult aspectul anecdotic al evenimentelor în dauna unei prezentări științifice a imprejurărilor istorice.

Planul lucrării este neorganizat, ceea ce face, pe de o parte, ca lectura să fie ingreutată, iar pe de alta, să se piardă unitatea, prin reluarea unor chestiuni de mai multe ori.

Prima parte (p. 1–184) este intitulată „*Politica*”, urmînd apoi partea a II-a, „*Povestii consulare*” (p. 187–291), și la sfîrșit concluzia privitoare la Revoluția franceză și românii, iar în anexă, un studiu: „Despre comerțul francez în Principatele dunărene sec. XVIII–XIX”; notele (p. 343–402) și bibliografia (p. 403–460).

Ceea ce a urmat autoarea în această carte a fost să dea în esență „un studiu al influenței franceze în Moldova și Muntenia” în timpul Revoluției burgheze din Franță și al Imperiului napoleonian. Intervalul de timp din secolul al XVI-lea pînă la revoluție este prezentat sunar, servind ca o largă parte introductivă și de legătură cu cercetarea propriu-zisă, care constituie contribuția originală a autoarei.

În primul capitol, al părții I, intitulat: *Secolul al XVI-lea: pretendenți și aventurieri*, autoarea subliniază, chiar prin titlu, caracterul întimplător al relațiilor franco-române în această epocă, tratînd despre pretendenții la tronul țărilor române sprinjiniți de Franță, sau despre călătorii francezi care întimplător au trecut prin țările noastre. Socotim însă că Petre Cercel reprezintă ceva mai mult decît un simplu pretendent, pentru a fi pus alături cu un Ion Bogdan. El a fost ridicat în scaunul Țării Românești ca rezultat al influenței franceze în Imperiul Otoman și domnia lui reprezintă un moment din expansiunea franceză în Orient, alături de legăturile lui Francisc I cu sultanul Soliman sau cu alegerea lui Henric de Valois la tronul Poloniei. Semnalăm cîteva scăpări din vedere în acest capitol, p. 14: domnul Țării Românești la 1566 nu era Petru Șchiopul; istoriografia românească a dovedit că Petru Șchiopul din Moldova (1574–1579, 1582–1591) este o altă persoană decît Petre cel Tânăr din Țara Românească (1560–1568). Acest Petre al Țării Românești nu era, cîn din crede autoarea, fratele lui Alexandru, domn în aceeași țară (1568–1577).

Tot la p. 14 se vorbește de „prințipele Transilvaniei” Ștefan Bathory în 1569. La această dată Ștefan Bathory nu era încă prin-

cipal Transilvaniei unde domnea Ioan Sigismund Zapolia (1559–1571).

La p. 15, urcarea pe tronul Poloniei a lui Henric de Valois (viitorul rege al Franței, Henric III) nu a avut loc, cum spune dr. Lebel, la stingerea dinastiei Piastilor (care s-a stins în realitate în secolul al XIV-lea) ci a dinastiei Jagellonilor.

Dintre călătorii francezi care descriu țările române în secolul al XVI-lea autoarea vorbește de Bongars, de Fourquevaux, dar omite, lucru de neînteleasă, pe cel mai important dintre ei, Pierre l'Escalopier, care a descris în culori foarte vii București și Tara Românească, și a fost de asemenea și în Transilvania în anul 1574 (cf. N. Iorga, *Istoria românilor* prin călători, I, ed. II, p. 194–200 după articolul lui Edmond Clary din „*Revue d'histoire diplomatique*”, 1921).

Capitolul al II-lea este intitulat: *Războiul de treizeci de ani și problema Transilvaniei*, iar partea a doua a aceluiași capitol tratează despre *Politica orientală a lui Ludovic XIV*. Sîntem acum într-o epocă în care relațiile româno-franceze sunt mai închegătoare, ele se fixeză în jurul luptei Franței împotriva Habsburgilor, a casei de Austria și a încercării în parte izbutite de a atrage Transilvania Rakoczeștilor împotriva Austriei.

Și în această perioadă autoarea ar fi putut găsi mai multe date despre relațiile româno-franceze, în special în domeniul relațiilor culturale. La p. 39 autoarea amintește că Gheorghe Ștefan, fost domn al Moldovei, exilat la Stettin, a trimis un agent al său la Paris, „baronul Spartarius” (sic). Este vorba de cunoscutul om de litere și călător Nicolae Milescu spătarul. Autoarea nu știe că, în timpul șederii sale la Paris, Nicolae Milescu a intrat în contact cu janseniștii și a publicat la Paris în limba latină o scriere despre religia ortodoxă, adăugată ca anexă la cunoscuta scriere a lui Arnaud și Nicole, *La perpétuité de la foy*, IV, anexe, p. 50–54, Paris 1704 (scrisă în 1667). Această lucrare este intitulată: *Enchiridion sive stella orientalis occidentali splendens*, și este prima scriere publicată de un român în Franță, astfel că merită să fie menționată într-o lucrare care privește relațiile româno-franceze (cf. P.P. Panaiteanu, *Nicolas spathar Milescu*, Paris, 1925, p. 60–63).

Un alt erudit român, de astădată de la începutul secolului al XVIII-lea, a avut relații cu Franță; este vorba de Dimitrie Cantemir, care în scrierile sale: *Istoria Ieroglifică* (circa 1705) și *Istoria Imperiului Ottoman* (circa 1716) povestește cu lux de anecdotă relațiile sale cu ambasadorul francez Ferriol. Se știe că opera lui D. Cantemir, *Histoire*

de l'empire ottoman, a fost publicată la Paris (traducerea lui Joncquieres) în 1743. Este vorba de a doua scriere a unui român publicată la Paris, după aceea a lui Milescu. Autoarea îu pomenescă nimic despre aceste lucruri, poate și pentru că a rezervat problemele culturale – care nu și-ar avea locul, după părerea sa, în această lucrare – pentru o alta, ceea ce, din partea noastră, socotim că este regretabil.

Capitolul III – *Chestiunea orientală în secolul al XVIII-lea* – se ocupă de poziția Franței în Orientalul european în funcție de apariția Rusiei pe scena diplomației internaționale, a doua zi după pacea de la Carlovitz (1699). Poziția principatelor române este urmărită în funcție de rivalitățile politice dintre cele patru mari puteri: Franța, Austria, Rusia și Imperiul otoman, a cărui integritate o susținea și Anglia, tot din interese economice.

În războiul ruso-austro-turc de la 1787–1792, poziția Franței este una dintre cele mai nehotărîte. Pe de o parte, tezaurul francez fiind secătuit din cauza războiului american, ea nu se poate aventura în chestiunea orientală, iar pe de alta, nici nu vrea să piardă avantajele tratatului de comerț cu Rusia. Ea propune totuși mediația să la Constantinopol, în mai multe rânduri, pentru terminarea războiului, dar fără succes. Începând cu anul 1788, marele Vizir își manifestă intenția de a începe negocieri și solicită serviciile diplomației franceze. La rîndul său, Nicolae Mavrogeni, domnul Munteniei, scrie în mai multe rânduri lui Choiseul-Gouffier, ambasadorul francez de la Constantinopol, invinsindu-l să transmită marelui vizir, prin intermediul său, propunerile pe care guvernul din Versailles dorește a le comunica.

Capitolul IV cercetează desfășurarea evenimentelor politice din momentul izbucnirii Revoluției și pînă la pacea de la Amiens (1801). Consecventă subtitlului *Politica orientală a guvernului revoluționar*, autoarea înțelege să trateze în acest capitol, ca și în întreaga parte I, politica generală a Franței în Orient și numai incidental relațiile franco-române, care ar trebui să fie aspectul predominant al cărții.

Izbucnirea revoluției creează un spectacol paradoxal, cu mai mulți miniștri acreditați simultan pe lîngă guvernul otoman, exercitindu-și în același timp funcțiunile lor și susținînd fiecare o politică deosebită. La 14 decembrie 1792 este trimis Desorches de Sainte-Croix, iar puțin mai în urmă Henin, care intră în relația cu Marele dragoman al Porții, Panaiotu Moruzi, fratele principelui

Tărilor Românești (Alexandru). La 14 mai 1795 sosete Verninac, republicau convins dar moderat, care este înlocuit la 2 octombrie 1796 cu generalul Aubert du Bayet. (Asupra acestuia din urmă și a misiunii generalului Carra Saint-Cyr la București – de care va fi vorba – autoarea ar fi putut găsi multe indicații în lucrarea lui Fazi du Bayet, *Les Généraux Aubert Du Bayet, „Carra Saint Cyr et Charpentier, correspondance et notices biographiques*”, Paris, 1902, de XXXIII + 350 p.).

După 9 thermidor, activitatea diplomaților francezi la Poartă avea ca obiectiv situația Poloniei, cu a cărei împărțire nu se putea impăca și pe care nu se hotără să-o recunoască. (În acest scop se duceau negocieri pentru o acțiune comună a Turciei, Suediei și Danemarcei. Sorel, *L'Europe et la Révolution française*, IV, 249). Pentru a ușura această acțiune s-a revenit la ideea, formulată deja de mai multe ori, de a se stabili un consulat francez în Principatele Române, creație care ar da posibilitatea să se facă față intrigilor puterilor vecine în aceste țări și de a se pregăti – pe cît posibil – calea unei noi insurecții a Poloniei. Numirea de consuli francezi în Moldova și Tara Românească va întîlni – cum se va vedea – multe obstacole. Așteptind o soluție definitivă, Comitetul revoluționar francez se mulțumește să transmită în misiune secretă, la Iași și București, pe unul din agenții săi, Stamat.

După a doua împărțire a Poloniei, în 1793, numeroși polonezi s-au refugiat în Moldova și Tara Românească, unde s-au dovedit a fi agenții cei mai entuziaști și mai zelosi ai propagandei revoluționare. Ei întrețin relații continue cu iacobinii francezi din București, dintre care cei mai însemnați sunt negustorul Hortolan și prietenul său Pellet, amândoi revoluționari convingați. Birouri de informații s-au stabilit atât la București cât și la Iași, cu ajutorul acestor polonezi, centre clandestine de unde pleau emisarii și spioni republicei (p. 69–70). Hortolan la București și Codrica – secretarul principelui Mihail Suțu – la Iași, sunt șefii conducători ai firelor acestei organizații, care cuprinde și evrei ieșeni, precum și clîțiva ruși. (Un negustor rus, Manuso, compromis în această afacere, este arestat la Iași, la cererea lui Kutusov. *Hurmuzaki*, XIX¹, DCI, p. 703). Această „corespondență iacobină” este obiectul preocupărilor constante ale consulilor austrieci și ruși în Principate. (Timoni, agentul Austriei la Iași comunică lui Severin, consulul Rusiei, numele corespondenților lui Codrica și propune să se ceară mazilirea lui Mihail Suțu, pe cind consulii aliați din București își unesc eforturile

pentru a surprinde secretul corespondenței lui Hortolan (Hurmuzaki, XIX¹, DCXV, p. 713).

În 1798 consulatele franceze din Tara Românească și Moldova sunt recunoscute oficial, succes de importanță locală, care deschide totuși un cimp nou influenței franceze în Principatele Române. La începutul campaniei din Egipt se pare că Poarta nu avea intenția să se opună la ocuparea acestor provincii de către francezi. Domnul Țării Românești declară consulului francez din București că turcii și-au propus numai de a trimite o escadră de observație în Arhipelag, sub comanda capudanului, care în loc să se opună flotei franceze, ancorase la Dardanele (p. 75–77). Dar situația se schimbă și turcii declară război Franței la 4 septembrie 1798. La 17 septembrie consiliul francez din Moldova și Tara Românească sunt deportați la Constantinopol, iar la 23 decembrie se încheie alianța turco-rusă. Pe timpul campaniei din Egipt, domnul Moldovei are grija să colporteze stările cele mai fanteziste despre insuccesele armatei franceze.

A doua zi după pacea de la Amiens diplomația lui Talleyrand știe să asigure Franței în această regiune a globului un important succes pe plan comercial. Tratatul de la 25 iunie 1802 permite pavilionului francez navigația pe Marea Neagră, așa cum mai înainte obținuseră rușii și austriaci, restabilind vechile capitulații care acordau negustorilor francezi beneficiul tarifelor vamale celor mai reduse. Relațiile agenților francezi cu Pasvan-Oglu sunt amănunit cercate (p. 78–82). Pentru aceasta a fost trimis Carra Saint-Cyr la București.

În acest capitol și în cele următoare, autorear ar fi putut să amintească și de relațiile românilor transilvăneni cu Franța napoleoniană. Dacă nu sunt documente diplomatice care să ateste cuprinderea Transilvaniei în sfera intereselor politice, așa cum erau celealte două principate, izvoarele nu sunt mai puțin interesante în relatarea contactului direct al oamenilor din popor cu Napoleon. Este vorba de participarea țăranilor români din cele două regimete grănicerești, de la Năsăud și Făgăraș, în armatele austriace, la războaiele cu Napoleon în Italia și pe Rin. Rezistența îndărjită opusă de români năsăudenii — «cataanele negre» — la apărarea podului de la Arcole, aproape de Aredia venețiană, în 1798, puțin înainte de pacea de la Campoformio, este subliniată de Napoleon însuși într-un raport către Directoriu. Aceste fapte, descrise pentru prima oară în *Poëmaton de secunda legione Valachica*, la 1830, sunt completate cu documente din arhivele vieneze și prezentate în mai multe studii, apărute în „Arhiva Some-

sană”, între 1924 și 1935 și într-un articol din „Revue des études napoléoniennes”, fevr. 1932, p. 106–108.

Capitolul V se ocupă de evenimentele petrecute între 1801 și 1805 (victoria de la Austerlitz). Pacea de la Amiens, salutată cu atită entuziasm, se soldează printr-o diminuare generală a influenței franceze în bazinul mediteranian și în răsărit. În Principatele Române situația nu este mai puțin alarmantă. De la campania din Egipt, francezii nu mai au nici un reprezentant în Moldova și Tara Românească. Imperiul otoman este în completă dezagregare, nemai fiind în stare să-și impună suzeranitatea, iar provinciile dunărene sunt la discreția unor lovitură ale puterilor vecine.

Clasa conducătoare din amândouă principatele, boierimea, avea pe vremea aceea vederile politice împărțite. În Tara Românească s-a format o grupare națională care-și propunea înainte de toate să elibereze țara de sub jugul turcilor și de sub tirania fanarioșilor cu ajutorul eventual dinafară. Pe cînd o parte din aristocrație se îndrepta către Rusia care-i proteja privilegiile — și se arăta favorabilă principelui Constantin Ipsilanti, alii boieri privesc spre Franță, mărită de prestigiul gloriei sale militare și a cărei depărtare le părea să fie o garanție în plus. Partidul național care se formează în Principate este compus din marele ban al Craiovei, Dimitrie Ghica, vornicii Cîmpineanu și Știrbei, logofătul Băleanu, Nicolae Dudeșcu și Grigore Ghica, Banul Văcărescu. La aceștia se adaugă cljiva boieri moldoveni din familiile Catargi, Sturza, Beldiman (p. 86). Adeptii acestui partid, pe care adversarii îl numesc în ironie „partidul francez”, așteptau de la Franța realizarea visului lor, adică independență față de turci și domnia dată boierilor indigeni. Chestiunea progresului social și a reformelor de introdus îi preocupa, de altfel, mai puțin. Pentru ei, revoluția franceză nu era altă semnificație decât aceea a unei schimbări politice. Văzută sub acest unghi, ea apărea ca un exemplu de urmat și ca o incurajare, justificând toate speranțele (p. 222). Autoarea analizează legenda călătoriei lui Nicolae Dudeșcu la Paris în 1802, care are la bază informația din scrisorile lui Ion Ghica. Sîntem de acord asupra faptului că pe aceste scrisori nu se poate pură nici o bază ca informație istorică riguroasă (p. 87). Sînt prezente apoi relațiile principatelor cu primul consul. Înrăutățirea relațiilor franco-ruse însemnă o atenție mai mare din partea lui Napoleon acordată provinciilor dunărene. La 2 martie 1803 Napoleon atrage atenția ambasadorului otoman la Paris asupra faptului că rușii exercită în unele provincii turcești, și mai cu seamă în Moldova, o influență incom-

patibilă cu demnitatea turcă. După încoronare, Napoleon, continuând aceeași politică în chestiunea orientală, era informat de agenții săi că principatele Moldova și Muntenia, ca și insulele din Arhipelag, sănătatea și cniașădată sub influența Rusiei.

Situată internațională devine dintre cele mai încordate. Relațiile dintre agenții francezi și ruși în cele două principate au încetat. Areștarea de către francezi a ministrului britanic la Hamburg contribuie la ridicarea opiniei publice contra politicii imperiale și face și mai critică situația consulilor francezi în provinciile dunărene. Pentru o înțelegere franco-austriacă, ministrul de externe Talleyrand propune lui Napoleon să se lasă Austriei posibilitatea de a ocupa Principatele, pe considerentul că „la souveranité de la Porte ottomane sur la Valachie et la Moldavie n'est plus que nominale”. Prin sacrificarea unei suveranități închipuite, Poarta otomană își va cîștiga securitatea și speranța unui viitor liniștit. „Casa de Austria va duce o politică nouă. Din ziua în care va poseda Moldova și Muntenia, rușii devin dușmanii săi naturali”. În timpul acestei perioade de tensiune, englezii, austrieci și rușii caută să facă din țările române un centru de aprovizionare și de recrutare pentru armatele lor.

Dominitorul Constanțin Ipsilanti nu știe cum să mai scoată la capăt, astfel că Țara Românească este o ruină. Căt privește Moldova, consulul Parant o socotește destul de bogată și semnalează că armatele franceze ar putea găsi aici, în caz de nevoie, alimente și furaje, fără să se mai pună în seamă posibilitatea de a se recrutta un mare număr de polonezi care vegetează în inacțiune și ar veni să se înroleze, la cel mai mic semnal.

Capitolul VI examinează evenimentele petrecute de la Austerlitz pînă la Tilsit. Anul 1805 se termină prin strălucita victorie de la Austerlitz și nu mai puțin răsunătoarea infringere de la Trafalgar. Tratatul de la Presburg, semnat la 26 decembrie 1805, care reglementează soarta Austriei, marchează și o cotitură în istoria raporturilor rusofranceze.

La 24 august 1806 diplomația franceză îzbutește să impună mazilirea domnilor C. Ipsilanti și Al. Moruzi, înlocuitori cu Alecu Suțu în Țara Românească și cu Scarlat Callimachi în Moldova, amândoi prieteni ai francezilor. Destituirea s-a făcut prin călcarea dispozițiunilor hatișerifului din 1802. Rușii și englezii silesc prin amenințări pe turci să revole schimbările făcute. Pentru restabilirea privilegiilor Moldovei și Țării Românești, rușii ocupă principatele. Francezii întreprind în Moldova, prin căpitanul Falkovski, o anchetă ca să se convingă de posibilitățile de apărare ale

cetăților de pe graniță, dar raportul este presimist.

Cu toate acestea, Napoleon, socotind chestiunea orientală ca un act de diversiune în politică sa, continuă să susțină pretențiile principilor Suțu și Callimachi la tronurile Principatelor. La apelul lui Suțu, Napoleon răspunde din Berlin la 7 noiembrie 1806, scriindu-i că-l va răsplăti pentru devotamentul arătat (p. 124). A doua zi după Iena, Napoleon se angajează față de sultanul Selim să nu facă pace cu rușii decât atunci cînd se va fi înfăptuit reintegrarea principilor Suțu și Callimachi. Talleyrand scrie lui Sebastiani, ambasador francez la Constantinopol: „Împăratul vrea să dea Porții Principatele. El nu va restitui Varșovia și Berlin – dacă trebuie să le restituie – decât cînd Poarta își va recăpăta întregă autoritate în Moldova și Țara Românească”. Însă, după decretul blocadei continentale (24 noiembrie 1806), evenimentele duc la posibilitatea unei apropiere franco-ruse și faptul va impune lui Napoleon o altă atitudine față de imperiul otoman în general și de Principatele Române în special. Pentru modul cum unele din aceste evenimente s-au răsfrînt asupra opiniei publice românești, semnalăm autoarei că în anul 1807 a apărut în tipografia statului din Viena, în ediție românească, ordonația referitoare la blocada continentală. Broșura cuprinde 6 foi nepaginate de format „in folio”, tipărite cu caractere chirilice și două xilografii de inițiale la începutul textului. Broșura, nefiind descrisă în „Bibliografia românească” veche, a fost retipărită în „Arhiva someșană”, nr. 6 (1927), p. 58–67.

Ultimele trei capitole ale părții întâi – Tilsit și Slobozia, Erfurt și urmările sale, Pacea de la București – tratează politica generală europeană, în care Napoleon continuă să se servească de diversiunea chestiunii orientale spre a impune rușilor respectarea blocadei continentale, pentru înfringerea economică a Angliei. Păstrând Silezia ca o garanție, a cărei evacuare rușii o cer, Napoleon solicită încă mai multe rănduri țarului Alexandru evacuarea celor două principate. Tratatul de la Tilsit sfîrșî prin a crea neîncrederea turcilor în prietenia tradițională franceză. După negocierile franco-ruse de la Erfurt, turci au rupt armistițiul de la Slobozia și ostilitățile au reînceput în 1809. În timpul pregătirilor pentru campania din Rusia, din ianuarie pînă în aprilie 1812, diplomația franceză redublează eforturile sale la Constantinopol pentru a îndemna pe turci să nu cedeze nimic la tratativele de pace de la București. Napoleon oferea sultanului nu numai integritatea imperiului otoman, dar și Crimeea, precum și restituirea regatului Poloniei, care va fi un sprijin real

pentru împărația turcească. Intervine însă Suedia care cere Turciei să fie mai conciliantă și pacea se încheie la 28 mai.

Cu toate că partea aceasta de expunere este prezentată și în alte lucrări și că autoarea dă o prea mare extindere politicii generale, materialul nou de arhivă și analiza sistematică a problemelor constituie o contribuție importantă la studiul relațiilor franco-române.

Partea a doua a lucrării (p. 187—198) începe cu un capitol în care autoarea însuși se diversifică formelor de relații neoficiale dintre Franța și Principatele dinăuntru, înaintea înființării consulatelor.

Autoarea crede că primii profesori francezi au venit în Principate pe vremea revoluției. Ea menționează întâi pe Cado de Lille, apoi pe Jean Baptiste Trecourt și fratele său, veniți la Iași prin 1795. La București, abatele Martinot, alungat de revoluție din Franța, devine preceptor al celor doi fii ai lui Alex. Ipsilanti (p. 189). Lucrurile nu stau însă tocmai așa. Mărturile documentare atestă venirea profesorilor francezi în țările noastre cu mult înainte. Pierre de la Roche era preceptor în casa lui Ioan Teodor Callimachi de pe la jumătatea veacului al XVIII-lea, precis de la 1754. Abatele raguzan Boscovici menționează în carte sa de călătorie prin părțile noastre că în 1769, la Iași, domnul Grigore Callimachi și fratele său Scarlat s-au interesat de funcționarea unor instrumente de calcule matematice, fiind și el de față: „Si stette con tutta la confidenza, e voliero amendue i fratelli vedere l'uso di tutti quelli istromenti, mostrando molto genio, e buon gusto ispirato loro nella prima loro gioventie da signor La Roche”... (*Viaggio...*, p. 130). Jean Louis Carra era preceptor al copiilor lui Grigore Ghica prin 1776 și este omis, în ciuda faptului că autoarea utilizează pe larg, în alt capitol, articolul nostru despre Carra. Călătorul Domenico Sestini menționează la 1779 pe Jean Baptiste Linchou preceptor al fiilor domnești în București, ca și lady Craven la 1789 etc.

Afirmăția de la p. 190, despre francezul Etienne Maynard, bucătar în serviciul lui M. Ipsilanti la 1782, care se plinge între altele și de „150 piastres qui lui avaient subtilisé les beyzadés”, nu numai că nu privește documentul cu spirit critic, dar nici citatul nu este exact. Autoarea trimite pentru aceasta la „Hurmuzaki, Supl. I, vol. II, p. 7, nr. XII”. În realitate se găsește în Filitti, *Lettres...*, p. 527, nr. DXLVIII, în termenii următori: „Il me doit encore trois années d'appointements, les princes ses enfants m'ont emporté pour au moins 150 piastres”..., ceea ce nu-i același lucru.

La p. 191, vorbind despre doctorul Bertin, deși citează: V. Mihordea, „Un medic francez la curtea lui Constantin Vodă Mavrocordat”, spune: „Quant le Prince Constantin Mavrocordato est déposé et remplacé par son frère Jean, Bertin, pris de panique à la perspective de rester à Bucarest sans son protecteur, prend le parti de l'accompagner à Constantinople, où il reprend pour quelque temps ses cours d'anatomie, avant de se décider à regagner Paris”. Cite cuvinte, atâtiva greșeli. Noi nu spunem nicăieri că Mavrocordat domnea atunci la București. Bertin n-a ajuns la Constantinopol, ci pe drum, plecând de la Iași, a părăsit convoliu domnesc, ducându-se prin Transilvania și Austria în Franța. El nu avea cum să-și „reia” cursul său de anatomie la Constantinopol, pentru că nu fusese niciodată acolo și nu avea unde, nici cui să-l țină. Toată partea referitoare la Locman este interpretată fantăzist, după documentul care se găsește anexat la lucrarea noastră sus citată, deși trimite la...? A. E. Corresp. Consulaire, t. 45.

La p. 193 se confundă Grigore Callimachi cu tatăl său Ioan Teodor Callimachi. Pentru răsturnarea acestuia din urmă, Linchou a încercat să ajute pe Constantin Racoviță și s-a ales cu decapitarea în 1760 (V. Mihordea, *Politica orientală franceză și țările române...* p. 512—524).

Capitolul II și următoarele se ocupă de instituirea și activitatea consulatelor franceze în Principate pînă în vremea Congresului de la Viena.

Necesitatea de a instala în Moldova și Tara Românească unul sau mai mulți reprezentanți oficiali a reținut mai de mult atenția oamenilor competenți în materie de politică orientală, foști funcționari ai Ministerului Afacerilor Străine, consuli ori agenți secrete și au expus-o în rapoartele lor. La p. 199 autoarea afirmează că începînd cu anul 1774, doi informatori, Jean Pierre Nagny și Pierre de la Roche, au propus de a se crea la Iași un consulat pentru a înlesni mersul corespondenței politice dintre Constantinopol și Varșovia, precum și pentru a pune în valoare resursele naturale ale Moldovei. Carra adresează în 1782 un lung memoriu relativ la oportunitatea de a stabili la București un consulat pentru Țara Românească, Moldova și Basarabia. În lucrarea apărută la 1787, privitoare la comerțul Mării Negre, Peyssonnel conchide și el la stabilirea unei reprezentanțe oficiale în Principate. Propunerea de a se instala un consulat francez în țările române este mai veche și ea datează din anul 1756, formulată de François Thomas Linchou (V. Mihordea, *Politica orientală*, p. 512—513). Însă, ideea era prematură și Franța nu avea cum să convingă Poarta a o incuvi-

ință. După tratatul de la Cuciuc-Cainargi, un consulat rusesc (1779) și altul austriac (1782) au fost înființate la București. Motive de ordin politic și economic au convins cururile diri-guitoare de necesitatea înființării consulatelor franceze în Principate după 1795.

Seria consulilor francezi începe cu Constantin Stamatî la București, care este numit cu titlul de „agent secret al Republicii franceze în Moldova și Valahia”, cu un salar de 5 000 livre pe an și cu libertatea de a rezida fie la București, fie la Iași, care însă nu va fi recunoscut de guvernul otoman, cu toate insistențele ambasadorului francez din Constantinopol. Succesorii săi, Emil Gaudin, Carra Saint-Cyr la București și Parant, vice-consul la Iași, au, pînă la 1798, o activitate intensă pentru a învedea guvernului francez importanța laturii comerciale în aceste ținuturi și de a intensifica prin toate mijloacele propaganda revoluționară în cele două principate. Activitatea consulără este suspendată prin arestarea consulilor în timpul campaniei lui Bonaparte în Egipt.

La terminarea campaniei, nevoie de a continua propaganda a determinat Ministerul Afacerilor Externe să recurgă la serviciile românilui macedonean „Georges Marchiz de Poullio” – Gheorghe Marchides Pulio – fiul lui Marcu Puiu, librar editor din Viena, care trimitea în principale cărți cu conținut revoluționar. I s-a încredințat din partea guvernului revoluționar francez tipărirea „cărților cele mai potrivite de a răspîndi lumina în țară”, precum și publicarea unui periodic, la care el va fi redactor în colaborare cu Stamatî. I s-a mai dat în seamă lui Pulio să organizeze în Germania o rețea de informații care să cuprindă Principatele Române, Constantinopolul, Grecia și tot Levantul.

Cum tratatul franco-turc de la 26 iunie 1802 acorda Franței libertatea de navigație pe Marea Neagră, se întrevedeau pentru prima oară posibilitatea unei dezvoltări a relațiilor comerciale în Principate. Mărfurile franceze vor putea veni, în viitor, direct pe mare, făcînd din portul Galați un mare antreporozit comercial sub controlul agenților francezi. Din aprilie 1803 se instituie în acest oraș un comisariat francez pentru relațiile comerciale. Începînd cu acest an, consulatul francez, purtînd numele de „Comisariat general al relațiilor comerciale” fu transferat de la București la Iași. Relațiile din ce în ce mai încordate cu Rusia implicau pentru guvernul francez o supraveghere mai atentă a frontierei moldo-ruse.

Pe lingă comisarul general Mechain, care se întrevăde la Iași în iunie 1803, ambasadorul francez de la Constantinopol, generalul Brune, a trimis la București, în calitate de „comisar

provizor al relațiilor comerciale”, pe Sainte-Luce. Autoarea descrie pe larg relațiile lui Sainte-Luce cu Alexandru Ipsilanti și cu „secretarul de stat la Afacerile Strâine”, Gaspar Belleval, precum și cu preceptorul copiilor domnești, marchizul Beauvois de Saint-Aulaire (p. 244–250).

Succesorul lui Sainte-Luce, Laimare, care se întrevăde la București la 15 decembrie 1806, a trebuit să uzeze de mult tact față de administrația locală, contra căreia autohtonii persecuati veneau adesea să-i ceară sprijinul. El raportează că nu era zî în care să nu găsească la ușa lui zece țărani români, veniți să se plingă și să-i invoke zadarnic protecția contra ispravnicilor, care presați ei însăși de divan și de nevoie armatei de ocupație, îi persecută nemenos pentru a le stoarce ultimul miel și ultima găină. Ruinată și desprătată, populația rurală nu se gîndește decit să fugă în Turcia și Transilvania. Viata este scumpă la extrem din cauza rarității produselor. Prin sate nu se găsește nici fin, nici orz. Lipsesc carne și legumele pe piața Bucureștilor, uneori chiar și pîinea.

În galeria reprezentanților consulari din această vreme un loc deosebit îl ocupă Reinhardt. Numit prin decretul de la 18 martie 1806 rezident și comisar general pentru relațiile comerciale în provinciile otomane de pe Dunăre, Reinhardt întîmpină dificultăți din cauza titlului de rezident. Ratificarea acestei inovații ar fi însemnat pentru turci recunoașterea oficială a independenței Moldovei. Reinhardt apare dintr-o „clasă” superioară în raport cu predecesorii săi; un om deja format, înalt funcționar de stat, bucurîndu-se de o reputație și un prestigiu recunoscute. Acest fapt este o indicație că Moldova capătă în ochii lui Napoleon o importanță deosebită, pentru că el să se decidă a trimite un personaj de asemenea anvergură, spre a fi informat de ce se petrece la hotarul dintre Rusia și Turcia.

La concluzii, autoarea cercetează contactul dintre Revoluția franceză și români, printr-o analiză a stărilor sociale din Principate. Clasa burgheză nu era decît în stare embrionară. La București ca și la Iași se găsea o mică burghezie comercială, compusă dintr-un amalgam de greci, sirbi, bulgari și români, uniți prin legături de religie ortodoxă și numeroase înrudiri de căsătorie. Burghezia aceasta era puțin comodă și dificilă de condus, care în cursul secolului al XVIII-lea s-a revoltat de mai multe ori contra sfetnicilor domnești și a regimului fiscal. Totuși, această burghezie nu este capabilă să conducă o mișcare revoluționară.

Marea burghezie, cu interese precise, nu există încă în Principate. Elementul popular, care să dea mobilitate nemulțumirilor, lipșește. Autoarea scapă însă din vedere că — peste două decenii — aceste mase populare se vor ridica sub conducerea lui Tudor Vladimirescu.

Pentru aristocrație, doctrinele revoluționare sunt destinate a rămâne platonice. Politicește, marea boierime dorește o autonomie față de turci și eliminarea străinilor din posturile de conducere. Totuși, pentru ideile de la 1789 militează un grup de reprezentanți ai clasei boierești. Stăinatii raportează că ideile revoluționare au găsit o mai bună primire la Iași decât la București. Autoarea pune acest fapt în seama propagandei refugiaților polonezi și a acțiunii lui Codrica, partizan al ideilor noii. Influența ideilor revoluționare a avut ca efect formarea conștiinței politice pe întreg cuprinsul țărilor române. În 1802, logofătul Dimitrie Sturza elaborează un proiect de „Republiecă aristo-democraticăescă”.

Semnalăm că versurile populare citate la p. 307 sunt un cincște ardelean, nu „moldave” (a se vedea articoul citat din „Revue des études napoléoniennes”). La aceste aprecieri populare despre Bonaparte se poate adăuga și aceea a unui om cult, cronicarul Zilot Romînul, care spune: „...Napoleon Bonaparte împăratul Franței, carele din om prost de la ostrovul Corsica, după revoluția ce s-au întîmplat în Franță, cind s-au surpat și neamul împăratesc din scaun, s-au suiat el în scaun și cu biruințele ce făcea în toate părțile, iar mai vîrtoș asupra Germaniei, adusese lucrul la spaimă mare, încit numele de franțez auzind râminea fișecare incrementit; și fiindcă acest mare tiran Napoleon ținea în față prieteneg cu Poarta, Alecu Suțu vîna domnia” (*Cronica lui Zilot Romînul*, ed. Hajdeu, 1884, p. 82).

În anexă, autoarea dă un studiu sumar asupra comerțului francez în Principatele dinăunirene, în cursul veacurilor XVIII și XIX.

Prima jumătate a studiului se ocupă de comerțul francez în Levant și cuprinsul Imperiului otoman, unde, grăție capitulațiilor, ajunsese la o mare prosperitate pînă la Războiul de șapte ani, care aduce o umbrări acestei dezvoltări. În ceea ce privește interpretarea documentelor, uneori autoarea le dă un înțeles alături de realitate. Vorbind despre consulul francez Martin, care era bolnav, la p. 291, scrie: „Toujours est-il qu'il ne tarde pas à avoir une rechute. Pas de médicaments pour le soigner. L'apothicaire du cru est totalement dépourvu des remèdes qui pourraient apporter quelque allégement au mal du Martin”. Dacă cercetăm documentul (*Hurmuzaki*, XVI, p. 294, nr. MDCCCXXX) găsim: „Aux premiers symptômes j'ai fait exécuter aussi bien que possible les ordonnances de M. Marinier, car les apothiquaires d'ici n'ont pu fournir certains articles”... El pleacă la Paris, unde va putea „au moins trouver médecins plus habiles et des apothicaires mieux fournis”... Deci o interpretare care schimbă realitatea.

În privința bibliografiei, aproape totalitatea izvoarelor manuscrise de la arhiva Ministerului Afacerilor Străine francez, fondul Turcia, sunt adunate în ceea ce privește țările române, în colecția Hurmuzaki.

Din fondul Polonia, lipșește Saxa, care cuprinde o serie de volume manuscrise, corespondență politică, referitoare la Principatele Române și în special Moldova.

Bibliografia lucrărilor tipărite este prea complicată din cauză că autoarea citează toate edițiile unei cărți, în loc de ultima, sau de aceea pe care a utilizat-o.

Cu toate observațiile critice, lucrarea domnișoarei Germaine Lebel este o carte serioasă și un instrument de lucru de prima importanță pentru cercetătorii care se ocupă de relațiile franco-române în perioada Revoluției și a Imperiului napoleonian.

P. P. Panaitescu și V. Mihordea

**KEMÉNY G. GÁBOR : Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez
Magyarországon a dualizmus korában**
(Documente privitoare la istoria problemei naționale din Ungaria
în epoca dualismului),
vol. I, Buda-pe-ta, 1952, 920 p.; vol. II, 1956, 933 p.

În 1934 apărea la Paris, în traducerea lui J. B. Méchin, o carte, puțin urmărită la noi, scrisă de contele Polzer-Hoditz, directorul de

cabinet al lui Carol VII, ultimul împărat și rege al Austro-Ungariei. Polzer-Hoditz arăta în această carte, intitulată *L'empereur Charles*

et la mission historique de l'Autriche, că elementul determinant al prăbușirii imperiului habsburgic a fost dualismul austro-maghiar, proclamat în 1867, a căruia existență „nu era justificată — după afirmația autorului — nici de istorie, nici de geografie și nici de necesitățile economice, fiind menținut numai prin mijloace artificiale” (p. 338).

Mijloacele „artificiale” despre care vorbea contele Polzer-Hoditz, deplinând naufraigul stăpînilor săi, erau împărarea și exploatarea popoarelor supuse prin forță și cotropire.

Și într-adevăr, imperiul habsburgic, mai ales în epoca dualismului (1867—1918), n-a fost decât un lanț de nesfârșite frâmgăintări și conflicte, de procese și condamnări, de opresiuni șoviniste cu categorice tendințe de exterminare națională, Austro-Ungaria fiind numită *temnița naționalităților*. Acest epitet caracterizează destul de concluzient regimul pe care l-au avut naționalitățile din Austro-Ungaria în epoca dualismului. Dezmembrarea sa în 1918 n-a fost astfel decât consecința firească a unui vechi și dureros proces istoric...

Asupra acestei epoci din istoria Ungariei, deopotrivă de interesantă atât pentru poporul maghiar cît și pentru români, slovaci, slربي, croați și ruteni, un grup de istorici din R.P. Ungaria, în frunte cu Kémény G. Gábor, animați de dorința unei sincere apropierii față de popoarele din spațiul carpato-dunărean, au întreprins o vastă și scrupuloasă cercetare științifică, urmărind și înregistrând toate actele și scrierile, publicate sau inedite, care pot contribui la cunoașterea problemei naționalităților din statul dualist austro-maghiar.

Rezultatele acestei cercetări, care constituie una din contribuțiile cele mai ample ale istoriografiei maghiare marxiste, sunt concretizate în două masive volume, tipărite sub auspiciile „Institutului de Istorie al Academiei Maghiare de Științe”, intitulate *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korából*.

Primul volum, care cuprinde documentele din perioada 1867—1892, a apărut în anul 1952 având 920 de pagini, al doilea, tipărit în 1956, reflectează perioada 1892—1900 și are 968 de pagini; un al treilea volum, rezervat epocii 1900—1918, se află în curs de pregătire. Ne aflăm, aşadar, în fața unei opere într-adevăr impunătoare, atât prin numărul de pagini acumulat, cît și prin bogăția și diversitatea materialului înregistrat.

Lucrarea lui Kémény impune și prin concepția urmată la alcătuirea ei, prin sinceritatea și prin spiritul profund democratic ce o insuflăște. Datorită acestei concepții, ea este menită să fie o adevărată piatră de hotar în acțiunea de cunoaștere a problemei națio-

nalităților din Austro-Ungaria, și un îndein puternic pentru adâncirea și consolidarea legăturilor dintre popoarele din această parte a Europei. Niciodată, pînă acum, istoriografia maghiară n-a adus, în această direcție, o contribuție așa de impresionantă și n-a manifestat o atitudine atât de categorică. Scopul lucrării lui Kémény, după cum precizează autorul în prefața primului volum, este, pe de o parte, *prezentarea și demascarea politiciei de asuprare națională a claselor conducătoare maghiare*, iar pe de alta, *dorința de relnviere a tradițiilor progresiste și de solidaritate frătească între poporul maghiar și popoarele opriate în epoca dualismului*. Vechile izvoare maghiare asupra acestei probleme, subliniază Kémény, au încercat, în cea mai mare parte, să acopere sau să nege existența politiciei de oprimentare a claselor exploatatoare, a căror tendință categorică a fost aceea de a prezenta *Ungaria multinațională drept un stat național*, contestînd existența și lupta naționalităților. Clasele dominante maghiare, afirmă Kémény în continuare, *au propovăduit șovinismul și au ținut masele naționalităților din Ungaria sub o înndoială oprimentă, împinind, în același timp, însuși poporul maghiar*. Datorită acestei opresiuni, arată mai departe Kémény, impuse prin alegeri cenzurate și frauduloase, prin îngrădirea dreptului de associație și întrunire, prin legi speciale împotriva școlilor și asociațiilor culturale nemaghiare, prin procese și înțemnițări, și printr-o totală excludere a naționalităților de la elaborarea legilor și din administrație, *clasele dominante maghiare au împiedicat procesul de formare și dezvoltare al statelor nationale — un proces de neoprit* — fixindu-se pe o poziție reacționară și retrogradă. Evident, au existat și sprite ostile acestei atitudini, cum a fost acel onest și consecvent Mocsáry Lajos, unul din puținii exponenți ai burgheziei maghiare care n-au împărtășit politica de oprimentare a claselor dominante; ostil acestei atitudini a fost, în primul rînd, *poporul* care, după afirmația lui Mocsáry, „nu este susceptibil la ura de rasă”. Și chiar dacă, arată același Mocsáry, citat de Kémény, „se poate induce în eroare, vremelnic, pînă și poporul, totuși nu se poate susține și impune în permanență o asemenea politică care nu a prins rădăcini în inclinațiile naturale și în sentimentele poporului”.

Burgheziile naționalităților, la rîndul lor — deși lupta împotriva oprimentării naționale avea caracter progresist — „n-au îndrăznit să se sprijine pe masele populare, aceasta fiind una din cauzele pasivității lor politice”. Cît despre proletariatul din Ungaria, deși, chiar de la început, el a pretins rezolvarea progresistă a problemei naționale, totuși, datorită slabei

sale dezvoltări, în anii următori proclamării dualismului, precum și faptului că partidul social-democrat, înființat abia în 1890, „nici măcar n-a încercat să ia legătura cu masele naționalităților”, n-a putut avea în această perioadă a epocii dualiste o influență hotărâtoare asupra rezolvării problemei naționale.

Situată, așa cum o înfățișează Kemény în al doilea volum al vestei sale lucrări, se va schimba însă, din acest punct de vedere, în preajma anilor 1900, o dată cu apariția de noi forțe politice în rândurile naționalităților și cu o declanșare înverșunată a luptei de clasă.

Documentele din lucrarea lui Kemény sint culese din colecțiile ministerelor, din dezbatările Camerei Deputaților și ale Camerei Magnaților, din presă, și în special din presa naționalităților, din manuscrisele și din manifestele vremii și din Arhivele Statului, cele mai multe din acestea fiind inedite. Ziarele românești utilizate de Kemény în ambele volume sint următoarele: „Federațiunea” (Budapesta), „Gazeta Transilvaniei” (Brașov), „Luminătorul” (Timișoara), „Rumänische Revue” (Budapesta), „Telegraful român” (Sibiu), „Tribuna” (Sibiu) și „Tribuna poporului” (Arad).

Pe baza acestor documente, înregistrate și selecționate cu o scrupuloasă atenție, Kemény ne înfățișează principalele evenimente din această epocă, legate de lupta naționalităților, expunând atât punctul de vedere al reprezentanților acestora cit și al exponentilor statului maghiar și al intelectualității progresiste maghiare.

Înregistrarea cronologică a documentelor începe la 11 februarie 1867, dată la care deputații români și sărbi, în frunte cu Iosif Hodoș, Vicențiu Babeș, Ștefan Branovaciki și Svetozar Miletici, depun pe biroul Camerei Deputaților din Budapesta un proiect de lege pentru rezolvarea problemei naționalităților și a limbilor respective. Proiectul româno-sârb fusese provocat de proiectul guvernului maghiar pentru „egala îndreptățire a naționalităților, care, la 9 decembrie 1868, se va transforma în legea XLIV. Reprezentanții tuturor naționalităților au combătut cu energie această lege perfidă și retrogradă care se inspiră din principiul că în Ungaria există o singură națiune: *cea maghiară*. Prezența în această luptă parlamentară a românilor, sărbilor, croaților, slovacilor și rutenilor, legăți între ei prin cătușele aceleiași oprimări, dovedea însă contrariul. De altfel, una din contribuțiiile cele mai utile ale lucrării lui Kemény este expunerea, pe bază documentară, a colaborării ce a existat între toate naționalitățile oprimate, în această direcție autorul aducind un vast material, care deschide noi perspective asupra studierii legăturilor istorice dintre aceste naționalități. Solidaritatea dintre ele se

va accentua și mai mult sub tiranica guvernare de 15 ani (1875–1890) a lui Kálmán Tisza, „zdrobitorul naționalităților”, sub guvernarea căruia, la 11 martie 1879, Tréfort Agoston, ministru instrucțiunii publice, a adus în discuția Camerei proiectul de lege pentru introducerea limbii maghiare în toate școlile elementare ale naționalităților, urmat în 1883 de proiectul de lege asupra școlilor medii, iar în 1891, sub ministeriatul lui Csáki Albin, de cel asupra grădinilor de copii. Toate aceste proiecte, care au provocat o dirză împotrivire din partea deputaților naționalităților și au dezlușit o imensă agitație în provinciile respective, au fost acceptate însă de către Cameră și sancționate de către monarh, devenind astfel instrumentele fundamentale ale politiciei de oprimare culturală și de silnică maghiarizare. În legătură cu votarea și impunerea acestor legi, Kemény aduce 42 de documente, printre care – pe lîngă discursurile parlamentare și articolele principale din ziare, înfățișând punctele de vedere atât ale naționalităților cit și ale guvernului și ale elementelor progresiste maghiare – însesi texte legilor incriminate și ordinele ministeriale pentru aplicarea lor. Un apărător al naționalităților din Ungaria dualistă a fost Mócsáry Lajos (1826–1916), ale căruia cuvintări și articole asupra acestei probleme l-au adus în conflict cu partidul kossuthist, al căruia membru era, conflict care s-a rezolvat la 1887 prin excluderea lui Mócsáry din rândurile sale și prin denunțarea lui ca „trădător” și „vinzător” al patriei maghiare. Românilii, recunoștori atitudinii sale, i-au oferit însă la 1885, prin Corneliu Diaconovici, în mod solemn, un volum omagial îscălit de 2000 de intelectuali, iar la 1888 un mandat de deputat în circumscripția Caraș-Sebeș, devenit vacant în urma anulării mandatului exponentului bănățean Traian Doda. Kemény înregistrează 22 de discursuri, articole și intervenții ale lui Mócsáry pentru apărarea naționalităților și pentru condamnarea regimului reacționar și șovinist care guverna Ungaria dualistă. Contribuția lui Kemény oferă o bază nouă, solidă și amplă, pentru cunoașterea activității lui Mócsáry și aprecierea poziției sale progresiste.

O largă atenție acordă Kemény partidelor politice ale naționalităților, presei și congreselor respective, dind și numeroase indicații biografice, nu în toate cazurile riguros controlate, asupra exponentilor acestora. Din istoria Partidului Național Român între anii 1869 și 1892, începînd cu conferințele de constituire de la Timișoara (20 ianuarie 1869) și Miercurea (7–8 martie), pentru a sfîrși cu textul Memorandumului, se publică un număr de 35 de docu-

mente. În ele se cuprind convocările, dezbatările și hotărârile conferințelor naționale din anii 1869, 1872, 1878, 1881, 1887, 1890 și 1892. În forma sa inițială, înăind seamă de cele două legi electorale care funcționau în Ungaria, una pentru regiunile ardelenie propriu-zise, aflate la est de Munții Apuseni, și alta pentru regiunile din vestul Munților, partidul nu era constituit pe o bază unitară, având organizații autonome atât în Ardeal cît și în Banat, Crișana și Maramureș. Aceste organizații se vor contopi într-un singur corp politic abia în 1881, sub prezența lui Partenie Cosma, cînd se va elabora și un program politic comun, acceptat de către toate grupările provinciale. Deosebiti existau nu numai din punct de vedere al organizării, ci și ca orientare, ca atitudine și tactică politică. Astfel, în timp ce ardelenii, sub influența lui Gheorghe Barițiu și a lui Ioan Rațiu, ca un protest împotriva dualismului, a anexării Transilvaniei la Ungaria și a legii electorale din comitatele lor, care avea censul cel mai ridicat, treceind peste opiniile lui Șaguna, au preconizat și aplicat *pasivitatea* încă din 1869, refuzînd să participe la alegerile parlamentare și la lucrările Camerei din Buda-pesta, bănățenii, crișenii și maramureșenii au adoptat această atitudine abia în 1887, pînă atunci fiind adepti ai *activității*. Pasivitatea va fi deci conduita întregului partid național român numai între anii 1887 și 1905, pentru ca în acest an, în urma unei noi examinări a situației politice, să se decidă pentru activitate, deputații săi participind, pînă în 1918, la lucrările parlamentare.

Aceasta a fost de altfel vreme îndelungată și atitudinea sîrbilor și a slovacilor.

Programul politic al partidului național român a fost elaborat în conferință din 1881, în fruntea sa figurînd revendicarea *autonomiei Transilvaniei*.

Alte frâmăntări și probleme expuse documentar în lucrarea lui Kemény sunt, printre altele, legea presei din 1867, *pronunciamentalul* de la Blaj (3/15 mai 1868) împotriva dualismului, urmat de procesul intentat ziarului „Federatia” (1869) și de condamnarea deputatului Alexandru Roman la un an închisoare, infirmarea, de către guvernul maghiar, a alegerii lui B. P. Hasdeu și V. A. Ureche ca membri de onoare ai „Asociaționii pentru literatura română și cultura poporului român”, denunțată în Cameră de către Iosif Hodoș (1869), și expulzarea de către baronul Apor Károly, de pe moșia de la Tofalău, a 26 de familii de foști iobagi, totalizînd 300 de suflete (1869). Apărarea acestora a fost luată de către deputatul Alexandru Roman și de advocatul Ioan Rațiu, viitorul președinte al partidului național român. Cu prilejul anunțării interpe-

lării sale asupra expulzațiilor de la Tofalău, Roman a avut o atitudine categorică, arătînd că izvorul prezenței sale în Cameră este *poporul*. Alte dezbateri în Cameră au fost provocate de cererea lui Iosif Hodoș (1870) de a se acordă o subvenție pentru teatrul romînesc, și de intervenția lui Vicențiu Babeș (1871) pentru susținerea de către stat a școlilor medii ale naționalităților. Ambele cereri au fost respinse, aşa cum au fost respinse și cererile sîrbilor și ale slovacilor.

În anul 1872, în urma unei inițiative a primului ministru Lónyay Menyhert, naționalitățile au avut o clipă iluzia că s-ar putea ajunge la o înțelegere cu statul maghiar, românii, la 3 iulie, în urma întrevederii lui Lónyay cu mitropolitul de la Blaj, înaintînd guvernului chiar și un memoriu cu propunerî concrete — semnat de mitropolitul Vancea, de G. Barițiu, de Elie Măcelaru și Ioan Rațiu — prin care se cerea: *recunoașterea limbii române ca limbă oficială în Transilvania, o nouă împărțire administrativă și o nouă lege electorală lipsită de privilegii de clasă și castă, numirea românilor în funcții publice, libertatea religioasă, autonomia bisericii greco-catolice, salarizarea clerului din bugetul statului, autonomia învățămîntului; numirea de profesori români în număr „paritetic” și introducerea limbii române în aceeași proporție la universitatea din Cluj, înființarea mai multor școli medii și profesionale, precum și subvenționarea școlilor poporale lipsite de fonduri*. Memorii similare înaintaseră și partidele naționale din Croația și Slovacia. Lónyay, în decembrie 1872, a demisionat însă din fruntea guvernului, aşa încît memoriile înaintate au rămas fără răspuns. Primul volum al lui Kemény se încheie cu reproducerea textului *Memorandului* din 1892, alcătuit de partidul național român, prin Iuliu Coroianu, și prezentat, la Viena, împăratului Francisc Iosif I, ca un rechizitoriu împotriva politicii de desnaționalizare impusă de guvernele maghiare o dată cu proclamarea dualismului, și cu declarațiile lui Ioan Rațiu, șeful delegației memorandiste, asupra refuzului împăratului de a primi „Memorandul”.

★

Al doilea volum al lui Kemény expune documentele dintr-o perioadă cu mult mai scurtă, 1892—1900, dar, în același timp, cu mult mai agitată și mai bogată în evenimente. În acești ani, paralel cu criza dualismului, izbucnește lupta de clasă a muncitorilor din marea industrie și a proletariatului agricol, iar contradicțiile naționaliste burgheze ating punctul culminant.

Dezvoltarea economică și culturală a naționalităților, aşa cum arată autorul în prefață,

concretizată prin instituțiile financiare, prin asociațiile agricole și culturale și prin organizațiile autonome bisericești, dă un puternic avînt mișcării politice a naționalităților, determinându-le, deși pe plan tactic râmuln încă „pasive”, să fie cu mult mai îndrăznețe și mai active. Apariția proletariatului naționalităților, urmărînd de autor cu specială atenție, mai ales pe linia agrar-socialistă, creează apoi situații noi, necunoscute epocii precedente, și noi raporturi de forțe. Partidele naționale, ale tuturor naționalităților, ajung, atât față de guvernele maghiare cit și față de propriile lor mase, într-un categoric impas. În sinul lor, prin scindare, începe o adevărată luptă între conservatori și progresiști. Între moderati și radicali, naționalitățile trebuind, pe lîngă problemele de interes pur național, să-și fixeze atitudinea și față de problemele economice și sociale. La sîrbi se ciocnesc astfel liberalii cu radicalii, la sași „verzii” cu „negrii”, la slovacii „martionisti” cu „hlasiștii”, iar la români polemicile se poartă între aderenții „Tribunei” de la Sibiu și susținătorii „Tribunei poporului” de la Arad, și între aceștia și moderati din partidul național. Totodată, naționalitățile caută și o mai strînsă și mai eficace colaborare între ele, organizînd, la Budapesta, în 1895, un congres al naționalităților care va stîrni o mare vîlvă în întreaga monarhie. Kemény demască, prin zeci de documente, politica reacționară a guvernelor Szapáry, Vekerle, Bánffy și Szell, precum și atitudinea șovinistă a partidelor maghiare opoziționiste și a partidelor naționale burgheze.

Un amplu spațiu îl ocupă în acest volum marile procese politice ale vremii, *Memorandum, Replica, Hruban, Vajansky, Narodnie Novini* etc., ale căror dezbatere și condamnări au arătat întreaga monstruozitate și subrezenie a regimului dualist.

Nici acum n-au lipsit însă unele încercări și inițiativă, din nefericire, după constatarea lui Kemény „din ce în ce mai rare”, pentru a crea legătura între poporul maghiar și celelalte naționalități. În această direcție remarcîndu-se articolele lui Horváth Gyula din 1893, serioarea romancierului Jókai către societatea culturală „Matica” (1894), primirea la Debrețin a corului „Stancovici” (1898) etc.

Din punct de vedere al cititorului român, punîndu-se la contribuție aceleași izvoare arhivistice și ziaristice menționate în paginile de mai sus, la care se adaugă o remarcabilă bibliografie românească, deși cu unele lacune, al doilea volum al lui Kemény aduce contribuții hotărîtoare la cunoașterea tuturor evenimentelor și problemelor care au frâmnat opinia publică între anii 1892 și 1900.

Volumul se deschide astfel cu prezentarea documentată a eoului „Memorandum” din 1892 în presa și în parlamentul maghiar, și a „Replicei” din același an a studenților români, adresată studențimii maghiare, al cărei autor, Aurel C. Popovici, a fost condamnat la 31 august 1893 la patru ani închisoare. Procesul „Replicei” a fost urmat în 1894 de marele proces al „Memorandumului”, care s-a înut la Cluj în zilele de 7–25 mai, în urma căruia întregul comitet al partidului național, în frunte cu Ioan Rațiu, a fost condamnat la închisoare cu pedepse variind între două luni și 5 ani. Acestea a fost cel mai mare proces politic al românilor din Ungaria dualistă. În jurul lui s-a scris o întreagă literatură. În lucrarea lui Kemény se află 31 de documente memorandiste unele dintre ele inedite, provînind din arhivele de la Budapesta, care întregesc în mod concluziv studiile românești asupra acestui pasionant capitol din istoria Transilvaniei. Documente tot așa de utile – 12 la număr – aduce Kemény și în legătură cu ancheta ordonată împotriva societății studențești *Petri Maior* de la Budapesta, a cărei activitate, în 1895, la 29 decembrie, a fost interzisă în mod temporar, precum și asupra congresului naționalităților ținut la Budapesta în 10 august 1895 pentru afirmarea solidarității popoarelor oprimate. La p. 385 ni se dă, după ziarul „Tribuna”, și o listă a participanților români la congresul naționalităților.

Alte documente care solicită atenția cititorului sunt cele selecționate în legătură cu dizolvarea, la 28 septembrie 1894, ca o consecință a procesului de la Cluj, a partidului național român, urmată, peste un an, de grațierea celor condamnați, și de conflictele ce izbucnesc apoi între memorandisti, culminînd cu criza „Tribunei” (1896). Guvernul, care era angajat irevocabil pe calea politicii de opresiune, și care tocmai atunci sărbătoarea mileniului întemeierii statului feudal maghiar, profită de criza dinăuntrul partidului, pentru a strînge și mai mult cătușele opriinării. În această perioadă apar legi speciale pentru maghiarizarea numelor localităților și a persoanelor, se împune modificarea statutelor și a numelui „Asociaționii”, se accentuează inițiunica autorităților de stat în problemele școlare și bisericiste și se interzic întrunirile convocate în numele partidului național român. Iar pentru ca această politică să fie urmărită într-un mod sistematic și ferm, se înființează, în 1895, la Budapesta, sub guvernarea lui Bánffy, chiar și o „Secție a naționalităților”, cu misiunea de a urmări aplicarea planului de maghiarizare. Burghezia e în derăud. Poziția ei „pasivistă”, de la care aștepta rezolvarea problemelor naționale, e compromisă. Se simte nevoie

unui nou spirit și a unor noi orientări politice. Acestea se vor vedea în volumul următor al lucrării lui Kemény. Împotriva derutei burgheriei, a derutei tuturor burgheziilor naționalităților din Ungaria, împotriva concepției și a atitudinii lor naționale se ridică însă activitatea din ce în ce mai dinamică a proletariatului, bazată pe solidaritatea clasei muncitoare, pe prietenia dintre maghiari, români, sibici, slovaci etc. Documentele publicate de Kemény despre relațiile naționalităților cu mișcările inuncitorești din anul 1897 sunt semnificative pentru apariția noilor forțe politice. Istoricii din Republica Populară Ungară, în volumele „Documente alese din istoria mișcării muncitorești din Ungaria”, au publicat numeroase mărturii care relevă patriotismul socialist al poporului maghiar îmbinat organic cu internaționalismul proletar.

Evident, într-o lucrare de proporții „Documentelor” publicate de Kemény sunt inevitabile și anumite erori, confuzii și lacune mai ales pe linia detaliilor cronologice și a evidențelor bibliografice. Astfel, deși Kemény, în depistarea, selecționarea și traducerea pieiselor documentare să-a bucurat de concursul unor încercări specialiști în istoria și literatura română, ca Gáldi Laszló și I. Toth Zoltán, totuși în notele biografice și bibliografice care însoțesc cele două volume de documente să-a strecurat numeroase erori, inexacitate și lacune. Andrei Șaguna, de exemplu, citat deseori în „Documentele” lui Kemény, nu s-a născut la 1809 și n-a răposat la 1881, cum se arată la p. 305 din primul volum, ci s-a născut la 21 decembrie 1808 și a murit la 16 iunie 1873. În rîndurile consacrate biografiile sale nu se arată nici rolul său la întemeierea și conducerea „Asociației pentru literatura română și cultură poporului român” (1861–1867), și nici acțiunea sa pentru a determina partidul național român să adopte o linie politică activistă. Ion Popasu, episcopul Caransebeșului, nu s-a născut nici el la 1802 (p. 619, I), ci la 20 decembrie 1808; Corneliu Diaconovici, la care în locul anului de naștere se pune un semn de întrebare iar anul morții e arătat ca fiind 1918 (p. 715, I), s-a născut la 1859 și a murit la 1923; în locul anului morții lui Iuliu Coroianu e pus același semn de întrebare (p. 189, I) – Coroianu a murit la 30 martie 1927; Vasile Lucaci n-a murit în 1923 (p. 847, I), ci la 22 noiembrie 1922; semnul întrebării apare și în locul anului morții lui Eugen Brote (p. 615, I), George Pop de Băsești (p. 847, I), Ioan Rusu-Sirianu (p. 153, II) și Partenie Cosma (p. 574, II); Brote a murit în 1913, Pop în 1919, Rusu-Sirianu în 1909, iar Partenie Cosma în 1923. Ioan Rațiu, președintele partidului, n-a ajuns președinte în 1880 (p. 177, II)

ci abia în 1892; George Barițiu, căruia, la p. 176, vol. I, i se menționează diferite contribuții și titluri, este, cu toate acestea, prezentat insuficient; dintr-o biografie a lui Barițiu nu poate lipsi informația că el a întemeiat, pe lîngă „Gazeta de Transilvania” și „Foaia pentru minte, inimă și literatură” (1838), revista „Transilvania” (1868) și ziarul „Observatorul” (1878) și că a fost președinte al partidului (1884), al „Asociației” (1888) și al Academiei (1893); Iosif Hodoș, din care se reproduc numeroase discursuri și intervenții, trebuie prezentat (p. 13, I) și ca autor al studiului *România și constitutiile Transilvaniei* apărut în 1871; lui Aron Densușeanu i se menționează colaborarea neinteresantă de la revista „Amicul familiei” și nu se relevă contribuția sa la întemeierea ziarului „Orientul latin” (1874) și intervenția, prin studiul *România și Maghiarii* (1875), pentru organizarea tuturor românilor din Austro-Ungaria într-un singur corp național; Visarion Ronan și Înăfățat de asemenea numai ca întemeietor al băncii „Albina” și ca redactor al revistei „Albina Carpaților” (p. 278, I), trecându-se peste importantul său rol la convocarea conferinței politice de la Miercurea (1869) și al susținerii politicii pasiviste.

Astfel de erori se constată și în notele scrise asupra băncilor românești din Transilvania (p. 713, I). Banca din Arad nu se numea „Victoriană”, ci „Victoria”, „Aurora” de la Năsăud n-a fost înființată la 1879 ci în 1873; „Ardeleana” din Orăștie, „Timișana” din Timișoara și „Mureșana” din Reghin n-au fost întemeiate în 1886, ci în 1885; banca „Meseșiaș ronin” din Brașov n-a fost nici ea înființată în 1887, ci în 1888.

În ceea ce privește lucrările bibliografice, socotim că lucrarea lui Kemény n-ar fi avut decât de căștigat dacă pe lîngă *Cartea de Aur* a lui T. V. Păcățian utilizată numai în vol. II, ar fi urmărit și monografia lui Eugen Brote, *Cestiunea română în Transilvania și Ungaria* (Buc. 1895), tipărită și în limbile italiană și germană, numită de N. Iorga „vestita lucrare”, *Tribuna și tribuniști de Ioan Slavici* (Orăștie, 1896), *Procesele politice de presă ale românilor din Transilvania* de V. Gionea (Brașov, 1944), precum și scrierile lui N. N. Petra despre *Bâncile românești din Ardeal și Banat* (Sibiu, 1936) iar asupra conferinței de la Miercurea din 1869 și a orientărilor politice pasiviste a partidului național român, studiul nostru *Pasivism și activism*, publicat în revista „Familia” Buc., 1942, nr. 11–12, p. 71–81 și *Noi contribuții la cunoașterea vieții și activității lui Visarion Roman, corespondența sa cu G. Barițiu și Iosif Hodoș* (Sibiu, 1942).

Forța și prestigiul lucrării lui Kemény, al cărui final, înfățișând epoca 1900—1918, îl așteptăm pentru a ne putea fixa asupra ei o opinie definitivă și a sublinia concluziile care se impun, nu constă însă în astfel de amănunte, ușor de remediat la o nouă ediție, ci în principiile democratice care o insuflătesc, în

riguroasele criterii istorice în spiritul cărora a fost realizată și în tendință sinceră de a contribui prin tratarea științifică, obiectivă, la cunoașterea și consolidarea legăturilor dintre români, maghiari, slăvici, slovaci, croați și ruteni, pentru a crea astfel în spațiul carpato-dunărean o solidaritate durabilă.

Vasile Netea

NOTE BIBLIOGRAFICE

BIBLIOGRAPHIE INTERNATIONALE
DES TRAVAUX HISTORIQUES PUBLIÉS DANS DEUX VOLUMES DE
„MÉLANGES”, 1880—1939. *Etablie avec le concours des comités nationaux sous la direction de Hans Nabholz.*

Éditée par le Comité international des Sciences Historiques, Paris, Librairie Armand Colin, 1955, XI + 443 p.

În 1930, Henri Pirenne a propus la Congresul de istorie de la Varșovia adoptarea unui proiect de publicare a unei bibliografii internaționale a lucrărilor istorice tipărite în volumele omagiale. Era necesar ca o serie de materiale de primă importanță, publicate risipit și ocazional, să fie accesibile, sub o formă sistematizată, cercetătorilor. După o muncă intensă de depistare, materialul a fost strâns și redactat.

Bibliografia cuprinde două părți. Prima prezintă lista volumelor omagiale pe țări în ordine alfabetică, a țărilor europene. Fiecare listă este împărțită în două secții : a) volume omagiale ce conțin lucrări care tratează subiecte diferite și b) volume omagiale ale căror lucrări tratează toate același subiect (un personaj sau un eveniment, un institut sau o societate științifică). Partea a doua cuprinde articolele din volumele omagiale așezate conform unei clasificări făcătă la începutul acestei părți. Lucrarea se încheie cu un indice al persoanelor, evenimentelor istorice, al instituțiilor și societăților științifice și cu un indice al autorilor care au colaborat la volumele omagiale.

T. S.

BÜCHERKUNDE ZUR WELTGESCHICHTE VOM UNTERGANGE DES RÖMISCHEN WELTREICHES BIS ZUR GEGENWART. Bearbeitet von G. Franz. München, R. Oldenbourg Verlag, 1956, 544 p.

Volumul a fost redactat prin colaborarea mai multor specialiști, fără să reușească să

celor interesați o bibliografie selectivă alcătuită cu răspundere științifică.

Capitolul bibliografic privind România, semnat de G. Stadtmüller, care aparține centrului de la München (Südostforschungen), menționează lucrări și autori fără valoare științifică, net reacționari sau chiar fasciști ca : M. Kremnitz, *Aus dem Leben König Karls von Rumänien*, 4 vol. 1894—1900 ; P. Linderberg, *König Karl von Rumänien* ; E. Walhe, *Carmen Sylva*, 1933 ; D. Sturdza, *La succession au trône de la Roumanie* ; D. Sturdza, *Le dix mai*, Buc., 1887 ; C. Z. Codreanu, *Die eiserne Garde*, 1939. În schimb, revistele : „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, „Balcania”, „Studii”, nici nu se menționează. *Istoria Românilor* a lui N. Iorga este semnalată ca având șase volume, pe cînd în realitate are zece. *Documentele privind istoria României* nu sunt citate pe cele trei secții : Transilvania, Moldova și Tara Românească și se dau ca apărute șase volume. Nici o mențiune în legătură cu documentele despre războiul de la 1877. Lucrări de erudiție ca aceea a lui I. Bogdan, Sîrbu, despre politica externă a lui Matei Basarab (deși scrisă în limba germană) sunt inexistente.

Desigur că 30 de titluri sunt insuficiente într-o bibliografie universală pentru a orienta pe cititori ; ele dovedesc că întocmirea culegerii este vădită tendențioasă.

T. S.

BIOGRAPHISCHES WÖRTERBUCH ZUR DEUTSCHEN GESCHICHTE von Hellmut Rössler und Günther Franz unter Mitarbeit von Willy Hoppe.

München, Verlag von R. Oldenbourg, 1953, XLVIII + 966 p.

Acest dicționar bibliografic are drept scop să servească la o orientare și o informare rapidă în sectorul istoriei Germaniei. Dicționarul propriu-zis este precedat de trei indici : a) un indice cronologic al biografiilor, b) un indice al funcțiilor diferitelor personajii, și c) un altul al provinciilor și personajilor care au

activat în cadrul acestora. Fiecare biografie este însoțită de o scurtă notă bibliografică. Autorii și-au limitat biografiile, oprindu-se la anul 1933.

T. S.

PIER FAUSTO PALUMBO, *Bibliografia storica internazionale, 1940—1947*. Con una introduzione sullo stato degli studi storici durante e dopo la seconda guerra mondiale.

Roma, Le edizioni del Lavoro, 1950, LXIII + 241 p.

Autorul ne prezintă o bibliografie selectivă a lucrărilor de istorie apărute în cursul celui de-al doilea război mondial. Ea este precedată de o amplă introducere în care se arată transformările suferite în acest răstimp de diferitele școli istorice. Bibliografia conține și o serie de articole din diferite reviste. Supusă unor sondajii se constată că ea dă într-adevăr tot ce a apărut mai esențial în cei săse ani.

T. S.

PRIMA SESIUNE ȘTIINȚIFICĂ DE BIBLIOGIE ȘI DOCUMENTARE.

Biblioteca Academiei R.P.R., 354 p.

Rezultatele cercetărilor de bibliologe din țara noastră sunt puse la îndemnăna specialiștilor și a altor oameni interesați în problemele științifice, prin cîteva publicații de valoare cum sunt : „Studii și cercetări de bibliologie” apărut în 1955, nr. 2 apărut în 1957 și *Prima sesiune științifică de bibliologie și documentare*. Aceasta din urmă cuprinde lucrările celor două secții de bibliografie și documentare, băcio-teconomie și istoria cărții, prezentate pentru prima oară în sesiune, dintre care facem cunoștință cîteva cititorilor noștri.

Numeiroase comunicări sunt de strictă specialitate, referindu-se la sublinierea deficiențelor sistemului de clasificare zecimală, la indicarea unor metode perfeccionate, la introducerea mecanizării etc.

În cadrul acestei secții, găsim articolul lui Ion Crișan despre „Contribuții bibliografice la cunoașterea traducerilor în limba română din opera lui Marx și Engels”, în care autorul face analiza lucrărilor traduse la noi pînă în ajunul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie.

George Baiculescu, în articolul „Despre organizarea bibliografiei naționale retrospective românești”, după ce amintește încercările

pe care cercetătorii români le-au făcut de-a lungul anilor pentru întocmirea bibliografiei românești vechi, încheiată în 1944, reliefază necesitatea continuării acestei lucrări în vederea alcătuirii unei bibliografii românești moderne. Academia R.P.R. a reluat firul acestei tradiții și lucrează la organizarea instrumentelor de orientare în domeniul cărții românești, necesare în dezvoltarea cercetărilor respective.

Despre alcătuirea unei bibliografii istorice a României pentru secolul XIX, relevăm articolul semnat de Paul Simionescu. Această lucrare, în curs de alcătuire la Institutul de istorie, va prezenta materialul necesar documentării științifice pe tărîmul istoriei patriei noastre, realizând un repertoriu bibliografic de izvoare moderne și contemporane privitoare la istoria României în secolul XIX. Autorul face apoi o scurtă privire retrospectivă asupra celor mai importante lucrări bibliografice cu caracter general. „Bibliografia istorică a României pentru secolul XIX” va reprezenta o valoroasă sursă de informații bibliografice pentru cunoașterea faptelelor istorice, sociale, economice și culturale din secolul al XIX-lea.

Din capitolul intitulat „Istoria cărții” facem cunoscut articolul „Începutul tipografiei în Țara Românească”, semnat de P. P. Panaiteanu, în care autorul încearcă să elucideze problema — pusă în comunicarea lui V. Molin — în legătură cu locul unde au fost tipărite cărți liturgice slave, Liturghierul, Octoihul și Evangheliarul lucrate de Macarie, patronate de domnii Radul cel Mare, Vlad cel Tânăr și Neagoe Basarab. P. P. Panaiteanu, combătîndu-l pe V. Molin, susține ca probabilă teza tipăririi în țară a celor trei cărți amintite, și nu la Venetia.

T. Sotirescu aduce o interesantă contribuție prin prezentarea unor însemnări ale domnului Nicolae Mavrocordat făcute pe o ediție a „Princepelei” lui N. Machiavelli, ediție păstrată printre puținele volume ale „Bibliotecii Mavrocordătilor”.

Cărțile scrise în limba maghiară, dintr-o sec. XVI—XVII, de la Biblioteca Universității din Cluj, sunt prezentate la Maya Kertész. Tipăriturile ardelene, lucrate în cea mai mare parte la Cluj, se împart în două categorii : opere cu caracter religios și cu caracter laic. Autoarea reliefăază pe cele mai importante dintre ele, subliniind valoarea lor culturală.

Problema tipăriturilor ardelene din veacul al XVI-lea o tratează și Stefan Semlyén, vorbind despre cărțile din Biblioteca Academiei, filiala Cluj.

Volumul se încheie cu capitolul „Istoria Bibliotecilor”, în care găsim articole intere-

sante, ca cel semnat de V. Cîndea, privitoare la organizarea, istoricul și importanța bibliotecilor din diferite orașe ale țării.

Ana Ioachim

KUKULES FEDON : Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς [Viața și civilizația bizantinilor], vol. I, fasc. 2, Atena, 1948, 292 p. + 2 pl.; vol. II, fasc. 1, Atena, 1948, 248 p. + 2 pl.; vol. II, fasc. 2, Atena, 1948, 240 p. + 5 pl.; vol. III, Atena, 1949, 404 p. + 7 pl.; vol. IV, Atena, 1951, 500 p. + 19 pl.; vol. V, Atena, 1952, 467 p. + 12 pl.; vol. V supliment, Atena, 1952, 118 p.

Fedon Kukules, profesor la Universitatea din Atena, decedat în 1955, a publicat în limba greacă, în colecția Institutului francez de la Atena, o monumentală operă despre viața și civilizația bizantinilor în mai multe volume.

Prof. F. Kukules, cunoscut istoricilor prin numeroasele și valoroasele sale lucrări publicate în revistele de specialitate și mai ales în revista „Ἐπερηφεὶς ἑταῖρες βυζαντινῶν στρουδῶν“, a reușit să pună la dispoziția cercetătorilor un bogat și variat material referitor la viața și civilizația bizantinilor.

Opera lui Kukules interesează firește și pe istoricii români, date fiind legăturile multilaterale ale țărilor române cu Bizanțul. Spațiul unei prezentări nu ne permite să ne extindem prea mult, de aceea vom căuta să arătăm foarte pe scurt conținutul celor cinci volume în şapte fascicule.

În vol. I, autorul se ocupă de poezii și cîntece de dragoste, de nuntă și de horă, de bocete, proverbe și ghicitori, superstiții și văjitorii. Tot aici tratează și despre astrologie, oracole, necromantii, magie, stafii etc. Autorul se ocupă de sărbătorile religioase, precum și de serbările sociale: zile de naștere și onomastice și cele populare: calende, 1 martie etc. Apoi e vorba de diferite serbări legate de persoana împăratului: urcarea pe tron, căsătoria, încoronarea, primirea suveranilor sau a principilor străini etc.

În volum găsim un bogat material despre asistența socială la bizantini, care se dădea în primul rînd de cetățenii mai înstăriți și apoi de autoritățile conducătoare ale orașelor și mai ales de cler. Tot aici autorul se ocupă și de așezările de binefacere, ca spitale, aziluri etc. Ultimul capitol este consacrat meșterilor sugarilor și micului comerț.

În vol. II, fasc. 2, autorul se ocupă, între altele, de imbrăcămintea, de mobilele și vasele din casele bizantine.

În vol. III, Kukules, după ce face istoricul hipodromului din Constantinopol, se ocupă de jocurile atletice, de spectacolele populare etc.

Tot în acest volum el tratează despre bălcuiri și se oprește mai mult asupra acelui din Salonic pe care îl găsește atestat încă din secolul al XII-lea. La acest bălcu se expuneau și se vindeau mărfuri aduse nu numai din interiorul țării, ci și de peste hotare, din Italia, Spania Egipt, Moesia, Pont. Bălcu era frecventat de numeroși vizitatori greci, celti, italieni, scîti, iliri.

Volumul IV tratează despre ceremoniile ce aveau loc atât la cetățenii bizantini, cît și la curtea imperială, la diferite ocazii: nașteri, botezuri, căsătorii, moarte, îngrăpare etc. Autorul trece apoi la descrierea locuințelor bizantinilor și arată cum se clădeau, ce materiale se întrebunțau etc.

Intr-un alt capitol prof. Kukules se ocupă de străzile din orașele bizantine; arată cum erau pavate, cine îngrijea de buna lor stare, ce denumiri aveau, ce canalizare exista etc.

În ultimul capitol, e vorba de băi care erau de trei feluri: publice, particulare și mănăstirești; se arată unde se clădeau, cum se încălzeau și se luminau, care erau orele de funcționare, ce taxe se plăteau etc.

În volumul V în capitolul despre agricultură, autorul arată cum se stabileau hotărnicile, cum se făcea măsurătoarea pămîntului, care erau unelele pentru lucrarea pămîntului, cum se făcea semănatul, seceratul și treieratul și care erau plantele de cultură etc.

Intr-un alt capitol e vorba de creșterea vitelor (oi, capre), de bolile și combaterea lor; de modul cum se făcea pescuitul, despre viața marinariilor și în special de vasele de comerț. Se dau amănunte cum se fabricau aceste vase, ce materiale se întrebunțau, care era capacitatea lor și cum se măsura și ce echipaj aveau.

Volumul se încheie cu un capitol referitor la vînat.

Volumul V, supliment, cuprinde numeroase probe prin care se arată că multe din datini și obiceiuri, fapte istorice, superstiții etc. din trecut sunt astăzi arătate printr-un simplu proverb sau dictum popular în greaca modernă.

Fiecare volum se încheie cu indici de cuvinte și de nume proprii, care ajută foarte mult la consultarea materialelor publicate.

Bogatul material cuprins în cele cinci volume este extrem de prețios pentru acei care se ocupă cu studierea vieții și civilizației bizantinilor. Răposatul profesor de la Universitatea din Atena a utilizat, pe lîngă scriitorii bizantini, o foarte bogată bibliografie greacă și străină. Istoriografia greacă s-a imbogățit cu o operă din cele mai valoroase, dintre cele care au apărut în ultimele decenii cu privire la istoria Bizanțului. Lucrarea lui Kukules va fi de un real folos și cérereatorilor români.

Nestor Camariano

„REVUE DES ÉTUDES BYZANTINES”,
XIV, 1956, p. 303.

Institut français d'études byzantines.

Cteva însemnări despre studiile publicate în acest volum, care tratează în genere probleme mărunte.

A. Wenger analizează mai multe catechisme și homilii inedite ale lui Ioan Chrysostom aflate între manuscrisele bibliotecii mănăstirii Stavronikita de la Athos.

V. Laurent se ocupă de corespondența Ireniei, soția despotului Ioan Paleolog, adresată confesorului ei, după părerea autorului hesychastul Ignatie.

J. Darrouzèse face o descriere sumară a fondului de la Patmos — 706. Printre scrisorile aflate, sînt unele de interes istoric scrise de Leon Synades, Nicephor Uranos și Theodor Daphonates.

R. Guillard publică de mai multă vreme în reviste de specialitate studii despre funcțiuni din complicatul aparat de stat bizantin. În articolul din acest număr se ocupă despre variantele forme de primiceri dintre care cel mai important era cel aulic (*Etudes de titulature byzantine — Les titres auliques réservés aux eunuques. Le primicer*, p. 122—157). La sfîrșitul secolului XI apare și titlul de mare primicer, comandant al corpuriilor de auxiliari turci.

R. J. Loenertz aduce unele precizări și corecțări la istoria ducatorilor catalane din Grecia pe baza informațiilor lui Zurita. Concluzia autorului pe marginea corecturilor este că opera lui K. Hopf istoricul dominației latine în Grecia, trebuie cercetată cu precauție.

V. Grumel stabilește că „Invectivele împotriva armenilor” atribuie catholicosului Isaac, publicată în P. C. vol. CXIXII sunt scrise la date diferite și de autori deosebiți. Prima invectivă ar fi fost scrisă de un călugăr armean în sec. XII—XIII, iar a doua în sec. XI de un călugăr de la Peribleptos, Euthymie.

Din restul materialului semnalăm ca util buletinul critic, scris de Laurent cu scurte referințe asupra cataloagelor, fondurilor de manuscrise publicate în 1955 și despre lucrări recente în domeniul paleografiei și istoriei textelor grecești.

E. Frances

„BYZANTINOSLAVICA”, XVII (1956), fasc. 1 și 2, p. 402.

Ceskoslovenska Akademia. Ved. Slovansky Ustav.

Cele două volume ale „Byzantinoslavicei” din anul 1956 cuprind studii din cele mai

variate domenii ale bizantinologiei. În primul articol, H. Evert Kappesowa (Lotz) analizează frâmlintările din interiorul bisericii bizantine după moartea lui Mihail VIII Paleolog. Lichidarea oficială a unionismului a fost, după părerea autoarei, o măsură politică luată de Andronic al II-lea în speranța că și va putea atrage unele simpatii în rîndul populației.

M. Loos (Praga) în „Două contribuții la istoria paulicienilor”, p. 19—57 se ocupă de studiile lui H. Grégoire și F. Scheidweiler privind izvoarele istoriei paulicienilor. Împotriva părerii lui Grégoire, M. Loos crede că tratatul despre paulicieni a fost scris tot de Petre Sicilianul mai înainte de a fi scrisă istoria manicheenilor. De asemenea, Loos împotriva părerii lui Grégoire consideră că prima carte împotriva manicheenilor aparține lui Photie.

R. Guillard (Paris) face o descriere a construcțiilor care compuneau cartierul unde erau cantonate unitățile de gardă imperială în Constantinopol.

Ultimul articol din primul volum este semnat de J. Posvar (Erno), „Elemente bizantine în dreptul morav despre vii”, p. 120—124.

Volumul următor cuprinde comunicarea făcută la congresul de bizantinologie de la Istanbul din septembrie 1955 de delegata sovietică Z. V. Udal'čova (Moscova), „Problemele fundamentale în bizantinologia și știința istorică sovietică”, p. 195—219.

Principalele probleme care preocupa bizantinologii sovietici sunt: cercetarea particularităților feudalismului bizantin în raport cu dezvoltarea societății feudale din Europa apuseană și din Orientul apropiat, studierea condițiilor de trecere de la sclavagism la ordinirea feudală, rolul slavilor în transformarea imperiului roman de răsărit, relațiile de producție în orașul bizantin din perioada de formare a feudalismului, problema formării proprietății feudale și aservirii producătorului direct, caracterele specifice ale feudalismului bizantin, relațiile Bizanțului cu țările slave și în special cu Rusia kieviană etc.

D. Anghelov (Sofia) se ocupă despre „Unele aspecte ale cuceririi popoarelor balcanice de turci”, p. 220—275. Autorul insistă asupra consecințelor dezastruoase pentru economia întregii Peninsule Balcanice a prădalniciei cuceririi turcești. Ca urmare a pustiirii unor întregi regiuni, turci au colonizat Peninsula Balcanică cu populație adusă din Asia Mică.

I. Dujčev (Sofia) publică în continuare studiul său despre „Cucerirea turcă și ocuparea Constantinopolei în literatura slavă contemporană”, p. 276—340. Sunt analizate în special povestirile ruse care se ocupă de cucerirea Constantinopolei și sunt examineate împreju-

rările în care s-a ajuns la formarea concepției politice, Moscova, a treia Romă. În continuare autorul se ocupă de operele polone și cehe privind cuceririle turcești în Peninsula Balcanică.

B. Leib (Strassbourg) schițează viața și ștearsă a împăratului Constantin Ducas.

Numerose dări de seamă și un bogat material bibliografic întregesc aceste două volume. Printre acestea se găsesc întotdeauna mențiuni despre lucrările publicate la noi în țară, cu oarecare contingenteră cu bizantinologia.

E. Frances

LOUIS HALPHEN: *Initiation aux études d'histoire du moyen âge*. Troisième édition, revue, augmentée et mise à jour par. I. Renouard.

Paris, Presses Universitaires de France, 1952, XV + 205 p.

A treia ediție a acestei lucrări scoasă sub îngrijirea cunoștințelor medievist francez Yves Renouard, elev al lui Halphen, cu textul neschimbat, însă cu bibliografia sporită. În această carte mult căutată în Franță, atât studentul cit și cercetătorul pot găsi în ea cu ușurință indicația unor importante instrumente de lucru, monografii etc. Totuși, după cinci ani de la apariția acestei ediții se resimte necesitatea unei repuneri la punct a lucrării, în special în sectorul monografilor.

T. S.

ADALBERT ERLER: *Das Strassburger Münster und Rechtsleben des Mittelalters*, în „Frankfurter Wissenschaftliche Beiträge”, Bd. 9.

Frankfurt am Main, Vittoria Klostermann, 1954, 60 p.

Autorul, bazându-se pe un bogat material, arată că la portalul de sus al domului din Strassburg aveau loc judecăți, dovedind că multe dintre bisericiile medievale au avut funcții complexe, servind și ca locașuri pentru oficierile propriu-zise și ca locuri de adunare. Grupul plastic ce se găsește pe acest portal, dispută dintre Ecclesia și Synagoga simbolizează o dispută cu caracter juridic în fața judecătorului suprem. După ce analizează partea simbolică a portalului de sud, autorul reconstruiește pe baza textelor figurative a cronicelor funcția ce a avut-o această parte a domului.

T. S.

Dr. M. A. HALÉVY (București), *Médecins juifs d'origine hispano-portugaise dans les pays roumains*, în „Revue d'histoire de la médecine hébraïque”, nr. 3, mars, Paris, 1957 (p. 21–30).

Dr. M. A. Halévy, cunoscut pentru lucrările sale în domeniul semitologiei, urmăreste activitatea unor medici evrei de origine spaniolă care au trăit în țările românești începând cu a doua jumătate a veacului al XV-lea.

Printre medicii care se interesează de noi sau care vin din Peninsula Iberică în țările române citează pe Hisday ibn-Saprut din Cordova, semnat de notarul anonim al regelui maghiar Béla (sec. X), pe celebrul voiajor Benjamin de Tudèle, autor al unei lucrări despre aceste relații (sec. al XII-lea), pe Isaac-Beg care-l vizitează la 1472 pe Ștefan cel Mare, pe Salomon ben Nathan Askenazy zis Tedeschi care vizitează pe la 1520 pe Sigismund al II-lea la Cracovia și care face și un voiaj în Moldova, pe medicul Jacob din serviciul lui Sinan Pașa, pe Salomon ibn-Arroyo, autor de studii variate care trăiește pe la 1618 la Iași etc.

E. Manu

E. D. TAPPE: *Documents concerning Rumania in the Paget Papers*, în „The Slavonic and East European Review”, tom. XXXIII, nr. 80, Londra, 1954, p. 201–211.

Cercetând arhiva lordului Paget, fost ambasador englez la Constantinopol la sfîrșitul secolului al XVII-lea, autorul a descoperit corespondența acestuia și a secretarului său Schreyer cu C. Brincoveanu, cu stolnicul C. Cantacuzino și cu C. Duca domnul Moldovei (p. 201–208). Cele 102 scrisori sunt din perioada anilor 1694–1701 și se referă la negocierile pentru încheierea și ratificarea păcii de la Carlovitz (1699).

Din conținutul lor reiese rolul pe care l-a avut Anglia în încheierea păcii dintre turci și austrieci, precum și rolul de intermediari ai domnilor din Tara Românească și Moldova și al stolnicului C. Cantacuzino.

O altă piesă importantă aflată în aceeași arhivă o constituie jurnalul de călătorie al lordului Paget în Tara Românească și Transilvania pe cind se întorcea la Loudra, venind de la Constantinopol (p. 209–211). Acest jurnal poate fi comparat cu jurnalul lui Ed. Chishull care l-a însoțit și cu textul cronicii lui Radu Greceanu care descrie vizita lui Paget în Tara Românească.

În anexă se dă lista celor 102 scrisori precum și rezumatul jurnalului de călătorie a lui Paget.

C. Șerban

E. D. TAPPE : *Patrick Simpson. A scottish merchant in the Moldavian potash Trade, in „The Slavonic and East European Review”, tom. XXX, 75, Londra, 1952, p. 494—513.*

Autorul prezintă materiale privitoare la activitatea negustorului scoțian Patrick Simpson care a exportat potasă din Moldova în Polonia — la Danzig — și în Turcia — pentru piețele din Levant. Documentele din anii 1661—1668 provin din diferite fonduri: *Ru-*
blic Record Office, Londra — State Papers —, arhiva personală a maiorului James Hanbury din Hill Rutland, condică lui Winchelsea (Letter Book) și *Historical Manuscripts com-*
mission's, t. I.

Articolul se ocupă și cu producerea potasei în Moldova în sec. XVII de către negustorul scoțian Patrick Simpson aflat în tovărăsie cu doi negustori greci: Fragolo Pepano și Ververi Nemico. Astfel afăm că se producea potasă, de trei calități, în satele: Rahova, Uncești, Gîrbești și „Schiniasti” îngă Vaslui (p. 494, 510). În aceste potăsări se investise suma de 30 000 fiorini (p. 496); în 1662 ele produsese aproape 500 de butoaie de potasă (p. 510). Negustorul scoțian avea hrisov de la Ștefană Lupa domnul Moldovei (1659—1661) pentru a transporta potasă pe Dunăre și Marea Neagră pentru Smirna. În încheiere se dă lista celor 80 de documente referitoare la această problemă.

Articolul contribuie în largă măsură la cunoașterea problemei meșteșugului potăsăriei în Moldova în două jumătate a sec. XVII.

C. Șerban

STUDII SOVIETICE ȘI ROMÂNEȘTI DESPRE NICOLAE MILESCU LA MOSCOVA, PEKING ȘI BUCUREȘTI

Nicolae Milescu este din nou în centrul atenției lumii științifice. Fiind unul dintre cei mai fecunzi călători europeni în Imperiul de Mijloc în secolul al XVII-lea, el aparține, prin operele sale, sinologiei. În Rusia, Milescu a contribuit la mișcarea culturală din ultimul sfert al secolului său. Atât prin sederea lui îndelungată la Moscova (1671—1708), cât și prin misiunea diplomatică de ambasador al țarului la Peking, el se încadrează în istoria rusă. Prin originea lui, însă, prin contribuția

adusă la literatura românească (primul traducător integral al Bibliei în românește, primul autor al unei istorii a imperiului otoman în românește — din care cauză poate fi socotit turcolog și primul orientalist român — cel întâi cercetător al arhivelor istorice românești), el aparține deopotrivă istoriei poporului român. Nu fără temei — în același timp — și poporul grec l-a socotit încă din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, ca un fiu al său.

Dată fiind importanța excepțională a personalității lui Nicolae Milescu, volumul 27 al *Marii encyclopedii sovietice*, apărută în 1954, îl citează cu următoarele cuvinte: „erudit și om de stat moldovean”. Face apoi trimiterea la numele *Spafarii*, sub care urma să-i fie dedicat un articol în volumul 40.

Anul trecut, la Moscova, Institutul de studii chineze, împreună cu Arhivele de documente vechi au inițiat cercetări întinse asupra relațiilor ruso-chineze din secolele XVII și XVIII. Una dintre figurile proeminent ale acestor legături fiind și Nicolae Milescu, i se consacra studiu special. Astfel, N. I. Timmer, colecționând cele 26 de exemplare ale *Descrierii Chinei*, pregătește o ediție definitivă a acestei lucrări. M. I. Cazanin se ocupă cu aflarea izvoarelor care stau la baza aceleiași *Descrierii Chinei*. În sfîrșit, P. E. Scacikov, redactând o bibliografie chineză urmăză să stabilească și una a operelor lui Nicolae Milescu în limba rusă. La începutul acestui an, 1957, la Peking, un al patrulea colaborator al Institutului de studii chineze, L. I. Dumin, lucra în aceeași direcție a relațiilor ruso-chineze.

Nicolae Milescu este cercetat și de sinologul român Gh. I. Constantin, membru al Secției de Studii orientale al Institutului de studii istorice și filologice din R.P.R.

Acesta a dovedit identitatea dintre Ni-ko-lai din izvoarele chineze, Spafalii, din documentele rusești și spătarul Nicolae Milescu. Rezultatul a fost comunicat Institutului de istorie al Academiei de Științe chineze, căruia î s-a trimis totodată și versiunea engleză a *Jurnalului de călătorie și Raportul oficial*, redactate de spătar. Institutul de istorie chineză, apreciind valoarea documentară a celor două lucrări ale spătarului, a delegat pe cercetătoarea Chang-Shao ca, în colaborare cu Gh. Constantin, să le publice într-o ediție chineză.

Ajutat de cunoscutul istoric chinez, acad. prof. How-wai-lu, Gh. I. Constantin a cercetat diverse materiale chineze și a găsit mențiuni despre Spătarul Nicolae Milescu în două opere redactate pe baza documentelor timpului: *Shuo-fang pei-cheng* [materiale istorice privind granițele nordice ale Chinei] și *Ching-shihkau* [istoria dinastiei Ching]. În același tin-

urmărit ce s-a scris de către istoricii chinezi contemporani în legătură cu misiunea ambasadorului de origină română.

Investigațiile făcute de Gh. I. Constantin la Palatul imperial de la Peking, pe care l-a vizitat odată cu și, apoi, l-a descris Nicolae Milescu, au dus la concluzia că fostul ambasador dovedește și aici un spirit excepțional de observație.

Gh. I. Constantin a mai arătat într-un articol — trimis Societății de Orientalistică de la Helsinki —, că spătarul a fost primul care a menționat inscripția kirghize veche de pe cursul superior al fluviului ienisei. Descifrate la sfîrșitul secolului trecut, aceste inscripții au dat la iveală o lume despre care numai analele contemporane chineze, ale dinastiei T'ang (618—907) au vorbit. La prima Conferință unională a orientaliștilor din U.R.S.S (4—11 iunie 1957) s-a prezentat o comunicare despre : *Popoarele din Siberia și Chiru de nord în întîlnirea de Nicolae Milescu în timpul călătoriei sale în China* (1675), de Gh. Constantin, în care se dovedea exactitatea relațiilor date de Nicolae Milescu privind așezarea și specificul popoarelor : tătare, ostiace, kirkize, buriate, mongole, tunguze și chineze. Pe baza acestor date se poate ridica o hartă etnografică foarte precisă a acelor regiuni asiatici. Într-un studiu : *Drumurile prin Transbaikalia cunoscute ori explorate de Nicolae Milescu* — care va apărea în primul număr din „*Studia Orientalia*”, editată de sus-menționata Societate de studii orientale — același autor a restabilit documentar căile care legau Siberia de China în jurul anului 1675. Un alt articol — scris pentru universitatea din Shanghai — se ocupă cu drumul care trece prin Moi golia din sud-estul Sibiriei (de la Ŝenginsk) spre Peking, direct prin Pustiul Gobi (pe la Kalgan), parcurs pentru prima dată de Ivan Poršennikov în 1674 — pentru care singura sursă istorică este tocmai Nicolae Milescu. O ediție, în englezeste, a istoriei imperiului otoman scrisă de spătar în 1653, pe care se îsla în Moldova, va arăta contribuția lui la studiile turcești europene.

În măsura în care, atât la noi în țară, cât și în Uniunea Sovietică, în R.P. Chineză și în Europa, operele marelui nostru compatriot vor fi cunoscute și cercetate în mod științific, se va dovedi că Nicolae Milescu a fost un spirit enciclopedic, un om de știință pozitiv, cu cunoștințe vaste în multe domenii. Încetându-se în toată lumea numele lui, vom putea alătura mărilor erudiți ai lumii din a doua jumătate a sec. al XVII-lea și pe ilustrul român.

Gh. C.

GINO LUZATTO : *Per una storia economica d'Italia.*

Progressi e lacune, Bari, 1957, 109 p.

Volumul cuprinde cîteva conferințe din domeniul istoriei economice italiene. Prima, intitulată „economisti istorici sau istorici economisti”, tratează o problemă cu caracter istoriografic și metodologic. Vechea dispută ce s-a iscat în sinul școalei economice germane începînd cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea a pus problema dacă istoria economică trebuie tratată de economisti sau de istorici. Părerea autorului este că istoria economică trebuie să-și mențină autonomia ei ca disciplină istorică în studiul evoluției societăților.

În a doua conferință, intitulată „Istoria agriculturii italiene în evul mediu timpuriu”, Luzatto constată, printre altele, că atenția cercetătorilor s-a concentrat cu precădere asupra comerçului dintre secolele XI—XVI. Istoria agricolă a acestor secole a fost studiată mai mult sub aspectul juridic, partea tehnică economico-socială rămînînd în umbără.

A treia conferință tratează despre orașele și lumea agrară în perioada comunelor. Răspînșimul dintre sec. XII—XVI o împarte în trei subperioade : 1. nașterea orașelor și apariția comunelor medievale; 2. triunful burgheriei, și 3. perioada statelor absolutiste.

Altă conferință este dedicată primelor secole ale epocii moderne. Se constată că în urma unor studii cu caracter monografic, ideea unei decadențe economice a Italiei în sec. al XVI-lea este încetul cu încetul abandonată. Problema perioadei agrare tratate este poate și mai sumar cunoscută decât în epociile precedente. Arhivele care conțin uriașe cantități de materiale nu au fost totuși cit de puțin cercetate, și autorul propune studierea acestora. Există mult material tipărit ca rapoarte, anuare, bulete, acte parlamentare, o bogată corespondență ministerială, care fiind cercetate, pot da informații din cele mai prețioase.

Din lectura volumului care se încheie cu o substanțială bibliografie, rezultă o disproporție între studiul comerçului și acela al activității agricole și al tuturor formelor ce se leagă de acest aspect.

T. S.

NICCOLO RODOLICO, *I Ciompi. Una pagina di storia del proletariato operaio.*

Firenze, G. Sansoni Editore, 1945, 248 p.

Cu toate că au trecut 12 ani de la apariția acestei lucrări ținem totuși s-o semnalăm cititorilor, datorită importanței ei.

Formarea, în cadrul atelierelor de prelucrare a Ilnei, a unor asociații de lucrători, lupta pentru dreptul de asociație care în evul mediu era considerată ca o crimă, revendicarea participării la viața politică, conflictele (între lucrători și marii negustori, lupta Ciomplilor și sfîrșitul ei, alcătuiește țesătura acestei cercețări.

Este de relevat stilul cald și marea simpatie a autorului față de acești lucrători care în speranța unei vieți mai bune nu au pregetat — într-o epocă când răscoala era un sacrilegiu — să ia armele și să lupte pentru revendicările lor.

T. S.

ZAMFIR ARBURE : *Opere alese.*

Editura pedagogică de stat a R.S.S. Moldovenești, „Școala sovietică”, Chișinău, 1957, 423 p.

Volumul cuprinde următoarele scrieri ale lui Zamfir Arbure : *Temniță și exil, În exil, Amintiri de familie despre Pușkin și Biografia lui Nicolae Zubcu-Codreanu.*

Zamfir Arbure este unul din cei mai discuțiați participanți ai mișcării revoluționare ruse, care și-a găsit adăpost și a murit pe meleagurile țării noastre. Față de starea mai mult decât încurcată a materialului biografic despre dinsul, sarcina de a-l prezenta într-o introducere la acest volum de amintiri revoluționare a fost grea. Un mediu schimbător din diferite țări și oameni aproape anacronicici, ori camuflați conspirativ, învăluie nebulos existența autorului acelor amintiri.

Sarcina complicată de a scrie o introducere la acest volum de *Opere alese* a revenit redactorului Alexandru Kidel, care cu toate acestea s-a descurcat în mod onorabil și a reușit să dea, pentru cititor unele știri de bază despre activitatea furtunoasă, revoluționară a lui Zamfir Arbure, în anii 1860—1870 când acesta a luptat pentru eliberarea poporului în Rusia țaristă. În continuare, A. S. Kidel a urmărit viața lui Arbure în România, unde acesta a întreținut raporturi cu fruntași progresiști : dr. Russel, Nicolae Zubcu-Codreanu, C. Dobrogeanu-Gherea, revoluționarul democrat bulgar Hristo Botev și alții. Totodată scoate în evidență rolul pe care l-a avut Arbure în viața „potemkiniștilor” din 1905, în România.

A. S. Kidel este un bun cunoscător al trebilor relațiilor moldo-ruse, al istoriei Republicii Moldovenești și al bibliografiei istorice a acestei republici. De altfel, în 1936 el a publicat prima bibliografie a scrierilor lui Zamfir Arbure (numele său adevărat este Ralli).

A. S. Kidel recunoaște (p. 23) că amintirile rusești ale lui Arbure sunt redate într-un stil mai greoi, documentar. Totuși dintr-o notă autografă a lui Arbure ce s-a păstrat pe volumul în care sunt și amintirile sale despre anarhistul Bakunin (1909) în biblioteca lui N. Iorga, constatăm că chiar aceste amintiri rusești mai documentate au revoltat pe revoluționarul emigrant M. P. Sajin. De asemenea, Kidel subliniază că Arbure a folosit în „Amintirile” sale diverse publicații revoluționare, reproducind „în carte sa pasajele cele mai pregnante, cele mai grăioare, unde sună graiul viu, plastic, concret” (p. 25).

În linii mari, arătând contrazicerile și scăderile lui Arbure, Alex. Kidel a știut să dea mai mult decât o simplă introducere la un volum redactat. Alegerea fragmentelor de amintiri în volumul de față e fericită. Nu se poate contesta nici valoarea memorialistică a multor pagini, precum nici talentul literar de care dă dovadă Arbure în zugrăvirea luptei dîrže și pline de sacrificii a revoluționarilor ruși.

G. Bezviconi

G. BARBU : *Viața și opera doctorului Carol Davila.*

București, Societatea pentru răspândirea științei și culturii, 1957, 57 p.

Monografia lui Carol Davila — un rezumat al unei lucrări mai mari, ce se află sub tipar — evocă una din figurile dominante ale vieții medicale românești din secolul trecut. Cariera lui Davila este urmărită încă din tinerețe, dar accentul se pune pe activitatea desfășurată de el în România. Sunt evocate necontentările străduințe ale organizatorului vieții sanitare românești din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Autorul a știut să sublinieze rolul jucat de Davila în procesul de creare a învățământului medical și în organizarea serviciilor sanitare militari și civil. Totodată, prin evocarea participării sale active — în calitate de conducător de ambulanță sau de șef al serviciului sanitar-militar — în războiul Franței din 1870 și în acela de neutralitate al României din 1877, autorul a știut să scoată în relief energica figură de luptător a lui Carol Davila. De asemenea, nu uită să arate greutățile întâmpinate de acesta, datorită guvernărilor vremii, subliniindu-se eforturile deosebite prin care el a izbutit să infrințe toate piedicile.

Sunt de semnalat și două lipsuri ale lucrării. Din pricina introducerii în text a unor lungi paranteze, firul roșu al biografiei este citoare dată întrerupt. Pe de altă parte, însăși expu-

nerea vieții și operei lui Davila nu este totdeauna deplin închegată, dind uneori impresia unor fragmente de viață sudate artificial. Desigur că la aceste lipsuri a contribuit și spațiul grafic atribuit lucrării; bănuim că în monografia dezvoltată a dr-lui Davila aceste deficiențe nu se vor mai întîlni.

Cu rezerva formulată, lucrarea scrisă viu și atrăgător și intemeiată pe numeroase materiale inedite sau necunoscute cercetătorilor anteriori, aduce o serioasă contribuție la studiul istoriei medicinei românești.

D. B.

Dr. SAMUIL IZSÁK : *Nicolae Kretzulescu, inițiatorul învățământului medical românesc*, București, Societatea pentru răspândirea științei și culturii, 1957, 65 p.

Lucrarea este o scurtă monografie consacrată activității lui Nicolae Kretzulescu. Ea depășește — atât prin întindere, cit și prin aparat critic — nivelul unei conferințe S.R.S.C.

După o scurtă privire generală asupra situației sanitare și a medicinei din Principate în prima jumătate a secolului al XIX-lea, autorul evocă viața lui Kretzulescu. Nu se amintește nimic despre studiile lui înainte de plecare să în străinătate. În schimb, se prezintă interesanta legătură a viitorului doctor cu socialistul utopic Fourier și se evocă viața studențescă de la Paris a lui Kretzulescu. Lipsa unei scurte analize a conținutului tezei de doctorat din 1839 este de regretat.

Revenirea lui Kretzulescu în țară și începutul activității sale medicale și profesionale, el fiind creatorul învățământului medical muntean — este cercetată — într-un capitol — pînă în preajma anului 1848. Participarea lui Kretzulescu la revoluția munteană constituie subiectul unui alt capitol. Activitatea lui politică este prezentată, apoi, schematic pînă în 1854. De aici încolo, cariera politică a inițiatorului învățământului medical românesc este slab și sporadic urmărită.

Un ultim capitol analizează activitatea social-culturală a lui Kretzulescu în a doua jumătate a secolului al XIX-lea: Infăptuirile în domeniul organizării sanitare și a învățământului medical. Se subliniază rolul deosebit jucat de Kretzulescu la înființarea Facultății de Medicină și se amintesc celelalte realizări ale sale. Studiul scoate în relief necontenita legătură pe care Kretzulescu a păstrat-o cu viața medicală și sanitară, a țării. Interesant este detaliul referitor la spitalul întemeiat de Kretzulescu în 1877—1878. Continuind inițiativa din 1843 — cînd tipărise „Manualul de anatomie descriptivă” — Kretzulescu edi-

tează în anii 1878—1887 vasta lucrare „Anatomia descriptivă”. Totodată, el este un animator al vieții culturale, datorindu-i-se în bună măsură crearea societății Ateneului Român și înființarea Societății Academice proiectate de el încă din 1864. Aprecierile din încheiere ale autorului sunt în general juste. Lucrarea reușește să ne dea pe deplin imaginea lungii și fructuoasei activități sociale, sanitato-medice și culturale a lui Kretzulescu. Nu în aceeași măsură ne lămuște însă asupra activității sale politice. Desigur, nu acesta a fost țelul autorului, dar la Kretzulescu politica se împletește prea strîns cu restul activității sale, pentru a putea fi neglijată. Tonul laudativ prin care sunt just apreciate acțiunile lui Kretzulescu străine politicii, nu poate desigur să fie folosit și în acest domeniu, unde inițiatorul învățământului medical românesc a avut evidente lipsuri. Aceasta explică reținerea autorului, dar n-o seuză. Adevarul trebuie privit în față și lipsurile unei personalități trebuie să fie relevante cu același curaj ca și meritele sale; mai ales că Nicolae Kretzulescu s-a găsit în prima perioadă a vieții sale pe poziții politice progresiste (legătura cu Fourier, participarea la revoluție etc.). Cu această rezervă, lucrarea doctorului Izsák merită aprecieri pozitive. Este o bună lucrare de popularizare.

Dan Berindei

D. CIUREA : *Stiri istorice relative la Moldova din jurnalul inedit al botanistului Iulius Edel (1835)*.

În „Studii și cercetări științifice”, seria III (Științe sociale), Academia R.P.R., Filiala Iași, anul 1955, nr. 1—2, p. 55—61.

Cercetătorul ieșean D. Ciurea ne prezintă, sumar, jurnalul pe care botanistul austriac Iulius Edel îl scrie în vara anului 1835, în urma unei călătorii de studii pe plaiurile moldovene, ca răspuns unei invitații făcute de Societatea Medicilor și Naturaliștilor din Iași.

În călătoria sa, de la Iași la Brăila și de la Focșani la Fălticeni, savantul studiază fauna, dar mai ales flora Moldovei, aşa cum era și este de așteptat la un botanist. Jurnalul lui Edel, scris în limba germană, rămas încă inedit, cuprinde importante date istorice, dar mai ales etnografice privind Moldova din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Cercetătorul ieșean ne arată în lucrarea sa nu numai aprecierile lui Edel asupra unor stări și fapte din Moldova din prima jumătate a secolului al XIX-lea, ci și a altor călători ca: Bois de Comte, Cochelet, Anatolie Demidov, Charles Guébhard, Ruggiero Bosc-

vich, A. Wolf etc., aprecieri pe care le compară cu acelea ale lui Edel, ceea ce înlesnește mult înțelegerea problemei. Dar aceste comparații, uneori, cum este cazul la p. 59, nu reușesc, fără să depun noi eforturi pentru a observa dacă afirmația este a lui Edel, sau a altui călător.

Deși D. Ciurea menționează că jurnalul lui Edel are multe episoade privind meleagurile moldovene, nu ni se prezintă nici unul. Ne-ar fi interesat unele afirmații ale lui Edel asupra vieții sociale. Autorul ne dă numai un singur citat din Edel, cînd acesta descrie viața la Odobești.

Opera savantului Edel este o prețioasă completare a celor patru volume de *Istoria Românilor prin călători* a lui Nicolae Iorga.

D. Ionescu

ERNST NIEKISCH: *Das Reich der niederen Dämonen*.

Hamburg, Rohwolt Verlag, 1953, 312 p.

Memorialistica, în mare măsură, a falsificat istoria celui de al III-lea Reich, căutind să demonstreze că la început încercările nazistilor au avut un rol pozitiv, acela de a zmulge Germania din haosul economic și de a-i reface prestigiu extern. Lucrarea lui Niekisch intenționează și reușește să distrugă acest mit.

Manuscrisul lucrării autorului (vechi militant comunist) a căzut în mîinile Gestapoului. În 1936, Niekisch a fost condamnat la închisoare pe viață. Eliberat după prăbușirea Germaniei hitleriste, el și-a regăsit manuscrisul chiar în arhivele Gestapoului.

Autorul arată cum a fost posibilă recrutarea elementelor de soc naziste din rîndurile șomerilor, care a fost rolul trupelor S.A. și S.S., face portretele conducerilor nazisti, analizând fără cruce întregul sistem pe care se baza statul și arătind că toate acestea duceau la o inevitabilă catastrofă.

T. S.

PAUL SCHMIDT: *Statist auf diplomatischer Bühne 1923—1945*.

Erlebnisse, Bonn, 1954, 619 p.

Paul Schmidt a ocupat timp de 22 de ani postul de șef al interprétilor de la Wilhelmstrasse și înzestrat cu un viu spirit de observație ne-a lăsat rezultatul constatărilor sale. Multe din mărturiile autorului capătă prestigiul documentului. El a asistat după primul război mondial, la mai toate marile conferințe

europeene: Haga, Londra, Locarno, Geneva etc. și redă multe discuții interesante dintre marii oameni de stat de atunci. O dată cu venirea la putere a naziștilor, autorul rămîne în mod permanent la Wilhelmstrasse, în calitate de interpret, fără să mai participe la conferințele din străinătate. Politica de concesii din partea puterilor occidentale față de Germania apare în memoriile lui Schmidt în toată amploarea ei.

T. S.

REZULTATELE CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL.

Moscova, 1957, 640 p.

Nu de mult a apărut la Moscova traducerea culegerii de articole „Bilanz des zweiten Weltkrieges” (Hamburg, 1953). Articolele sunt scrise de oameni care au avut funcții de răspundere în vremea lui Hitler, printre care și generali, ca: Guderian, Kesselring, Manteuffel etc., iar problemele tratate înglobează întreaga perioadă a războiului, începînd cu „Soldatul german” și ajungînd pînă la „Sfîrșitul pe pămîntul german”.

Articolele se caracterizează printr-o mare diversitate a temelor. Iată numai cîteva din titluri: „Războiul din bazinul Mării Mediterane”, „Războiul de partizani”, „Războiul submarin”, „Aviația germană”, „Serviciul de spionaj și contraspionaj”, „Inflorirea și decădere științei germane în perioada celui de-al doilea război”, „Economia de război și industria de război”, „Femeile germane și războiul” etc.

Lucrarea prezintă un interes deosebit pentru cititorii și istoricii perioadei respective. În primul rînd, ea este importantă pentru studierea istoriei celui de-al doilea război mondial, cuprinzînd unele date și considerațuni interesante făcute chiar de foști generali hitleriști. În al doilea rînd, ea atrage atenția cititorului prin interpretarea dată acestui război și cauzelor care au dus la pierderea lui de către Germania. În sfîrșit, în al treilea rînd, lucrarea trădează prin ea însăși intențiile revanșarde ale cercurilor conduceri din Germania Occidentală, fapt pentru care, după cum se spune în prefața ediției sovietice, „foarte posibil ea va deveni cartea de căpătii a revanșarilor vest-germani”.

Atât articolul introductiv cît și concluziile scrise de generalul Manteuffel lasă să se înțeleagă clar scopul real al lucrării, acela de a abate atenția cititorului de la adevăratele cauze ale înfrângerii Germaniei și a-l îndemna

să credă că, înălăturindu-se greșelile săvârșite, într-un viitor război Germania va merge sigur la victorie.

Autorii, în tendința de a micșora importanța frontului din răsărit, denaturează faptele istorice. Ei se străduiesc să-l convingă pe cititor că Germania a pierdut și primul și al doilea război din cauză că de fiecare dată nu s-a preocupat de o alianță cu America, sau cel puțin nu și-a asigurat neutralitatea Statelor Unite. Și aici concluzia nu poate fi decât că într-un al treilea război, Germania găsindu-se alături de Statele Unite rezultatul va fi altfel decât pînă acum.

În articolul introductiv, nesemnat, dar după părerea exprimată în prefață, scris de Manstein, se face apologia uniunii țărilor europene, uniune în care ar putea fi primită și Rusia, dacă va... lichida cu bolșevismul !

Autorul care semnează și articolul de încheiere se vede nevoit să recunoască că „unul dintre rezultatele acestui război este mărirea colosală a forței și influenței Uniunii Sovietice” (p. 608) unde „se cultivă... credința în progres” (p. 609). Din aceasta însă, generalul în loc să tragă o concluzie rezonabilă, se vede amenințat și atrage atenția Americii că „ea trebuie să folosească toată forța... pentru a fi în stare să-și indeplinească sarcina”

(p. 609), care ar consta după părerea autorului în distrugerea lagărului socialist.

Unele articole sunt scrise de criminali de război notori și nu este de mirare de aceea că în articolul „Al doilea război mondial și dreptul” se încearcă să se justifice crimile fasciste care, chipurile, ar fi fost determinate de războiul de partizani.

Interesante din punct de vedere informativ sunt articolele care privesc situația internă a Germaniei, ca : organizarea armatei, a producției și.a.

Toate acestea însă sunt scrise de pe poziția revansardului german. De aceea articolele, oricît s-ar strădui autorii să expună obiectiv și cu competență datele respective, ajung la concluzia belicoasă că armata germană va mai avea un cuvînt de spus. De aici caracterul de apologie a militarismului german pe care îl capătă întreaga culegere.

Lucrarea a fost tradusă și publicată la Moscova și ea merită să fie cunoscută de cititorii din lagărul socialist pentru că, pe de o parte, prezintă unele materiale interesante în legătură cu cel de-al doilea război mondial, iar pe de altă parte — ceea ce este mai important — arată intențiile agresive ale revansarilor vest-germani.

N. C.

www.dacoromanica.ro

CRONICĂ

Cu ocazia celei de-a 40-a aniversări a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, în zilele de 29—30 octombrie 1957 a avut loc Sesiunea științifică festivă organizată de Academia Republicii Populare Române, cu participarea Institutelor de științe sociale ale Academiei R.P.R., a Institutului de istorie a partidului și a Institutului de științe sociale de pe lîngă C.C. al P.M.R.

Cuvîntul de deschidere a fost rostit de acad. C. I. Parhon, președinte de onoare al Academiei R.P.R.; au urmat apoi conferințele:

Acad. Traian Săvulescu, președintele Academiei R.P.R., despre „*Pulerea creațoare a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie*”;

M. Gh. Bujor, „*Participarea balioanelor revoluționare românești la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie*”;

Acad. C. Daicoviciu, „*Dezvoltarea științei istorice contemporane pe baza învățăturii marxist-leniniste*”;

Acad. P. Constantinescu-Iași, „*Însemnatatea Revoluției Socialiste din Octombrie pentru istoria României*”;

Acad. V. Malinschi, „*Situația economică a României în anii avanțului revoluționar (1917—1922)*”;

Acad. M. Roller, „*Avanțul revoluționar al maselor populare din România în anii 1917—1921. Crearea Partidului Comunist Român*”;

Acad. G. Oprescu, „*Revoluția din Octombrie și dezvoltarea artelor în R.P.R.*”;

T. Bugnariu, membru corespondent al Acad. R.P.R., „*Influența Revoluției Socialiste din Octombrie asupra gîndirii sociale din România*”;

M. Mănescu, membru corespondent al Acad. R.P.R., „*Pulerea economică a sistemului socialist mondial*”;

Acad. A. Joja, „*Valabilitatea universală a experienței sovietice în construirea socialismului*”;

Acad. A. Oțetea, „*Politica externă a Uniunii Sovietice în slujba păcii*”;

Acad. C. Ionescu-Gulian, „*Revoluția din Octombrie șiumanismul socialist*”;

Acad. Șt. Nicolau, „*Importanța științelor medicale sovietice pentru dezvoltarea științelor medicale în R.P.R.*”;

Acad. M. Ralea, „*Influența psihologiei sovietice asupra dezvoltării psihologiei științifice în R.P.R.*”;

Acad. S. Stoilov, „*Influența științei sovietice asupra dezvoltării matematicii din România*”;

Acad. I. S. Gheorghiu, „*Influența științei sovietice asupra dezvoltării tehnicii în R.P.R.*”;

Acad. M. Beniuc, „*Rolul literaturii sovietice în dezvoltarea literaturii universale și a literaturii române*”.

Cuvîntul de închidere a fost rostit de Acad. I. Iordan.

Cu același prilej, în zilele de 31 octombrie — 1 noiembrie a avut loc Sesiunea științifică de comunicări, organizată de către Institutul de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., Institutul de istorie al Academiei R.P.R. și Institutul de științe sociale de pe lîngă C.G. al P.M.R.

S-au ținut următoarele comunicări :

Eliza Campus, „*Ecoul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie în Europa*”;

Nicolae Copoiu, „*Influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie asupra mișcării muncitorești internaționale*”;

G-ral C. Dumitrescu și Col. E. Bantea ; „*Situația pe frontul român în anul 1917. Lupta revoluționară a armatei ruse pe frontul român în anul 1917 și influența ei asupra armatei române*”;

Janeta Benditer, „*Politica contrarevoluționară a guvernului burghezo-moșieresc român după armistițiul de la Focșani (1917)*”;

Ilie Grămadă, „*Influența Revoluției din Octombrie asupra stării de spirit a populației din Moldova*”;

V. Cheresteașiu, „*Pătrunderea ideilor Marii Revoluții Socialiste din Octombrie în Transilvania*”;

I. Kovaci, „*Mișcări șărănești în Transilvania în toamna anului 1918*”;

Gheorghe Unc, „*Lupta clasei muncitoare din România pentru apărarea Rusiei Sovietice în cea de-a doua campanie a intervenționiștilor imperialiști (iunie 1919—ianuarie 1920)*”;

Maya Kertesz, „*Caracterul și activitatea sfatelor din Transilvania în octombrie 1918—martie 1919*”;

S. Știrbu, „*Situația revoluționară din București în noiembrie 1918*”;

A. Roman, „*Caracterul luptelor greviste din România în anul 1919 pînă la începutul anului 1920*”;

N. Fotino, T. Lungu, S. Columbeanu, „*Mișcările șărănești în anii 1917—1922*”;

Titu Georgescu, „*Din activitatea unor organizații de masă pentru pace și prietenie cu U.R.S.S. 1932—1934*”;

Teodor Necșa, „*Manevrele politicianiste ale partidelor politice burgheze în anii 1919—1922*”;

Vasile Liveanu, „*Lupta ideologică la primul Congres al P.C.R. (1921)*”.

Comunicații ținute la Institutul de istorie al Academiei R.P.R.

În ultimul semestru al anului 1957 s-au ținut în plenarele Institutului de istorie al Academiei R.P.R., din București, următoarele comunicări :

„*Deposadarea clăcașilor de loturile lor (1859—1864)*”, de Gh. Georgescu-Buzău ;

„*I. P. Liprandi despre răscoala din 1821*”, de S. Vianu. Comunicările au fost urmate de discuții.

Oaspeți de pește hotare

În cadrul manifestărilor culturale organizate de Institutul de studii româno-sovietice al Academiei R.P.R. și de Societatea pentru răspândirea științei și culturii, a avut loc conferința prof. I. S. Grossul, președintele Filialei Academiei de științe a U.R.S.S., din R.S.S. Moldove-

nească, despre „Lupta oamenilor niuncii din R.S.S. Moldovenească pentru puterea sovietică”. Conferința a fost ținută în ziua de 22 octombrie a.c. în aula Bibliotecii Centrale Universitare, iar în ziua de 23 octombrie, la Institutul de istorie al Academiei R.P.R.

★

În ziua de 20 octombrie, la Institutul de istorie al Academiei R.P.R. a conferențiat prof. dr. *Helmut Steker*, de la Universitatea Humboldt din Republica Democrată Germană, despre „Începuturile politicii coloniale ale Germaniei”.

Institutul de istorie al Academiei R.P.R., în cursul lunilor noiembrie și decembrie, a mai primit vizitele următorilor istorici străini : *Pataky Jan* (Republica Cehoslovacă), *Agnes Varkonyi* (Republica Populară Ungară), *Kirila Karateodorova* (Republica Bulgaria) și *Sigmund Mlinarski* (Republica Populară Polonă).

Călătorii de studii în străinătate.

În luna octombrie a.c. a avut loc la Praga o consfătuire a revistei „Byzantinoslavica” cu cititorii. Din partea Academiei R.P.R. au luat parte B. T. Cîmpina, director adjunct al Institutului de istorie al Academiei R.P.R., din București, și Al. Elian, șef de sector la Institutul de istorie al Academiei R.P.R. (București).

A. I.

Comemorarea lui Iosif Vulcan la Oradea

Din inițiativa filialei locale a Societății de științe istorice și filologice, s-au comemorat, în luna septembrie 1957, 50 de ani de la moartea lui Iosif Vulcan.

Cu acest prilej s-a subliniat, în cadrul Sesiunii științifice a filialei, contribuția progresistă a operei lui Iosif Vulcan, s-au recitat câteva din vechile sale poezii și s-au jucat de către artiștii locali, la festivalul ce a avut loc la Teatrul de stat, unele fragmente din piesele sale scrise în secolul trecut.

Casa în care și-a trăit Iosif Vulcan ultimii ani ai vieții a fost transformată într-un muzeu memorial, strada din vecinătatea ei poartă astăzi numele său, una din școlile din Oradea și o librărie se vor numi „Iosif Vulcan”, iar în curând se va ridica în acest oraș și un monument al neuitatului luptător pentru libertatea și progresul poporului român. ●

Societatea de științe istorice și filologice, Filiala Oradea, va tipări la rîndul său un volum comemorativ „Iosif Vulcan”, în care viața și activitatea acestuia vor fi înfățișate în mod amplu și concludent.

V. N.

Din activitatea în domeniul studiilor orientale

În cursul acestui an au avut loc trei evenimente mari pentru cercetătorii în domeniul orientalisticii : Conferința unională a orientaliștilor sovietici, întrunită la Tașkent, Cel de-al 24-lea congres internațional al orientaliștilor de la München și Cea de-a 10-a conferință de studii sinologice care s-a ținut la Marburg.

La *Conferința unională de la Tașkent*, ținută între 4 și 11 iunie, au participat 1500 de oameni de știință. Nu ne vom ocupa în prezentă cronică de această conferință, deoarece tov. Mihai Guboglu i-a consacrat o dare de seamă amănunțită publicată în nr. 5/1957 al revistei „Studii”.

Cel de-al 24-lea congres internațional al orientaliștilor a avut loc între 27 august și 4 septembrie 1957, la München. Au participat în total 1500 de delegați, reprezentând majoritatea

țărilor lumii. Uniunea Sovietică a trimis o delegație compusă din 23 de învățați, condusă de prof. B. G. Gafurov. Din țările de democrație populară au participat delegați unguri, polonezi, cehoslovaci, germani. Din partea țărilor asiatici amintim prezența învățaților din Iran, Afganistan, Turcia, Indonezia, Ceylon, Siria și alte țări arabe, iar din Africa, a unor delegați din Egipt.

In cele 14 secții constituite ale congresului, au fost citite și dezbatute 450 de comunicări. Comunicările, în număr de 17, ale membrilor delegației sovietice au ridicat probleme importante, punind accentul pe relațiile social-economice. În multe probleme, care provocaț discuții contradictorii, punctul de vedere al savanților sovietici era susținut de delegații țărilor Orientului. Importantă și rodnica a fost contribuția savanților din Iran, Turcia, Ceylon, Afganistan și din țările arabe, în legătură cu studiul culturii lor naționale.

Delegația sovietică a stabilit legături științifice cu toate țările Occidentului, prin delegațiile din S.U.A., Anglia, Franța, Italia, Germania occidentală și altele. Doi delegați sovietici au vorbit la postul de radio din Frankfurt a/M, despre studiile orientale sovietice. În ultima ședință a congresului a fost aprobată propunerea delegației sovietice, ca cel de-al 25-lea Congres internațional să se țină în anul 1960, la Leningrad.

Cea de-a zecea conferință internațională a sinologilor de la Marburg a avut loc între 5 și 12 septembrie 1957. La această conferință au participat 160 de delegați din 16 țări, care au prezentat douăzeci de comunicări, dintre care opt privind istoria chineză, patru literatură, patru artă, trei istoria culturii și una lingvistică chineză. Din țările socialiste au prezentat comunicări orientaliștilor sovietici R. V. Viatkin, V. N. Nikiforov, Sv. Markova, Elv. I. Berezkina, precum și prof. Jaroslav Prousek din Praga. Întrucât nu a putut participa personal un delegat din B.P.R., au fost citite, în zilele de 7 și 11 septembrie 1957, două comunicări trimise Bioului conferinței de sinologul român, membru al secției noastre, Gh. Constantin, intitulate: „Legăturile dintre chinezi și vechii kirghizi în lumina inscripțiilor de la Ienisei” și „Nicolae Milesu, sursă principală a studiilor sinologice pentru perioada între 1675 și 1700”.

Principali interesați la această conferință, sinologii din R. P. Chineză, nu au putut participa.

Următoarea conferință, cea de-a 11-a, va avea loc la Veneția, în 1958.

Vizita orientalistului eeh dr. Iosef Blaseovič

În ziua de 26 septembrie 1957, membrii Secției de studii orientale a Societății de științe istorice și filologice din R.P.R. s-au întâlnit cu prof. dr. Iosef Blascovič, turcolog din Praga, membru al Societății orientaliștilor (Orientalni Ostav), care a făcut o prezentare a organizării studiilor orientale în Cehoslovacia. Apoi, a subliniat că în urma vizitelor pe care le-a făcut în centrele cele mai importante de la noi, locuite de populația musulmană (Dobrogea, Babadag, Constanța), la bibliotecile din Transilvania și la Arhivele statului din Capitală, a constatat că în țara noastră există un imens și important material de lucru (sute de mil de documente turcești) de mare importanță istorică și lingvistică, care oferă un teren prielnic dezvoltării studiilor orientale.

Întâlnirea delegației culturale iraniene cu orientaliștii români

În ziua de 8 octombrie 1957, delegația culturală iraniană, care ne-a vizitat țara în toamna acestui an, s-a întreținut la Institutul de istorie cu un grup de orientaliști români. Delegația era compusă din prof. univ. Lotfali Suratgar, decanul Facultății de litere din Shiraz, dr. Abou Razani,

director general în Ministerul Învățământului, Mohamed Ali Mani, director în același minister și prof. Ali Mohamed Misaq, de la Conservatorul din Teheran.

Delegației iraniene i-au fost prezentate realizările de pînă acum, ca și proiectele de viitor ale orientalistilor noștri, în vederea stabilirii unui contact mai strîns cu savanții Orientului. În răspunsul său, dr. Lotfali Suratgar a asigurat că dorința delegației culturale iraniene este de a se ajunge la un contact cultural mai strîns cu aceia care se interesează de limba și istoria Iranului.

În ziua de 14 octombrie, a avut loc la Casa ziariștilor o „Seară de cultură iraniană”, în cadrul căreia membrii delegației au prezentat o serie de aspecte din viața culturală a țării lor.

Vl. Băndăleanu

Din activitatea Asociației slaviștilor din R.P.R.

Hotărîtă să-și sporească activitatea legată de sarcinile pe care și le-a asumat, Asociația slaviștilor din R.P.R. a deschis, la începutul lunii noiembrie, seria comunicărilor științifice, care se țin lunar și sunt urmate de discuții. În legătură cu aceasta, merită să fie amintit faptul că prima comunicare a fost ținută de tovarășul dr. Rudo Brtan, profesor și critic literar din Slovacia, aflat în vizită în țara noastră, care a vorbit despre „Importanța scriitorilor Pavel Josef Safárik și Jan Kollar pentru literaturile slave”.

Acesteia i-a urmat comunicarea „Relațiile moldo-polone din secolul al XVI-lea și problema Chiliei”, de P. P. Panaiteanu.

În ziua de 6 decembrie, acad. prof. Emil Petrovici a ținut o comunicare intitulată „Sinarmonismul silabice în slavă și română”, iar la 19 decembrie, Anton Balotă a vorbit despre „Genetica și tehnica epiciei orale strbe”.

Asociația a trimis la tipar un volum de aproximativ 350 de pagini, cu 19 studii de slavistică românească. Sunt contribuții din domeniul limbii, istoriei, literaturii și folclorului pe linia relațiilor româno-slave. Volumul apare în limba rusă și franceză și e închinat celui de al IV-lea Congres internațional al slaviștilor, care va avea loc la Moscova în cursul acestuia an.

Un număr de 12 persoane din rîndurile asociației noastre și-au anunțat participarea la cel de al IV-lea Congres internațional al slaviștilor. Cum congresul se va ține în primele zile ale lunii septembrie, comunicările delegaților români vor fi tipărite într-un volum special în limba rusă sau în alte limbi slave.

Întrucît biroul congresului a formulat o serie întreagă de „Întrebări” în domeniul slavistică, la care specialiștii pot răspunde pe scurt — în cel mult cinci pagini — patru membri ai asociației noastre colaborează cu 7 „răspunsuri”, care vor apărea la Moscova, într-un volum special. Astfel, acad. Emil Petrovici colaborează cu trei răspunsuri, Anton Balotă cu două, iar Traian Ionescu-Nișcov și Damian Bogdan cu cîte un răspuns.

Paralel cu această activitate în vederea congresului, Asociația slaviștilor pregătește, în momentul de față, materialul pentru primul număr al revistei, ce urmează să apară în prima jumătate a anului viitor. Acest periodic urmărește să oglindească activitatea membrilor săi, să țină legătura cu cercurile științifice de specialitate de peste hotare, să atragă cadrele tinere și să formeze astfel o școală a slavistică românești. Adăugăm că chiar de la primul număr al revistei noastre colaborează specialiști din U.R.S.S. și din țările de democrație populară.

Potrivit planului de muncă pe anul în curs, asociația a organizat un colectiv de patru cercetători, care lucrează deja la alcătuirea unei bibliografii analitice a slavistică românești (lucrări scrise de români sau de străini, în care e vorba de relații româno-slave).

Tr. I. Nișcov

A doua Sesiune științifică a Societății de științe istorice și filologice din R.P.R.

În ziua de 9 decembrie 1957 a avut loc cea de-a doua sesiune științifică a Societății de științe istorice și filologice din R.P.R., ca o sinteză a eforturilor depuse în cursul acestui an.

Comunicările de la seslune au demonstrat că cercetătorii din provincie, profesori, arhiști, muzeologi — datorită condițiilor create de regimul democrat popular în scopul dezvoltării științei — au pășit pe un drum nou în cercetarea evenimentelor istorice.

Lucrările sesiunii s-au desfășurat pe trei secții. La Secția de istorie au fost prezentate opt comunicări :

1. „*Manifestări ale luptei de clasă în orașul și județul Botoșani între anii 1900 și 1944*”, de D. Munteanu, Botoșani.

2. „*Aspecte din lupta metalurgiștilor și turnătorilor din Valea Nadragului între anii 1918—1926*”, de Dan Popescu, Lugoj.

3. „*O fabrică de sticlă în Căraș, la începutul secolului al XVIII-lea*”, de Virgil Birou, Timișoara.

4. „*Contribuții la cunoașterea relațiilor economice dintre Brașov și Moldova în secolul al XVIII-lea*”, de C. A. Stoide, Orașul Stalin.

5. „*Despre anul revoluționar 1848 în orașul și județul Buzău*”, de Ovidiu Bădină.

6. „*Răscoala din 1907 în Prahova*” de C. Boncu, Ploiești.

7. „*Răscoala din 1907 în Botoșani*”, de I. D. Marin, Botoșani.

8. „*Dezvoltarea industriei în Mediaș între anii 1918—1944*”, de N. Drăgan, Mediaș.

La discuții au participat tovarășii : Ion Ionașcu, Gh. Georgescu-Buzău, Victor Cheresteașu, I. Șendrulescu, Petre Drăgoescu, (director general în Ministerul Învățământului și Culturii), N. Dinculescu (Craiova), Radu Gioglovian (Tîrgoviște), Aurel Tinta (Timișoara), Mircea Georgescu (Tîrgoviște), Ovidiu Bădină, Virgil Birou (Timișoara), Gh. Untaru (Focșani), Vlad Spoială (Oradea) și alții.

Acad. A. Oțetea și conf. univ. Vasile Maciu, care au prezidat ședințele, au arătat în concluzii, atât părțile valoroase, cât și unele deficiențe ale comunicărilor.

La secția de studii orientale, s-au prezentat de asemenea opt comunicări :

1. „*Originea veche turcă a numelui Dobrogei*”, de Maria Alexandrescu-Dersca.

2. „*Importanța materialelor orientale din R.P.R. pentru cercetările istorice și filologice*”, de Mihail Guboglu.

3. „*Probleme și aspecte etnografice ale Uniunilor din deșertul Djungariei*”, de Tancred Bănățeanu.

4. „*Cauzele eșecului misiunii spătarului Milesu în China*”, de Gh. Constantin.

5. „*Probleme cu privire la compunerea epopeii lui Gilgamesh*”, de Aram Frenkian.

6. „*Un manuscris libetan din țara noastră*”, de Sergiu Al. George.

7. „*Un manuscris din Codificarea legilor al scriitorului medieval armean M. Gosh*”, de D. Ghijirighian.

8. „*Un călător orientalist din secolul al XIX-lea originar din Moldova*”, de M. Halevy.

Şedințele au fost prezidate de Mihail Guboglu și Vlad Bănățeanu. După comunicări au urmat discuții.

N. A.

STUDII

REVISTĂ DE ISTORIE

INDEX ALFABETIC

Anul X, 1957

EDITORIALE

	<i>nr.</i>	<i>pag.</i>
* * Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și problemele fundamentale ale științei istorice	5	9 – 15
* * Educația patriotică și sarcinile științei istoriei	6	9 – 15

STUDII ȘI REFERATE

ANGHEL, AL. (Craiova). Unele aspecte privind răscoala țărănilor din 1907 în fostul județ Dolj	2	43 – 67
BĂLTEANU, B. Situația politică a României în preajma instaurării regimului democrat-popular (II)	4	7 – 32
BĂLTEANU, B. Eșuarea încercărilor monarhiei și ale reacțiunii interne și externe de a răsturna regimul democrat-popular (6 martie 1945 – ianuarie 1946)	6	17 – 37
CAMPUS, ELIZA. Europa în perioada pregătirii și înfăptuirii Marii Revoluții Socialiste din Octombrie	5	17 – 42
CÂMPINA, T. B. Ideile călăuzitoare ale politicii lui Ștefan cel Mare	4	57 – 67
EGYED, A. (Cluj). Despre mișcarea muncitorească din Transilvania între anii 1880–1890	4	33 – 56
GIURESCU, CONST. C. Despre relațiile româno-egiptene și contribuția României la construirea Canalului de Suez	1	91 – 109
HAUPT, GH. Primele asociații muncitorești din România	1	65 – 89
HAPUT, GH. Începutul activității revoluționare a lui C. Dobrogeanu-Gherea	3	61 – 86
HUTIRA, ERVIN. Despre controlul muncitoreesc în România (1944–1948)	3	41 – 60
IONESCU, MATEI și PĂTRAȘCU, CORINA. Cu privire la poziția unor puteri europene față de răscoala din 1907	1	7 – 33
IONESCU, MATEI. Despre însemnatatea și urmările răscoalei din 1907 .	2	7 – 29
MIOC, D. Despre rolul cluburilor socialiste în pregătirea răscoalei din 1907	2	31 – 42
MURGESCU, C. Contribuție la studiul redistribuirii industriei petroliifere a României între capitaliștii țărilor învingătoare în primul război mondial (1919–1922)	1	35 – 63
NECȘA, TH. Criza dinastică din 1926–1930	6	39 – 63
OLTEANU, ST. Un aspect al producției meșteșugărești în orașele din Moldova în secolul al XVII-lea (Prelucrarea pieilor)	3	87 – 111
UNC, GH. Lupta clasei muncitore din România pentru apărarea statului sovietic în cea de a treia campanie a Antantelui (1920)	5	43 – 62
VULPE, RADU. Activitatea științifică a istoricului Vasile Pârvan	3	7 – 39

	nr.	pag.
COMUNICĂRI ȘI NOTE		
BAKO, GÉZA (Or. Stalin). Cavalerii teutoni în Tara Btrsei	1	143—160
BĂLTEANU, BORIS. Situația politică a României în preajma instaurării regimului democrat-popular (I)	2	69—96
BERINDEI, DAN. Frâmântările grănicerilor și dorobanților în jurul formării taberei de la Florești (vara anului 1859)	3	113—133
CIUREA, D. (Iași). Situația internă a Moldovei în epoca lui Ștefan cel Mare	6	65—74
GONȚA, I. AL. Unele aspecte ale politicii interne a lui Ștefan cel Mare	4	91—103
GÖLLNER, C. (Sibiu). Contribuții la istoria mișcării muncitorești din sud-estul Transilvaniei în anii 1905—1907	5	103—121
GUBOGLU, M. și MUSTAFA, M. Răscoalele țărănești din Imperiul otoman (1418—1420) și bedreddinismul.	2	137—158
IONESCU, MATEI. Mișcările țărănești din anul	6	75—91
KAFKA, FR. (Praga). Din istoria relațiilor comerciale româno-cehoslovace în evul mediu (Produse textile cehă pe piețele românești)	4	105—109
LUNGU, TR. și COLUMBEANU, S. Contribuții la studiul mișcării greviste din România în anii 1919—1920	5	89—101
MATEI, POMPILIU. Chestiuni programatice ale mișcării muncitorești din România în perioada avântului revoluționar creat de victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie (1918—1922)	5	63—87
MOCANU, CONST. Lupta P.C.R. pentru realizarea frontului unic în rândurile tineretului muncitoresc în anii 1933—1935	1	111—131
NEACȘU, I. Revolta pandurilor din decembrie 1814—februarie 1815	1	133—142
NEAMȚU, AL. (Cluj). Inovatori români în tehnica minieră din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea	2	97—126
ORNEA, Z. Contribuții la cunoașterea opinioilor social-economice ale lui A. D. Xenopol	4	69—90
PANAITESCU, P. P. Marea adunare a țărilor, instituție a orînduirii feudale în țările române	3	153—165
PASCU, ȘT. Aspecte din situația și lupta maselor populare din Maramureș în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea	2	127—136
TRÎPCEA, TH. N. (T. Severin). Crașovenii — „o măruntă“ populație din țara noastră	6	93—101
VLAD, D. MATEI. Impunerea și perceperea dărilor pe cai în țările române (pînă la sfîrșitul secolului al XVII-lea)	3	135—152
DOCUMENTE		
BODEA, CORNELIA, G. Călătoria lui Bălcescu pe Dunăre în 1852	1	161—171
BULGĂR, GH. Pagini uitate despre București	6	139—148
COMAN, C. Atitudinea ministrului Austro-Ungariei la București față de răscoala din 1907, reflectată în rapoartele sale diplomatice	2	189—200
DICULESCU, VL. Din corespondența lui Gh. S. Rakovski în 1867	6	131—138
FOTINO, N. Atitudinea prizonierilor români ardeleni din Rusia față de Armata Roșie	5	171—173
IONESCU, MATEI. Documente din arhiva V. G. Morțun (1907—1918)	3	197—202
MIHORDEA, V. Cîteva date privitoare la situația țărănimii din Dobrogea în 1878	3	203—206
MIHORDEA, V. Comisia de redactare a lucrării „Istoricul războiului Independenței de mai mulți ofițeri“ (1878)	5	175—181
SIMONESCU, DAN. Despre o traducere românească necunoscută a operei lui M. Kogălniceanu „Histoire de la Dacie“	1	173—177
* * * Documente privitoare la satul Bănești din apropierea orașului Tîrgoviște	3	207—211

	nr.	pag.
DISCUȚII		
ADĂNILOAIE, N. Unele probleme privind războiul de independență (1877–1878)	6	111 130
CAMPUS, ELIZA. Tratativele diplomatice în preajma dictatului de la Viena (aprilie–august 1940)	3	167 195
CURTICĂPEANU, V. Pe marginea studiului „Despre mișcarea condusă de țarul Iovan (1526–1527)”, de Gh. Duzinchevici	1	193–197
DICULESCU, VL. Citeva observații pe marginea unei lucrări de istorie economică	2	177–187
KAMARIANO, NISTOR. Despre noua ediție critică a Legiuirii Caragea . .	1	179–191
KERTÉSZ, MAYA. Caracterul și activitatea sfaturilor din perioada revoluției burghezo-democratice în Ardeal (octombrie 1918–martie 1919)	5	127–140
LIVEANU, V. Despre situația revoluționară din România. O problemă de terminologie	5	123–125
MACIU, V. Cu privire la războiul pentru independența României	4	111–133
MATEI, P. și ION, T. Despre situația revoluționară din România între anii 1918 și 1922	2	159–175
OTETEA, A. Problema periodizării istoriei României	6	103–110
RĂDULESCU, A. Acad. Ediția critică a legiuirii Caragea. Pentru critici . .	4	135–155
* * * Pe marginea lucrării tov. S. Știrbu: „Răscoala din 1821 și legăturile ei cu evenimentele internaționale”. (N. Adâniloaie, N. Camariano, S. Iancovici, I. Neacșu, Al. Vianu)	4	157–175
* * * Probleme de istorie generală în lucrarea profesorului S. Știrbu: „Răscoala din 1821 și legăturile ei cu evenimentele internaționale”. (N. Huscariu, D. Rozewig, Gh. Diaconu, S. Safta)	4	177–193
VIATA ȘTIINȚIFICĂ DE PESTE HOTARE		
Acad. CONSTANTINESCU-IAȘI, P. Lucrările adunării generale a C.I.S.R. (Comitetul internațional al științelor istorice) de la Lausanne	4	241–243
GÜBOGLU, M. Conferința unională a orientaliștilor de la Taškent	5	183–188
* * * Referatele științifice care se vor ține la Congresul istoricilor de la Stockholm din 1960	6	171 172
ISTORIOGRAFIE		
HEGEMANN, MARGOT (Leipzig). Documente din arhivele Republiei Democrate germane cu privire la relațiile româno-germane pînă în 1944	5	161 170
HUTIRA, M. Scurtă privire asupra realizărilor istoriografiei marxiste din R.P. Chineză	6	149 169
SACERDOȚEANU, A. Concepția istorică a lui B. P. Hașdeu	5	141–159
ȘTEFĂNESCU, ST. Date cu privire la problema relațiilor feudale pe teritoriul țării românești în istoriografia românească	1	199–221
DIVERSE		
CAMPUS, ELIZA. Critică principală sau dezinformare a cititorului	3	237–239
OTETEA, A. O nouă istorie a mișcării din 1821	2	201–212
ȘTIRBU, S. Recenzie unei pretinse recenzii (răspuns lui A. Oțetea)	3	213–236
VULPE, RADU. În legătură cu „o scrisoare către redacție”	3	281
* * * Subsecția de științe istorice a Acad. R.P.R. – Notă	4	195
* * * Din partea Comitetului de redacție în legătură cu discuția privitoare la carteav tov. S. Știrbu: „Răscoala din 1821 și legăturile ei cu evenimentele internaționale”	4	197–198
* * * A. M. Pankratova (necrolog)	3	283–284
* * * Acad. Barbu Lăzărescu (necrolog)	1	247–248

RECENZII ȘI PREZENTĂRI

	nr.	pag.
Acad. CONSTANTINESCU-IAȘI, P. Studii istorice româno-bulgare. Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1956, 250 p. (<i>Gh. Haupt și Vl. Diculescu</i>)	2	213—215
DICULESCU, VLADIMIR GH. O manufactură de ceramică la Tg. Jiu, 1832—1863, Soc. de științe ist. și fil. din R.P.R., Buc., 1956, 104 p. (<i>C. Șerban</i>)	3	248—250
DOMOKOS, KOSÁRI, Introducere în izvoarele și literatura istoriei maghiare (C. B.)	3	244—245
EBROVSKIJ, V. A. Relațiile comerciale ceho-ruse din trecut (<i>Tr. Ionescu-Nișcov</i>)	1	238—241
IONESCU, VIRGIL. Contribuții la studiul găndirii economice a lui N. Bălcescu. Buc., Ed. științif., 1956, 135 p. (<i>P. P. Panaitescu</i>)	3	245—248
KÉMENY, GÁBOR, Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában. Budapest, I: 1952; II: 1956 (V. Nelea)	6	192—198
LATOUCHE, ROBERT. Les origines de l'économie occidentale (IV ^e —XI ^e siècle). Paris, 1956 (<i>T. Stoirescu</i>)	6	183—185
LEBEL, GERMAINE. La France et les Principautés Danubiennes. Paris, 1955 (<i>P. P. Panaitescu și V. Mihordea</i>)	6	185—192
LEVCEŃCO, V. M. Ocerki po istorii russko-vizantiiskikh otnošenii. Moscova, 1956 (<i>Fl. C. Constantiniu</i>)	6	182—183
MATEI, GH. Răsunetul internațional al răscoalei țărănilor din 1907 (<i>Matei Ionescu</i>)	4	199—205
NERICI, M. A. Politica imperialismului englez în Europa (<i>B. Bălceanu</i>) . .	3	241—244
NEHRU, JAWAHARLAL. Descoperirea Indiei (<i>S. Columbeanu</i>)	2	227—232
TROCSÁNYI, U. Istoria țărănimii ardeleni, 1790—1849 (Acad. A. Ofetea) .	2	215—217
* * Studii și materiale de istorie medie, vol. I (<i>N. Stoicescu și V. Curticăpeanu</i>)	1	223—233
* * Istoria Bulgariei (ed. bulgară), vol. I și II (<i>Vl. Diculescu</i>)	1	233—236
* * Catalogul documentelor românești din Arhivele statului de la Orașul Stalin, vol. I, 1521—1799 (<i>C. Șerban</i>)	1	236—238
* * O nouă serie de documente privind istoria României (<i>N. I. Lebedev</i>) .	2	218—222
* * Studii și materiale de istorie contemporană, vol. I. (<i>Tr. Lungu</i>) . .	2	222—227
* * Noi publicații în R.S.S. Moldovenească (<i>G. Bezviconi</i>)	3	250—253
* * „Istoriceski pregled” în al treisprezecelea an de apariție (<i>C. Velichi</i>) .	4	205—208
* * „Historijski zbornik”, Zagreb (<i>D. Mioc</i>)	4	208—210
* * Amintiri despre Lenin (<i>M. Prahoianu</i>)	5	189—192
* * Documente privind istoria României. Introducere, I—II (<i>P.P. Panaitescu</i>)	5	192—199
* * Lucrări metodico-informative în domeniul istoriei (<i>Dan Simionescu</i>) .	5	199—203
* * Contribuții la cunoașterea regiunii Hunedoara (<i>D. Velescu</i>)	5	203—207
* * Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva istorică centrală a statului, publicată de Direcția arhivelor statului, vol. I, 1387—1620 (<i>N. Stoicescu și H. Chircă</i>)	5	207—209
* * Un volum de documente privind politica externă a Germaniei hitleriste (<i>Maya Kartész</i>)	5	209—212
* * Studii și materiale de istorie modernă, vol. I, 1957 (<i>S. Columbeanu</i>) .	6	173—179
* * A Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem 1945—1955, (<i>M. Kertész</i>) .	6	180—182

NOTE BIBLIOGRAFICE

	nr.	pag.
ANGHELOV, D. Despre populația dependentă în Macedonia în sec. al XIV-lea (<i>D. Ciurea</i>)	4	215—217
ARBURE ZAMFIR. Opere alese. Ed. pedagogică de stat a R.S.S. Moldoveniști, Chișinău, 1957, 423 p. (<i>G. Bezviconi</i>)	6	206
BARBU GH. Viața și opera dr. Carol Davila (<i>Dan Berindei</i>)	6	206—207
BATOWSKI, B. Mistunea diplomatică a lui Milkowski în anul 1864 (<i>P. P. Panaitescu</i>)	4	217—218
BAUMGART, JAN. Bibliografia historii polskiej za leta 1952—1953 (<i>P. Simionescu</i>)	5	217—218
BOELCKE, WILLY, Krupp und die Hohenzollern. Aus der Korrespondenz der Familie Krupp, 1850—1916 (<i>Dan Berindei</i>)	5	216—217
CIUREA D. Știri istorice relative la Moldova din jurnalul inedit al botaniștului Iulius Edel, 1935 (<i>D. Ionescu</i>)	6	207—208
ERLER, ADALBERT. Das Strassburger Münster und Rechtsleben des Mittelalters. Frankfurt a/M, 1954 (<i>T. S.</i>)	6	203
GUNTHER, VON PAIRIS. Die Geschichte der Eroberung von Konstantinopol. Übersetzt und erläutert von E. Aussmann (<i>M. Kandel</i>)	4	213—214
HALÉVY, M. A. Médecins juifs d'origines hispano-portugaise dans les pays roumains. Revue d'histoire de médecine hébraïque, Paris 1957, nr. 3 (<i>E. Manu</i>)	6	203
HALPHEN, LOUIS. Initiations aux études d'histoire du moyen âge. Paris, 1952, (<i>T. S.</i>)	6	203
IONESCU, GHEORGHE. Contribuții la cronologia domniei lui Mircea cel Bătrân și a lui Vlad voevod în Țara Românească (<i>Em. M.</i>)	5	220
KORDATOS, I. Istoria mișcării muncitorești grecești pe baza unor izvoare necunoscute și a unor arhive nepublicate (<i>N. Camariano</i>)	4	218—219
KUKULES, FEDON. Viața și civilizația bizantină. Atena, 1952 (<i>N. Camariano</i>)	6	201
LITAVRIN, G. G. Răscoala bulgarilor și a vlahilor din Tesalia (1066) (<i>St. Ștefănescu</i>)	4	214—215
LUZZATTO, GINO. Per una storia economica d'italia. Bari, 1957 (<i>T. S.</i>) .	6	205
MIHAIEV, G. Inscriptiones graecae in Bulgaria repertae (<i>P. Simionescu</i>) .	4	212—213
MUREȘAN, CAMIL. Ioan de Hunedoara și vremea sa. Ed. tineret, 1957, (V. N.)	5	218—219
NEHRU, JAWAHARLAL. Autobiografie. E.S.P.L.P. Buc., 1957 (<i>Emil Manu</i>) .	5	220
NIEKISCH, ERNST. Der Reich der niederen Dämonen, Hamburg, 1953 (<i>T. S.</i>)	6	208
PALUMBO, FAUSTO PIER. Bibliografia storica internationale 1940—1946. Roma, 1950, (<i>T. S.</i>)	6	200
RODOLICO, NICCOLO. I Ciompi. Una pagina di storia del proletariato operaio. Firenze, 1945 (<i>T. S.</i>)	6	205—206
Dr. SAMUIL, IZSÁK dr. Nicolae Kretzulescu, inițiatorul învățămîntului medical romînesc, Buc., 1957 (<i>Dan Berindei</i>)	6	207
SCHMIDT, PAUL. Statist auf diplomatischer Bühne 1923—1945, Bonn, 1954 (<i>T. S.</i>)	6	208
TAPE, D. E. Patrick Simpson. A scottish merchant in the Moldavian potash Trade (<i>C. Șerban</i>)	6	204
TAPE, D. E. Documents Concerning Romania in the Paget papers. Londra, 1954 (<i>C. Șerban</i>)	6	203—204
WINZER, O. Pagini din lupta Partidului Comunist din Germania, contra hitlerismului (<i>Maia Ionescu</i>)	4	221—222

	nr.	pag.
• * ARCHIVUM, revue internationale des Archives publiée sous les auspices des l'UNESCO et du Conseil international des Archives (<i>P. Simionescu</i>)	4	211—212
• * Noi „mărturii”? (<i>G. H.</i>)	4	219
• * O nouă culegere de istorie a mișcării muncitorești (<i>T. U.</i>)	4	219—220
• * Хрестоматия латинских текстов средневековых, под редакцией В. С. Соколова и Д. А. Дрбоглава, Москва, 1956 (<i>Sl. Ștefănescu</i>)	5	213—214
• * Revista institutului de istorie al Academiei de științe a U.R.S.S., nr. 1, 1957 (<i>M. Vladimir</i>)	5	214—216
• * Anuarul cărții din Republica Populară Română 1952—1954. Buc. Ed. științifică, 1957 (<i>P. Simionescu</i>)	5	219—220
• * Bibliographie internationale des travaux historiques publiées dans deux volumes de „Mélanges”, 1880—1939. Paris, 1955 (<i>T. S.</i>)	6	199
• * Bücherkunde zur Weltgeschichte vom Untergange des römischen Weltreiches bis zur Gegenwart. München, 1956 (<i>T. S.</i>)	6	199
• * Prima sesiune științifică de bibliologie și documentare (<i>Ana Ioachim</i>)	6	200—201
• * Revue des études byzantines, XIV/1956 (<i>E. Frances</i>)	6	202
• * Byzantinoslavica, XVII, 1956 (<i>E. Frances</i>)	6	202—203
• * Studii sovietice și românești despre Nic. Milescu la Moscova, Peking și București (<i>Gh. C.</i>)	6	204—205
• * Rezultatele celui de-al doilea război mondial, Moscova, 1956 (<i>N. Copoiu</i>)	6	208—209
• * Biographisches Wörterbuch zur deutschen Geschichte von Hellmuth Rössler und Gunther Franz unter Mitarbeit von Willy Hoppe. München, 1953 (<i>T. S.</i>)	6	199
 BIBLIOGRAFIE		
Bibliografie istorică pe anul 1956 (I)	3	255—273
Bibliografie istorică pe anul 1956 (II)	4	223—239
 CRONICĂ	1 2 3 4 5 6	
	243 233 275 245 221 211	
 INDEX ALFABETIC al revistei „STUDII” pe anul 1956	1	249—252

STUDII

ИСТОРИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

АЛФАВИТНЫЙ УКАЗАТЕЛЬ

Год X, 1957

<u>Передовые статьи</u>	<u>№</u>	<u>Стр.</u>
•• Великая Октябрьская социалистическая революция и основные вопросы исторической науки	5	9— 15
•• Патриотическое воспитание и задачи исторической науки	6	9— 15
СТАТЬИ И РЕФЕРАТЫ		
АНГЕЛ А. (Крайова), О крестьянском восстании 1907 года в бывшем уезде Долж	2	43— 67
БЭЛТЯНУ Б., Политическое положение в Румынии накануне установления народно-демократического режима (II)	4	7— 32
БЭЛТЯНУ Б., Провал попыток монархии и внутренней и внешней реакции свергнуть народно-демократический режим (6 марта 1945 — январь 1946)	6	
ВУЛЬПЕ Р., Научная деятельность историка Василия Пырвана	3	7 39
ГАУПТ Г., Первые рабочие ассоциации в Румынии	1	65— 89
ГАУПТ Г., Начало революционной деятельности К. Доброджану-Геря	3	61 86
ДЖУРЕСКУ К. К., О румыно-египетских отношениях и о вкладе Румынии в дело сооружения Суэцкого канала	1	91— 109
ИОНЕСКУ М. и ПЭТРАШКУ К., Отношение европейских держав к восстанию 1907 года	1	7 33
ИОНЕСКУ М., О последствиях и значении восстания 1907 года	2	7 29
КАМПУС Е., Европа в период подготовки и осуществления Великой Октябрьской социалистической революции	5	17 42
КЫМПИНА Т. Б., Руководящие идеи политики Стефани Великого	4	57— 67
МИОК Д., О роли социалистических клубов в подготовке восстания 1907 года	2	31— 42
МУРЖЕСКУ К., К вопросу о переделе румынской нефтяной промышленности между капиталистами стран, победивших в первой мировой войне (1919—1922)	1	35— 63
НЕКША Т., Династический кризис 1926—1930 годов	6	39— 61
ОЛТЯНУ Ш., Один из видов кустарной промышленности в городах Молдовы XVII века (обработка кожи)	3	87— 111
УНК Г., Борьба румынского рабочего класса для защиты Советского государства во время третьей кампании Антанты (1920)	5	43 62

	№	Стр.
ХУТИРА Е., О рабочем контроле в Румынии (1944—1948)	3	41— 60
ЭГИЕД А. (Клуж), О рабочем движении в Трансильвании между 1880 и 1890 годами	4	33— 56
ЗАМЕТКИ И СООБЩЕНИЯ		
БАКО Г. (Город Сталин), Тевтонские рыцари в стране Бырсей	1	143—160
БЕРИНДЕЙ Д., Волнения среди пограничников и доробанцев в связи с организацией лагеря в Флорешти (лето 1859 г.)	3	113—133
БЭЛТЯНУ Б., Политическое положение в Румынии накануне установления народно-демократического режима (I)	2	69— 96
ВЛАД Д. М. Обложение дорожными податями и их взыскивание в Дунайских княжествах (до конца XVII века)	3	135—152
ГЕЛНЕР К. (Сибиу), К истории рабочего движения на юго-востоке Трансильвании в 1905—1907 годах	5	103—121
ГОНЦА А. И., Аспекты внутренней политики Стефана Великого	4	91—103
ГУБОГЛУ М. и МУСТАФА М., Крестьянские восстания в Оттоманской империи (1418—1420) и учение Бедр эд-Дина	2	137—158
ИОНЕСКУ М., Крестьянские восстания 1904 года	6	75— 91
КАФКА Ф. (Прага), Из истории румыно-чехословацких торговых отношений в средние века (Чешское текстильное производство на румынских рынках)	4	105 109
ЛУНГУ Т. и КОЛУМБЯНУ С., К вопросу о забастовочном движении в Румынии в 1919—1920 годах	5	89—101
МАТЕЙ П., Программные вопросы рабочего движения в Румынии в период революционного подъема, вызванного Великой Октябрьской социалистической революцией (1918—1922)	5	63 87
МОКАНУ К., Борьба Румынской Коммунистической партии за создание единого фронта трудящейся молодежи в 1933—1935 годах	1	111—131
НЯКШУ И., Восстание пандуров в декабре 1814 — феврале 1815 года	1	133—142
НЯМЦУ А. (Клуж), Новаторы румыны в рудниковой технике в Трансильвании во второй половине XVIII века	2	97 126
ОРНЯ З., К вопросу об изучении социально-экономических взглядов А. Д. Ксенопола	4	69— 90
ПАНАЙТЕСКУ П. П., Великое земское собрание — учреждение феодального строя в Дунайских княжествах	3	153—165
ПАСКУ Ш., О положении и борьбе народных масс в Марамуреше во второй половине XVIII века	2	127—136
ТРЫПЧА Т. (Турну Северин), Крашовени — малочисленное население в Румынской Народной Республике	6	93—101
ЧУРЯ Д. (Яссы), Внутреннее положение Молдовы в эпоху Стефана Великого	6	65— 74
ДОКУМЕНТЫ		
БОДЯ К. К., Путешествие Бэлческу по Дунаю в 1852 году	1	161—171
БУЛГЭР Г., Забытые страницы о Бухаресте	6	139—148
ДИКУЛЕСКУ В., Из писем Г. С. Раковского 1867 года	6	131—138
ИОНЕСКУ М., Документы из архива Морчуна (1907—1918)	3	197—202
КОМАН К., Отношение австро-венгерского полномочного министра в Бухаресте к восстанию 1907 года, отразившееся в дипломатических докладах	2	189—200

	№	Стр.
МИХОРДЯ В., Некоторые данные относительно положения крымских татар в Добродже в 1878 году	3	213—206
МИХОРДЯ В., Комиссия по редактированию труда «История войны за независимость, написанная несколькими офицерами» (1878)	5	175—181
СИМИОНЕСКУ Д., Неизвестный румынский перевод произведения М. Когэлничану «Histoire de la Dacie»	1	173—177
ФОТИНО Н., Отношение трансильванских румынских пленных в России к Красной Армии	5	171—173
* * * Документы, касающиеся села Бэнешти вблизи города Тырговиште	3	207 211

ДИСКУССИИ

АДЭНИЛОАЕ Н., О некоторых вопросах Войны за независимость	6	111—130
ДИКУЛЕСКУ В., Об одной работе по истории экономики	2	177 187
КАМАРИАНО Н., О новом критическом издании Законодательства Караджа	1	179 191
КАМПУС Е., Дипломатические переговоры накануне венского диктата (апрель—август 1940)	3	167 193
КЕРТЕС М., Характер и активность Советов в период буржуазно-демократической революции в Ардяле (октябрь 1918—март 1919)	5	127 110
КУРТИКЭПЯНУ В., К вопросу об исследовании работы Г. Дунинкевича «Движение, руководимое царем Иоанном (1526—1527)»	1	193 197
ЛИВЯНУ В., О революционной ситуации в Румынии. Вопрос терминологии	5	123 125
МАТЕЙ П. и ИОН Т., О революционной ситуации в Румынии между 1918 и 1922 годами	2	159 173
МАЧУ В., По поводу войны за независимость Румынии	4	111—133
ОЦЕТЬ А., Вопрос периодизации истории Румынии	6	103—110
РЭДУЛЕСКУ А., Критическое издание Уложения Караджа. Для критиков	4	135 153
* * * По поводу работы тов. С. Штирбу «Восстание 1821 года и его связи с международными событиями» (Н. Адэнилоаг. Н. Камариано, С. Ианкович, И. Ниакшу, А. Виану)	4	157 175
* * * Вопросы всеобщей истории в работе проф. С. Штирбу «Восстание 1821 года и его связи с международными событиями» (Н. Хускарье, Д. Розенцвейг, Г. Диакону, С. Сафти)	4	177 193

НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ ЗА РУБЕЖОМ

ГУБОГЛУ М., Всесоюзная конференция ориенталистов в Ташкенге	5	183 188
КОНСТАНТИНЕСКУ-ЯШЬ П., Работы Общего собрания Международного Комитета исторических наук в Лозанне	4	211 243
* * * Научные рефераты для Конгресса историков в 1960 году в Стокгольме	6	171—172

ИСТОРИОГРАФИЯ

ГЕГЕМАНН М. (Лейпциг), Документы архивов Германской Демократической Республики, касающиеся румыно-немецких отношений до 1944 года	5	161—170
---	---	---------

	№	<u>Стр.</u>
САЧЕРДОЦЯНУ А., Историческая концепция Б. П. Хашдэу	5	141—159
ХУТИРА М., Краткий очерк о достижениях марксистской историографии в Китайской Народной Республике	6	149—170
ШТЕФЕНЕСКУ Ш., Данные, касающиеся вопросов феодальных отношений в румынской историографии	1	199—221
РАЗНОЕ		
ВУЛЬПЕ Р., В связи с «одним письмом в редакцию»	3	281
КАМПУС Е., Принципиальная критика или дезинформация читателей	3	237—239
ОЦЕТЯ А., Новая история движения 1821 года	2	201—212
ШТИРБУ С., Рецензия мнимой рецензии (ответ А. Оцетя)	3	213—236
• • • От Секции исторических наук Академии РРР. Заметка	4	195
• • • От редакционной коллегии по поводу книги тов. С. Штирбу «Восстание 1821 года и его связи с международными событиями»	1	197—198
• • • Барбу Лээряну (некролог)	1	247—248
• • • А. М. Панкратова (некролог)	3	283—284
РЕЦЕНЗИИ		
ДИКУЛЕСКУ В. Г., Керамическая мануфактура в Тыргу Жиу в 1832—1863 годах (К. Шербан)	3	248—250
ДОМОКОС К., Введение в источники и литературу венгерской истории (К. Б.)	3	214—215
ИОНЕСКУ В., К вопросу об идеях Бэлческу в области экономики (П. П. Панаитеску)	3	245—248
КЕМЕНИ Г. Г., Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországen a dualizmus korában, Будапешт, 1952, 1956 (В. Нетя)	6	192—198
КОНСТАНТИНЕСКУ-ЯШЬ П., Исторические румыно-болгарские исследования (Г. Гаупт и В. Дикулеску)	2	213—215
ЛАТУШ Р., Les origines de l'économie occidentale (IV-XI-e siècle), Париж, 1956, (Т. Сотиреску)	6	183—185
ЛЕБЕЛЬ Ж., La France et les Principautés Danubiennes, Париж, 1955 (П. П. Панаитеску и В. Михордя)	6	185—192
ЛЕВЧЕНКО М., Очерки по истории русско-византийских отношений, Москва, 1956 (Ф. Константиниу)	6	182—183
МАТЕЙ Г., Международный отзвук крестьянского восстания 1907 года (Матей Ионеску)	1	199—205
НЕКРИЧ А. М., Политика английского империализма в Европе (Б. Бэлтяну)	3	241—244
НЕРУ Д., Открытие Индии (С. Колумбяну)	2	227—232
ТРОЧАНИ Ж., История трансильванского крестьянства, 1790—1849 годы (А. Оцетя)	2	215—217
ФЛОРОВСКИЙ А. В. Чешско-руssкие торговые отношения в прошлом (Т. Ионеску-Нишков)	1	238—241
• • • Исследования и материалы по истории средних веков, том 1 (Н. Стоическу и В. Куртикэяну)	1	223—233
• • • История Болгарии (болгарское издание, томы I и II) (В. Дикулеску)	1	233—236
• • • Каталог румынских документов в государственном архиве города Стальян, том 1, 1521—1799 (К. Шербан)	1	236—238

	№	Стр.
• * Новая публикация документов по истории Румынии (<i>H. И. Лебедев</i>)	2	218 222
• * Исследования и материалы по современной истории (<i>T. Лунгу</i>)	2	222 227
• * Новые издания в Молдавской ССР (<i>Г. Безвиконный</i>)	3	250 253
• * Журнал „Istorice și pregeud“ в 13-й год издания (<i>K. Велики</i>)	4	205 208
• * „Historijski zbornik“, Загреб (<i>D. Миок</i>)	4	208 210
• * Воспоминания о Ленине (<i>M. Праховяну</i>)	5	189 192
• * Документы, касающиеся истории Румынии, Введение 1 11 (<i>P. П. Панаитеску</i>)	5	192 199
• * Некоторые методико-информационные работы в области истории (<i>Дан Симионеску</i>)	5	199 203
• * К вопросу об ознакомлении с Хунедоарской областью (<i>D. Велеску</i>)	5	203 207
• * Каталог молдавских документов Главного государственного исторического архива, изданный Дирекцией государственных архивов, том 1 (1387—1620) (<i>H. Стоическу и X. Киркэ</i>)	5	207 209
• * Том документов, касающихся внешней политики гитлеровской Германии (<i>M. Кертес</i>)	5	209—212
• * Etudes et matériel d'histoire moderne, т. 1, 1957 (<i>C. Колумбяну</i>)	6	173 179
• * A. Kolozsvari Bolyai Tudományegyetem (1945—1955), 1956 (<i>M. Кертес</i>)	6	180 182

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ

АНГЕЛОВ Д., О зависимом македонском населении в XIV веке (<i>Д. Чуря</i>)	1	215 217
АРБУРЕ З., Избранные сочинения, Государственное педагогическое издательство Молдавской ССР. Кишинев, 1957, (<i>Г. Безвиконный</i>)	6	206
БАРБУ Г., Жизнь и труды д-ра Карла Давила, Бухарест, 1957 (<i>Дан Бериндей</i>)	6	206—207
БАТОВСКИЙ Х., Дипломатическая миссия Мицковского в 1864 году (<i>П. П. Панаитеску</i>)	1	217 218
БАУМГАРТ Ж., Bibliographie de l'histoire de la Pologne pour les années 1952—1953 (<i>П. Симионеску</i>)	5	217
БЕЛКЕ В., Krupp und die Hohenzollern (<i>Дан Бериндей</i>)	5	216 217
ВИНЦЕР О., Страницы борьбы Коммунистической партии Германии против гитлеризма (<i>Мая Ионеску</i>)	1	221 222
ИОНЕСКУ Г., К вопросу о хронологии правления Мирчи Старого и воевода Влада в Валахии (<i>Э. М.</i>)	5	220
КОРДАТОС И., История греческого рабочего движения по неизвестным до настоящего времени источникам и неопубликованным архивам (<i>H. Камариано</i>)	1	218 219
КУКУЛЕС Ф., Византийская жизнь и цивилизация, Афины, 1952 (<i>H. Камариано</i>)	6	201
ПИТАВРИН Г. Г., Восстание болгар и влахов в Фессалии (1066) (<i>Ш. Штефэнеску</i>)	1	214 215
ЛУЗЗАТО Д., Per una storia economica d'Italia, Бари, 1957 (<i>T. С.</i>)	6	205
МИХАЙЛОВ К., Inscriptiones graecae in Bulgaria repertae (<i>П. Симионеску</i>)	1	212 213

	№	Стр.
МУРЕШАН К., Иоан де Хунедоара и его время (В. Н.)	5	218—219
НЕРУ Д., Автобиография (Эмиль Ману)	5	220
НИКИШ Э., Das Reich der niederen Dämonen, Гамбург, 1953 (Т. С.)	6	203
ПАИРИС ФОН ГЮНТЕР, Die Geschichte der Eroberung von Konstantinopol. Übersetzt und erläutert von E. Aussmann (М. Кандел)	4	213—214
ПАЛУМБО Ф. П., Bibliografia storica internazionale, 1940—1946, Рим, 1950 (Т. С.)	6	200
РОДОЛИКО Н., I. Ciompi. Una pagina di storia del proletariato operaio, Флоренция, 1945 (Т. С.)	6	205—206
САМУИЛ И., Николай Крецулеску, основоположник медицинского образования в Румынии, Бухарест, 1957 (Дан Бериндей)	6	207
ТАППЕ Е. Д., Patrick Simpson, a Scottish Merchant in the Moldavian Potash Trade. S'avonic and East European Review, Лондон, 1952 (К. Шербан)	6	204
ТАППЕ Е. Д., Document concerning Romania in the Paquet Papers. Slavonic and East European Review, 1954 (К. Шербан)	6	203—204
ХАЛЕВИ М. А., Médecins juifs, d'origine hispano-portugaise, dans les pays roumains. Revue d'histoire de la médecine hébraïque, 3, Париж, 1957 (Е. Ману)	6	203
ХАЛФЕН Л., Initiation aux études d'histoire du moyen âge, Париж, 1952 (Т. С.)	6	203
ЧУРЯ Д., Исторические данные о Молдове из неопубликованного дневника ботаника Юлиуса Эделя (1835), Яссы, 1955 (Д. Ионеску)	6	207—208
ШМИДТ П., Statist auf diplomatischer Bühne, 1923—1945, Бонн, 1954 (Т. С.)	6	208
ЭРЛЕР А., Das Strassburger Münster und Rechtsleben des Mittelalters, Франкфурт на Майне, 1954 (Т. С.)	6	203
„Archivum“. Revue internationale des Archives publiée sous les auspices de l'UNESCO et du Conseil internationale des Archives (П. Симионеску)	1	211—212
Новые «свидетельства»? (Г. Х.)	1	219
Новый сборник по истории рабочего движения (Т. У.)	4	219
Хрестоматия латинских текстов средневековых авторов под редакцией В. С. Соколова и Д. А. Добоглава Ш. Штеффенеску)	5	213—214
Новая и новейшая история (Журнал Института истории Академии Наук СССР, № 1, 1957 (М. Владимир)	5	214—216
Ежегодник книг Румынской Народной Республики 1952—1954 (П. Симионеску)	5	219—220
Bibliographie internationale des travaux historiques publiés dans deux volumes de „Mélanges“, 1880—1939, Париж, 1955 (Т. С.)	6	199
Bücherkunde zur Weltgeschichte vom Untergange des römischen Weltreiches bis zur Gegenwart, Мюнхен, 1956 (Т. С.)	6	199
Первая научная сессия по библиологии и документации (Анна Иоаким)	6	200—201
Revue des études byzantines, XIV, 1956 (Е. Франчес)	6	202
Byzantinoslavica, XVII, 1956 (Е. Франчес)	6	202—203
Советские и румынские труды о Николае Милеску в Москве, Пекине и Бухаресте (Г. К.)	6	204—205

		№	Стр.
* . Результаты Второй мировой войны, Москва, 1957 (<i>H. Ко- лою</i>)		6	208—209
* . Biographisches Wörterbuch zur deutschen Geschichte, von Hel- muth Röslер und Günther Franz, unter Mitarbeit von Willy Норре, Мюнхен, 1953 (<i>T. C.</i>)		6	199

БИБЛИОГРАФИЯ

Алфавитный указатель за 1956 год		1	219	261
Историческая библиография за 1956 год (I)		3	255—273	
Историческая библиография за 1956 год (II)		4	223	239

ХРОНИКА

1	2	3	4	5	6
243	233	275	245	221	211

Алфавитный указатель материалов, опубликованных в журнале «Studii» за 1956 год		1	219	252
---	--	---	-----	-----

STUDII

REVUE D'HISTOIRE

INDEX ALPHABÉTIQUE Xe ANNÉE, 1957

ÉDITORIAUX

	N	Page
• * • La Grande Révolution Socialiste d'Octobre et les problèmes fondamentaux de la science historique	5	9— 15
• * • L'éducation patriotique et les tâches de la science de l'histoire	6	9— 15

ÉTUDES ET EXPOSÉS

ANGHEL AL. (Craiova), Aspects du soulèvement paysan de 1907 dans l'ancien département de Dolj	2	43— 67
BĂLTEANU B., La situation politique en Roumanie à la veille de l'instauration du régime de démocratie populaire (II)	4	7— 32
BĂLFANU B., L'échec des tentatives de la monarchie et de la réaction, de l'intérieur et de l'extérieur du pays, de renverser le régime de démocratie populaire (6 mars 1945 — janvier 1946)	6	17— 37
CAMPUS ELIZA, L'Europe pendant la période de préparation et de réalisation de la Grande Révolution Socialiste d'Octobre	5	17— 12
CAMPINA T. B., Les idées directrices de la politique d'Etienne le Grand	4	57— 67
EGYED A. (Cluj), Du mouvement ouvrier en Transylvanie entre 1880 et 1890	4	33— 56
GIURESCU CONST. C., Au sujet des relations roumano-égyptiennes et de la contribution de la Roumanie à la réalisation du Canal de Suez	1	91—109
HAUPT GH., Les premières associations ouvrières de Roumanie	1	65— 89
HAUPT GH., Les débuts de l'activité révolutionnaire de C. Dobrogeanu-Gherea	3	61— 86
HUTIȚA ERVIN, Sur le contrôle ouvrier en Roumanie (1944—1948)	3	41— 60
IONESCU MATEI et PĂTRAȘCU CORINA, Au sujet de l'attitude de certaines puissances européennes à l'égard de la révolte paysanne de 1907	1	7— 33
IONESCU MATEI, De l'importance et des conséquences du soulèvement de 1907	2	7— 29
MIOC D., Du rôle des clubs socialistes dans la préparation du soulèvement de 1907	2	31 12
MURGEȘCU C., Contribution à l'étude du nouveau partage de l'industrie pétrolière de la Roumanie entre les capitalistes des pays victorieux de la première guerre mondiale (1919—1922)	1	35— 63
NECȘA TH., La crise dynastique de 1926—1930	6	39— 63
OLTEANU ST., Un aspect de la production artisanale dans les villes de Moldavie au XVIII ^e siècle (Le travail des cuirs)	3	87—111

N°	Page
----	------

- UNC GH., L'action de la classe ouvrière de Roumanie, à la défense de l'Etat Soviétique, pendant la troisième campagne de l'Entente (1920) . . . . . 5 43—62
 VULPE RADU, L'activité scientifique de l'historien Vasile Pârvan . . . . . 3 7—39

NOTES ET COMMUNICATIONS

- BAKÓ GÉZA (Ville Staline), Les chevaliers teutoniques dans la Tara Birsei 1 143 160
 BĂLTEANU BORIS, La situation politique en Roumanie à la veille de l'instauration du régime de démocratie populaire (I) . . . . . 2 69—96
 BERINDEI DAN, Les agitations des gardes-frontières et des gendarmes à l'occasion de l'établissement du camp de Floreşti (été 1859) . . . . . 3 113—133
 CIUREA D. (Jassy), La situation intérieure de la Moldavie à l'époque d'Etienne le Grand . . . . . 6 65—71
 GONȚA I. AL., Certains aspects de la politique intérieure d'Etienne le Grand 4 91—103
 GÖLLNER C. (Sibiu), Contribution à l'histoire du mouvement ouvrier dans le Sud-Est de la Transylvanie dans les années 1905—1907 . . . . . 5 103—121
 GUBOGLU M. et MUSTAFA N., Les émeutes paysannes de l'Empire Ottoman (1418—1420) et le bedreddinisme . . . . . 2 137—158
 IONESCU MATEI, Les mouvements paysans de l'an 1904 . . . . . 6 75—91
 KAFKA FR. (Prague), Extraits de l'histoire des relations commerciales roumano-tchécoslovaques pendant le moyen âge (textiles tchécoslovaques sur le marché roumain) 1 105 109
 LUNGU TR. et COLUMBEANU S., Contribution à l'histoire du mouvement gréviste en Roumanie dans les années 1919—1920 . . . . . 5 89 101
 MATEI POMPILIU, Questions de programme du mouvement ouvrier de Roumanie, à la période d'élan révolutionnaire engendré par la victoire de la Grande Révolution Socialiste d'Octobre (1918—1922) 5 63 87
 MOCANU CONST., La lutte menée entre 1933 et 1935 par le P.C.R. en vue de réaliser un front unique dans les rangs de la jeunesse ouvrière . . . . . 1 111—131
 NEACȘU I., L'insurrection des pandours, de décembre 1814 à février 1815 . . . . . 1 133 142
 NEAMȚU AL. (Cluj), Les novateurs roumains dans la technique minière de Transylvanie au cours de la seconde moitié du XVIIIe siècle 2 97 126
 ORNEA Z., Contribution à la connaissance des opinions sociales-économiques de A. D. Xenopol . . . . . 4 69—90
 PANAITESCU P. P., La Grande Assemblée du pays, institution du régime féodal dans les pays roumains . . . . . 3 153—165
 PASCU ȘT., Aspects de la situation et des luttes des masses populaires de Maramureș dans la seconde moitié du XVIIIe siècle . . . . . 2 127—136
 TRÎPCEA TH. N. (Turnu-Severin), Les *Crașoveni*, une menue population de la République Populaire Roumaine . . . . . 6 93—101
 VLAD D. MATEI, L'imposition et la perception des impôts sur les chevaux dans les pays roumains (jusqu'à la fin du XVIIIe siècle) . . . . . 3 135—152

DOCUMENTS

- BODEA C. CORNELIA, Le voyage de Bălcescu sur le Danube en 1852 . . . . . 1 161 171
 BULGĂR GH., Pages oubliées sur Bucarest 6 139 118
 COMAN C., L'attitude du ministre d'Autriche-Hongrie à Bucarest à l'égard du soulèvement de 1907, telle qu'elle ressort des documents diplomatiques . . . . . 2 189—200
 DICULESCU VI., De la correspondance de G. S. Rakovski en 1867 . . . . . 6 131—138

	Nº	Page
FOTINO N., L'attitude à l'égard de l'Armée Rouge des prisonniers roumains de Transylvanie en Russie	5	171—173
IONESCU MATEI, Documents des archives Morjuș (1907—1918)	3	197—202
MIHORDEA V., Quelques données concernant la situation de la paysannerie de la Dobrogea en 1878.	3	203—206
MIHORDEA V., La Commission de rédaction de l'ouvrage „Historique de la guerre d'indépendance fait par plusieurs officiers” (1878)	5	175—181
SIMONESCU DAN, Au sujet d'une traduction roumaine inconnue de l'œuvre de Mihail Kogălniceanu „Histoire de la Dacie”	1	173—177
* * * Documents relatifs au village de Bănești, près la ville de Tîrgoviște	3	207—211
DISCUSSIONS		
ADĂNILOAIE N., De certains problèmes ayant trait à la guerre d'indépendance de 1877—1878	6	111—130
CAMARIANO NISTOR, Au sujet de la nouvelle édition critique du Code Caragea	1	179—191
CAMPUS ELIZA, Les négociations diplomatiques à la veille du „diktat” de Vienne (avril—août 1940)	3	167—195
CURTICĂPEANU V., En marge de l'étude « Sur le mouvement dirigé par le tsar Iovan (1526—1527) » par Gh. Duzinchevici	1	193—197
DICULESCU VL., Quelques observations en marge d'un travail d'histoire économique	2	177—187
KERTÈSZ MAYA, Le caractère et l'activité des Conseils pendant la période de révolution bourgeoise-démocratique en Transylvanie (octobre 1918—mars 1919)	5	127—110
LIVEANU V., De la situation révolutionnaire en Roumanie. Une question de terminologie	5	123—125
MACIU V., Au sujet de la guerre d'indépendance de la Roumanie	4	111—133
MATEI P. et ION T., Sur la situation révolutionnaire en Roumanie entre 1918 et 1922	2	159—175
OTETEA A., Le problème de la division en périodes de l'histoire de la Roumanie	6	103—110
RĂDULESCU A. L'édition critique du Code Caragea. Pour la critique	4	135—155
* * * En marge de l'ouvrage de S. Știrbu: « Le soulèvement de 1821 et ses rapports avec les événements internationaux » (N. Adăniloate, N. Camariano, S. Iancovici, I. Neacșu, Al. Vianu)	4	157—175
* * * Questions d'histoire générale dans le livre du professeur S. Știrbu: « Le soulèvement de 1821 et ses rapports avec les événements internationaux » (N. Huscariu, D. Rosenzweig, Gh. Diaconu, S. Safta)	4	177—193
LA VIE SCIENTIFIQUE À L'ÉTRANGER		
CONSTANTINESCU-IAȘI P., Les travaux de l'assemblée générale de Lausanne du Comité international des Sciences historiques (C.I.S.H.)	4	241—243
GUBOGLU M., La conférence unionale des orientalistes de Tachkent	5	183—188
* * * Des rapports scientifiques qui seront présentés au Congrès des Historiens de Stockholm, en 1960	6	171—172
HISTORIOGRAPHIE		
HEGEMANN MARGOT (Leipzig), Documents des archives de la République Démocratique Allemande concernant les relations roumano-allemandes jusqu'en 1944	5	161—170
IIUTIRA M., Aperçu succinct des réalisations de l'historiographie marxiste dans la R. P. Chinoise	6	149—169

	N	Page
SACERDOTEANU A., La conception historique de B. P. Hasdeu	5	141—159
ȘTEFĂNESCU ST., Données ayant trait à la question des relations féodales sur le territoire de la Valachie dans l'istoriographie roumaine	1	199 221
MISCELLANEA		
CAMPUS ELIZA, Critique juste ou dés information des lecteurs ?	3	237—239
OTETEA A., Une nouvelle histoire du mouvement populaire de 1821	2	201—212
ȘTIRBU S., Compte rendu d'un dit compte rendu (Réponse à A. Oțetea)	3	213—236
VULPE RADU, A propos d'une lettre à la rédaction	3	281
* * * De la part de la Sous-section des Sciences historiques de l'Académie de la République Populaire Roumaine	4	195
* * * De la part du Comité de rédaction, en rapport avec la discussion au sujet du livre de S. Știrbu « Le soulèvement de 1821 et ses rapports avec les événements internationaux »	4	197 198
* * * Acad. Barbu Lăzărean (nécrologie)	1	247—248
* * * A. M. Pankratova (nécrologie)	3	283 284
COMPTES RENDUS ET PRÉSENTATIONS		
CONSTANTINESCU-IAȘI P., Etudes historiques roumano-bulgares. Bucarest, Ed. de l'Acad. de la R.P.R., 1956, 250 pages (<i>Gh. Haupt et Vl. Diculescu</i>)	2	213—215
DICULESCU VLADIMIR GH., Une manufacture de céramique à Tîrgu Jiu, de 1832 à 1863. Soc. des Sciences et de Philologie de la R.P.R., Bucarest, 1956, 104 pages (<i>C. Serban</i>)	3	248 250
DOMOKOS KÓSÁRY, Introduction aux sources et à la littérature historique de la Hongrie (<i>C.B.</i>)	3	244—245
EBROVSKIJ A. V., Les relations commerciales tchèques-russes par le passé (<i>Tr. Ionescu-Nîcov</i>)	1	238—241
IONESCU VIRGIL, Contribution à l'étude de la pensée économique de N. Bălcescu, Bucarest, Ed. scientifiques, 1956, 135 pages (<i>P. P. Panaitescu</i>)	3	245—248
KEMFNY GABOR, Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországen a dualizmus korában. Budapest, I : 1952, II : 1956 (V. Neteu)	6	192—198
LATOUCHE ROBERT, Les origines de l'économie occidentale (IV ^e —X ^{le} siècle). Paris, 1956, 135 pages (<i>T. Solirescu</i>)	6	183—185
LEBEL GERMAINE, La France et les Principautés Danubiennes. Paris, 1955 (<i>P. P. Panaitescu et V. Mihordea</i>)	6	185 192
LEVTCHENKO V. M., Očerk po istorii roussko-vizantiiskikh otnochenii. Moscou, 1956 (<i>Fl. Constantiniu</i>)	6	182—183
MATEI GH., L'écho international du soulèvement des paysans de 1907 (<i>Matei Ionescu</i>)	4	199—205
NERICI M. A., La politique de l'impérialisme anglais en Europe (<i>R. Bălleanu</i>)	3	241—244
NEHRU JAWAHARLAL, Découverte de l'Inde (<i>S. Columbeanu</i>)	2	227—232
TRÓCSÁNYI U., Histoire de la paysannerie transylvaine, 1790—1849 (<i>A. Oțetea</i>)	2	215—217
* * * Etudes et matériel d'Histoire médiévale, 1 ^{er} volume (<i>N. Stoicescu et V. Curticăpeanu</i>)	1	223—233
* * * Histoire de la Bulgarie (édition bulgare), vol. I et II (<i>Vl. Diculescu</i>)	1	233—236
* * * Le catalogue des documents roumains des Archives de l'Etat de Ville Staline, 1 ^{er} vol., I, 1521—1799 (<i>C. Serban</i>)	2	236 238
* * * Une nouvelle série de documents ayant trait à l'histoire de la Roumanie (<i>N. I. Lebedev</i>)	2	218—222
* * * Etudes et matériaux d'histoire contemporaine. Vol. I (<i>Tr. Lungu</i>)	2	222—227

	N°	Page
* * * Nouvelles publication dans la R.S.S. Moldave (<i>G. Bezviconi</i>)	3	250—253
* * * La revue « Istoritcheski pregled » dans sa treizième année d'apparition (<i>C. Velichi</i>)	4	205—208
* * * « Historijski zbornik », Zagreb (<i>D. Mioc</i>)	1	208—210
* * * Souvenirs sur Lénine (<i>M. Prahoveanu</i>)	5	189—192
* * * Documents ayant trait à l'histoire de la Roumanie. Introduction, vol. I—II (<i>P. P. Panaitescu</i>)	5	192—199
* * * Ouvrages méthodiques-informatifs du domaine de l'Histoire (<i>Dan Simionescu</i>)	5	199—203
* * * Contribution à la connaissance de la région de Hunedoara (<i>O. Veleșcu</i>)	5	203—207
* * Catalogue des documents moldaves des Archives historiques centrales de l'Etat, publié par la Direction des Archives de l'Etat, vol. I (1387—1620) (<i>N. Stoicescu et H. Chircă</i>)	5	207—209
* * Volume de documents ayant trait à la politique étrangère de l'Allemagne nazie (<i>Maya Kertész</i>)	5	209 222
* * Etudes et matériel d'histoire moderne, 1er volume, 1957 (<i>S. Columbeanu</i>)	6	173—179
* * A. Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem 1945—1955 (<i>M. Kertész</i>)	6	180—182

NOTES BIBLIOGRAPHIQUES

ANGHELOV D., Au sujet de la population dépendante en Macédoine, au XIV ^e siècle (<i>D. Ciurea</i>)	4	215—217
ARBURE ZAMFIR, Œuvres choisies. Ed. Pédagogiques de l'Etat de la R.S.S. Moldave, Kichinev, 1957, 423 page (<i>G. Bezviconi</i>)	6	206
BARBU GH., La vie et l'œuvre du docteur Carol Davila. Bucarest, 1957 (<i>Dan Berindei</i>)	6	206—207
BATOWSKI B., La mission diplomatique de Milkowski en 1864 (<i>P. P. Panaitescu</i>)	4	217—218
BAUMGART JAN, Bibliographie de l'histoire de la Pologne pour les années 1952—1953 (<i>P. Simionescu</i>)	5	217—218
BOELCKE WILLI, Krupp und die Hohenzollern. Aus der Korespondenz der Familie Krupp, 1850—1916 (<i>Dan Berindei</i>)	5	216—217
CIUREA D., Données historiques relatives à la Moldavie, tirées du journal inédit du botaniste Julius Edel (1835). Jassy, 1955 (<i>D. Ionescu</i>)	6	207—208
ERLER ADALBERT, Das Strassburger Münster und Rechtsleben des Mittelalters. Francfort-sur-le Main, 1954 (<i>T.S.</i>)	6	203
HALÉVY M. A., Médecins juifs, d'origine hispano portugaise, dans les pays roumains. Revue d'histoire de la médecine hébraïque, n 3, Paris, 1957 (<i>E. Manu</i>)	6	205
HALPHEN LOUIS, Initiation aux études d'histoire du moyen âge, Paris, 1952 (<i>T.S.</i>)	6	203
IONESCU GHEORGHE, Contribution à la chronologie du règne de Mircea le Grand et de Vlad Voivode en Valachie (<i>Em. M</i>)	5	220
KORDATOS I., L'histoire du mouvement ouvrier grec, fondée sur quelques sources inconnues et sur certaines pièces d'archives inédites (<i>N. Camariano</i>)	4	218 219
KUKULES FEDON, La vie et la civilisation byzantines. Athènes, 1952 (<i>N. Camariano</i>)	6	201
LITAVRINE G. G., L'émeute des Bulgares et des « Vlaques » de Thessalie (1066) (<i>S. Ștefănescu</i>)	4	211—215
LUZATTO GINO, Per una storia economica d'Italia. Bari, 1957 (<i>T.S.</i>)	6	205
MIKHAILOV G., Inscriptiones graecae in Bulgaria repertae (<i>P. Simionescu</i>)	4	212—213

	N°	Page
MUREŞAN CAMIL, Jean de Hunedoara et son temps. Ed. p. la jeunesse, 1957 (V.N.)	5	218 219
NEHRU JAWAHARLAL, Autobiographie, E.S.P.L.P., Bucarest, 1957 (<i>Emil Manu</i>)	5	220
NIEKISCH ERNST, Das Reich der niederer Dämonen. Hambourg, 1953 (T.S.)	6	208
PAIRIS GÜNTHER von, Die Geschichte der Eroberung von Konstantinopol. Übersetzt und erläutert von E. Aussmann (<i>M. Kandel</i>)	4	213—214
PALUMBO FAUSTO PIER, Bibliografia storica internazionale, 1940—1947. Rome, 1950 (T.S.)	6	200
RODOLICO NICOLO, I Ciompi. Una pagina di storia del proletariato operaio. Florence, 1945 (T.S.)	6	205—206
SAMUIL IZSÁK, Nicolaic Kretzulescu, le fondateur de l'enseignement médical roumain. Bucarest, 1957 (<i>Dan Berindei</i>)	6	207
SCHMIDT PAUL, Statist auf diplomatischer Bühne, 1923—1945, Bonn, 1954 (T.S.)	6	208
TAPPE D. E., Documents concerning Rumania in the Paget Papers. („Slavonic and East European Review, 1954 (C. Ţerban)	6	204
TAPPE D. E., Patrick Simpson, a Scottish Merchant in the Moldavian Potash Trade. Slavonic and East European Review", Londres, 1952, (G. Ţerban) 6	203—204	
WINZER O., Quelques pages tirées de la lutte du Parti Communiste Allemand contre le nazisme (<i>Maia Ionescu</i>)	4	221 222
* * * Archivum. Revue internationale des Archives publiée sous les auspices de l'UNESCO et du Conseil international des Archives (P. Simionescu) 4	211—212	
* * * Nouveaux « témoignages » ? (G.H.)	4	219
* * * Un nouveau recueil d'histoire du mouvement ouvrier (I.U.)	4	219 220
* * * Khrestonatia sredniévékovykh latinskikh textov (Chrestomathie de textes latins des auteurs du moyen âge) par V. S. Sokolov et D. A. Drboglav, Moreova 1956 (St. Ștefănescu)	5	213 214
* * * (Histoire moderne et contemporaine). Revue de l'Institut d'Histoire de l'Académie des Sciences de l'U.R.S.S., n 1 1957 (M. Vladimír)	5	214 216
* * * Annuaire du livre de la République Populaire Roumaine pour 1952—1954 București, Ed. Scient., 1957 (P. Simionescu)	5	219—220
* * * Bibliographie internationale des travaux historiques publiés dans deux volumes de « Mélanges », 1880—1939. Paris, 1955 (T.S.)	6	199
* * * Bücherkunde zur Weltgeschichte vom Untergange des römischen Weltreiches bis zur Gegenwart. München, 1956 (T.S.)	6	199
* * * La première session scientifique de bibliologie et documentation (<i>Ana Ioachim</i>)	6	200—201
* * * Revue des études byzantines, XIV/1956. (E. Frances)	6	202
* * * Byzantinoslavica, XVII 1956 (E. Frances)	6	202—203
* * * Etudes soviétiques et roumaines sur Nicolae Milescu à Moscou. Pékin et Bucarest (Gh. C.)	6	204 205
* * * Les résultats de la seconde guerre mondiale. Moscou, 1957 (N. Copoiu) 6	20 —209	
* * * Biographisches Wörterbuch zur deutschen Geschichte, von Helmuth Rössler und Günther Franz, unter Mitarbeit von Willy Hoppe. München, 1953 (T.S.)	6	199

	<u>N°</u>	<u>Page</u>
BIBLIOGRAPHIE		
Bibliographie historique pour l'année 1956 (I)	3	255—273
Bibliographie historique pour l'année 1956 (II)	4	223—239
CHRONIQUE	1 2 3 4 5 6	243 233 275 245 221 211
INDEX ALPHABÉTIQUE de la revue « STUDII » pour l'année 1956	1	249—252

ÎN TREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ nr. 3
BUCURESTI
